

Мр Јильана Николић • Босилька Милић

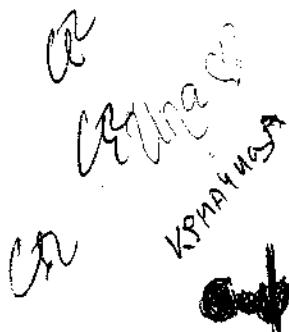
— [ ] / [ ] / [ ] — ГЕРГА

са књижевног и јеоријским појмовима

за III разред грађанске школе

Višnja kafe
da je Anita
skroz sketka

Mia Knežević
musi da
Mamna
kul

Klub se zatvara

kad Višnja

kaže

fayrant

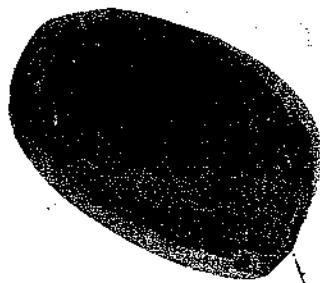
AKMAN

Albuku

www.GC2511961.co.rs
Sifra artika: CENA: 600,-
Tel: 011/321 177; 064/386 02 12

Mia

Mia do vrebro
Višnja i
Dalsa! *

Рецензенти

др Христо Георгијевски, професор Филолошког факултета у Београду
др Јелка Ређеп, професор Филозофског факултета у Новом Саду
др Радул Марковић, просветни саветник у Чачку
др Томислав Цветковић, просветни саветник у Сомбору
Бригита Стевановић, професор у Београду
Љубомир Поповићки, професор у Новом Саду

Уредник

mr Бранислава Марковић

Одговорни уредник

Татјана Костић

За издавача

др Милољуб Албијанић, директор и главни уредник

© ЗАВОД ЗА УЏБЕНИКЕ, Београд, (1998–2012)

Ово дело не сме се умножавати, фотокопирати и на било који начин репродуктовати, ни у целини ни у деловима, без писменог одобрења издавача.

Просветни савет Менторске Србије одобрено је коришћењем овог уџбеника својим решењем број 550-136-09 од 1. маја 2013. године.

CIP – Каталогизација у публикацији Народне библиотеке Србије, Београд

37.016:821-82(075.3)

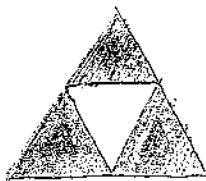
ЧИТАНКА са књижевнотеоријским појмовима : за III разред средње школе / [приредиле] Љиљана Николић, Босилька Милић. - 18. изд. - Београд : Завод за уџбенике, 2012 (Нови Сад : Будућност). - 331 стр. ; илустр. ; 27 cm

Текст ћир. и лат. - Тираж 7.000. - Азбучни попис писаца с прегледом најзначајнијих дела: стр. 295-312. - Речник књижевнотеоријских појмова: стр. 313-331. - Библиографија: стр. [332].

ISBN 978-86-17-17829-9

1. Николић, Љиљана [уредник], 1934-

COBISS.SR-ID 188631308

Topse
ШАРИК III 22

Kodex Books, Jevrejski 23, N. Sad
www.kodexbooks.com.rs
ISBN: 978-86-8309-00-00
Šifra artika: 166 CENA: 150,00
(el.: 021/423 177; 061/473 02 92)

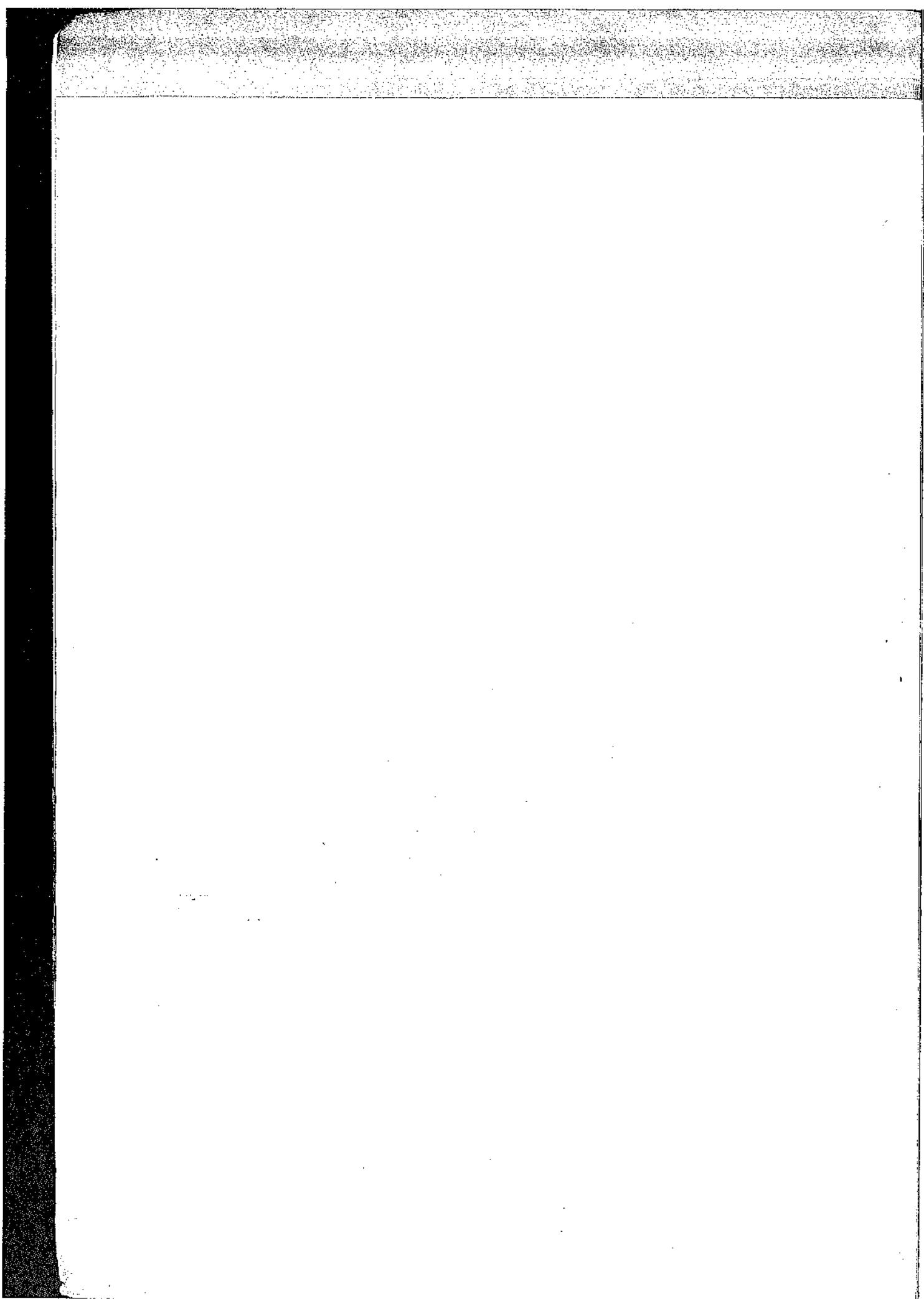
Мр Љиљана Николић • Босилька Милић

ЧИГАНКА

са књижевноштетијским јојмовима

Задар драмски позориште

Завод за уџбенике • Београд

САДРЖАЈ

МОДЕРНА

Модерна у европској књижевности	9
Поетика модерне	10
Импресионизам	11
Симболизам	13
Шарл Бодлер: <i>Везе</i>	13
<i>Албайрос</i>	14
Артур Рембо: <i>Офелија</i>	16
Стефан Маларме: <i>Лабуд</i>	18
Пол Верлен: <i>Месечина</i>	20
Антон Павлович Чехов: <i>Ујка Вања</i>	22
<hr/>	
Модерна у српској књижевности	33
Поетика српске модерне	36
Богдан Поповић: Предговор <i>Антологији новије српске лирике</i>	36
Књижевност модерне	43
Алекса Шантић: <i>Моја оштаџбина</i>	43
<i>Прештразничко вече</i>	44
<i>Вече на школу</i>	49
Јован Дучић: <i>Залазак сунца</i>	51
<i>Сунцокрећи</i>	53
<i>Јабланови</i>	54
Милан Ракић: <i>Искрена јесма</i>	56
<i>Долај</i>	58
<i>Наслеђе</i>	60
<i>Јасика</i>	61
Владислав Петковић Дис: <i>Тамница</i>	63
<i>Можда сјава</i>	65
<i>Нирвана</i>	67
Сима Пандуровић: <i>Свешкновина</i>	70
<i>Родна ћруда</i>	72
Борисав Станковић: <i>У ноћи</i>	76
<i>Коштана</i>	84
<i>Нечиста крв</i>	93
Јован Скерлић: О „ <i>Коштани</i> “	99
Петар Кочић: <i>Мрачајски ћројо</i>	104
<i>Јазавац ћреј судом</i>	111
Antun Gustav Matoš: <i>Jesenje veče</i>	119
<i>Nocturno</i>	120
<i>Mačuhica</i>	121

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Европска књижевност у првим деценијама XX века.....	125
Књижевни манифести.....	127
Представници европске књижевности.....	135
Франц Кафка: <i>Процес</i>	135
Михаил Шолохов: <i>Тихи Дон</i>	140
Владимир Мајаковски: <i>Облак у йаншалонама</i>	147
Федерико Гарсија Лорка: <i>Романса месечарка</i>	156
Рабиндранат Тагоре: <i>Градинар</i>	160
Књижевни покрети и струје у јужнословенским књижевностима	
између два рата и ратна књижевност.....	164
Авангарда и међуратна српска књижевност	
Милутин Бојић: <i>Земља олује</i>	168
Плава гробница	169
Душан Васиљев: <i>Човек ћева ћосле рата</i>	172
Плач матерे човекове.....	173
Милош Црњански: <i>Сумашра</i>	175
Стиражилово.....	183
Сеобе	190
Иво Андрић: <i>Ex Ponto</i>	200
На Дрини ћућија	203
Момчило Настасијевић: <i>Туја у камену</i>	214
Тин Ујевић: <i>Свакидашња јадиковка</i>	217
Колајна.....	219
Исак Самоковлија: <i>Рафина аелија</i>	222
Вељко Петровић: <i>Салашар</i>	233
Растко Петровић: <i>Људи ћоворе</i>	241
Исидора Секулић: <i>Госћа Нола</i>	246
Miroslav Krleža: <i>Gospoda Glemajevi</i>	258
Оскар Давичо: <i>Хана</i>	262
Србија	265
Dobriša Cesarić: <i>Oblak</i>	268
Povratak.....	269
Десанка Максимовић: Пролећна ћесма.....	271
На бури.....	272
Предосећање	272
Ојомена	273
Змија	273
Верујем	274
Жао ми је човека	274
Сијомен на устанак	275
Ратна књижевност.....	281
Ivan Goran Kovačić: <i>Jama</i>	281
Азбучиник писца.....	295
Речник књижевнотеоријских појмова.....	319
Литература	343

ИМПРЕСИОНИЗАМ

Едгар Дега:
Чаша апсинта

Интерпретација

- Посматрајте овај разочарани пар који, утонуо у ћутање, седи у кафани уз чашу „горке“ ракије.
- Описите композицију слике.
- Појачавају ли унакрсно постављени столови утисак њихове изгубљености и усамљености? Шта вам сугеришу остали предмети на слици?
- Проучите текст који говори о импресионизму.

ИМПРЕСИОНИЗАМ

У књижевности говоримо о импресионизму употребљавајући назив позајмљен из историје уметности. Импресионисти посматрају свакидашњицу, бележе сву ширину појавног света, али на другачији начин него што то чине реалисти и натуралисти. Импресионист ствари и појаве не приказује да би нешто документовао, да би доказао неку научну истину, већ да би упозорио на њихову лепоту, макар и на трачак лепоте која се крије у бесциљном и опустошеној свакодневном животу.

Извод из текста

МОДЕРНА

Извод из текста

Амбиција импресионистичког песника није приказивање објективног света, већ сензација и емоција које тај свет изазива. Зато импресионизам стиче место међу бројним естетичким струјањима модернизма.

Импресионисти у књижевност уносе нове слике, нове ритмове, нове вибрације душевних стања и осећања и крајњи судјективизам. „Сите имају онакав облик какав им дадне наша душа“ (Дучић) основно је гесло импресионистичког песника. Судјективне реакције не изазива само појавни свет већ уметничко и књижевно дело, што је условило развој импресионистичке критике, чији родоначелник, француски песник Анатол Франс (1844-1924), каже: „Добар је криптичар онај који преузима уметничким делом ириче авантуре своје душе“.

Клод Моне: Локвањи у Живерњију

ПРЕДСТАВНИЦИ ЕВРОПСКЕ МОДЕРНЕ

Шарл Бодлер

Везе

Природа је храм где мутне речи слећу
Са стубова живих понекад, а доле
Ко кроз шуму иде човек кроз симболе
Што га путем присним погледима срећу.

Ко одјеци дути што даљем се своде
У јединство мрачно и дубоко што је
Огромно ко ноћи као светлост, боје,
Мириси и звуци разговоре воде.

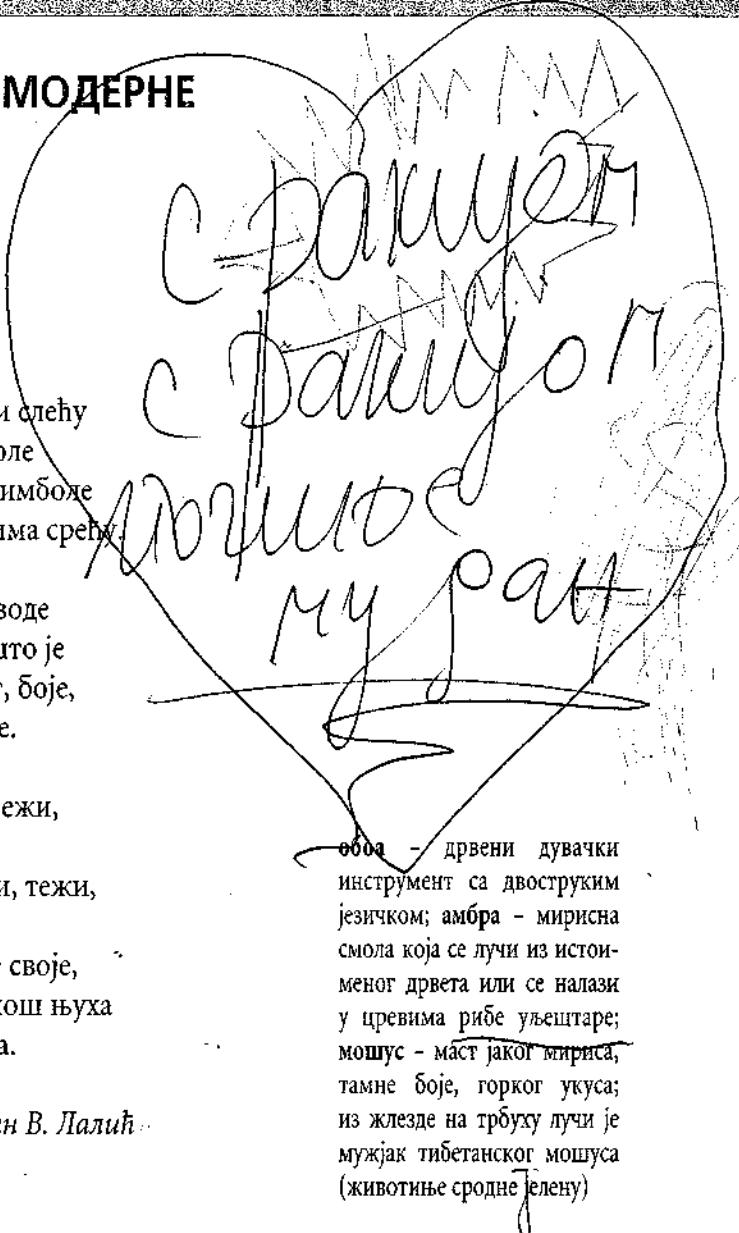
Неки су мириси ко пут дечја свежи,
Зелени ко поља, благи ко обое,
– Други искварени, победнички, тежи,

Што у бескај шире простирање своје,
Као амбра, мушус, тамјан, раскош њуха
Који пева занос чула нам и духа.

Пређевао Иван В. Лалић

Интерпретација

- У песми Везе (*Correspondances*, што се различито преводи: *Везе*, *Узајамности*, *Сајласности*, *Сујласја*) Бодлер излаже свој песнички програм, тј. стваралачку поетику симболизма, чији је најзначајнији теоретичар и песник. У основи симболистичке поетике лежи схватање да сви предмети, појаве и опажаји спољашњег света нису ништа друго него **симболи** човекових идеја, мисли и осећања. Према Бодлеру, све ствари и појаве у природи, материјалне и духовне, кореспондирају једна са другом, одговарају једна другој, усаглашавају се; мириси, боје и звуци мешају се и стапају. Сви ти разни звуци, мириси и боје, сједињени **синестезијом**, на нови начин говоре о вези између наших чула и нашег духа. Користећи се **синестезијом** и **аналогијом**, Бодлер захтева од песника да одгонета „шуме симбола“, које га „присним погледима срећу“, да открива дубинске анало-

МОДЕРНА

гије (везе), којима најбоље могу да се изразе суштина људи и ствари.

- Које елементе симболистичке поетике можете открити у овој песми?
- Шта све може постати песнички симбол?
- Према којим начелима песник одабира симbole?
- У чему се огледа сложеност песниковог доживљавања света?
- Како Бодлер доживљава мирисне сензације? Са којим их опажајима других чула повезује?

Задатак

- Прочитајте и прокоментаришите овај фрагмент из есеја Данила Киша.

„Треба истаћи да је Бодлер увео у поезију читав низ све дотле непознатих сензација, у првом реду олфактивних (отуда то изобиље мириса и парфема у његовим песмама), које најчешће везује у једну хроматску скалу (бојених тонова), са одговарајућим сензацијама слуха, па чак и додира, и тиме ствара чувену теорију синестезије...“

Учење

Проучите књижевнотеоријске појмове из Речника: аналогија, симбол, симболизам, синестезија, бодлеризам.

Албатрос

Докони морнари од забаве лове
често албатросе, силне морске птице,
на путу немарне, тихе пратилице
лађа што над љутим вртлозима плове.

албатрос – велика птица јужних мора са распоном крила до 2,5 м; брз и издржљив летач, гнезди се на усамљеним океанским острвима

На даске од крова спусте их спутане.
Краљеви азуре, невешти, збуњени,
белим и огромним крилима, скуњени,
машу ко веслима на обадве стране.

Малочас прекрасан, а сад смешан, јадан,
крилати се путник бори с оковима:
с луле један морнар дува му дим гадан
у кљун, други му се руга скоковима.

Том кнезу облака и песник је сличан;
он се с буром дружи, муњом поји очи,
али на тлу спутан и земљи невиначан,
дивовска му крила сметају да крочи.

Прејевао Ђошица Ковачевић

САМОСОНИЗАЦИЈА

Феликс Надар: У
катакомбама Париза,
фотографија, 1861.

Интерпретација

- У песми Албатрос, која припада песничкој збирци *Цвеће зла* (1857), Бодлер се бави још једним питањем своје поетике. Из којих се песникових мисли и осећања рађа ова песма?
- Каква је судбина задесила албатроса? Како он изгледа у небеским висинама, а како „окован“ на палуби брода? Реагује ли он на поруге и увреде обесних морнара? Шта симболизује албатрос, а шта морнари? Каква је судбина песника? У чему се огледа његово прометејство?
- Симбол као уметнички знак пружа могућности за различите асоцијације, слутње, наговештаве. Одредите симболичко значење и других уметничких знакова у песми. Какво симболично значење има песма у целини? Шта је симболичка песма?

Упутство за самостално истраживање

- Прочитајте још неке песме из збирке *Цвеће зла* и на основу њих утврдите песников однос према лепоти. Зашто он лепоту тражи у злу?
- Протумачите ову мисао Бодлерове поетике симболизма:

„Читав видљиви свет само је складиште слика и знакова којима ће машта дати релативно место и вредност; то је нека врста хране коју машта треба да свари и преобличи.“

Артур Рембо

Офелија

На мирном црном валу где звезде сањају
Бела Офелија попут великог крина
Лелуја веловима који урањају...
Одјек хајке стиже из шума, из даљина.

Већ вековима Тужна Офелија тако
Плови, сабласт бела, реком што црна тече.
Већ вековима кротка лудост њена лако
Ромори своју романсу у лахор, у вече.

Ветар велове вије, груди јој целива,
Вода љуљушка велове, сплетене, беле;
На рамену јој дрхте, плачу ресе ива,
Над челом које сања трске се наднеле.

Уздишу око ње локвањи који вену;
Кatkада у шови заспалој буди гнезда
Из којих мали дрхтај крила прхне у трену:
– Тајанствена песма са златних пада звезда.

||

Офелија – трагична јунакиња Шекспировог драмског дела *Хамлеј*; која је у душевном растројству, распета између љубави према данском краљевићу Хамлету и љубави према своме оцу, кога Хамлет убија, одузела себи живот, утопивши се.

Бледа Офелијо! Лепа попут снегова!
Да, Ти умре, дете, однеле су те воде.
– Ветрови што се руше с норвешких брегова
Шаптали су ти речи опоре слободе;

То дах један што ти густе свијао косе
Чудне носаше звуке твом духу што сања;
Слушало ти је срце пев природе, што се
Јави уздахом ноћи и тужаљком грања.

То ти глас лудих мора, грџај недогледан
Сломи детињу глад, а предлага је била;
То у априлско јутро леп бледи вitez један,
Јадни лудак, немо седе до твога крила.

Рај! Љубав! Слобода! Лудо, каква снивања!
На тој си ватри била ко снег што се топи;

Реч ти визија стесни у своја збивања
- Са стравом се бескрај у плавом оку стопи.

III

А песник каже да преко звездане пруге
Долазиши ноћу, тражиш цвеће што си брала,
И да виде на води велове твоје дуте;
Офелија плови, велики крин врх вала.

Пређевао Иван В. Лалић

Интерпретација

- Изложите своја запажања и утиске поводом песме. Одакле Рембо узима грађу за своју песму и како се према тој грађи односи?
- Како је песма компонована; шта садржи свака од ове три песме које чине структурно јединство?
- Протумачите симболистичко значење свих појединости у песми. Какво симболистичко значење има Тужна Офелија, коју је живот, лишивши је љубави и лепоте, осудио на лудило и прерану смрт? Да ли је она у смрти нашла одговоре на своја питања? Зашто, по мишљењу песника, Офелија не налази у смрти мира, већ се непрекидно, вековима, враћа у живот, долази ноћу „преко звездане пруге“, да је људи виде на води како плови као „велики крин врх вала“?
- Симболисти у свему виде бит, суштину, појам, идеју, дубљи смисао. Настојте да откријете дубљи смисао ове песме. Какав поглед на љубав, лепоту, живот и смрт има песник у овој песми о Тужној Офелији?

Упутство за самостално истраживање

- У својој поетици симболизма Артур Рембо следи музичко начело у поезији, сматрајући да се музиком више казује него речима. Прочитајте његову песму *Самогласници*. У њој песник развија своју теорију обоженог звука, по којој преко звучања гласова слушамо боје, и објасните његову теорију обоженог звука.

БЛУДА
И У

Џон Хенри Фисли:
Ноћна мора

Стефан Маларме

Лабуд

Девичанско Данас, живахно и красно
занесеним крилом да л' разбити смеде
језеро слеђено, с ињем, куд се деде
летова засталих ледник блистав јасно.

Негдашњи се Лабуд сећа, али касно:
диван је, но залуд слободу он хтеде,
јер опево није крај где да проведе
век, кад мраз јалов сину чамом страсно.

Вратом стрешће белу ту смрт што је стече
простором кажњена тица ког порече,
ал' на ужас тла што перје јој спутава.

Сабласт која на том месту сјаји, присно,
укочен у хладном сну презира спава
заоденут Лабуд, изгнан бескорисно.

Пређевао Владеја Кончар

Интерпретација

- Која осећања и мисли износи песник у сонету *Лабуд*? Којим их симболима изражава? Какву сличност налази он између себе и Лабуда, заробљеника слеђеног језера?
- Постоји ли могућност да се Лабуд „занесеним крилом“ (песмама о којима сања) ослободи ледене тамнице? Због чега песник Лабуда (и себе) кажњава белом смрћу? Коју мисију није обавио у животу? Зашто је запао у чаму?
- Окривљује ли због тога „ужас тла што перје јој спутава“ (прозаичност живота) или сопствену **стваралачку немоћ** да песмом изрази жељено савршенство?
- Упоредите сонет о *Лабуду* са писмом које је Маларме упутио песнику Мистралу:
 „Ствари живота изгледају ми одвећ неодређено да бих их волео, сматрам да живим само кад пишем стихове, међутим, досађујем се јер не радим, а са друге стране не радим, јер се досађујем? Где је излаз?“
- Размислите није ли, ипак, сонет *Лабуд* тај уметников израз, то жељено савршенство. Утврдите уметничке квалитете ове песме слеђене белине и блиставог сјаја.
- Упоредите Бодлеровог *Албашроса* са Малармеовим *Лабудом*. Установите њихове сличности и разлике.
- Симболизам тежи сједињењу музике и песме. Многе су симболистичке песме компоноване. Послушајте композицију Клода Дебисија насталу на стихове Малармеове песме *Фауново ћојодне*.

- Прокоментаришите овај текст који се односи на Малармеову поетику:

„Стефан Маларме, назван 'кнезом песника'... настоји да одстрани сваку личну исповест, дајући само наговештај чисте лепоте и ствари. Тај наговештај постаје суштина симболизма који, укидањем објекта, сугестијом, етимолошком употребом речи, елиптичношћу и сажетошћу, ствара од песме мелодичну апстракцију, многозначајну уметност сличну Вагнеровој музичкој драми, с тим што Маларме даје песништву предност над музиком. Он ствара затамњене стихове, намерно нејасне, да би они, као нова кабала (тајно учење), били доступни само посвећенима.“

Владећа Кошућић

МОДЕРНА

Пол Верлен

Месечина

Пејзаж без премца, то је ваша душа
Где иду љупке маске, плешу кринке,
А сви, док звонка лаута се слуша,
Ко да су тужни испод чудне шминке.

Кринка – маска
лаута – инструмент сличан гитари.

Премда у песми сетно им трепере
Победна љубав, живот дневног сјаја,
У срећу као да немају вере,
А песма им се с месечином спаја.

Са месечином и тужном и лепом
Од које птице сањају у борју
И водоскоци у заносу слепом
Јецају, витки у своме мраморју. *Маршар*

Прејевао Иван В. Лалић

Интерпретација

- Изнесите своје утиске о овој песми. Какав је Верленов поглед на живот и људе?
- Покушајте да уочите његове симболе и да објасните њихово сугестивно значење.
- У каквом се односу налазе готово слеђени пејзаж и песников унутрашњи свет?
- Пронађите оне уметничке елементе који Верлена чине мајстором поетске технике и музикалности стихова.
- „Музика пре свега“ основно је поетичко начело које је Верлен проглашио у својој програмској песми *Песничка умешност*, а изванредно применио у песми *Јесења ћесма*. Прочитајте обе песме како бисте доживели музику речи.

Упутство за самостално истраживање

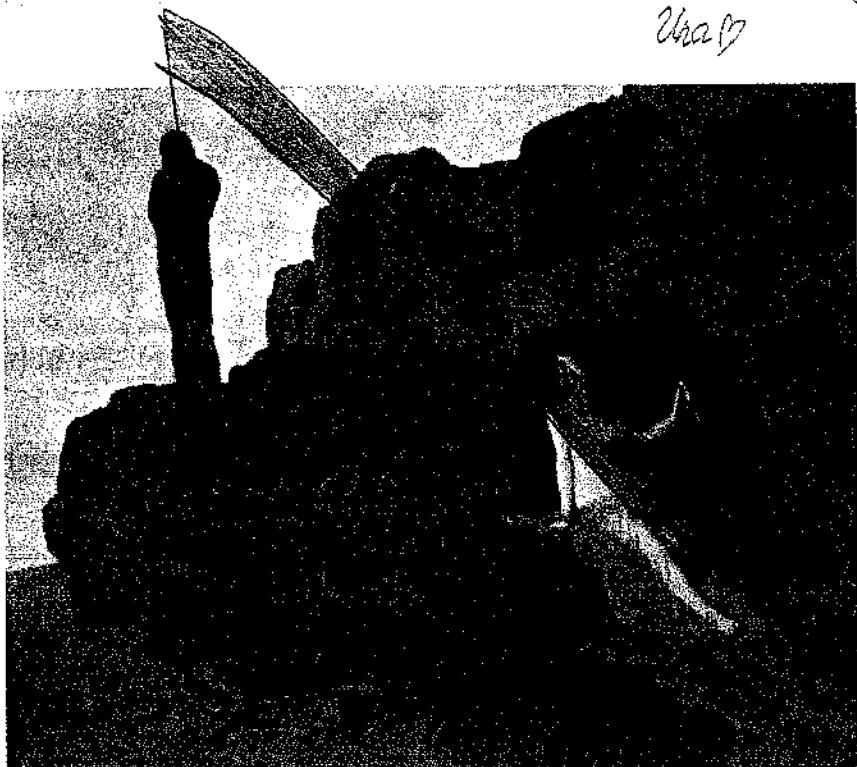
- Прочитајте из програма ваше лектире песме следећих песника европске модерне: Рилкеа, Блока и Аполинера. Пошто проучите те песнике, припремите се за час синтезе: *Модерни токови европске књижевности*.
- Сачините мали антологијски избор из поезије европских модерниста и научите неке стихове напамет.

СИМБОЛИЗАМ

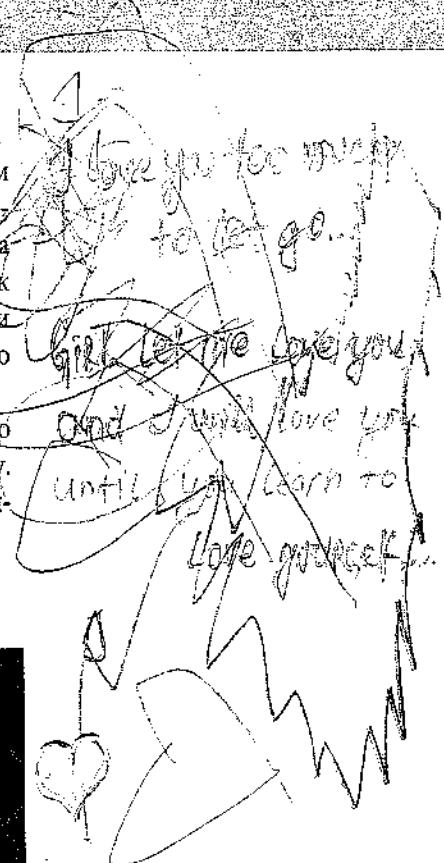
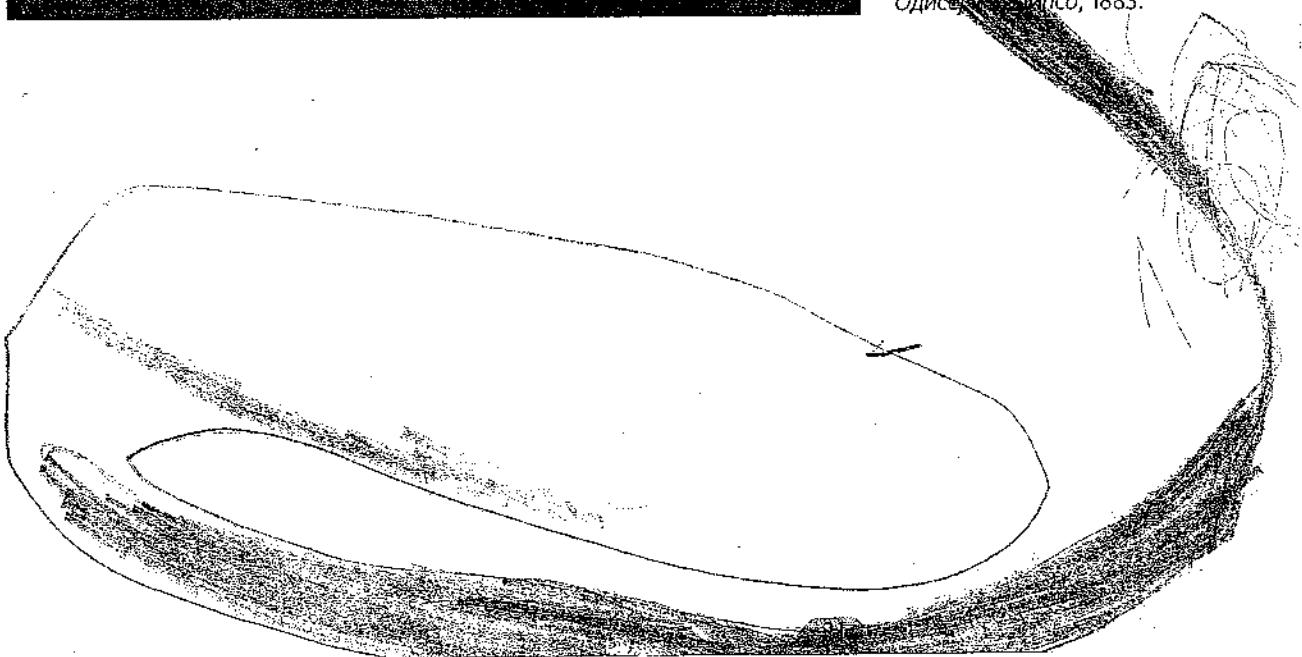
■ Прочитајте и прокоментаришите овај текст.

Естетицизам, који је у грађанској књижевности завладао крајем прошлога столећа, попут романтизма одвраћа се од конкретне стварности, али не индифернто као романтизам, него с осећајем презира и гађења. „Заборави реално јер је гнусно“, певао је француски песник Стефан Маларме. Сви различити правци естетицизма, звали се они симболизам, неокласицизам или неоромантизам, држе да је једино вредно у животу уметност...

Сва књижевност делује снагом симбола: симболизам жељи то деловање појачати бирајући необичну, загонетну, магичну симболику. Естетицизам поклања највећу пажњу бираности, необичности, музикалности песничког језика.

А. Редон: Одисеј, 1883.

МОДЕРНА

Антон Павлович Чехов

Ујка Вања

(Одломак из II чина)

Трпезарија у кући Серебђанова. Ноћ. Чује се како у парку лупа стражар.

Јелена Андрејевна: Намучила сам се с њим. Једва се држим на ногама.

Војници: Ви с њим, а ја сâм са собом. Већ трећа ноћ како не спавам.

Јелена Андрејевна: Несрећа је у овој кући. Ваша мати не воли никога осим својих брошуре и професора; професор нервозан, мени не верује, вас се боји; Соња се срди на оца, срди се на мене и не говори са мном, ево, већ две недеље; ви не трпите мoga мужа и отворено презирете своју мајку; ја нервозна, и данас сам двадесет пута заплакала... Несрећа је у овој кући.

Војници: Оставимо се филозофије.

Јелена Андрејевна: Ви сте, Иване Петровичу, образован и паметан човек и свакако морате знати да свет не пропада од разбојника и пожара, већ од мржње, непријатељства, од свих тих ситних заједница... Ви бисте морали не да гунђате, него да мирите све.

Војници: Најпре помирите мене са самим собом! Драга моја...
(Сагиње се према њеној руци.)

Јелена Андрејевна: Оставите! (Трза руку.) Идите!

Војници: Сад ће престати киша и у природи ће се све освежити и одахнути. Једино мене ова бура неће освежити. Дању и ноћу, као домаћи дух, гуши ме помисао да је мој живот неповратно пропао. Прошлости нема, она је глупо страћена ни у шта, а садашњост је страшна у својој бесмислености. Ето, то вам је мој живот, моја љубав: куд ћу с њима, шта ћу с њима? Моје осећање пропада узалуд, као сунчани зрак који продире у јamu, а и ја сâм пропадам.

Јелена Андрејевна: Кад ми ви говорите о својој љубави, ја се некако збуним и не знам шта да кажем. Опростите, не могу ништа да вам кажем. (Хоће да иде.) Лаку ноћ!

Војници (пРЕПРЕЧИВШИ ЈОЈ ЈУГ): И кад бисте знали колико ја патим при самој помисли да ту поред мене, у овој истој кући, пропада други живот – ваш! Шта ви чекате? Каква проклета филозофија вами смета? Разумејте, разумејте...

Јелена Андрејевна (пажљиво га гледа): Иване Петровичу, ви сте нијани!

Војници: Можебити, можебити...

Јелена Андрејевна: Где је доктор?

Војници: Тамо је... преноћиће код мене. Можебити, можебити... Све може бити!

Јелена Андрејевна: И данас сте пили? Зашто?

Војници: Па и то је живот. Не браните ми, Hélène!

Јелена Андрејевна: Раније нисте пили и нисте тако много говорили... Идите да спавате! Досадно ми је с вама.

Војници (сагиње се време њеној руци): Драга моја... бајна!

Јелена Андрејевна (љуштићо): Оставите ме! То ми је, најзад, мрско. (Одлази.)

Војници (сам): Отишла је... (Пауза.) Пре десет година упознао сам је код покојне сестре. Тада је она имала седамнаест, а ја тридесет седам година. Зашто се тада нисам заљубио у њу и запросио је? Та било је тако могућно! И сад би била моја жена... Да... Сад би нас обоје пробудила непогода; она би се уплашила громљавине, а ја бих је држао у свом загрљају и шапутао: „Не бој се, ја сам ту“. О, дивне мисли, како је пријатно, ја се чак смејем... али, боже мој, мисли се бркају у глави... Зашто сам осталео? Зашто ме она не разуме? Њена реторика, лени морал, глупе, лене мисли о пропasti света – све ми је то одвратно. (Пауза.) О, како сам се преварио! Ја сам обожавао тога професора, тога кукавног подагрика, радио сам за њега као во! Ја и Соња извлачили смо из овога имања последње сокове; ми смо као зеленаши продавали зејтин, пасуљ, сир, често нисмо честито јели да бисмо, грош по грош, копејку по копејку, скучили хиљаде и послали њему. Ја сам се поносио њиме и његовом ученошћу, живео сам, дисао за њега! Све што је он написао и изрекао, чинило ми се генијално... Боже, а сад? Сад је, ето, у пензији, и сад се тек види сва вредност његова живота: после њега неће остати ниједна страница рада, он је сасвим непознат, он није ништа! Мехур од сапунице! А ја сам обманут... видим – глупо обманут...

Улази Астјров у црном кайшу, без јрсника и машине; он је јоднайш; за њим Телегин са гишаром.

Астјров: Свирај!

Телегин: Сви спавају!

Астјров: Свирај!

Телегин тихо свира.

Астјров (Војнишкоме): Јеси ли сам овде? Нема дама? (Подбочивши се, лагано ћевуши.) „Тресе се кућа, тресе се пећ, где ли ће нам газда лећ“... А мене непогода пробудила. Добра кишица. Колико је то сати?

Војници: Враг би га знао.

Астјров: Као да сам чуо глас Јелене Андрејевне.

Војници: Сад је била овде.

Астјров: Дивна жена. (Загледа бочице на стјолу.) Лекови. Каквих све рецепата нема овде! И харковских, и московских, и тулских... Свим градовима је досадио својом подагром. Да ли је одиста болестан или се претвара?

МОДЕРНА

Капитон Алексејевич
Зеленцов: *Ентеријер*,
почетак XIX века.

Војници: Болестан је.

Пауза.

Астјров: Што си тако тужан? Жалиш професора, ваљда?
Војници: Остави ме.

Астјров: Или си, можда, заљубљен у професорку?
Војници: Она је мој друг.

Астјров: Већ?

Војници: Шта значи то „већ“?

Астјров: Жена може да буде друг човеку овим редом: најпре пријатељ, затим милојница, а после и друг.

Војници: Одвратна филозофија.

Астјров: Шта... Јест... Морам признати, постао сам неучтив. Видиш, ја сам и пијан. Обично се једанпут месечно овако напијем. Кад сам пијан, постајем неучтив и крајње дрзак. За мене је тада све ситница! Предузимам најтеже операције и вршим их одлично; цртам најшире планове будућности; и тада сам себи не изгледам као особењак и верујем да доносим човечанству велику корист... велику! А у исто време имам свој властити филозофски систем, и тада ми се сви ви, браћо моја, чините као бубице, као микроби. (Телегину.) Обландо, свирај.

Телегин: Драги пријатељу, за твоју љубав бих врло радо, али разумеј – у кући сви спавају.

Астјров: Свирај.

Телегин *тихко свира*.

Астјров: Треба да пијемо. Хајдемо, чини ми се да је тамо остало још коњака. А кад сване, поћи ћемо мојој кући. 'Оћемо ли? Ја имам

Симболизам

једног помоћника који никад не каже „хоћемо“, него „’оћемо“. Страшна лопужа. Џакле, ’оћемо ли? (Стазивши Соњу која улази.) Опростите, ја сам без машне. (Брзо одлази; Телегин иде за њим.)

Соња: А ти си се, ујка-Вања, опет напио с доктором. Здружили се сиви соколови. Он је увек такав, али зашто ти! То никако не долikuје твојим годинама.

Војници: Године ту не играју улогу. Кад већ нема правога живота, нека се живи од првићења. Ипак је и то боље него ништа.

Соња: Сено нам је покошено, сваки дан пада киша, све ће иструлити, а ти се занимаш првићењима. Сасвим си занемарио газдинство... Ја радим сама, сасвим сам малаксала... (Пойланиено.) Ујко, ти плачеш!

Војници: Какав плач? Ничега нема... Којешта... Сад си ме погледала као твоја покојна мати. Душо моја!... (Жудно јој љуби руке и лице.) Сестро моја... мила сестро моја... где ли си сада? Кад би она знала! Ах, кад би знала!

Соња: Шта, ујко, шта кад би знала?

Војници: Тешко ми је, није ми добро... Ништа... Доцније... Ништа... Ја идем... (Одлази.)

Соња (луђа у врату): Михаило Лавовичу! Ви не спавате? За тренутак!

Асирров (иза врату): Одмах! (Мало доцније улази: већ је у прснику и с машином.) Шта желите?

Соња: Ви пијте колико хоћете, ако вам се пије, али, молим вас, не дајте ујаку да пије. Њему шкоди.

Асирров: Добро. Нећемо више пити. (Пауза.) Овога часа одлазим. Решено и потписано. Док упргну коње, свануће сасвим.

Соња: Пада киша. Сачекајте до ујутра.

Асирров: Олуја пролази, само ће нас мало захватити. Идем. И молим вас, немојте ме више звати због вашег оца. Ја му кажем подагра, а он – реуматизам; ја га молим да летне, он седи. А данас уопште није говорио са мном.

Соња: Размажен је. (Тражи ћо бифеу.) Хоћете ли да се прихватите?

Асирров: Па могу, дајте.

Соња: Ја волим ноћу да мало презалогајим. Чини ми се да у бифеу има нешто. Кажу да је он у животу имао велики успех код жена, њега су даме и размазиле. Ево, узмите сира. (Обоје сијоје крај бифеа и једу.)

Асирров: Ја данас нисам ништа јео, само сам пио. Ваш отац има тешку нарав. (Вади из бифеа боцу.) Могу ли? (Исија чашицу.) Овде нема никога и може се отворено говорити. Знате ли да се мени чини да у вашој кући не бих могао ни месец дана живети, угушио бих се у овом ваздуху... Ваш отац, који је сав утонуо у своју подагру и књиге, ујка Вања са својом чамотињом, ваша бака, најзад, ваша маћеха...

МОДЕРНА

Соња: Шта маћеха?

Астјров: У човека би требало да је све лепо: и лице, и одело, и душа, и мисли. Она је дивна, нема спора, али... ето, она само једе, спава, шета, заноси све нас својом лепотом – и ништа више. Она нема никакве дужности, за њу други раде... Је ли тако, а? А празан живот не може бити чист. (Пауза.) Уосталом, можда ја судим сувише строго. Ја сам незадовољан животом као и ваш ујка Вања, и обожијца смо постали гунђала.

Соња: И ви сте незадовољни животом?

Астјров: Живот уопште волим, али наш живот, паланачки, руски, оковани, не могу да поднесем и mrзим га из дубине душе. А што се тиче мога личног живота, тако ми бога, у њему нема апсолутно ничега доброг. Знате, кад човек иде по тамној ноћи кроз шуму, па ако у исто време у даљини светли ватра, он не осећа ни умор, ни таму, ни бодљикаве гранчице, које га шибају по лицу... Ја радим – ви то знате – као нико урезу, судбина ме шиба без престанка, понекад неизмерно патим, али ја пред собом не видим светlostи... Ја за себе ништа не очекујем, не волим људе... Одавно већ никога не волим.

Соња: Никога?

Астјров: Никога. Некакву нежност осећам само према вашој старој дадиљи – по навици. Сељаци су веома једнолики, непросврени, живе у прљавштини, и са интелигенцијом се тешко могу сложити. Она замара. Сви они, наши добри познаници, плитко мисле, плитко осећају и не виде даље од свога носа – једном речју, глупи су. А они који су паметнији и истакнутији, хистерични су, нагризени анализом, рефлексијом... Они болују, завиде, болеснички клеветају, ударају човека с бока, гледају га испод ока и закључују: „А, то је психопат!“ или: „То је фразер!“ А кад не знају какав натпис да залепе на моје чело, онда говоре: „То је особењак, особењак!“ Ја волим шуму – то је особењаштво; не једем месо – то је, такође, особењаштво. Непосредних, чистих, слободних односа према природи и према људима нема... Нема и нема! (Хоће да ишије.)

Соња (брани му): Не, молим вас, преклињем вас, не пијте више.

Астјров: Зашто?

Соња: Зато што то не доликује вама! Ви сте тако отмени, имате такав нежан глас... Штавише, ви сте, као нико од свих које познајем – лепи. Зашто ви хоћете да будете налик на обичне људе који пију и играју карте? О, не чините то, молим вас! Ви увек говорите да људи не стварају, него руше оно што им је одозго дато. Зашто, зашто упропашћујете сами себе? Немојте, молим вас, заклињем вас.

Астјров (јружи јој руку): Више нећу пити.

Соња: Дајте ми реч.

Астјров: Часна реч.

Соња (снажно му стеже руку): Хвала вам!

СИМПТИЗАМ

Виктор Борисов-Мусатов:
Одблесак сунчевог
заласка, 1904.

Астјров: Свршено! Отрезнио сам се. Видите, ја сам већ сасвим трезан и остаћу такав до краја живота. (Гледа у сај.) Дакле, да настамо. Кажем вам: моје је време већ прошло, за мене је касно... Остарео сам, нарадио се, искварио, осећања ми отупела, и чини ми се да се више не бих могао приљубити уз човека. Ја никога не волим и... нећу волети. Оно што ме још загрева, то је лепота. Према лепоти нисам равнодушан. Чини ми се, кад би, рецимо, Јелена Андрејевна хтела, могла би ми завртети памет за један дан... Али то није љубав, није оданост... (Покрива очи руком и сипреса се.)

Соња: Шта вам је?

Астјров: Онако. За време Великог поста умро ми је један болесник под хлороформом.

Соња: То треба заборавити. (Пауза.) Реците ми, Михаило Лавович... Кад бих ја имала другарицу или млађу сестру, и кад бисте ви дознали да је она... но, рецимо, заљубљена у вас, како бисте се односили према томе?

Астјров (слежући раменима): Не знам. Вероватно, никако. Дао бих јој на знање да ја не могу да волим... да моја глава није тиме занесена. Било како било, време је да идем. Збогом, голубице, иначе нећемо до јутра свршити. (Стиже јој руку.) Проћи ћу кроз салон, ако допустите, јер се бојим да ме ваш ујак не задржи. (Оглази.)

МОДЕРНА

Соња (сама): Он ми ништа није казао... Његова душа и срце још увек су скривени од мене, због чега се онда осећам тако срећном? (Смеје се задовољно.) Ја сам му рекла: ви сте отмени, племенити, имате тако нежан глас... Да ли је то било умесно? Глас му трепери, милује... ево, осећам га у ваздуху. Али кад сам му говорила о млађој сестри, није разумео... (Кришећи руке.) О, како је то страшно што нисам лепа! Како страшно! Ја знам да нисам лепа, знам, знам... Кад смо прошле недеље излазили из цркве, чула сам како говоре о мени, а једна жена је казала: „Она је добра, великолушна, али штета што нимало није лепа.“ ... Ја нисам лепа.

Улази Јелена Андрејевна.

Јелена Андрејевна (оивара ћорозоре): Прошла је непогода. Како је диван ваздух! (Пауза.) Где је доктор?

Соња: Отишао је.

Пауза.

Јелена Андрејевна: Софи!

Соња: Молим.

Јелена Андрејевна: Докле ћете ви дувати на мене? Ми једна другој нисмо учиниле никакво зло. Зашто бисмо онда били непријатељи? Доста је било...

Соња: Ја сам и сама хтела... (Грли је.) Доста је било љутње.

Јелена Андрејевна: Врло добро. (Обе су узбуђене.)

Соња: Је ли тата легао?

Јелена Андрејевна: Није, седи у соби за примање... Не говоримо једна с другом недељама, а бог би знао зашто... (Сигарни оиворен бифе.) Шта је то?

Соња: Михаил Лавович је вечерao.

Јелена Андрејевна: Има и вина... Дај да пијемо „брудершафт“.

Соња: Хајде!

Јелена Андрејевна: Из једне чашице... (Налива.) Овако је боље. Е, дакле – ти?

Соња: Ти. (Пију и љубе се.) Ја сам одавно хтела да се помиримо, али ме је некако било срамота... (Плаче.)

Јелена Андрејевна: Шта је, ти плачеш?

Соња: Ништа, онако.

Јелена Андрејевна: Е, доста, доста!... (Плаче.) Ето, и ја сам се расплакала... (Пауза.) Ти си љута на мене што сам се ја удала за твога оца тобож из рачуна... Ако верујеш у заклетву, ја ти се заклињем да сам се за њега удала из љубави. Ја сам се занела њиме као образованим и познатим човеком. То није била права љубав, искусна љубав, али мени се онда чинило да је права. Ја нисам крива. А ти си ме од дана нашег венчања почела да кажњаваш својим неповерљивим умним очима.

Соња: Мир, мир! Заборавимо то.

Јелена Андрејевна: Не треба гледати тако – теби то не стоји добро. Треба веровати свима, иначе се не може живети.

СИМБОЛИЗАМ

Пауза.

Соња: Речи ми искрено, као пријатељ... јеси ли ти срећна?

Јелена Андрејевна: Нисам.

Соња: Знала сам то. Још једно питање. Речи ми отворено – ти би желела да имаш младога мужа?

Јелена Андрејевна: Каква си ти то девојка. Разуме се, волела бих. (Смеје се.) Но, питај још нешто, питај...

Соња: Теби се доктор свиђа?

Јелена Андрејевна: Да, веома.

Соња (смеје се): Је ли да имам глупо лице... а? Ето, он је отишao, а ја још непрестано чујем његов глас и кораке, а кад погледам у таман прозор – ја тамо видим његово лице. Допусти да све кажем... Али ја не могу да говорим тако гласно, срамота ме. Хајдемо у моју собу, тамо ћemo разговарати. Ја ти се чиним глупа? Признај... Речи ми нешто о њему...

Јелена Андрејевна: А шта?

Соња: Он је паметан... Он зна све, све може... Он и лечи и сади шуму.

Јелена Андрејевна: Није ствар ни у шумама ни у медицини... Драга моја, разумеј, то је таленат! А ти знаш шта значи таленат? Смелост, слободна мисао, широки замах... Посади човек дрвце и већ замишља шта ће бити од тога дрвцета кроз хиљаду година, већ назире срећу човечанства. Такви су људи ретки, њих треба волети... Он пије, понекад је груб – али какво је то зло? Даровит човек у Русији не може бити чист. Помисли сама, какав је живот тога доктора! Непроходно блато по путевима, мраз, мећаве, велика растојања, људи груби, глупи, свуда око њега немаштина, болести, и при таквим условима ономе који ради и бори се из дана у дан тешко је да у четрдесетим годинама сачува чистоту и трезвеност... (Љуби је.) Ја ти од свег срца желим, ти заслужујеш срећу... (Усмијаје.) А ја сам несносно, епизодно створење... И у музичи, и у кући свога мужа, у свим романима – свуда, једном речју, била сам само епизодно лице. Право да говоримо, Соња, ако се добро размисли, ја сам веома, веома несрећна! (Узбуђена хода ћо сцени.) Нема за мене среће на овом свету. Нема! Што се смејеш!

Соња (смеје се, заклањајући лице): Ја сам тако срећна... срећна!

Јелена Андрејевна: Хтела бих да свирам... Сад бих свирала ма шта.

Соња: Свирај. (Грли је.) Не могу да спавам... Свирај!

Јелена Андрејевна: Одмах. Твој отац не спава. Кад је болестан, музика га раздражује. Иди га питај. Ако допусти, свираћу. Иди.

Соња: Одмах. (Одлази.)

У џарку лућа сйтражар.

Јелена Андрејевна: Одавно нисам свирала. Свираћу и плакаћу, плакаћу као луда. (Кроз ћрзор.) Да ли ти то лупаш, Јефиме?

МОДЕРНА

Глас стражарев: Ја!

Јелена Андрејевна: Не лупај, господин је болестан.

Глас стражарев: Одмах ћу отићи! (Подвикује.) Еј, Жућка, Дечко! Жућка! (Пауза.)

Соња (вративши се): Не може!

Завеса

Превео Кирил Тарановски

Интерпретација

- Чехов је творац модерне психолошке „лирске драме“, драме атмосфере и импресије. Главни јунаци припадају руској интелигенцији, која се, лишена рада и прогреса, нацла на идејном беспуђу и у потпуној духовној празнини твори своје дани. Они замењују праве животне вредности јефтиним сурогатима који обезвређују њихово постојање.
- Која лица учествују у овом драмском призору из другог чина Чеховљеве драме Ујка Вања? Око чега се међусобно сукобљавају?
- Какво дејство на Војницког (ујка Вању), свакако, и на доктора Астрова, има лепота Јелене Андрејевне?
- Докажите, позивајући се на текст, да њена лепота има разорно дејство. Посебно се задржите на мишљењу доктора Астрова.
- Поред мотива лепоте, у овом одломку из драме присутан је и мотив неузвраћене љубави и мотив паразитског живота. Какво дејство на драмске јунаке има неузвраћена љубав? **Какво психолошко дејство на человека имају паразитлук и нерад?**
- Окарактеришите драмске јунаке у овом призору. Из чега произлази њихово клонуће и бесмисао живота? Зашто нису срећни?

Упутство за самостално истраживање

1 Проучите Чеховљеву драму Ујка Вања и обрадите тему:
Сремљења и клонућа Чеховљевих јунака у драми Ујка Вања.

2 Нека вам као подстицај послуже следећи одломци из осврта на Чеховљеву драму.

„Чеховљева 'лирска драма' је недрамска, грађена, као и проповетка, без главног јунака, без радње, заплета и расплета, с дијалогом у којем се лица не споразумевају, већ прате ток сопствених мисли, с речитим паузама и ћутањем. У њој је све подвргнуто јединству атмосфере, а расплет остаје негде изван текста, недоречен, али јасно присутан у свести и осећању читача или гледаоца.“

СИМБОЛИЗМ

Атмосфера суморног чеховског 'неспоразума' у *Ујка-Вањи* је грађена на мотиву „промашености“. Овоме су мотиву подвргнуте све личности, он је изречен у многим репликама: 'А и сам живот је досадан, глуп, празан', каже Астрор; 'неповратно изгубљен живот', речи су Војнишког (самог ујка-Вање); чак и Јелена Андрејевна види да ,уместо људи ходају некакве сиве мрље'; а Соњина храброст да прими живот је храброст побеђеног – „шта да се ради, треба живети“. Истовремено, оваква понашања нису ни случајна нити знак узајамног споразумевања личности, већ служе као пратећи мотиви управо неспоразума, који је у основи развоја драмске атмосфере. А кључни мотив драмског „заплета“ је обнажен у оптужби коју ујка Вања изриче своме зету, уваженоме научнику и, по свој прилици, оличењу лажне моћи интелекта и духа: 'Значи, двадесет пет година је заузимао туђе место', јер сâm је 'ништа, мехур од салунице!' Отуда и читав драмски развој води не ка заплитању и расплитању радње, ка драмском климаксу, већ ка нарастању атмосфере, ка дубљем тумачењу случајно сабраних, појединачних драма у самим људима.

Као и у другим Чеховљевим драмама, односи међу личностима су познати од самог почетка, ништа се неочекивано не догађа, нема изненађења, чак се ништа битно у судбини самих личности не мења. А спољна акција, уколико чак и прими облик традиционалног драмског ефекта, као што је ујка-Вањин покушај да убије зета, остаје чиста случајност у самоме склопу драмског развоја, нимало пресудна за њега. Ујка-Вањин промашени пущањ само потврђује спољним чином драматичност осећања промашености и преварености, чак га, у неку руку, сценски симболише.

Отуда би се тешко могла бранити претпоставка о ведријим слутњама друкчијег и лепог живота у будућности, макар и далеко, неуверљив је покушај да се тмурна недрамска драма постојећег, у *Ујка-Вањи*, протумачи као оптимистичко закорачење у времена која ће изгладити животне неспоразуме. Јер то што доктор Астрор помиње 'оне који ће живети сто, двеста година после нас' и који ће 'нас презирати што смо проживели своје животе тако глупо и неукусно', једнако је – у склопу драмског текста, који једино допушта тумачења – Соњином наглашено понављањом уздању у одмор ('одморићемо се') после смрти. А живот сам, колики је дат појединцу, не обећава ништа друго до непоправиви раскорак између онога што би се хтело и што јесте, вечити неспоразум и вечиту немоћ.

Ток драмског текста, онакав какав се обликује у дијалозизма (којима се нити решавају нити разјашњавају односи међу личностима, већ само утврђује и наглашава основни мотив, неједнако и независно преломљен у свакој личности на посебан начин), допушта да се јединство атмосфере схвати једино

МОДЕРНА

и управо у неминовности злог, мада ситног, поигравања живота човеком. На крају драме, варљиву понесеност – горчином (ујка Вања), или илузијом (Астрон о природи), или надом у љубав (Соња) и слично – замењује готово празна конверзација о сасвим тривијалним стварима; завршне сцене оличавају пуни слом било каквог емоционалног суделовања у животу. Али оне не означавају и смирење и измицање општој атмосфери. Напротив, најпростија и најбесмисленија реченица о врућини у Африци, на први поглед ничим везана за драмску ситуацију, добија тежину суштога патоса и крајње емоционалне засићености управо због тога што нема никаквог смисла у атмосфери бесмисленог или бар нерешивог живота.“

Нана Ђојдановић

„Оно што нам Чехов изнад свега пружа – то је упечатљива визија човека и света. Она нам не казује какав треба да буде свет, шта да радимо у њему, него, пре свега, даје својеврсну слику ствари. Она се рађа из суючавања са стварношћу, које је веома трезвено, отворено, непоштедно. Човек је пошао у живот са извесним предрасудама и илузијама, а шта налази? Далеко од тога да је на овом свету све лепо; збивања чак имају битно друкчији изглед од онога који они хоће да нам наметну. Показују се налићја, и можда Чехов скида људима маске с правом, које је велико због тога што он уме да види и лепа, добра и поштена лица, лица без маске. Пред Чеховом многи неприкосновени ауторитети падају на најјаднији начин. Живот се понекад невероватно иситни, премрежи гадном паучином, концима и конопцима. То су околности, бирократија, терор власти, право јачег и богатијег, сила глупости, незнაња; лажна, ничим стварним заслужена важност у друштву. Чини се, све је померено. А човек сам, без обзира на способности које у себи осећа, узалуд се праћака; неће доспети дотле да се покаже човеком, саплешће се негде уз пут, угушиће се, опустиће се, потонуће. Понекад је окlop непробојан, апсурдни круг готово затворен. Све личи на болну смејурију. Њој Чехов није ни опростио нити је сасвим скрстиса руке помирен с њом. Његови људи ипак се око нечега паште, труде и раде; остаје нада и убеђење да до промене мора доћи.“

Светла Лукић

МОДЕРНА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

На прелазу из XIX у XX в. српска књижевност добија сва основна обележја модерне националне књижевности. Обично се узима да у водећим европским књижевностима модерни роман и приповетка настају после дезинтеграције реализма, када се с натурализма прелази у импресионизам. Модерна лирика почиње од (француских) парнасоваца и преласка на симболизам. Мења се такође и књижевна критика, као и књижевна теорија. Она напушта спољашње тумачење књижевности и прелази на унутрашње: на анализу уметничких својстава дела, а не околности у којима оно настаје. У српској књижевности сличне појаве запажамо не само у појави парнасовске лирике Војислава Илића, која је 90-их година прошлог века имала велики број следбеника и доминантан утицај, него и у књижевној критици.

Већ је Љубомир Недић (1858–1902), кога с правом можемо сматрати претечом унутрашњег тумачења књижевности, подвргао 1893. оштрој критици утилитарну теорију уметности Светозара Марковића, који је у реализму истицао друштвену улогу књижевности. Сасвим супротно од тога, Недић на примеру Илићеве лирике истиче естетску страну: чак и осећање које песник износи, истиче он, није обично, него је то „осећање за Лепо“; песничка емоција по својој је приреди „артистична емоција“. Отуда, место ранијег занимања претежно за тематику, сада форма добија на вредности. Тако се пажња и критичара и читалача а и самих песника, постепено помера према изради песме као специфичне уметничке творевине, што ће имати далекосежне последице не само за тумачење и вредновање песништва него – а то је најважније – и за његов развој у наредне две деценије.

Разуме се, тенденције какве запажамо у српској књижевности добиле су подстицај од сличних промена које су се нешто раније одиграле у неким европским књижевностима. Међукњижевни контакти и утицаји све се јаче осећају. Очигледно постоји и известан паралелизам у развоју. Тако се цео период од 90-их година прошлог века па до Првог светског рата означава термином који је заједнички за већину средњоевропских и јужнословенских књижевности – *модерна*. Иако је термин узет из немачке књижевности, управо у ово време везе с њом и њен утицај осетно слабе. Само у српским земљама које су се тада налазиле под влашћу Аустро-Угарске (Војводина, Босна, Херцеговина и српски крајеви у Хрватској) немачки се културни и књижевни утицај и даље осећао. У самој пак Краљевини Србији и у њеној престоници Београду нагло јача француски утицај. Био је то срећан стицај околности, јер су тада нове књижевне идеје долазиле из Париза.

Извод из текста

1. *Како се праћају, где и во што је реализмски утицај?*

Француза, Немача

2. *Да ли је вредне десмо књеге?*

декаденца - Рукин

3. *Картичнице*
Марка Чука

4. *Жанр*
коријулацији
(што је)

драма драматургије
и књижевности

коријулацију
и њену
и њену

За две деценије – колико је модерна највише трајала – уметнички успон књижевности био је већи но икада раније. Нарочито се то осећало у поезији, што је савременог песника М. Павловића навело да ово раздобље назове „један мали златан век наше поезије“. Али је занимљиво, мада није случајно, да није био ништа мањи напредак критике и науке о књижевности. Један шири поглед показао би да је у исто време наука уопште у Србији, у свим својим основним гранама, доживела процват. Знатно ојачао као културни и научни центар, Београд је преузео водећу улогу и у књижевности. Књижевни живот престонице, као и код неких других народа, усмеравао је развој и утврђивао заједничка мерила. Оно што је Недић покушао али није остварио, оствариће од њега млађи критичар Богдан Поповић (1864–1944). Он ће 1901. у Београду покренути можда најзначајнији а свакако најбоље уређиван часопис „Српски књижевни гласник“. За првих четрнаест година излажења „Гласник“ је и код писаца и код њихових читалаца појачавао извесне представе о књижевним узорима према најопштијим али јединственим мерилима.

Очигледно је улога критичара прилично порасла. Историчари ће касније напомињати да је у време модерне постојала „хегемонија критике“. Али је управо та хегемонија била један од услова да се критичким превредновањем наслеђа успоставе одређени континуитети у књижевном развоју. Најпре ће Б. Поповић начинити изврсну *Антиологију новије српске лирике* (1911). Предговор, строг избор песама, као и њихов размештај, приказали су историјски след нових лиричара – од родоначенелника Радичевића до симболисте Дучића – као непрекинут низ усавршавања песничке уметности. Затим ће други уредник „Гласника“ и најистакнутији критичар Јован Скерлић (1877–1914) написати *Историју нове српске књижевности* (1914). Он је према савременим критеријумима описао смењивање епоха, стилских формација и школа. Добијена слика показала је да се нова српска књижевност развијала на начин типичан за европске књижевности. Најзад, Павле Поповић (1868–1939) предузео је широка историјско-компаративна истраживања у свим доменима: народна, средњовековна, дубровачка и нова књижевност.

За књижевност је одувек било од посебног значаја оно што се у језику дешава. На почетку XX в. књижевни језик је стабилизован. Али су се извесни односи видно померили. Заснован на народним говорима који су добрим делом узети из усмене поезије и прозе, књижевни језик је у почетку више одговарао потребама руралне и традиционалне културе него урбане и модерне. Ваљало га је прилагођавати новим, више интелектуалним потребама, са сложенијим стилским диференцирањем. У томе је београдска средина почела да игра одлучујућу улогу.

Модерна у српској књижевности

Извод из текста

Ако је у почетку широко схваћена периферија језички утицала на културни центар, сада центар утиче на њу: подводи локалне разлике, које долазе из покрајина, под општу стандардизацију и формира функционалне стилове. Тако се образује један посебан облик у коме се књижевни језик појављује, прилагођен потребама развијене урбano-интелектуалне средине: за њега се одомаћио назив београдски стил. Њиме не пишу само књижевници. Подједнако га налазимо и у научној прози. Један од изразитијих представника је историчар Слободан Јовановић (1869-1958), који је само повремено разматрао књижевне теме, али се зато сви његови текстови могу читати као да су књижевни већ и због саме стилске вештине.

Новица Пејковић

1. Синтакса? (Поточарство љаша)

П-кој кроз шуму идем кроз шума

Шта је београдски стил? (Видите у Речнику књижевнотеоријских појмова.)

Бодлер, Гоголь

2. Импресијам?

3. Импресионистичка драма — Карактеристике. (Импресијам
шум; драматична атмосфера; Нривија, Писмо, Контакт)

4. Шопенгајер, Фучик, Ракит,

Богдан Поповић

Предговор
Антологији новије српске лирике

Једно обележје ове „Антологије“ према већини других у томе је што је она састављена, од почетка до краја, у циљу и по меридијану чисто естетичким. Без обзира на оно што би у новијој српској лирици било занимљиво за књижевног или културног историчара, уредник је бирао песме по њиховој лепоти. Оно што је карактеристично за неко доба ушло је у ову збирку само онда ако је у исто време било и лепо толико колико је карактеристично. Уредник је имао намеру да датично оно што наслов његове књиге обриче: – збирку ћећа новије српске лирике.

Уредник је, уз то, мерило по коме су песме биране држao врло високо, не силазећи испод једне одређене границе без врло велике невоље, а и тада само за једну малену разлику. Испод ове друге границе није силазио никада, ни из којег разлога. Тако се објашњава што неки песници бољега гласа нису никако ушли у ову збирку...

Пред најстрожом критиком, само антологије могу дати читаоцу добро песништво. Оне дају оне најсавршеније примерке о којима је горе била реч. Тек када се такве антологије упореде са обичним песничким збиркама, видеће се колико и у збиркама најбољих песника осредње песме сметају бољима; и тек тада ће се видети какво уживање може бити читати песништво, читајући збирку у којој су све песме врло високог реда, у којој после једне лепе песме човек не мора да чита пет слабијих, да плати задовољство које је од прве имао. Свака је песма лепа, свака је „драги камен“, и човек чита књигу са једним неисплативим осећањем сигурности, којим се удваја задовољство од сталног, неузнемиреног борављења на висинама. Ако је слободно навести као пример ову „Антологију“ коју читалац има у рукама, уредник може за ово дати потврде из свог властитог и најновијег искуства. Иако је све песме које су ушли у ову „Антологију“ читao по више пута, тако да су оне за њега одавно изгубиле драж новине; иако их је он сам бираo и уносио у „Антологију“, тако да му је садржај „Антологије“ и сувише познат, – он је, читајући још једном готову књигу у рукопису, осетио то велико уживање о коме је горе реч, и налазио је у читању задовољство као да су му песме биле нове, и као да су биле лепше но дотада: – толико су оне у свом новом друштву биле добиле!

И зашто је – поред других разлога – ова „Антологија“ састављена по обзирима чисто естетичким, а мерило за избор песама држано врло високо.

||

Под лирском песмом уредник је разумевао песму у којој преовлађује осећање, или га у њој довољно има да је разликује од чисто описних, дидактичких и приповедних песама, хладнијих, нижих у тону. Према томе баладе, сатиричне, хумористичне, политичке, и пригодне песме нико неће у збирку. Тако су, да примера ради наведем неколико Змајевих песама, из „Антологије“ испала његова „Три хајдука“; – „Билдунг“, „Видовдану“, „Јутутинска народна химна“; – „Неким Цинцарима“; – „Песма Флориана Шпицбергера“; – „Песма једног најлојалнијег грађанина“; – оде „Чутури“, „Празној кеси“; – она врло духовита песма „Циганин хвали свога коња“; – и друге. Све те песме, ма колико да су заниљиве и, по другом мерилу, песме лепе, квариле би чисти и високи песнички тон који влада у целој овој „Антологији“. Не само „Билдунг“ и „Јутутинска химна“, но и песме „Видовдану“ и „Неким Цинцарима“ одскакале би нескладно; а ода „Чутури“, или „Циганин“, прскали би – нека ми се опрости овај галицизам – као „жабице“ међу осталим песмама. Првидни су изузети од горње дефиниције песме као „Лем-Едим“, „Селим бег“, „Рибарчета сан“, „Отац и син“, „Негдашњем пријатељу“, „Спомен на Руварца“, и друге сличне. Лако је видети да су „Лем-Едим“ и „Селим бег“, у спољашњем облику баладе, лирске песме пуне најчиšтијег лирског осећања; да је песма „Рибарчета сан“, са својим јутарњим расположењем, својом свежином и веселошћу, такође преимућтвено лирски обојена; да је у песми „Отац и син“ осећање пре невесело и горко но весело и хумористично, и да боју песми даје сјајна или витешка роба која се продаје на вашару; да су, најзад, пригодне песме „Негдашњем пријатељу“ и „Спомен на Руварца“ далеко од обичних пригодних песама. Све су те песме йрожетије – меким, дубљим, јесничким – осећањем.

Каспар Давид Фридрих:
Стене на Ригену

— Мити о корти.
Чтичкоју?
— Често пеше
— Често једно
једнамо због
— Емоција
— И је ће чујаш

— Задовољстви
— Јасно

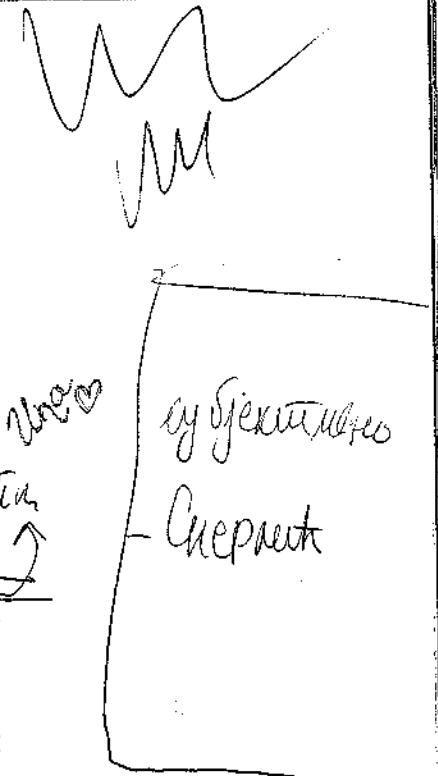
III

Под новијом српском лириком – „модерном“, уредник је разумео нашу лирику од Бранка Радичевића на овамо. Тај период наше лирике чини једну заокругљену, органску целину, коју не би било упутно цепати на делове. Остављајући „странптичаре“ на страну, од Радичевића до данашњих дана наша лирика показује изванредно правилан, управо типичан развој једне оригиналне лирске цвasti. Бранко Радичевић, са својим простим „примитивним“ песништвом, својим полу народним полу уметничким темама и дикцијом, почиње коло, наслађајући се на народно лирско песништво. Такав је почетак сваког оригиналног лирског песништва у историји књижевности. За њим се јављају песници с дубљим осећањем, јачим темпераментом, разноврснијим темама, и обликом преимућтвено уметничким (Јакшић и Јовановић). За њиховим песништвом долази песништво у коме почиње преовлађивати *машта*, са дикцијом преимућтвено живописном (Воислав Илић). За овим долази песништво с највишим уметничким обликом и углаженошћу, с дикцијом пуном и разгранатом, песништво преимућтвено стилистичко, песништво виртуозно (Дучић, Шантић, Ракић). Најзад поколебаност, узнемиреност, иронија, сумња, песимизам (уз афирмацију живота), фамилиарност, нешто анархије, сувише отворене личне исповести, у стилу неправилном и мутном, често сплетеном, у облику разлабављеном: „сецесија“ и декадентизам, али са клицама обнове у себи.

Иста непрекидност и правилност развоја и у другим појединостима. Стих Радичевићев, строго правилан, најчешће кратак, без „опкорачења“ или „преноса“, још близак музичким и плесачким ритмима народним, развија се постепено у широки, беседнички стих дванаестерац, – стих људи који су научили беседити обилато и разгранато. Уз то се јављају „преноси“; из полустиха у полустих, из стиха у стих, из китице у китицу. Међу правилне стихове почињу се мешати стихови неправилни, често *иротиленога* рода у истој песми; док најзад ти преноси и то мешање разнородних стихова не постану правило. Тако се и слик из својих примитивних, понекад само асонујућих облика развио у пун, редак, звучни слик наших последњих песника. Овај од своје стране почиње колебати се и лабавити. – Тако се, најзад, и низ страних утицаја такође почиње и завршује у овом периоду; прво утицај географски или етнографски најближих књижевности, песништва немачког и (нешто мало) мађарског; затим руског (В. Илић); затим француског (Дучић, Ракић); најзад енглеског (Св. Стефановић).

Свима појединостима, дакле, овај период чини засебну органску целину, заокругљену и потпуну, коју не би било корисно распарчавати.

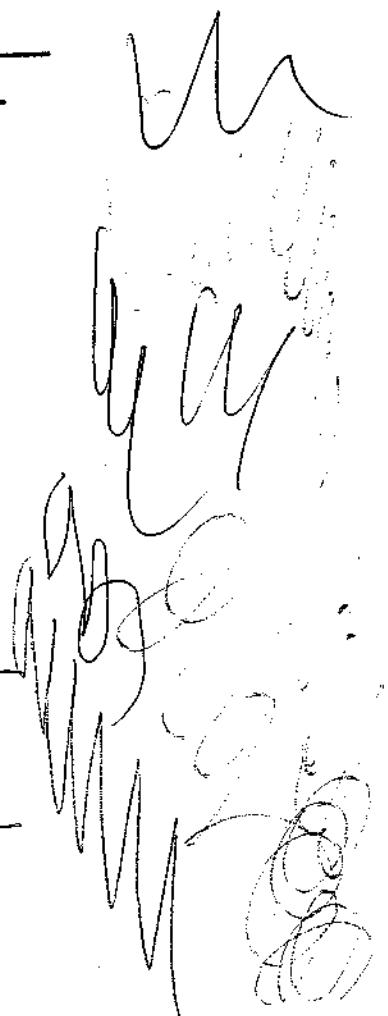
У осталом, да је уредник под „модерном српском лириком“ схватио само наше најновије песништво, са високим мерилом по коме су песме биране, збирка би испала сувише мала свешчица; била би, осим тога, сиромашнија не само бројем, но и разноврсношћу. У прилици у којој Срби први пут приказују своје песништво својим саплеменицима хрватским, било је нарочито потребно ради-ти на начелу: дати што већи број што бољих представника. Антоло-тија „модерне“, најновије лирике може се најзад такође саставити; али је природније да дође йосле збирке као што је ова, а не пре.

IV - Естетички приказ

„Мерила“ по којима су песме одабиране, то су ова три: јесма – мора имати емоције, – мора бити јасна, – и мора бити ЦЕЛА лепа. Та мерила – свак ће ласно видети – не обухватају све особине које чине лепу песму, и које претпостављам да су познате; но су главни услови постављени за ову прилику. Доиста, то су три правца у којима најчешће греше добри песници (о којима је овде једино реч) – и наши и страни, али наши више но страни.

Ко није имао прилике да подробније испитује састојке утисака које добијамо од песништва, тај ће тешко веровати како је сразмерно мали број песама које задовољавају те услове. Прва је дефиниција уметничког дела, да је емоционално. Оно уметничко дело које не буди емоцију није уметничко дело; оно које не буди лепу емоцију није високо уметничко дело. То исто вреди и о лирској песми, која је, наравно, такође уметничко дело. Песма која у нама не узбуди чисто, лепо осећање, није лепа лирска песма. Она може имати других добрих особина: мисли, оригиналности, стила, снаге; али ако није загрејана осећањем, она неће бити лепа песма највишег реда, – оно високо уметничко дело које, поред савршене обраде, има и фини квалиитет емоције, фини квалиитет осећајнога тона. У таквом случају мало ће јој помоћи и највећа вештина стила, и не могу је спасити ни реторска снага ни истинске стилистичке лепоте, а камо ли стилистичке или версификаторске виртуозности. Такве песме остају увек хладне или напрегнуте, и многа мања и скромнија песмица имаће више поезије, и заузима у исцрпини виши ред, но ти раскошни и сложени производи позне и хладне вештине. Хајнеова песмица: Du bist wie eine Blume – једна је од његових најкраћих, технички најслабијих, најгоре сликованих, изразом најсиромашнијих, па чак и најмање еуфоничних песама; али је при свој тој својој „убогости“ бескрајно лепа, племенита тоном и осећањем (и мишљу) изнад сваке хвале, дубоко осећајна, и у исто време атички дискретна или уздржана; – тако да, кад не би било наивно одређивати такве „каноне“, она би се могла назвати типичним обрасцем лирске песме. Осећање пева лирске песме, оне најлепше; не машта, ни вештина. Да једно популарно мерило кажем:

МОДЕРНА

kad god pri glasnom citanju pesme ne osetite da vam glas postaje maksi ili toplici, – ne izvezhtaceno razmazhen, ili besedничki podignut, no maksi i toplici – pesma koju citate nije prava lirska pesma. – Ovome treba još dodati da osećanje, porед lepotе, treba da je dostiglo i izvestan viši stepen *интенсивности*, bez kojega pesma, i kad je „lepa“, ostaje više prijatna nego право lepa.

Druzi je uslov, da pesma буде *јасна*; јасна у целини, с *јасном основном мишљу*, и јасна у својим деловима. Uslov koji izgleda da se po себи razume, ali ovde mora biti нарочито поменут. Nejasnost ubija misao kao da je i nema, ne da utisku radi koga je pesma pisana ni da se stvori. Ona je, osim toga, mучна i sama po себи, kao večita zagonetka koja se titra s čitaocem, i kao znak pesnikove nemoci da se izrazii; – osobine, i jedna i druga, antiestetичне u najvišem stepenu. Nažad, jasnost je ne samo negativna, no po svojim posledicama i pozitivna estetичka osobina prvoga reda: kad se budu svestranije ispitali castočci utisaka koje добијamo od umetničkih dela, videće se da javnost *као шаква* doprinosi pozitivnoj lepoti dela; da od ње, vrlo velikim delom, зависи jedna od najkрупnijih osobina svakog višeg umetničkog dela – *снага*. Napre najnovije pesništvo od poslednjih desetinu godina, i kod nađođih, često je nejasno. Imma šta više pesnika koji su nekada pisali јасно, a sada više ne. Čovek mora često da se domišlja smislu njihovih pesama. Čitaocev je priнос понекad u istini toliki da čitalač postaje saradnik pesnikov. Međutim, pesme se za ovakvu antologiju moraju birati po onome što je dao pesnik sam, a ne po onom što pesnik da u saradnji sa čitaocem.

Nažad je treći uslov, da *цела* pesma treba da je lepa, или (*тако је* можда простије речено) da pesma ne sme imati pogrešaka. U њој ne sme biti pojedinsti koje vređaju: – slabih početaka, slabih svršetaka, slabih stihova; *у њој треба све да је на истој висини*; – „pesma treba da je okrugla i savršena као звезда“; – „pesma treba da je lepa као lepa proza“; – „у доброј pesmi treba da je svaki stih dobar“. Jedan je dokaz ovome обратна istina, da su *најсавршенија* umetnicka dela takva благодарећи своме savršenstvu u pojedinstima; nema velikog umetnika čiji stil nije besprekoran, potpuno korектan; pa zva se taj umetnik Гете, Бетовен, или Роден. *Одсуство погрешака је битни услов исто као и присуство позитивних врлина*. U estetici је savršen primerak njegova roda viši od nesavršenog primerka višeg rода, i pesma od tri dobre kitiče lepša no pesma s dve kitiče vrlo dobre i jednom slabom. Sasvim je svejedno где leži pogreška: – u vrlo raznovrsnim naivnostima misli, ili vrlo raznovrsnim naivnostima oblika; ako je samo stepen pogreške viši, pesma je pokvana. Poneki наши pesnici (narocito Trećega doba) imaju retko tu stalno održanu besprekorost fakture; svaki час, u inache lepoj pesmi, oni klounu, iskliznu – u prizu, u apstraktne, nepesничке, понекad prostachke rечи, u hladan ton, u нескладне, неистините pojedino-

сти, у другу мисао; распу се у многоречивост, заплету у несигуран, мучан језик, у насиљне инверзије, елипсе, „катахрезе“, у расточену, врло рогобатну, неправилну, *сувише најредну* версификацију. Нека је овде наведен само један пример између многих, да покаже колико штете трпе творачке способности од те оскудице у однегованом и будном укусу. Уредник, иако се врло дуго ломио, по пет шест пута решавао и одустајао од свога решења, није могао донети ниједну песму Милете Јакшића у којој би једна његова ситнија, али врло симпатична особина, била показана – његов дар запажања живописних конкретних појединости у пољу, у шуми, у селу.

Овај трећи услов је камен спотицања и за песнике и за критичаре. С колико ће компетенције ови последњи оценити неку песму, зависиће увек од тога колико је њихов укус однегован и будан за *појединачну обраду уметничког дела, за савршенство уметничког дела у појединостима.*

1911.

Интерпретација

- На позив Матице хrvатске Богдан Поповић, професор Београдског универзитета, књижевни критичар и естетичар – теоретичар новог модерног покрета у књижевности, сачинио је ову, по много чему значајну књигу – *Антилологију новије српске лирике* – чији **Предговор**, условно узевши, садржи поетику српске модерне.
- Према којим мерилима је она сачињена?
- Шта уредник подразумева под **лирском песмом**?
- Зашто антологичар под **новијом српском лириком** подразумева поезију од Бранка Радичевића до модерниста?
- Према којим мерилима је уредник одабирао песме? Која три критеријума мора да задовољи песма?
- Естетицизам је основни принцип нове (символистичке) уметности. На каквом је принципу била заснована реалистичка поетика? Да ли уметност, као стваралаштво, произлази из правила и поетичких закона. Шта је стваралачки чин?
- Прегледајте *Антилологију* и утврдите којим је модерним песницима Богдан Поповић дао највише место. Који су значајни песници модерне изостављени због „строгости“ Поповићевих естетских критеријума?

Задатак

- Прочитајте како савремена књижевна критика процењује вредност и значај *Антилологије* Богдана Поповића.

„Антилологија Богдана Поповића била је најпунији израз критичке свести о књижевности оног времена, књига која је песничку мисао издигла на чело духовних и уметничких покре-

МОДЕРНА

та златног доба српске књижевности. *Аншолоија* је постала књижевни симбол модернистичке епохе и образац антологијарског рада. По речима Велибора Глигорића, Поповић је том антологијом „успео више да распореди људе у историји наше књижевности него Скерлић. Они који у ту *Аншолоију* нису унети, заборављени су“. Иако је међу младима било доста отпора њеном тврdom логичком позитивизму – јер се у тренутку кад се она појавила у свету већ у велико говорило о футуризму и наступајућој авангарди – *Аншолоија* је остала најчистији подatak о књижевном укусу епохе. Заједно са Скерлићевом Историјом нове српске књижевности, она је поставила и учврстила књижевне стандарде тадашње српске духовне културе и кроз дуг низ година означавала главне тачке ослонца како општих знања о књижевности тако и књижевног укуса и односа према националној књижевној традицији.

Супротно наслеђу историјског детерминизма и захтевима да се књижевност укључи у токове преображавања друштвене етике – на чему су радили његови претходници попут Светозара Марковића, али и његови ученици, међу којима је најугледнији био Јован Скерлић – Поповић је заступао мишљење да су естетска вредност и естетска функција уметничког дела његове главне и најважније одлике. На тај начин он је критичку пажњу усмерио ка књижевности и постигао да се српска критика методолошки изједначи с влађајућим критичким системима модерног доба.“

Предраћ Палавесића

2 Целокупни књижевни, културни и политички живот Србије одвијао се интензивно захваљујући многобројним београдским књижевним часописима, од којих је најзначајнији био *Српски књижевни гласник*, који је излазио од 1901. до 1914. године (и даље, између два рата, али другачије концептиран). Био је то модеран часопис, који се од првог до последњег броја залагао за нова уметничка схватања и нов однос према књижевности.

3 Ко је био оснивач и главни уредник *Српског књижевног гласника*?

Алекса Шантић

Моја отаџбина

Не плачем само с болом свога срца
рад' земље ове убоге и голе;
мене све ране мага рода боле,
и моја душа с њим пати и грза...

Овдје у болу срца истрзана
ја носим клетве свих патња и мука,
и кров што капа са душманских рука,
то је кров моја из мојих рана...

У мени цвиле душе милиона.
Мој сваки уздах, свака суга bona,
њиховим болом вапије и иште...

И свуда гдје је српска душа која,
тамо је мени отаџбина моја –
мој дом и моје рођено огњиште...

Најчешћи мотиви
Шантића?

Патриотизам, јун је
први временски,
доручак / Народ / Свет
и Вила / Сајуви
Гима;
ко Вила коре
шантић

Интерпретација

- Из каквог је историјског контекста настала ова Шантићева патриотска песма?
- Размотрите како Шантић интимизира своје патриотско осећање бола. Какву улогу у томе има учесталост и доминантност личне заменице ја, као и придевске – присвојне заменице моја. Колико пута лирски субјект (Ја) понавља, набраја, истиче заменицу мој, моја? Зашто се песник служи тим пуним, наглашеним обликом: Мене све ране мага рода боле, а не природнијим, краћим: Све ме ране боле? Утврдите колико се пута оне налазе на почетку стихова? Зашто су заменице заузеле тај први, истурени положај у стиху? Шта се тиме наглашава?
- У чије име песник присваја себи домовину? Ко су они са чијим се болом поистовећује? Какво значење добија општа заменица сваки (свака)? Зашто је у његовој песми отаџбина безимена? Шта он осећа према својим саплеменицима који нису само национално већ и социјално поробљени? Какво хуманистичко значење Шантић даје својој отаџбини? Да ли је она само земља предака или и свака друга земља у којој због ропства и социјалне беде страдају људи? Има ли у Шантићевој „отаџбини“, тј. у његовом срцу, места за све страдалнике – припаднике људскога рода?

МОДЕРНА

- Прокоментаришите овај текст.

„Језгро Шантићевог надахнућа је срце, натопљено болом, озлојеђено. Само у овој песми два пута се на њега изриком позива... Шантић је исказивао стваралачко поверење искрености. Веровао је у спремност и способност других да прихватају искреност као своју истину, те је своју реч често лишавао фигуративне, стилистичке сугестивности. Полазио је у авантуру исповести без суптилнијег посредништва, храбро и 'голоруко'. (Зато му је лична заменица првог лица и словом и духом била тако блиска.) И у песми *Моја оштацбина* он афирмише искреност као патриотску одговорност према свему што осећа својим.“

Владимир Јовичић

- Научите песму напамет.

Претпразничко вече

Сјутра је празник. Своју свјетлост меку
кандило баца и собу ми зари.
Сам сам. Из кута бије сахат стари,
и глухи часи неосјетно теку.

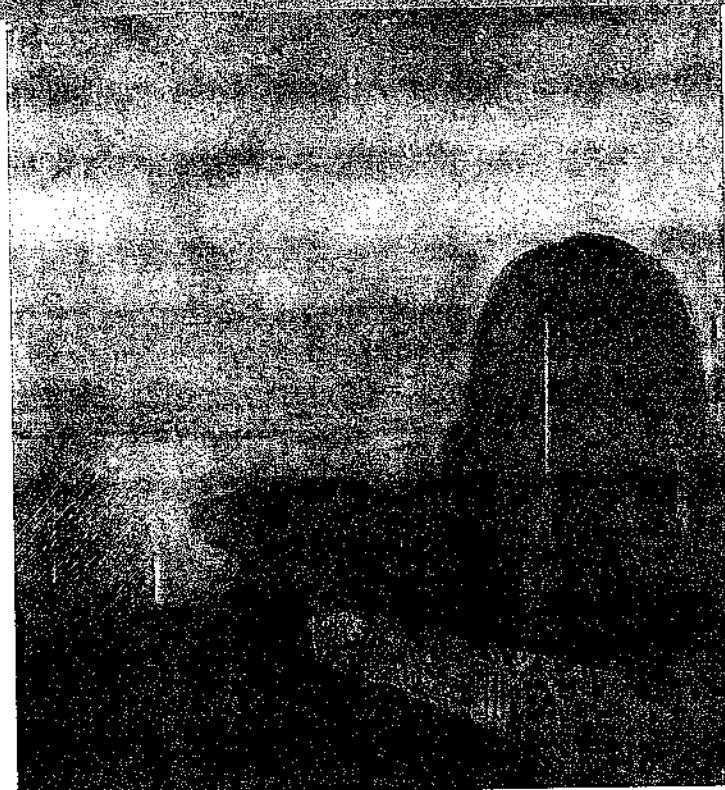
Напољу студен. Пећ пузка и грије.
Ја лежим. Руке под главом, па ћутим,
и слушам како грањем замрзнутим
у моја окна голи орах бије.

Тако на врата суморног ми срца
сјећање једно удара и чека
ко друг и сабрат, као душа нека
што са мном плаче и у болу грца.

Негда у таке ноћи, када отка
помрлом грању зима покров ледан,
ова је соба била ко врт један,
гдје је ко поток текла срећа кротка.

Као и сада, пред иконом сјаји
кандила свјетлост. Из иконостаса
сух бршљан вири. Лако се таласа
измирне прамен и благослов таји.

измирна - миризна смола која се употребљава за кађење

Едвард Мунк:
Звездано небо,
1893.

Сва окађена мириште нам сода.
Около жуте лојане свијеће
ми, дјеца, сјели, ко какво вијеће,
радосни што је већ грудању доба.

Под танким велом плавкастога дима
у пећи ватра пламти пуним жаром,
и сјајне пруге по ћилиму старом
весело баца и трепери њима.

Уврх, на меку шиљту, отац сио,
пружио чибук, и дим се колута.
Његова мисб надалеко лута,
и поглед блуди сањив, благ и мио.

Уза њ, тек мало на шиљтету ниже,
ко символ среће, наша мајка бдије;
за скори Божић кошуље нам шије
и каткад на нас благе очи диже.

У то би халка закуцала. – „Петар!“
– ускликне отац. – „Он је зацијело!
Он вазда воли говор и сијело –
отворите му!“ ... И ми сви ко вјетар,
трчи и вратâ пријевор извуци.
И стари сусјед, висок као бријег,

шиљте – јастук на коме
се седи

халка – алка, метални
звекир на вратима

пријевор – гредица од
дрвета или гвожђа, ста-
вља се преко врата ради
затварања

МОДЕРНА

тресући с руха напанули снијег,
јавио би се с фењером у руци.

Сваки му од нас у загрљај хита,
мајка га кротко сусрета и гледа,
а он се јавља, па до оца сједа,
и бришуби чело за здравље га пита.

Сва новом срећом огране нам соба!
На сваком лицу свето, сјајно нешто.
Сучући брке, стари сусјед вјешто
почо би причу из далеког добра.

И докле прозор хладна дрма цича,
ми сваку ријеч гутамо нијеми;
срца нам дршћу у радосној треми
све додод не би завршио чича.

Затим би отац, ведар ко сјај дана,
узео гусле у жилаве руке,
и гласно почо, уз гањиве звуке,
лијепу пјесму Страхињића Бана...

Мени је било ко да пјесме ове
сваки стих поста пун бехар у роси,
па трепти, сјаје и мени по коси
просипа меке пахуљице нове...

бехар – цвет

О мили часи, како сте далеко!
Ви драга лица, ишчезла сте давно!
Пуста је соба... Моје срце тавно...
И без вас више ја среће не стеко...

Кандило и сад пред иконом тиња,
и сад је позно предбожиће доба;
ал' глуха јама сад је моја соба,
а ја лист свео под бјелином иња.

Узалуд чекам... У нијемој сјени
никога нема... Сам, ко камен, ћутим.
Само што орах грањем замрзнутим
у окна бије и јавља се мени...

Но док ми мутни боли срце косе,
ко студен травку у врх крша гола –
из мојих књига, са прашљива стола,
ја чујем шушањ ко вилине косе.

Где! Сад се редом расклапају саме
све књиге старе, снови чежње дуте –
мичу се, трепте једна покрај друге,
и њихов шумор ко да пада на ме.

Сањам ли? Ил' би ово јава била?

Из растворених листова и страна
прхнуше лаке тице, ко са грана,
и по соби ми свуд развише крила...

Све се свијетле!... Све у бл'јеску стоје!
Једна око кандила се вије,
а нека болно, ко да сузе лије,
пред сликом дршће мртве мајке моје.

Неке бијеле, као љиљан први,
само им златно меко перје груди;
неке све плаве, тек им грло руди,
као да кану кап зорине крви...

Неке ми пале ту на срце свело,
па крил'ма трепте и шуште ко свила;
а једна лако, врхом свога крила,
с цвркотом топлим додирну ми чело,

ко да би хтјела збрисати сјен туте...
И слушај! Редом запјеваши оне!...
И гласи дршћу, тресу се, и звоне,
мили и сјајни ко лук младе дуте:

„Не тужи! С болом куда ћеш и гдје би?
Ми пјесме твоје, и друга свију
што своје душе на зв'јездама грију, –
света смо жива породица теби!

Ми као роса на самотне биљке
падамо тихо на сва срца дона,
и у ноћ хладну многих милиона
сносимо топле божије светиљке.

Ми здружујемо душе људи свије!
Мртве са живим вежу наше нити:
и с нама вазда уза те ће бити
и они које давно трава крије!

Пригрили ова јата благодатна!
И када једном дође смрти доба,

Мија

TRACTORЧЕ

МОДЕРНА

наша ће суза на кам твога гроба
канути топло ко кап сунца златна“...

И акорд звони... Све у сјају јачем
кандило трепти и собу ми зари...
Из кута мукло бије сахат стари.
Ја склапам очи и од среће плачем...

Интерпретација

- Изнесите своје утиске о овој песми. Каквом атмосфером одише? Шта се у њеној „дубини“ одиграва? Како се песник ослобађа своје самртне усамљености?
- Проучите композицију песме. Како тече лирска нарација? Који су њени саставни делови?
- Иако је песма наративно обликована, у њој има унутрашње драматике. Шта у самотној претпразничкој вечери доживљава песник? Како општи са давно помрлим члановима своје породице? Како се осећа после њиховог нестанка? Шта му се после тога још чудније дешава? Зашто песник каже: *Сањам ли?* Каквим сновима испуњава своју опустошену јаву? Какву утеху му доносе његове песме и књиге?
- Размотрите стилске особености ове песме. Какво симболичко значење имају старински реквизити, боје, мириси и звуци? Из чега произлази елегична интонација песме?

Упутство за самостално истраживање

- 1 Прочитајте како савремени песник интерпретира *Претпразничко вече*:

„Песма евоцира праву старинску, патријархалну атмосферу, то је изванредна песма штимунга, песма конзервативног укуса, регресивних емоција. Но, у њој је патријархалност смештена у перспективу прошлости, она је, заправо, одсутна и при kraју песме види се да се ради о самоћи, о самртној усамљености, из које се духовним узлетом извршава пречишћење и препород.

Жижка Шантићевог доживљаја у самотној претпразничкој вечери јесте евоирање мртвих, општење, кроз успомене, са помрлим члановима своје породице. Прву генерацију мртвих чине породица и сусед, а другу, давна времена, Страхињић Бан. Као конкретни корелат песме овде је ритуал, игра, замењен осећањем, претворен у обред осећајности.“

Миодраг Павловић

- 2 Прочитајте елегију *Једна суза* и анализирајте је. Знате ли неке љубавне песме испеване у духу народне поезије које се и данас певају?

Вече на ШКОЉУ

1.
 Пучина плава
 спава,
 прохладни пада мрак;
 врх хриди црне
 трне *устене*
 задњи румени зрак.

 А = 11
 Е = 3
 Ј = 6
 О = 1
 Ј = 2

3.
 Клече мршаве
 главе
 пред лицем бога свог, -
 ишту... Но тамо
 само
 ћути распети бог.

 А = 6
 Е = 5
 Ј = 2
 О = 1
 Ј = 2

шкољ – острво

АСОЦИЈАЦИЈА – РИМЕЗИЈА
 Рожасе

Шкоље

или
 редове каскада

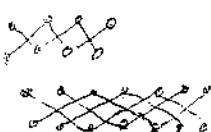
2.
 И јеца звоно,
~~боно~~ → Бонјутуне
 по кршу дршће звук;
 с уздахом тuge
 дуге
 удоги моли пук. → *ИРУЛ*

 О = 8
 А = 2
 Е = 4
 Ј = 3
 Ј = 7

4.
 И сан све ближе
 стиже,
 Прохладни пада мрак.
 Врх хриди црне
 трне
 задњи румени зрак.

 А = 6
 Е = 6
 Ј = 9
 О = 1
 Ј = 1

Интерпретација

- Изнесите своје утиске и запажања о овој Шантићевој песми. Примећујете ли некакве разлике у односу на претходне песме? У ком се лицу јавља лирски субјект? Шта посматра, о чему размишља?
- Како се у мисаоно језgro ове песме структуирају дескриптивни и социјални мотив?
- На какав су то живот осуђени сиромашни људи заточени на неком каменитом и голом острвцу у среду мора, далеко од света, са лицем окренутим Богу? Какав је њихов положај?
- Пратите у Шантићевој песми како се према њима односе природа, човек и Бог. Која вам слика открива равнодушност природе? Зашто нема човека да на јеца звона и уздах пука притекне у помоћ? Зашто Бог, који је због човека распет на крст, ћути? Може ли песник да одговори на ова питања?
- Какав „одговор“ песник даје затвореном композицијом песме?
- У чему налазите дубље разлоге Шантићеве резигнације и пессимизма? У чему се огледа његов хуманизам?
- Испитајте структурне елементе којима се ова песма остварује као најбоље Шантићево дело. Какав се естетски доживљај постиже персонификацијом као доминантним стилским средством? У каквој су функцији визуелни и акустички знаци: боје и звуци? Испитајте експресивност језика, ритамску организацију стихова и строфе.
- На основу пројежимања свих структурних елемената процените уметничку вредност песме Вече на школју.

Поручују песме чега је
 диктиран саши

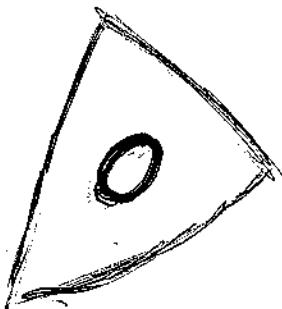
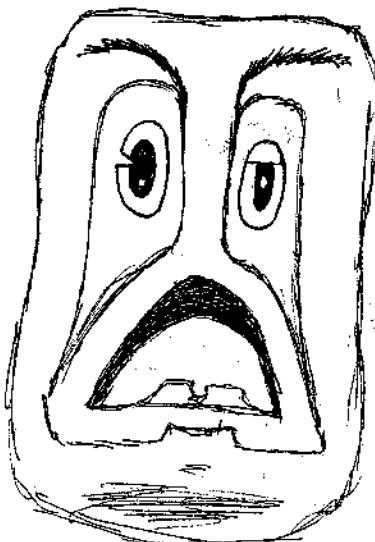
МОДЕРНА

Задаци

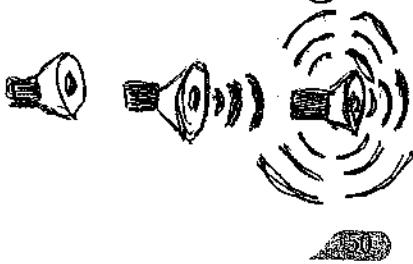
- Научите песму напамет.
- Проучите овај текст који вас уводи у језичку експресивност песме.

„Што се тиче звучне експресије, она је овде остварена са изванредном сугестивношћу, нарочито својим асонанцама, али и својим алтерацијама, ономатопејама, римама итд. У првој строфи најчешће асонанца са неутралним самогласником а (пучина, плава, спава, пада, мрак, задњи, зрак) и звучно предаје тоналност емоционално још неодређене прве строфе и као да приноси сањивој монотонији ритма, док је последња строфа (у ствари поновљена прва строфа), заменом само првих двају стихова (... и сан све ближе стиже...) остварила у асонанцима већину са самогласницима е и и (све ближе стиже, хриди, црне, трне, задњи, румени), чиме је тоналност те последње строфе усмерена ка болној експресији самогласника е и и из друге и треће строфе (и јеца, убоги, моли, клече, мршаве, ћути, распети), појачаној честом фреквенцијом самогласника ниског реда о и у...“

Драгиша Живковић

ODDDDDROP
THE
BASS

Дучић

Залазак сунца

Још бакрено небо раслађено сија,
И црвени река од вечерњег жара;
Још подмукли пожар као да избија
Из црне шуме старих четинара.
Негде далеко чује се где хукти
Воденички точак промуклијем гласом,
Ал' над долинама док још небо буки,
Цвет водени већ је засп'о над таласом.

црвений - презент глагола
црвенети (постајати црвен)

Опет једно вече... И мени се чини
Негде далеко, преко трију мора,
При заласку сунца у првој тишини,
Тужна, и у сенци смарагдовых гора -
Бледа као чежња, непозната жена,
С круном и у сјају, седи, мислећ на ме...
Тешка је, бескрајна вечна тута њена
На домаку ноћи, тишине и tame.

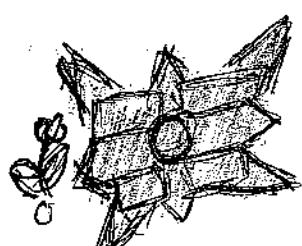
цвет водени - лептирица
која живи један дан

Пред вртовима океан се пружа,
Разлеће се модро јато галебова;
У бокору мртвих доцветалих ружа
Шумори ветар тужну песму снова.
Два грдна Сфинкса према небу златном
Стражаре немо и безгласно тако,
Док она плаче... А за морским платном
Уморно сунце залази полако.

смарагд - драгоцен камен,
полудрагуљ сјајозелене боје

И ја, ком не зна имена ни лица,
Све њене мисли испуњавам таде.
Верност јој збори са бледих усници
Силна к'о самрт, к'о љубав без наде...
Ах, не реците ми никад: није тако,
Ни моје срце да то лаже себи;
Јер ја бих плакоб, ја бих болно плакоб,
И никада се утешио не би'.

Сфинкс (сфинга) - камени
лик лава са човечјом главом
у лежећем положају, као оли-
чење моћи фараона у старом
Египту; устарогрчкој митологији
крилато биће са шапама
лава, трупом пса, главом и
грудима жене, које усмрћује
људе јер не могу одговарети
задану загонетку

Какво је?

- дејширитетична (Музејска)

МОДЕРНА

Интерпретација

- Изнесите своје утиске поводом ове песме.
- Повежите садржај песме са насловом. Да ли је то дескриптивна песма?
- Пролазност живота је главна мисао која угрожава песнике модернизма. Налазите ли ову мисао у песми *Залазак сунца*?
- Какав је песников однос према жени? Може ли се у овој песми говорити о њеној стварној присутности?
- Песници симболисти у свету око себе проналазе неке тајне знаке – симbole, преко којих наговештавају и сугеришу своје идеје, мисли, осећања. Какву сугестију нуди песник првом сликом умирања дана? Испитајте сваку појединост. Издајте визуелне и акустичке симbole. Зашто је прва слика дата у контрасту црвене и црне боје – хуктања и тишине?
- Анализирајте сваки симболистички знак у наредним сликама, нарочито непознате жене и „два грдна Сфинкса“. Зашто она плаче? Пред каквом се нерешивом загонетком налази?
- Ко је лирски субјект ове песме? Верује ли песник у љубав као избављење од смрти? Чиме је његов песимизам изазван? Да ли је љубав могућа и остварива у обичном животу?
- Симболистички песници чезну за савршеном лепотом. Досеже ли Дучић песмом *Залазак сунца* ту савршену лепоту?
- Којим је уметничким поступком обликована песма (нарацијом, дескрипцијом, монологом, дијалогом)? Испитајте ритамску и музичку организацију песме: строфу, стихове, риме и њену версификаторску структуру.
- Ова Дучићева песма испевана је претежно у класичном дванаестерцу (стихом од дванаест слогова) са цезуром после шестог слога (симетричним стихом), трохејском стопом. Понађите у песми стихове од 11 слогова и утврдите где се у њима налази цезура. Да ли је овим одступањем ритам песме нарушен?

Упутство за самостално истраживање

- Проверите да ли се песма *Залазак сунца* налази у *Антологији новије српске лирике* Богдана Поповића.
- Прелистајте *Антологију* и утврдите колико је Дучићевих песама у њој.

Дучић — Јанук — био
— симболиста — песник — и симболист

Сунцокрети

У тужном оку сунцокрета,
Што немо прати неба блудње,
Ту су све жеђи овог света,
Сва љеспокојства и све жудње.

1.

Шуме у страху свом од мрака:
„Бог је помало све што зари;
И светлости је једна зрака) 2.
Мера и цена свију ствари!...“

2.

Све је што живи на дну тмине
С проклетством немим на свет паљо - 3.
Све што не гледа у висине,
И није једном засијало!...“

3.

С истока краљи, обучени
У тешко злато, стоје плачни;
И жреци сунца, наспрам сени
Просјачки вале у час мрачни.

Те тужне очи сунцокрета
У мом су срцу отворене -
Али су сунца накрај света 6.
И тихо слазе мрак и сене.

Помреће ноћас широм врти,
Двореди сјајних сунцокрета,
Али ће бити у тој смрти
Сва жарка сунца овог света.

6.

Интерпретација

- У овој песми Дучић открива свој артистички став према лепоти као смислу живљења и постојања. У извесном смислу песма открива пантеистички однос уметника према свету и животу. Посреди је схватање по коме су Бог и природа једно, тј. он не постоји као творац, него је у свакој ствари.
- Покушајте да протумачите мисаони слој ове песме. Какво симболистичко значење имају сунцокрети? За чим жуде? Од чега страхују? Како гледају на свет? У чему песник налази сагласност између себе и сунцокрета?
- Успоставите однос између сила светлости и мрака. Из чега произлази пессимиштичко расположење у песми?

- *Усн прехтавају*
Чуб?
Уметник који
шаре са маскота
на публичности
Беше

жреци сунца - свештеници,
поклоници сунца (пренесено: сунцокрети) *Несути*

Tvoje oči te noći su pogledale
me

tvoje ime ja zovem, otvori,
molim te

Ovim gradom sad jurim,
ne kočite me,

Idem pravo za vrom
i ne okrecem
sep!

МОДЕРНА

- Испитајте језичко-стилске одлике песме: метафорику и симболику, звуковни слој језика (еуфонију) и ритамску организацију деветерачког размера стихова (цезуру и риму) па повежите све елементе са смислом и значењем песме.
- Какво дубље значење има ова Дучићева песма изузетне хармоничности, изразите субјективности и лирске сугестивности?

Јабланови

Зашто ноћас тако шуме јабланови,
Тако страсно, чудно? Зашто тако шуме?
Жути месец споро залази за хуме,
Далеке и црне, кô слутње; и снови 1.

У тој мртвој ноћи пали су на воду,
Кô олово мирну и сиву, у мраку 2.
Јабланови само високо у зраку
Шуме, шуме чудно, и дршћу у своду.
3.

Сам, крај мирне воде, у ноћи, ја стојим
Кô потоњи човек – Земљом према мени,
Лежи моја сенка. Ја се ноћас бојим,
Себе, и ја стрепим сам од своје сени. 4.
5.

Интерпретација

- У какво вас расположење уводи песма *Јабланови*?
- Размотрите како песник (лирски субјект) доживљава ноћни предео. Којим га чулима доживљава?
- Анализирајте избор и дистрибуцију (распоред) гласова који асоцирају на шуморење јабланова и утврдите њихово сугестивно дејство на усамљеног песника.
- „Песма мора бити савршена, пошто иначе није никаква“ – основна је мисао Дучићеве поетике. Нокушајте да тај Дучићев артистички принцип докажете анализом естетских појединости којима се ова песма, као језичка уметничка творевина, остварује. Обратите пажњу на: избор и распоред речи, синтаксичка средства (функцију реторских питања, инверзије и опкорачења), ритамску организацију стиха (дванаестерац), строфе, риму и, синтетизујући све елементе, настојте да докажете или оповргнете Дучићеву тезу.

Задатак

- Научите песму напамет.

Сава Шумановић:
Илочки друм под снегом

Путство за самостално истраживање

Прочитајте и прокоментаришите следећи фрагмент из овог есеја, којим се указује на Дучићев значај за развој српске поезије.

„Значај Дучићевих песама написаних између 1900. и 1908. није толико естетички колико историјски – с њима се у српској поезији, и временски и суштински, свршава један и настаје други век. Оне обележавају прекид с фолклором и песништвом Средње и Источне Европе – с њима српска поезија улази у орбит француског песничког сентимента и француског начина казивања. Говор песнички, речник, ритам, из основа је нов. Дотад ниједан наш песник није, као он, слушао 'у мирној љубичастој ноћи где шуште звезде', ни чуо 'те речи лишћа и тај говор вода', 'ветрова песме и музiku киш'... То су не само нове речи него и нов сензибилитет. Колико је песнички говор сав у симболима и сликама, толико је духовна радозналост сва у слутњама. Ако то није велика поезија, то је велики стил... Нико у Дучићевој генерацији, у којој је било толико изврсних стилиста, није више култивисао језик од њега. Као сликар у бојама, као музичар у тоновима, Дучић је сензуално уживао у речима, у њиховом облику, у звуку. По лепоти речи, песме и путничка писма Дучићева превазилазе све што је у српској књижевности написано.“

Милан Кашанин

Милан Ракић

Искрена песма

О склопи усне, не говори, ћути,
Остави душу, нек' спокојно снева –
Док крај нас лишће на дрвећу жути,
И ласте лете пут топлих крајева.

О склопи усне, не мичи се, ћути!
Остави мисли, нек' се бујно роје,
И реч нек' твоја ничим не помути
Безмерно силне осећаје моје.

Ћути, и пусти да сад живе моје
Забрекћу новим заносним животом,
Да заборавим да смо ту нас двоје,
Пред величанством природе! А потом,

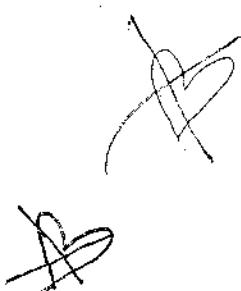
Кад прође све, и малаксало тело
Поново падне у обичну чаму,
И живот нов, и надахнуће цело,
Нечујно, тихо, потоне у таму –

БЛУТАВА
Ја ћу ти, драга, опет рећи таја
Отужну песму о љубави, како
Чезинем и страдам и љубим те, мада
У том тренутку не осећам тако...

А ти ћеш, бедна жено, као вазда,
Слушати ради ове речи лажње
И захвалићеш Богу што те сазда,
И очи ће ти бити сузом влажне.

И гледајући, врх заспалих њива,
Како се спушта нема полујама,
Ти нећеш знати шта у мени бива; –
Да ја у теби волим себе сама,

И моју љубав наспрам тебе, кад м'е
Обузме целог силом коју има,
И сваки живац растресе и надме,
И осећаји навале к'о плима!

Задржан напис
Задржан напис
Задржан напис
Мужјица је чика?

Бив исцртана
Ирене једи

Књижевност

За тај тренутак живота и миља;
Кад затрепери цела моја снага,
Нека те срце моје благосиља!
Ал' не волим те, не волим те, драга!

И зато ћу ти увек рећи: Бути!
Остави душу, нек' спокојно снива -
Док крај нас лишће на дрвету жути,
И тама пада врх заспалих њива.

Интерпретација

- Какав утисак оставља на вас Искрена јесма? У чему се оглеђа песникова искреност?
- Како се испољава лирски субјект? Кome се обраћа императивом: „Бути!“? Какву истину баца у лице жени? Цитирајте стихове у којима се очituју цинизам и егоцентризам. Како он исказује свој чулни доживљај љубави? Зашто се према жени односи само као према објекту чулног задовољства?
- Какво дејство на песника има страх од пролазности младости, опадања виталних моћи и гашења чула? Колико је Искрена јесма израз мушкије супериорности над женом, а колико људске немоћи да заустави пролазност живота?
- Којим симболима песник означава неумитку пролазност живота? Испитајте симbole жутог лишћа, селидбе ласта и tame „врх заспалих њива“. Како су распоређени ови знаци у песми? Какав смисао дају почетној, а какав завршној строфи?
- Жива и топла чулност извор је Ракићеве инспирације. То је оно ново што је Ракић унео у модерну српску поезију. Упоредите Ракићеву и Дучићеву љубавну поезију. Како жену види Ракић, а како Дучић?

Задатак

Прочитајте још неке Ракићеве љубавне песме (*Љубавна јесма, Очајна јесма, Обична јесма* и др.) и утврдите скalu песниковог љубавног осећања.

Долап

Ја зnam један долап Црн, гломазан, труо,
Стоји као спомен из прастарих дана.
Његову сам шкрипу као дете чуо.
Стара груба справа давно ми је знана.

долап - дрвена направа
(точак) којим се припи
вода за наводњавање

Један мали вранац окреће га тромо,
Малаксао давно од тешкога труда.
Вучедно кљусе сипљиво и 'ромо,
Бич га бије, улар стеже, жуљи руда.

ромо - хромо

Вранче, ти си био пун снаге и воље!
И долап си стари окретао живо.
Тешила те нада да ће бити боље;
Млад и снажан, ти си слатке снове снив'о.

Ал' је прошло време преко твоје главе,
Изнемогло тело, малаксале мобиле
Познао си живот и невоље праве,
И јулијске жеге и студене ноћи.

О, како те жалим! – Гле, сузе ме гуше,
Оличена судбо свих живота редом! –
Тебе, брађу људе, и све живе душе,
Једнаке пред општом, неминовном бедом!

Подне. Ти би воде. Ко ће ти је дати?
Ту крај твојих ногу жуборећи тече.
Али бич фијукне. Напред, немој стати
Док не падне најзад спасоносно вече.

Подне. Ти си гладан. Ти би траве хтео;
Свуда око тебе буја трава густа,
И мирисе њене ћув доноси врео.
Али бич фијукне. Збогом, надо пуста!

Ти си, као и ја, од младости ране
Осетио општу судбу што нас гази,
И гладан и жедан проводио дане
Све у истом кругу, све на истој стази.

Ти си, као и ја, на јулијској жези,
Док жубори вода крај тебе у виру,
Сањао о срећи, награди, и нези,
Сањао о добром, заслуженом миру.

Штрафе

ВОЈЕ ВЕ

Жуковер и

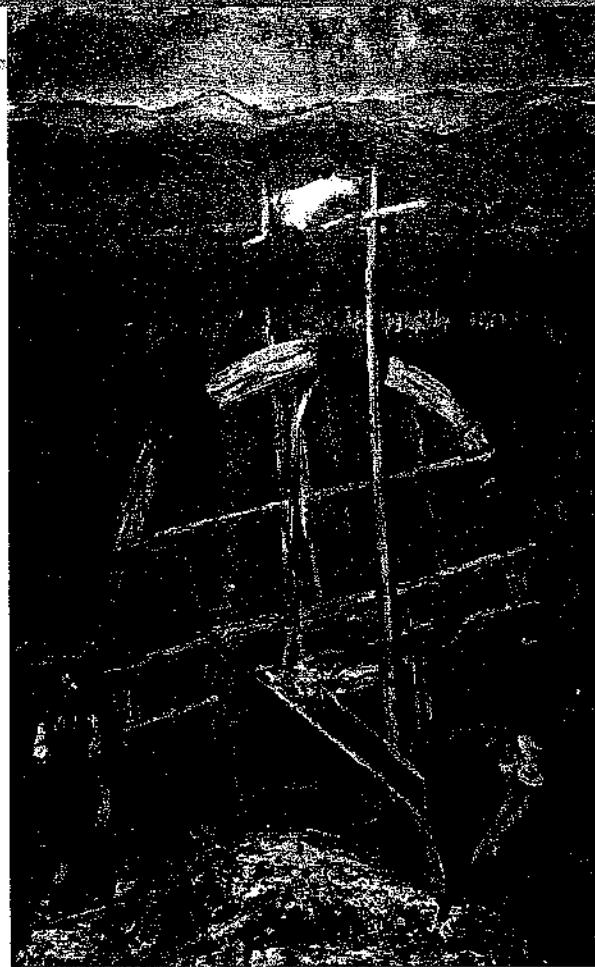
ЈАЧИ

ЖБ ЈБ

Ћув - топли ветар

НЕСА

Књижевност монтерне

Лазар Личеноски:
Долап, 1937.

О, к'о змија љута кошуљицу своју,
Оставити беду, несрећу и злобу,
И ударце бича стечене у зноју,
И свемоћну подлосју и општу гнусобу!

Пусти снови! Напред, вранче, немој stati,
Не мириши траву, не осећај вир;
Награду за труде небо ће ти дати!
Мрачну, добру раку, и вечити мир!

Интерпретација

- У већини својих песама Ракић се открива као медитативни (мисаони) песник. Како гледа на живот человека и његов удес?
- Чиме је испуњен, а чега лишен људски живот?
- Како Ракић, као осетљиви човек и уметник, реагује на бедан положај човека у свету? Како разумете горку иронију на крају песме?
- Покушајте да пронађете стварне узроке Ракићевог пессимизма.
- Утврдите одлике Ракићеве нарације, ритамске особености његовог александринца (дванаестерца), као и начин коришћења симбола: појединачно и у целини (алегоријска слика света).

Application
Communication
Network Access
Best first order

Наслеђе

Ја осећам данас да у мени тече
 Крв предака мојих, јуначких и грубих,
 И разумем добро, у то мутно вече,
 Зашто бојне игре у детињству љубих.

И презирим туту, заборављам бољу,
 Јер у мени тече крв предака моји',
 Мученика старих и јунака који
 Умираху ћутке на страшноме колју.

Јест, ја сам се дugo са природом хрв'о,
 Успео сам - све се може кад се хоће -
 Да на ово старо и сурово дрво
 Накалемим најзад благородног воће.

јубност
добре особине

И сад, ако плачем кад се месец крене
 С ореолом модрим низ небесне путе,
 Ил' кад старе шуме, чаробне сирене,
 Једнако тужно вече злокобно зађуте,

Ја осећам ипак, испод свежих грана
 И калема нових, да, ко некад јака,
 У корену старом струји снажна храна,
 Неисцрпна крепост старинских јунака.

Сара - Крејст

Све ишчезне тада. Заборављам бољу,
 А преда ме стају редом преци моји,
 Мученици стари, и јунаци који
 Умираху ћутке на страшноме колју...

Симболика
ја џенитив пренос

Интерпретација

- Из каквих се песникових мисли и осећања јавила ова песма?
 Какав смисао има наслов песме?
- Какав је песников однос према историјској прошлости и далеким прецима? Шта је од њих наследио?
- Којим се особинама он одликује као човек модерног сензибилитета? Како је у себи измирио те две супротности?
- Зашто је песма структурирана на контрасту?
- Лирски субјект се служи наративним уметничким поступком. Испитајте уметничку улогу бројних епитета.
- Размислите следи ли, на неки начин, Ракић традицију песничког језика српске народне поезије, којом доминира епитет као најзначајније стилско средство.

- Ракић је обновио српску родољубиву поезију и интелектуализовао је развијајући свест о прошлости као о нужности садашњице. Какав смисао има његова песма *Наслеђе*?

Задатак

- Прочитајте песме *На Газиместану*, *Симонида* и *Јефимија*, које припадају патриотском циклусу *На Косову*, и утврдите Ракићев однос према традицији.

Јасика

Над крововима небо сиво,
А измаглица влажна лута
И к'о прозрачно меко ткиво
Покрива правце мога пута.

На оморини људи, звери, 1.
И биље, све се мртво чини.
– Јасика једна тек трепери.
Јасика танка у висини.

Трепери само, о јасико!
Тaj тамни нагон што те креће 2.
Разумео још није нико,
Разумети га нико неће.

Но он за мене сада значи
Тaj неумитни живот што се
Никада јоште не помрачи 3.
И који мутне струје носе.

5. Победник вечни, увек чио,
Изван доброга и ван злога, 6.
Данас ко јуче што је био
Јачи од смрти и од бога. 7.

Трепери само, о јасико!
Гледам те с чежњом и са тугом.
8. На болове сам давно свик'о,
Са јадом живим као с другом. 9.

И кад на живот мислим цео,
Који је био што је сада,
На моју душу к'о црн вео
Огромна, тешка сенка пада. 10.

Мали гледам
Борбени
Да је ће бити
Наследство

Х

Но ко паука што за мрежу
Везују танки конци они,
Дрхтаји твоји мене вежу
За вечни живот од искони.

И у дну тужне душе моје,
К'о наговештај нове вере, *АА*.
Весело као лишће твоје,
Нагони тамни затрепере...

Интерпретација

- У песму *Јасика*, која је објављена после Ракићеве смрти, а написана пред смрт, песник је унео једно сасвим ново осећање љубави према животу. О каквом је осећању реч?
- Шта за песника у општем мртвилу значи јасика? Какво танано разумевање постоји између песника и јасиће?
- Зашто јој поручује да трепери?
- Препознајете ли у ритамској и звуковној организацији ове песме то вечно треперење, којим се живот непрекидно одупире смрти?
- Прочитајте овај текст, па пронађите у песми *Јасика* музичке квалитете језика о којима говори Исидора Секулић.

„Ракић је носио у себи само једну мистику; мистику ритма и звука... Код њега су дар поетски и дар музички били спрели. Он као да је једном руком свирао, а другом писао. То је музика и поезија компонована заједно.“

Упутство за самостално истраживање

- Направите шири избор Ракићеве поезије и једну песму научите напамет.

Књижевност младенца

Владислав Пејковић Дис

Срдце је

птичија

јул

Тамница

То је онај живот где сам пао и ја
С невиних даљина, са очима звезда
И са сузом мојом што несвесно сија
И жали, к'о тица оборена гнезда.
То је онај живот, где сам пао и ја

Са нимало знања и без моје воље,
Непознат говору и невољи ружној.
И ја плаках тада. Не беше ми боље.
И осталох тако у колевци тужној
Са нимало знања и без моје воље.

И не знадох да ми крв струји и тече,
И да носим облик што се мирно мења;
И да носим облик, сан лепоте, вече
И тишину благу к'о дах откровења.
И не знадох да ми крв струји и тече,

И да беже звезде из мојих очију, - уби део нирески
Да се ствара небо и свод овај сада
И простор, трајање и ред ствари свију,
И да моја глава рађа сав свет јада,
И да беже звезде из мојих очију.

Ал' бегају звезде; остављају боје
Места и даљине и визију јаве;
И сад тако живе као биће моје,
Невино везане за сан моје главе.
Ал' бегају звезде, остављају боје.

При бегању звезда земља је остала
За ход мојих ногу и за живот речи:
И тако је снага у мени постала,
Снага која боли, снага која лечи.
При бегању звезда земља је остала.

И ту земљу данас познао сам и ја
Са невиним срцем, ал' без мојих звезда,
И са сузом мојом, што ми и сад сија
И жали, ко тица оборена гнезда.
И ту земљу данас познао сам и ја.

У мену је тако
многа робја?

- Не ото су мен ко
многа је из искова

- зелје у шту
- мен претражи јужни
ТЕЛО-ТАМНИЦА ЗА ЈУНУ
- ник си студији ши
студији ученик разбјел

БОЈО примјети
штоби

- останоје присјање на прводиши
сравак у космосу

- садашњи први избори

- исцетки је што с мојо избори
јако јако са јаки

МОДЕРНА

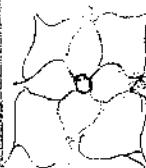
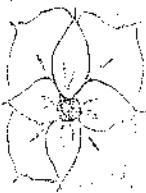
Као стара тајна ја почех да живим,
Закован за земљу што животу служи,
Да окрећем очи даљинама сивим.
Док ми венац снова моју главу кружи.
Као стара тајна ја почех да живим,

Да осећам себе у погледу трава
И ноћи, и вода; и да слушам биће
И дух мој у свему како моћно спава
К’о једина песма, једино откриће;
Да осећам себе у погледу трава

И очију што их види моја снага,
Очију што зову као глас тишина,
Као говор шума, као дивна драга
Изгубљених снов, заспалих висина
И очију што их види моја снага.

Интерпретација

- Повежите у синтаксичку целину наслов песме са првим стихом и објасните какво симболичко значање има *шамница*.
- Како се осећа песник пред сазнањем да је живот тамница, о чему је слутио још пре свог долaska на свет?
- Ова исповедна песма прати генезу песникове спознаје живота и света. Којим симболом он означава рађање, буђење чула и буђење свести?
- Какву замену за одбегле звезде налази у симболици очију „што зову као дивна драга изгубљених снов, заспалих висина“?
- Које би то осећање надвладало песимизам и дало смисла човековом животу?
- Ову Дисову песму одликује висок степен музикалности. Испитате музичко-мелодијске елементе његовог тринаестерца, организацију строфе и евфонију језика, којима се остварује унутрашњња хармонија ове песме.

Марк Шагал:
Песник сањари, 1915.

Можда спава

Заборавио сам јутрос песму једну ја,
Песму једну у сну што сам сву ноћ слушао:
Да је чујем узалуд сам данас кушао,
Као да је песма била срећа моја сва.
Заборавио сам јутрос песму једну ја.

У сну своме нисам знао за буђења моћ,
И да земљи треба сунца, јутра и зоре;
Да у дану губе звезде беле одоре;
Бледи месец да се креће у умрлу ноћ.
У сну своме нисам знао за буђења моћ.

— *шайна буба*
— *мочив очију*
— *време твоје буба*
шайни

МОДЕРНА

Ја сад једва могу знати да имадох сан.
И у њему очи неке, небо нечије,
Неко лице не знам какво, можда дечије,
Стару песму, старе звезде, неки стари дан,
Ја сад једва могу знати да имадох сан.

Не сећам се ничег више, ни очију тих:
Као да је сан ми цео био од пене,
Ил' те очи да су моја душа ван мене;
Ни арије, ни свег другог, што ја ноћас сних:
Не сећам се ничег више, ни очију тих.

Али слутим, а слутити још једино знам.
Ја сад слутим за те очи да су бац оне
Што ме чудно по животу воде и гоне:
У сну дођу да ме виде шта ли радим сам.
Али слутим, а слутити још једино знам.

Да ме виде, дођу очи, и ја видим тад
И те очи, и ту љубав, и тај пут среће;
Њене очи, њено лице, њено пролеће
У сну видим, али не знам што не видим сад.
Да ме виде, дођу очи, и ја видим тад:

Њену главу с круном косе и у коси цвет,
И њен поглед што ме гледа као из цвећа,
Што ме гледа, што ми каже да ме осећа,
Што ми брижно пружа одмор и нежности свет,
Њену главу с круном косе и у коси цвет.

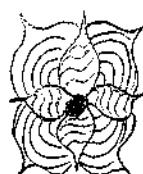
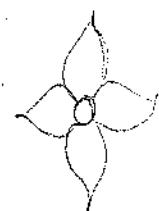
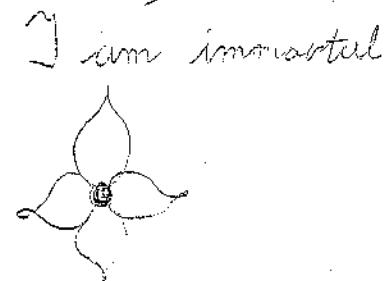
Ја сад немам своју драгу, и њен не знам глас;
Не знам место на ком живи или почива;
Не знам зашто њу и сан ми јава покрива;
Можда спава, и грёб тужно негује јој стас.
Ја сад немам своју драгу, и њен не знам глас.

Можда спава са очима изван сваког зла,
Изван ствари, илузија, изван живота,
И с њом спава, невиђена, њена лепота;
Можда живи и доћи ће после овог сна.
Можда спава са очима изван сваког зла.

Интерпретација

- Изнесите своје утиске о песми Можда спава. Из каквог се осећаја родила ова песма? Сан, слутња и тајанствена мистерија унутрашњег живота замена су за пустош јаве. За чим жуди усамљени песник?
- Какве звучне и визуелне халуцинације испуњавају његов сан?
- Протумачите симболику очију. Кога песник слути и види у сну: умрлу, живу или „сневану“ драгу?
- Објасните значење синтагме: **можда спава - можда живи.** Нада ли се песник остварењу свога сна на јави? Какав смисао животу даје љубав?
- Прочитајте текст Миодрага Павловића и пронађите у песми потврду његовог гледишта.

„Ова песма представља ремек-дело музикалности нашег стиха, она је врхунац Дисове 'кантilenе'... Разуме се да очарајућа мелодија ове баладе не лежи ни у спором ваљању тринаестерца, ни у катрену са репризом првог стиха, нити у било каквој комбинацији вокала; она је баш у језгру слуха, тамо где се језичка материја у свом ритму подудара са скривеним ритмом имагинације.“

Нирвана – Ђорђа Симчића

Ноћас су ме походили мртви,
Нова гробља и векови стари;
Прилазили к мени као жртви,
Као боји пролазности ствари.

} У СВИМ НИРВАНОВИМА
ТИНА ЈЕ
БИО МРТВА

нирвана - у будистичкој религији и филозофији „утаснуће“, стање вечитог блаженог мира с оне стране свести и индивидуалног живљења; фиг.: празнина, нишавило

Ноћас су ме походила мора,
Сва усахла, без вала и пене,
Мртав ветар дувао је с гора,
Трудио се свемир да покрене.

ЊЕГОВ ПРВИ
ЖИВОТ

Прене дре си

Ноћас ме је походила срећа! *
Мртвих душа, и сан мртве руже, био је јединак
Ноћас била сва мртва пролећа: ^{УСТАНОВАТЕ ВРЕМЕНА}
И мириси мртви свуда круже.

други

Ноћас љубав долазила к мени,
Мртва љубав из свију времена,
Заљубљени, смрћу загрљени, - ^{ЧУСТОЧЕДИ из ТРАЈАЊУ љубави}
Под пољупцем мртвих успомена.

Доји да останемо
живједи!

} И све што је постојало икад,
Своју сенку све што имајаше,

Еши пре тих most. пријед

I

Живот

II

Живот

МОДЕРНА

Нирвана

Све што више јавити се никад,
Никад неће - к мени доноћаше.

Ту су били умрли облаци,
Мртво време с историјом дана,
Ту су били погинули зраци:
Сву селену притисну нирвана.

селена - васиона

Айнштейн

И нирвана имала је тада
Поглед који нема људско око:
Без облика, без среће, без јада,
Поглед мртвав и празан дубоко.

Запис у склопу
бона: Контакт у сећи
Фашију

И тај поглед, к'о кам да је неки,
Падао је на мене и снове,
На будућност, на простор далеки,
На идеје, и све мисли нове.

Ноћас су ме походили мртви,
Нова гробља и векови стари;
Прилазили к мени као жртви,
Као боји пролазности ствари.

Интерпретација

- Дис је модерни песник чију интимну космологију чине три песме: *Тамница*, *Можда става* и *Нирвана*. Истражујући тајну рођења, тајну љубави и тајну смрти, он залази у просторе ирачоналног, недокучивог, космичког, чиме размиче границе поезије.
- Која је основна инспирација за настанак песме *Нирвана*?
- У *Нирвани* мртви прилазе песнику „као боји пролазности ствари“. Протумачите ту метафору. Повежите своје тумачење са стихом из *Тамнице*: „Ал' бегају звезде, остављају боје.“ Зашто песник своје земаљско постојање означава „бојом пролазности ствари“?
- Какав је његов доживљај смрти? Какве визуелне, акустичне и звучне сензације доживљава песник у сусрету са ништавилом? Анализирајте све симболе. Зашто су у свету мртвих поништене све боје и светлосни знаци?
- Очи су један од битних симбола Дисове поезије. Какво је око нирване? Какво дејство на њега има сусрет са нирваном?
- Има ли звезда у подручју смрти? Има ли смисла људски живот ако је опште ништавило иза живота?
- Издвојте стихове којима песник исповеда свој пессимизам и бесмисао људског постојања.

- Да ли је Дисов песимизам производ помодарства или трагичне природе самог песника?
- Чиме се, заправо, затвара круг песникove космогенезе? Какво смишено значење има понављање прве строфе, којом песник затвара песму?

Упутство за самостално истраживање

- Своју интерпретацију песме повежите са тумачењем Миодрага Павловића:

„Већ раније су звезде означавале суштине, сад имамо нову ознаку за земаљски свет, то су боје. Одлазе суштине, остају привиди. Њихов симбол је на овом месту одлично нађен и уклопљен; реч је била о очима на које се свела свест – свет је пак остао на бојама које су атрибут његове пролазности, иако представљају траг бивших звезда. Један од најлепших Дисових стихова, из *Нирване*, поново се позива на боје:

Ноћас су ме иоходили мртви,
Нова ћробља и векови стари;
Прилазили мени као жртви,
Као боји пролазносии ствари.

Тај стих носи не само једну дивну метафору него подразумева и једну успешну филозофску слутњу. Но тек ако се она повеже са поменутим стихом из *Тамнице*, постаје сасвим јасан рационалан начин на који је Дис до ње дошао, и њен одређен смисао, који није далеко од општег утиска што га та метафора оставља, али га сужава на један конкретан симбол. У Тамници звезде су оставиле боје да учествују у пролазности земље, у Нирвани мртви прилазе песнику као боји, као да је он део пролазних ствари.“

Миодраг Павловић

Edis is a victim of stupidity!

Сима Пандуровић

Светковина

Сишли смо с ума у сјајан дан,
Провидан, дубок – нама, драга, знан,
И светковасмо оцепљење то
Од мука, сумње, времена и сто
Ранâ, што крваве их вређао је свет –
Љубави наше плав и нежан цвет!

И опет сила згрнуло се света
У болнички нам мирисави врт;
Посматра где се двоје драгих шета
Срећно, и хвале онај живот крт
Што остависмо. Далеко од њих
Сад смо, а они жале мир наш тих.

Они баш ништа нису знали шта
Доведе ту нас. У цвећу смо ишли,
Славећи страсно осећања та
Због којих лепо са ума смо сишли.
У новом свету добро нам је сад,
А свет о њему добро и не слути.

Сумња и љубав – најтежи нам јад –
Мин'о и часе блажене не мути.
Из прошлих дана, љубав, и знак њен
– Спојеност срца – остала нам још;
Наш живот овде светао је трен,
Срдачан, кротак. Онај живот лош

У коме знанци, родбина остају,
Невиност нашет не познаје света;
Животно вино, срж недостају
Њима; а глава њихова им смета.
А наших срца један исти звук
Бележи дражи и времена хук.

Јер ми смо давно, верна драга – је ли! –
Искидали конце што нас вежу
За простор, време, тонове и боје –
Ланце живота што звече и стежу;
Јер ми смо, можда, сами тако хтели,
Рад љубави нам и рад среће своје.

Неди Марко?

– Ђајко Јелић

– Милојко

– Љубић

Књижевност младеже

О Дубајићи, Дубајићка,

двоји си ти љубави.

И гледају нас зато што идемо
У кошуљама белим парком овим,
Где болнички се мирис шири јак;
Не знају дражи са животом новим -
Љубави наше неумрле знак.
...Гле! очима им трепти роса немо...

@Sajicaa--01

Интерпретација

- Коју тематску новину уочавате у песми Свештковина? Зашто ово двоје младих светкују дан силаска с ума? Чиме је у реалном свету угрожена њихова љубав?
- У песми постоје две перспективе: „здраворазумска“ – перспектива спољашњег света и „болесничка“ – перспектива личног субјекта који се исповеда. У каквом су односу ова два гледишта? Сумња ли песник у здрав разум свога времена?
- У чему су корени Пандуровићевог пессимизма?
- Прочитајте мишљење Божидара Ковачевића о Пандуровићевом пессимизму:

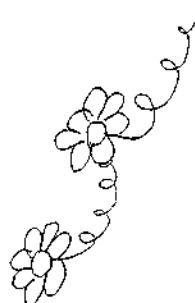
„Пандуровић је пессимист само у оквиру микрокозма, човековог живота на земљи, а не макрокозма; иначе, он баш као уметник, у својој тежњи за болјим и лепшим, заступа неку врсту трансценденталног (универзалног, свевременског) оптимизма, који по његовом мишљењу мора зрачiti из сваког уметниковог дела.“

- Одлучују ли се ово двоје младих за лудило да би тиме спасли само своју љубав или љубав као највишу вредност и смисао живота уопште?
- Значајна средства Пандуровићевог симболизма јесу визуелне и мирисне сензације. Понађите те симbole и одредите њихово сугестивно дејство и значење у склопу смисла дела.

@Sajicaa--01

1 Књижевни критичар Јован Скерлић у чланку *Једна књижевна зараза* оштро је осудио Пандуровићев пессимизам називајући га болесним и болесничким. Нарочито је обдацивао песму Свештковина:

„И ето где падосмо у чисто безумље! То је крајња тачка до које се у српској књижевности дотерало у трици за оригиналношћу, за ретким и јаким сензацијама и неочекиваним ефектима! Али ми, обични смртни... ми остајемо запрешћени пред том безумном визијом двоје драгих који се у другим белим кошуљама шетају по лудачком парку. За нас су то месечарске халуцинације и врућична бунцања ако не врло обично циљање за књижевним ефектом, трома парофраза Бодлера...“

МОДЕРНА

- 2 Богдан Поповић мисли другачије. Он у Пандуровићевим песмама налази вредност и уноси у своју *Антиологију* даш *Светковину*, коју Скерлић напада, сматрајући да Пандуровићев песимизам има корена у времену и приликама. Процените са сопственог гледишта који је од ове двојице значајних критичара српског модернизма био у праву.
- 3 Упоредите Дисову и Пандуровићеву поезију и размотрите зашто су оба критичара оспоравала Дисовој поезији уметничку вредност. Размислите зашто у *Антиологији* Богдана Поповића нема ниједне Дисове песме.

Родна груда - ГРУМЕЦ

На крају, ипак, дође један дан
Кад човек не жели више да се бори,
Кад му дух затражи какав виши план
Живота, – дан тужан, и празан, и знан,
Кад све бива једно, јер се све прегори.

Тад сумња, к'о влага, продире у веру,
А пламен се вечне страсти тихо гаси;
Бледе наше душе, седе наше власи;
Трагови се драгих успомена перу,
А одјека стари не налазе гласи.

Са свима тежњама и надама – даље!
Довољни су тада души скромни кути,
Зрак који нам сунце кроз прозоре шаље;
Срце ћути; пусти пред нама су пути;
Живот, то је кошмар, идеали – траље.

Ал' и сада кад су сви видици сиви,
Кад видимо јадну вредност свију ствари,
Кад су нам сви људи немили и криви,
А срушени вере старински олтари, –
Једна лепа нежност још у нама живи:

Нежност према земљи и родноме крају
Чијим нам је дахом дух некада плењен,
Где и сада звезде истим сјајем сјају,
Исти ветар дува плодан, неизмењен,
Исте шуме, цвеће и мириси трају.

Исте птице поју. Јер и земља свака
Има своје ветре, мирисе и боју,
Своје сунце, своје сенке од облака;
Јер свака, најзад, има душу своју,
И, к'о своја, биће и мртвима лака.

Šorje Jovanović: Србија,
алегорична фигура на спо-
менику Косовској бици у
Крушевцу

Само једна љубав не чили у пари
Пролазности; само једна се не мења;
Само своја земља не лежи у бари
Досаде; и поред свију искушења
Све се више воли што се већма стари.

Интерпретација

- Чиме се одликује ова песма којом Пандуровић, поред Диса и Ракића, учествује у обнови српске модерне родољубиве поезије? Какав је његов однос према прохујалој прошлости, а какав према земљи? Којим осећањем интимизира свој однос према земљи и родноме крају?
- Какав смисао песниковом животу даје ова неугасла љубав? Чиме Пандуровић у овој песми, писаној пред крај живота, надвладава свој песимизам?

Задаци

- Научите, према личном избору, неке од Пандуровићевих песама напамет и припремите се за час уметничког рецитовања.

Упутство за самостално истраживање

- 1 Направите изводе из овог текста и припремите се за час синтезе.

Стилска вештина, која није само језичка, нигде није дошла толико до изражaja као у поезији. И ниједан песник није је толико дуто и тако стрпљиво усавршавао као Јован Дучић (1874–1943). Најпре је био Илићев следбеник, да би затим (*Песме*, 1908) начинио оштар прелаз на симболистичку поетику с француским узорима. Јако је сузио избор углавном на два стиха: симетрични дванаестерац (александринац) и једанаестерац, оба по пореклу француска. Сужавање се осећа у свему – у избору мотива, слика, боја – и може се довести у везу с тежњом да се сажимањем спољног описа појача симболичко значење. У песми се опис кад даје у савршеним пропорцијама, које га чине малим ремек-делом. Али није статичан, као код парнасоваца, него се развија у танано градираним преливима. Рођен у Херцеговини, надомак Јадранског мора, Дучић је носио типичну медитеранску љубав за светло, сунце, равнотежу и склад. Такав је и његов стих, одмерен и звучан. На томе се он, међутим, није зауставио: каснији развој водио је ка промени стиха и згуšњавању слика испуњених дубоким трагизмом а протканих хришћанском симболиком. Позна књига *Лирика* (1943) представља сам врх српске мисаоне лирике у везаном стиху.

За разлику од Дучића, други подједнако значајан песник Милан Ракић (1876–1939), од самог је почетка прихватио дванаестерац и једанаестерац, и углавном их није напуштао. Али је зато та два стиха довео до ритмичког савршенства. Мање разнолик, он је и мање плодан: објавио је свега две свеске песама у кратком размаку (*Песме*, 1903, 1912). Дисциплинованији од других, он ће до виртуозности довести уметност риме и строфе, као и укрштање стиховних и синтаксичких јединица у разноликим облицима опкорачења (enjambement). То је одговарало извесној емоционалној уздржаности, па и горкој иронији и скепси које налазимо у Ракићевим песмама. Помало подигнут, свечан тон његовог стиха и строфе изванредно је усаглашен с историјским темама – везаним за Косово – у невеликој групи патриотских песама.

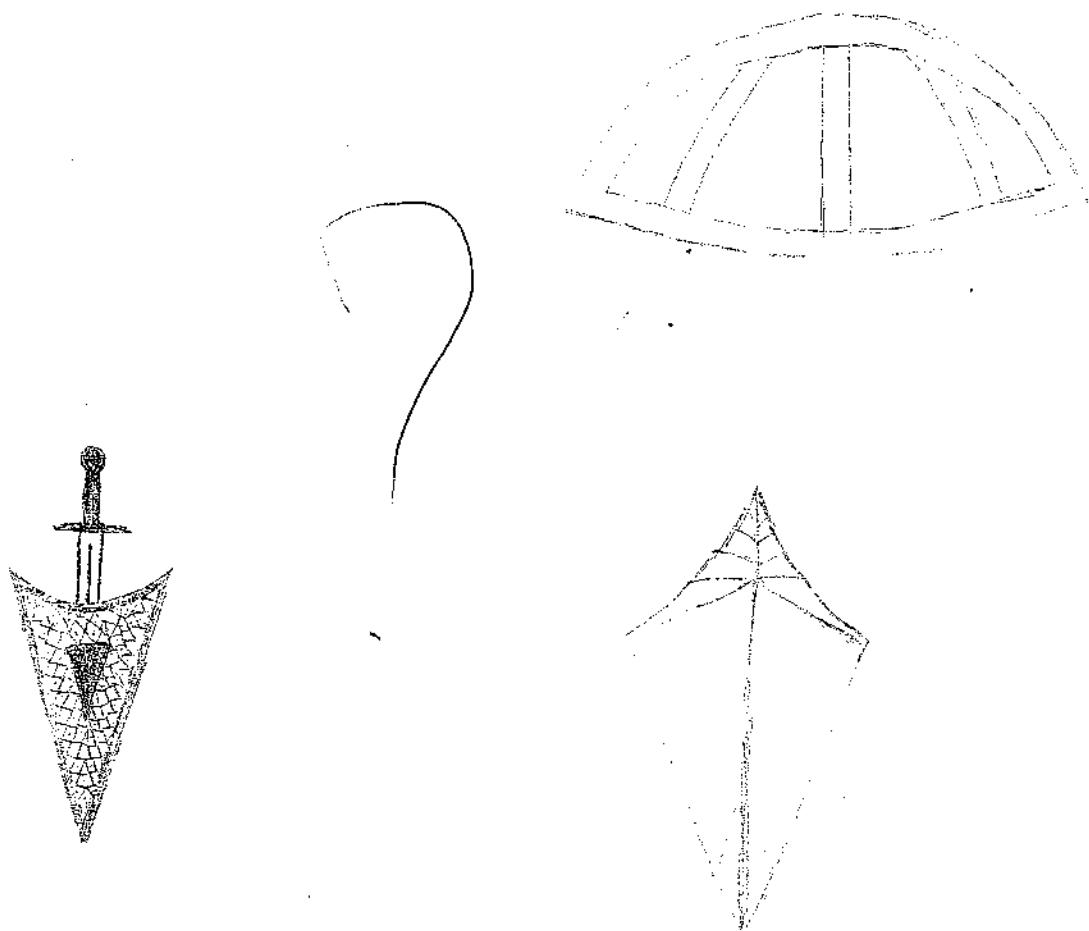
Право обиље патриотских песама налазимо код трећег песника, Алексе Шантића (1868–1924). Али је он више продужио овај традиционални жанр него што га је, као Ракић, у новом духу изменио. У Mostaru (Херцеговини), у коме је Шантић рођен и из ког није одлазио, формирана је група српских писаца око часописа „Зора“. Њој је у почетку припадао и Дучић, као и најзначајнији приповедач кога је Херцеговина дала Светозар Ђоровић (1875–1919). Ту није прекидан континуитет развоја с књижевношћу XIX в. Слично Шантићу, песник из Војводине Вељко Петровић (1884–1967) такође је допринео обнови патриотске поезије (*Родољубиве песме*, 1912, затим *На Јрагу*, 1914). Он је још значајнији као приповедач: од изу-

Извод из текста

зетне приповетке *Буња* (1905) па до последње књиге *Дах живота* (1964).

Млађи, од Дучића и Ракића радикалнији песници већ су нашли на неспоразуме с критиком, што је знак даљих промена. Почетна суморна расположења претворили су у мрачна, а умерени пессимизам у очајање. Они су у београдском сивилу први почели да откривају велеградски сплин, који је Бодлер увео у поезију. Најпре је Сима Пандуровић (1883–1960) у збирци *Посмртне йочасине* (1908) готово хладно описивао призоре телесног и душевног расула. Затим је Владислав Петковић Дис (1880–1917) широм отворио српску лирику за ирационалне садржаје и слике искрле из подсвесног живота (*Утопијене душе*, 1911). Сав у сновима и слутњама, он се мало старао о спољном изгледу своје песме. Она није беспрекорна, нарочито не у језику. Необична инверзија слика, померена синтакса и тамна значења најављивали су нове промене у поезији.

Новица Петковић

Борисав Станковић

У ноћи

На њиви је седела Цвета и очекивала мужа, Јована, да доведе воду, те да натопе дуван, што су још прошле године засадили, а никако досад „навадили“. Она беше села, згурila се, наслонила браду на скупљена колена, и гледала је сањивим погледом у топлу, тамну ноћ. По пољу, свуда око ње, виђаху се људи, како по избрзаним, засађеним њивама раде при фењерима. На истоку оцртаваху се брегови и била планинска, одударајући од тамнорујна неба, на којем требаше да изађе месец: а испред ње, по реци и путу, дизаху се високе тополе и густе врбе, те у овој тамној ноћи, са својим шуштњем и њијањем, изгледаху као жива, људска бића... Понекад чуо би се туп, металан звук мотике, промукли гласови радника и њихово дозивање, али је све то, опет на мањове, разносио још топао ветрић који је пиркао преко ове равнице.

Цвета беше мртва уморна, али се силом савлађиваше да не заспи. Одједном, она чује људских корака који јој се приближавају, и после разбра глас свога мужа.

– Ето, на! – говораше он некоме. – Погле, брате мој: целе године суши, ни капке воде да падне... Гле, како је увело, грехота човека и да погледа... Ето, од десет корена ако један прихвати. Несрећа, кажем ти!...

– Истина, истина! – одговараше онај други.

– Боже, опет он?! – трже се Цвета преплашено кад чује други, више женски но мушки глас. И затим брзо се диже и, као бежечи, уђе у њиву, узе мотику и почне копати. У томе дође Јован.

– Радиш ли? – ослови је. Затим скину мотику с рамена, заби је у земљу, остави фењер и седе на међу.

– Ходи овамо, газда-Стојане – окрену се он ономе који иђаше за њим. – Ходи седи мало.

– Сад, сад! – чује се. И несигурним корацима, упадајући с једне и с друге стране међе, указа се висока, протегљаста прилика, такође с фењером и мотиком. – 'Бро вече! Радите ли? – упита он тихо и некако плашљиво.

Цвета на поздрав ништа не одговори. Тобоже, занета послом, није чула.

– Ето, мучимо се, газда, као свака сиротиња – одговори му Јован и помаче се, те му начини места до себе. – Седи. Одмори се. Хоћеш дувана?

– Па, могу. Дај! – И, обзирући се, полако седе, скрсти ноге и узе да савија и пущи дуван, али невешто и брзо. Међутим, Јован отпоче да му се тужи на зле године, рђава времена, општину, воденичаре и на све што му сметаше, те не могаше да добије воде. Стојан га слу-

навадити (воду) – навести воду у јарак

шаше, климаше главом у повлад, пушаше одговарајући му оретко и кратко. И ко зна докле би то тако трајало, да Јован одједном не ћипи, нагну се над земљом и ослушну; па кад чу како вода издалека долази, оно њено миљење, тих жубор, баци од радости цигару, зграби поново мотику, и без фењера отрча у сусрет.

- Цвето, справљај те бразде – рече њој, која једнако копаше подалеко од њих. - А ти, газда, чекај; ето мене сад, одмах... - Е-е-хеј!

- растегну он весело и изгуби се у ноћ.

Стојан као да се уплаши од његова нагла одласка, јер се и он брзо диже и пође за њим, али се опет врати, седе, и узе да чупка суву траву, слушајући Цветине ударце мотиком. Одједном, према Цвети опколи руком уста и тихо викну:

- Цвето!

Али од ње не чу одазива, до само ударце мотике.

- Цвето! – викну он јаче.

Она опет ћути.

- Цвето, чујеш ли? – и наже се, напреже слух и очи, али виде само њу како се згурила, па удара силно мотиком, из које понекад, кад нађе на камен, одсевне светлац. – Цвето, дођи, или... – хтеде да се дигне, али се трже изненадно кад виде њу где дође и наже се над њим.

- Што си дош'о? – упита га она пригушено.

- Ја?! – згрди се он и уплаши. Несам, веруј, него знаш, пођох на њиву, и твој ме човек неће, те... дођосмо! А ти се љутиш?

- Одмах да си иш'о! – и окрену се љутито од њега.

- Љутиш ли се? Немој!

- Не љутим се – поче она да гута, као сузе. – Не љутим се, али шта ће да каже свет, људи! Иди, ако мислиш добра. Што хоћеш ти? Та ја сам жена!

- Истина је – одговори он меко.

- Па кад је истина, што долазиш? Што ме не оставиш?... Ето, имаш жену, децу.

- Ех – одби он руком – не спомињи ми.

- Да, ти имаш, а ја? Па још и то, да нешто он чује, онда где ћу ја, где?

- Немој, Цвето – викну он кад осети како јој глас на плач задрхта. – Идем, ево одмах, сад. Истина што кажеш, али ја... Знаш ти мене. Ја само онако... дођох да те видим. А ти, ето, баш кад хоћеш, нећу више, нећу... Збогом!

Она му не пружи руку, да се с њим рукује, него се одмаче од њега и рече оштро:

- Збогом. Иди!

- Ех, љутиш се ти! – потврди он удивљено и, пребацив мотику преко рамена, оде.

А кад се он изгуби, она брзо, силом и, као бранећи се од нечега, окрену се и узе мотику да опет продужи копање, шапћући у себи:

- Лаже он, лаже. Опет ће доћи. Ох, а шта да тражи? (Мада је знала.) Што је не оставља већ једном? А да каже мужу, не сме. Јер, какав јој је муж, и крв би потекла... А овамо, опет, с њиме се виђа; говоре, он јој долази, и муж јој не зна зашто је све то... Куд ће јој душа и тело на ономе свету?... Грешно је то, грешно... Мајко Богородице!

И отпоче да се крсти, шапуће молитве! Али ова топла ноћ, туп и металан звук мотике, мишање људских сенака с тамним фењерима... још је више то потресе, испуни страхом и слатким сећањем. Памет, насупрот вољи, крштењу, молитвама, поче јој силно стварати и износити све што беше...

... Била је дете кад је њени убоги родитељи дадоше Стојановима, да тамо служи, како би је ови после лепо удомили. Отац Стојанов беше прек и сиров човек. По натмуреном и косматом лицу изгледаше да нико од њега није чуо благу и нежну реч. Са женом и Стојаном, који му беше јединац, поступаше као са осталим слугама. Сви су се њега бојали и стрепели од њега. И да не беше матере Стојанове, жене милостива срца, можда би и Цвету постигла судба њених другарица, слушкиња у тако богатим кућама, које бивају или упропашћене од слугу, а некад и од самих газда, јер закржљаве од прекомерна рада. Али мати Стојанова поче је пазити, јер се њен Стојан, као дете, најрадије играше с њом. И зато је заклањаше од слугу, не даваше јој тежак рад, те се она доцније разви и пролепиша. Она њена снага, лепота, једрина, заношање сваког, а највише Стојана, које се доцније, кад је одрастао, готово никад није ни одвајао од ње. Увек су били заједно. На њиви, пољу, увек, увек беху они једно до другог. Он јој никад не даде да осети да је она код њих само слушкиња. Свакад јој је поклањао понешто, давао – кријући од оца – жита, брашна и друго, да она однесе својим сиротим родитељима. Беше он благ, миран, тих и раден као нико. Ах, ти дани!

Оду на њиву да филизе дуван.

Корење их покрива до појаса, под босим ногама крши се и рони суха земља, аоко њих, свуда, у недоглед, зеленило и бујност. Свеж, чист и сјајан зрак греје их, те им крв близга у једре образе. Они раде, кидају младе изданке. Из реке душе ветрић, а из пожњевена поља, стрништа, допире песма гличине... Раде, утрукују се, диркају једно друго, па се споречкају и, тобож расрћени, одмичу се. Џуте обоје. А овамо гледају се кришом испод ока, аоко уста им игра пркосан осмех. Она, у тесном јелечету, повезана шамијом, с несташним и пркосним осмехом на рујним јој устима, гледа га кришом, види како се он чеше, врпољи, гледа у њу и хоће нешто да јој каже, а она му тада окреће леђа и чини се невешта.

- Цвето! - вели он напослетку. - Хајде да певамо.

- Нећу.

- А што? Ето, ја те молим!

- Па баш и ти. Нећу.

филизити - обирати, откидати већ сазревло лишће са дуванској струком

- Али кад те ја молим? - пита он слободније и приступа јој.
- А што ме љутиш? - говори она, па се тад насмеје од срца и, тобож срдита, прилази му. - Хајде. Почни!

И почну. Запевају песму која се тад најрадије певала. Гласови им чисти и дршћу од радости. Руке им лете на рад, а околином се разлежу речи песме:

Ветар душе, ветар душе, ал-катмер мирише;
драги драгој, драги драгој, ситну књигу пише!

ал-катмер - црвени каран-
фил

- Цвет-о-о! - кликће Стојан и одмиче се од ње да би је боље видео.

- Шта ти је? - пита га она враголасто.

- Ти си, ти - моја!

- Ех! - нехотице, изненада полети јој усклик из дна груди. И брзо се сагиње да сакрије радост и као крв румене образе. - Немој, Стојане! Хајде да се ради.

- Не, не... - муџа он. И остраг, и испод пазуха, хвата је и стиска... Она се отима, извија, брани, али тако мало, малаксало, да му се баш тиме још више подаје и привија уза њу.

- Немој. Доста је, доста, слатки Стојане... - шапуће она и крије лице. Доста... видеће ко... ох...

- Још, још. Дај! - грца Стојан и све је више стиска, грли је и љуби где стигне.

- Та доста... Ох баш си ти!... - И, изнемогла, обамрла, блажена, предаје му се и пружа му онда час леви час десни образ да га целива наизменце.

Али једне јесени, увече, рекоше јој да се лепо обуче и накити. Затим изиђе Стојанов отац, узе је за руку и уведе у гостинску собу.

- Људи у руку! - рече јој и показа на људе који беху ту. Она клецну, погледа га преклињући престрашено и хтеде пасти, али његов оштар поглед и сиров израз лица повратише јој снагу. И, једва идући, пољуби све оне људе у руку. Они је дариваше, па чак и Стојанов отац, на изненађење свију, пољуби је у чело и извади велики дукат - дублу.

дубла - врста златника

- Нека ти је срећно, ћерко, и дутовечно. У мојој кући јела си дрвеном кашиком, а у твојој сребрном, дабогда!

И изведоше је. Она паде. Целу ноћ није знала за себе. Од тога дана до свадбе, Стојана никако није видела. И упаде се. Плође за овим Јованом, човеком истина не сиротим, али удовицем, тврдицом и преким до зла бога... Среће јој хтеде пући, али јака природа и вечит, тежак свакодневни рад победише... Угуши све што беше. Али, ето сад, од неко доба, опет он, тај исти Стојан, гледа, вреба згоде да се с њом нађе, види и разговара. А она не може да га гледа ни да слуша тај његов мек, више женски глас. Но и он се није усрећио. Оженили га богатом девојком, из знане куће. Али као да га нису оженили, јер он отада никад да се скраси код куће. Жену ни да погледа, већ увек, тобож послом,

МОДЕРНА

бежи у села код чивчија, где су њихове њиве, и тамо остаје по читаве недеље. Шта ти нису радили, само да га замилују са женом, али ништа не поможе! Прскали га неком водом, чини ми се од татуле, давали му биља, водили манастирима и међу врачаре, али он никако да постане разговорнији, живљи и болји. Увек само ћути, ради, допушта матери да ради с њим шта хоће. Ни с ким се не препире. Отац му да побесни. Једном га истукао на мртво име и истерао. Отада нико није смео његово име у кући да спомене. Мати му, сирота, да пресвисне од туте и срама. Молила га, преклињала, бар њој, ако оцу или коме другом неће, да каже зашто бежи од куће и жене, али узалуд... И ко зна докле би то тако трајало, да родбина младина, кад виде у чему је ствар, не почеша искати да им се девојка, иако венчана, врати натраг. Јер, веле, нису они њу дали за њега, старог, и његову кућу, већ за Стојана... Тада га дозва отац к себи, не знајући шта да чини.

- Седи! - рекао му мрко и показао му место до себе на миндерлуку.

Стојан, као увек, само стао пред њим.

- Нека - одговори му - могу да стојим.

- Седи до мене, седи к'о што приличи мужу, домаћину! - и реч „домаћин“ нагласи. Стојан је покорно ћутао и није сео.

- Седи и говори! - одједном је плануо старица и скочио са свог места. - Јеси онемео, дабогда! Говори, хоћу да чујем, видим: да ли знаш, да ли умеш да говориш; хоћу да ти чујем глас... Да знам, жив ли си?!

- Шта да ти говорим? - шану Стојан и, готов на све, слегну раменима.

- Шта, шта???... - убрзао старица и почeo, сав накострешен и гужвајући свој гуњ, да се надноси јаросно над њиме. - И још питаши, питаши? Убију те, бре, убију, никакав сине! - И диже песницу. - Зар ја то да дочекам, да ми девојку, венчану, натраг одведу?... И то ја, ја?!... Говори, казуј! - И ухвати га бесно за прса, те га поче да дрмуса, гњави. - Казуј... Убију те, убију те! Бар да те не гледам таквог!...

- Убиј ме!

Старица одскочи од њега.

- Да те убијем? И хоћу, сад, ево! - И почеша да се врти по соби, као да нешто тражи чиме ће га убити. Стојан само ћути, погнуо главу и чека... Хоћу, ево сад! - говори старица и одједном викну: - Не, бре, синко! - Немој тако, молим те!... Ево, ја, ја те молим! - И дршћући, сагао се пред Стојаном, скинуо капу, те му се бела коса расула по врату и раменима. - Ево, на! Убиј ти мене... ти ме убиј! - грцао је старица, а руке му, плећа, глава, цело тело дрхтало је.

Стојан, на све готов, спреман, само не на то - његову, очеву молбу, тргао се преплашено:

- Не!... - и пригну се да га дигне, усправи; али, кад спази чак и крупне, вруће сузе како из старчева ока капљу и падају му на руке, он устукну, препаде се и побеже из собе.

И од тог дана за неколико месеца Стојан се поправио, замило-
вао са женом и отпочео да живи к'о други ожењени људи. Седео је
код куће, надгледао рад и ишао понекад са женом и матером по род-
бини и саборима... И сви се томе зарадоваше. Али, ево, опет, откад
настаде лето – ко зна шта му би? – он отпоче поново да иде као и пре
по пољу, селу, и тамо да остаје дуже и – што је најважније и најстра-
шније за њу, Цвету, он поче долазити к њој. Истина да је долазио сва-
кад са њеним мужем, али је ипак она знала, осећала, зашто он долази.
Увек је гледао да се нађу. Ако она пође на њиву, он би издалека ишао
за њом, обилазио путеве само, како би изгледало да се случајно срета-
ју. И мада јој, сем уобичајених поздрава, никад друго онако што није
казао, ипак се она бојала. Не могаше да га види а да је не прођу језа
и страх. Само када га сагледа где се примиче к њој, а очију не скида,
трепће, и око уста му игра неки болан, учмао осмех, – њој се срце сте-
же, снага устрепти и сузе полете... Себе је одавна прежадила, већ кад
га види таквога, дође јој да њега жали, оплакује. Али мора да се уздр-
жава, чини се силом строга и увек груба према њему, јер ко зна шта
би онда било да не ради тако? Али, све узалуд. Истина, свакад, кад год
дође њој, заклиње се да више неће други пут долазити, а опет долази,
опет!... Ах, а од прошлих дана остао му само леп, звучан, мек глас.
Ретко је отада певао. Али сада, кад год би запевао, певао је тужно и
изразито, да би сви падали у севдах... Колико пута, сама она, у зору,
кад месечина сја, гледа га кроз свој прозор где издалека на коњу, с
паше долази кући и пева тихо, јасно, тужно... пева он, а ниоткуда
гласа, само месечина сја и трепти. А њој тада дође – сачувай боже, као
нека напаст! – да и она, као што се у причама казује, полети, седије
до њега на коња, обгрли га, и да обоје, затрљени, на месечини, преко
поља и гора побегну далеко, далеко!...

– На месечини, затрљени, далеко, далеко!... – несвесно отпоче
Цвета да шапуће гласно, њихајући се напред и стискајући прса. – На
месечини... Jaox! – крикну она сва престрашена и одступи корак
уплашено, кад спази себе и околину осветљену од месеца, који беше
за то време давно изишао и све обасјао.

– Боже мој, Господе!... Господе боже, света Богородице...
Господе, Господе... боже, шта је ово? – шапташе она, дршћући од
страха и кријући поглед од светlosti. – Умудри ме, слатки Госпо-
де!... Ох, грешна и црна ја! – И мисао о грешности, мучењу на оном
свету због таквих нечистих мисли, све то изиђе пред њу у црној и
страшној боји... И да би себе колико-толико умирила, оправдала,
дигже се, па гледајући у осветљену околину, пратећи месечево јуре-
ње преко чиста неба, поче да се крсти, метанише, шапуће молитве
од злих духова, напасти и нечисте крви... А светlost је обасјала сву:
њен витак стас, широка рамена, лепо развијено и зажарено лице с
врелим устима и црним, тамним, доста упалим и ужагреним очи-
ма... Она се крстила, метанисала, а месец је сјао и обасјавао све. А

МОДЕРНА

као да је са светлошћу дошао и живот. Са свију страна чуо се жагор, вика, дозивање и песма овог ноћног, раденог света. Осветљена пространа поља, благе удолице, река и потоци с високим тополама и густим врбама, све се покренуло, као дахнуло, и учас се осетио онај тих и као балсам ноћни миомир. Цвета се крстила, дрхтала, слушала у даљини како жубори река, шуштање лишћа, коње како спутани пасу, ударце мотике... Слушала је, стрепела, а ништа није могла да ради. Мисао о своме греху, што је о томе, њему, Стојану, мислила, памет јој обузе и сву испуни неописаном тугом и страхом. Staјала је као укопана, наслоњена на мотику, и ништа није видела, па чак ни воду која је дошла и, роморећи, шуштећи, упадајући у суве, жедне рупице, текла у другу, суседну њиву... И одједном у сред ове блештаве сјајности и ноћи, један јасан и тужан глас уздиже се, затрепта и разастре се на све стране.

Цвета је већ знала, и обамре.

- У-у-ух! - стресе се она и поклопи сеничке на земљу.

... - Хеј, Стојане! Чуј, Стојан пева! - као одговор на његову песму чуше се одасвуд одушевљени узвици и гласи. И, заиста, то беше Стојан, који, удаљен, идући ваљда кући, певаше ону исту песму:

Ветар душе, ветар душе, ал-катмер мириши;
драги драгој, драги драгој, ситну књигу пише!

- Ох, доста, доста!... - као и себи и њему поче бесвесно шапутати Цвета, онако покlopљена, згурена, стискајући прса и гушећи се од суза и навредих осећаја. И, не могући да издржи више, бесно, махнито љубљаше и утризаше прса, гојне мишице на руци, тирајући песницу у уста, као да би спречила оно што из ње избијаше и сву је обузимаше... Међутим, песма једнако брујаше. Стојан певаше тако изразито и тужно као никад дотле. Његов јасан глас трепераше и гр'оташе, узносећи се у обасјане, блештаве висине ове тихе и сјајне ноћи...

Да знајеш, моме мори, да знајеш
каква је жалба, мори, за младост!

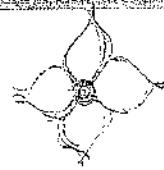
Чу се где запева он.

- Жалба!... - дахну силно Цвета. И сломљена, побеђена, диже главу, зину пут Стојана, откуд долазише његов глас, те као да хтеде да и последњи акорд његова гласа, којега нестајаше, упије у себе.

- Вода дошла, ати? - трже је мужевљев глас. Учас беше дотрао Јован, радостан што је једва довео воду. Али, кад спази како она није пазила нити отворила бразде, да би вода у њих ишла и натапала их, већ их оставила, те вода отишла настррану, у суседну њиву, он се зграјну, уздиже мотку и, сав цептећи од једа и беса, устреми се на њу.

- Шта је ово, а-а-а? - зацичи он.

- Не, Јоване! - поче она да муца, јер тек сад виде да је на воду била сасвим заборавила. И, осећајући се крива, очекујући ударац за

то, само је заклањала главу и мучила се да пред њим устане. И, не знајући чиме да се изговори, поче га молити:

- Немој, болна сам!

Њено обасјано и зажарено лице, утрезена уста, вреле очи, коса у нереду, јелек раскопчан, све то учини те Јовану сину мисао да је можда трудна и баш сад осетила чедо под појасом. Он спусти мотику и задрхта радостан.

- Па шта ти је?

- Ох, не знаш ти! - груну она у јаук и силан плач. - Не знаш!

Јовану се учини то као прекор: што је он, мада види каква је, трудна, опет гони ноћу да ради.

- Та не плачи! Што не кажеш, па да те оставим дома. Чекај!

- рече он меко и саже се, узе је у наручје, однесе до међе, положи, скину са себе гуњ и покри је, да не озебе, затим брзо отрча и врати воду...

- Ама доста, не плачи. Не бој се. Проћи ће то - храбраше је он натапајући водом бразде и слушајући како она грца, плаче и бунца...

1899.

Интерпретација

- Изнесите своје утиске о приповеци У ноћи. Шта је њена тема? Какве су ноћи у поетској прози Боре Станковића?
- Ко су главни јунаци приповетке? Чиме је условљена њихова трагедија?
- Шта преживљавају Цвета и Стојан у ноћи свог сусрета? Зашто Цвета избегава Стојанову близину? Какво дејство на њу има његова песма? Зашто себе сматра грешником?
- Наслућује ли Цветин муж праве узроке њене бољке? Како она подноси прећутну тајну?
- Има ли разрешења за трагични удес ово двоје младих? Какви су закони патријархалне средине?
- У овој модерној приповеци лирског штимунга и еротског сензибилитета Станковић примењује различите поступке уметничког обликовања. Каква је функција дескрипције? Анализирајте пејзаж. Усамљеност људске јединке обликована је унутрашњим монологом. Издвојте и анализирајте Цветин унутрашњи монолог. Одговара ли емоционалном стању главног јунака? Какав је дијалог између Цвете и Стојана? Колико је простора дато наратору?
- Размотрите композицију приповетке. Шта је модерно у њеној структури? Каква је функција ретроспекције?
- Процените уметничку вредност ове Станковићеве приповетке.

МОДЕРНА

Коштана

(Одломци)

Трећи чин

Друга слика

Миткина кућа. - Башта испред куће. У прочељу лепа кућа на два спрата, са таваницама, уресима, балконом.

Улази Митка, вукући за собом Салче, Гркљана, Коштану и остале.

МИТКА (Раздрљен, распјасан окреће се и дозива осітале свирачеца улице.) Чалгиџије! Метери! Чочеци! Овамо, бре! (Долазе и осітали.) Овамо, браћо моја слатка! (Коштани) Ти испред мене!

КОШТАНА (Се издавају и седају.)

МИТКА (Осіталим чочецима.) Ви до њума,oko њума. Али без дајре... једно до друго.

Чочеци се издвоје, седају око Коштане, мило, љонизно.

МИТКА (Гледајући их.) Такој! Мој брат катил, мој брат крвник, мој брат - никад срећу да не види. Једнако: „кући“... (Показује на кућу.) Ете с'г дом сам, кући! (Седа, вади и међе исјерец себе јајаган, фес, кесу, муштикли.) Де бре... (Гркљану) Свири! Да свириш: како нигде никога немам. Ни брата, ни татка, ни мајку! Жену? (Показује на кућу.) Ене гу. Од брашно и тесто очи ву се не видив. Нигде си ја никога немам! Де! Тој да ми свириш, „моју песму“ да свириш!

ГРКЉАН (Зачуђено.) Какву твоју песму, газдо?

МИТКА. Моју песму!

ГРКЉАН (У чуду, штапајући и осітале погледом.) Ама какву твоју песму, газдо? Ми никакву твоју песму не знамо.

МИТКА. И ја гу не знајем. Само гу у ноћ чујем и у с'н с'нујем. А песма је моја голема: Како мајка сина имала, чувала, ранила. Дан и ноћ само њега гледала. Што на сина душа заискала, све мајка давала, а син - болан! Пораснаја син. Дошла снага, младост... Дошли башче, цвеће, месечина. - Замирисале девојке!... Син полетеја. Све што искаја, све имаја. Хатови, пушке, сабље, жене... Коју девојку неје погледаја, само њејне косе неје замрсија и уста целиваја. Ниједна му не одрече, ниједна га не превари, а он све ги целиваја, све вараја и - болан, болан бија. Болан од како се родија. - Тој сам ја!... Па од т'ј бол, јад, - дерт ли је, проклетија ли нека, - еве на ногу гинем. Идем, пијем, лутам по мејане, дерт да заборавим, с'н да ме увати. А с'н ме не ваћа. Земља ме пије... Ноћ ме пије... Месечина ме пије... Ништа ми неје, здрав сам, а - болан! Болан од самога себе. Болан што сам жив. Од како сам на свет прогледаја, од т'ј сам још болан. (Седа. Гледа у Коштану, чочеке, девојчице. Изваљује се, да их боље види.)

чалгиџија - професионални свирач; метери - бубњари; чочек - плесач

дајре (даире) - бубњић с прапорцима у који се уз певање и плес удара руком

катил - непријатељ, крвник, убица

с'г - сад

гу - њу, ју, је; ву - јој

дерт - јад, туга, брига

т'ј - тада

Ех, деца, деца слатка! Појте! Пуштите глас. Али чист глас! Искам да слушам ваш млад, сладак, чист глас. Зашто, моје се је срце искубало, снага раскоматала, остало... Жално, тешко да ми појете!

КОШТАНА (Са сажаљењем.) Коју, газда Митко?

МИТКА. Коју? Ех, Коштан, зар једна је песма жална? Знаш ли шта је карасевдах? И мој тежак, голем карасевдах! Туј болест ја болујем (Показује на себе.) Еве отаре, а још се не наживе, још не напоја' и не нацелива'... Још ми за лепотињу и удавињу срце гине и вене! Аха!... Пој, Коштана, како к'д се од Каракуле на Билачу, Прешево и Скопље удари. Ноћ летња. Шар-планина у небо штрчи, а испод њума легнало пусто и мртво Косово. Друм широк, прав, царски. По њега се расипали ханови, сераји, башче, чесме. Месечина греје... Мартинка ми у крило, коњ, Дорча мој, иде ногу пред ногу, а чалгиције, што ги још од Билачки хан поведешем, пешке идев иза мене. Свирив ми они и појев. Т'нко и високо кроз ноћ и на месечини свирив. А из сераји и башче, куде младе жене и девојке око шедрван и на месечину оро играв, грнета свири, дајре се чује и песма... И тој не песма, већ глас само. Мек, пун глас. Сладак глас као прво девојачко моловање и целивање. Па тај глас иде, с'с месечину се лепи, трепери и на мене као мелем на срце ми пада. (Коштани) И, Коштан, туј песму, то време да ми појеш... А тој време више не дође. Ете, за тој ћу време ја жалан да умрем, с'с отворени очи у гроб ћу да легнем. Пој „Жал за младост“... За моју слатку младост, што ми тако у ништо отиде и брого остави. Пој и викај гу. Моли гу, нека ми се само још једанпут врне, дође, да гу само још једанпут осетим, помиришем... Ах! (Пева.)

искубати – извадити из корена, ишчупати; раскомпрати – распасти се

карасевдах – тешки севдах, тешка љубавна чежња

до њума – до ње

расипати се – просути, расутити се; серај – дворац турског султана; мартинка – врста дуге пушке

Да знајеш, моме, мори да знајеш
Каква је жалба за младост,
На порта би ме чекала,
Од коња би ме скинула,
У собу би ме унела,
У уста би ме љубила –
– Оф, аман, заман, младо девојче,
Изгоре ми срце за тебе!

КОШТАНА (Раздрагана, са саучешћем.) Ево ћу и ја, газда Митко! (Пева.)

Отвори ми, бела Ленче,
Братанца, вратанца...
Са твојата десна, бела ручица.

МИТКА. (Унада, сам себи.) Ба... Никад ми не отвори!
КОШТАНА.

Да ти видим, бела Ленче,
Устанца, устанца!

МИТКА. И никад гу не виде!

МОДЕРНА

* * *

...Слатка моја мајка, да ми је она жива, зар би дала да ти овакој
с'с мене...

АРСА (Узбуђено.) Мито!...

МИТКА (Бришум сузе.) Ето тој! Растила ме! Слатка моја мајка!
(Полази.) Још одкад ву свећу несам запалија.

АРСА (Задржавајући га.) Куда?

МИТКА (Полазећи.) На гробље. Свећу на моју слатку мајчицу
да запалим.

АРСА (Одлази за њим, задржавајући га.) Нећеш тамо, нећеш!
Кући ћеш ти! (Одводи га у кућу.)

ГРКЉАН (Понизно Полицији.) Аман, газдо!

ПОЛИЦАЈА (Сурово их ућућкује.) Ђут!

АРСА (Враћа се. Салчепу, Гркљану.) А ви? Зар сте само ви на
овој земљи, те човек не може само вас да умири? Коме ја и говорих,
и претих, и кога апсх?... Ништа! Зар што ја говорим, то пас лаје и
ветар носи? А?

ГРКЉАН (Издваја се, њада пређе њим на колена и показује на
Салче.) Ја, газдо – не! Она. Она је научи и да пева и да игра. Ја не,
– ако сам ја што крив, овде сам... (Показује на врат.)

АРСА (Салчепу.) Говори, вештице! Ти си за све крива!

ГРКЉАН (Живо, уплашено.) Она је, газдо! Она је за све крива.
Е, за ту реч баш ти оволико хвала! Она, још кад Коштан беше мала,
дете... И она онако малу учи је да игра и пева. И научи је! Сад, ето,
ради ње, сви ћемо да изгинемо. (Понова хоће да удари Салче ћо гла-
ви.) Она је крива! Вештица, она газдо...

АРСА. Све ћу ја сад вас... (Гркљану.) Ти ћеш, док си жив,
чаршију да ми чистиш. (Салчепу.) А тебе? Сад, одмах, и то у сајат,
у минут обесих, ако, за недељу, ону вашу – (Бесно.) нећу да знам ни
како јој је име! – не удате. Свадба, новац, све ћу ја да дам. (Разјарен.)
Нећу више за њу да чујем! Одмах!

САЛЧЕ (Ђини пренеражена, њада пређе Арсу.) Не то, газдо...

АРСА (Разјарен.) У Бању, за Асан! (Полицији.) И ти одмах да
идеш у Бању, нађи Асанова оца и кажи му, кажи да сам му ја, – газда
Арса, – поручио: да у недељу, ову, прву, одмах – чујеш ли? – поведе
сватове, дође овамо и води њу, ту, Коштану, и тамо, у Бањи, венча
је за свога сина Асан... Јеси чуо?

ПОЛИЦАЈА (Понизно.) Јесам, газдо!

САЛЧЕ (Кричи ог стражаха.) Не то, газдо! Не то, газдо!

АРСА (Полицији.) И ти, кад дођу да је воде, са пандурима да
си тамо! И, ако она неће, ти – силом! Ако жива неће, – мртву, па у
кола и у Бању!

САЛЧЕ (Вије се, љуби Арси колена, ноге.) Не то, газдо! Руку,
ногу да ти целивам! Још није она за мужа! Млада је, капка, дете, тек
на свет прогледало... Ох, аман, газдо! Неће она више да пева!...

Књижевно-семирнадесето

АРСА. Жива више - не! Мртва може!

САЛЧЕ (Вије се, не знајући шта да ради.) Остави ми је, газдо, дај ми је! Моје је! Чедо ми је! Одавде ми је, газдо, одавде! (Чуја недра, косу и лице.) Одавде, газдо!

АРСА (Одгурне је, йонова Полиција.) У затвор! И када Коштани сватови поведу, само тад је пусти, да се с њом опрости. А до тада ни воде, ни хлеба, ништа! (Одлази.)

САЛЧЕ (Кричи, вијући се.) Не, газдо! Шта учини? Куку, аман, газдо!

ГРКЉАН (Расилакано.) Стари смо, газдо! За хлеб ћемо без ње да помремо и изгинемо!...

Завеса

Четврти чин

Циганска мајала. Сиске ограђене кућице. Нигде зеленила већ свуда гола, утайкана земља, изгорео угљ око наковања и шоцила, на моћкама љовешане черге, исирцани јоргани, љрљаво рубље. Из њих примећују се виногради кроз чију средину води широк, ћрав јесковић друм, из даљине чује се свирка сватовца. Доцније на друму јочну да се назију кола покривена арњевима и искићена љешкирима. Исирег кола сватови, бањски Цигани у њиховим белим чалмама око главе и дугим колијама. Све се примиће шико, са свирком сватовца.

Исирег колибе Коштанине кмет џигански и Ахмет џ.

Дојрчи КУРТА.

КУРТА (Радосно.) Иду, иду сватови!

КМЕТ (Ујлашен, ушишавајући га.) Бутите! (Курти) Курто, ти горе, на сокак, и пази! (Курти одлази.) А ти, Ахмете, (јоказујући на Коштанину кућицу) овде, пред вратима да си, и чувај је!

АХМЕТ (Одлази иза Коштанине кућице.)

КМЕТ (Оситаје, и сваки час вири. Час гледа у Коштанину колибу, час на друм, са којега се чује свирка. Храбрећи се.) Иду, иду сватови! (Ујлашен, гледајући на Коштанина врату.) Ох, кад ће већ да је одведу? Умрех од страха да не побегне!

Из кућице излази Коштана.

КОШТАНА. Ох! (С муком придржава се за врату.) Зар ја тамо? За Асана, у село, у бању? Тамо? И ја његова, Асанова? (Бесно.) Зар је он мој муж? Он? Ох! (Гризе руке. Повооди се. Сијази кмета, бесно љоће к њему.) Шта ћеш? Кога чекаш? Чекаш да ме однесу, воде? Чекаш да гледаш како ме носе?

МОДЕРНА

КМЕТ (Уилашено.) Не, Коштана, не чекам! Нећу да гледам. Него, не снем. Газда, председник, убиће мене ако те бе нема. Па зато сам овде. Морам да те чувам. Не снем да одем...

КОШТАНА (Бесно.) Чуваш ме? (Сирпеса се.) Бојиш се да не бежим? (Пркосно.) Нећу! Ево, нећу! (Седа.) Ето, чувај ме. Нећу ја ништа. Све хоћу! Где су? Нека ме воде! Ево (Показује на себе.), и тел, и антирија, и либаде, и китајка... све је готово! И срце и очи и снага, све за Асану, за село, бању! (Пркосно, клонуло.) Тамо ћу ја! (Куга се рукама.) Ох, тамо и очи да ископам, кожу да опарим, снагу да осушим. (Куга са себе одело, лице, косу.)

КМЕТ (Одстуја йренеражен.) Не, бре, Коштана! Не толико! Ево идем! Али убиће ме председник ако те нема!... Али опет идем. Само ти немој толико! А и Асан, добар је, – богат је.

КОШТАНА (Поклапа лице рукама.) Асан је!

КМЕТ. Па и он је човек. (Оглази.)

Чује се бања и сјахивање коња. Улази Стојан.

СТОЈАН (Иза себе Марку, дајући му дизгине и јутику.) Држи коње и чекај! (Прилази Коштани. Посрће ог радости.) Кошто, брзо! Хајде!

КОШТАНА (Трза се.) Ти?

СТОЈАН. Ја. (Ужаснућо.) Што ме гледаш тако? Хајде! Брзо!

КОШТАНА. Куда?

СТОЈАН. У свет, да ти миришем косе, гледам очи, слушам глас, песму... Тебе само!

КОШТАНА (Зарађована.) Ех, зар ме баш толико волиш?

СТОЈАН (Занесено.) Све прежалих! И оца, матер, кућу! Хајде! Коњи чекају. Један за мене, други за тебе! И где видимо, тамо ћемо, (Љубоморно.) само ја и ти! Нико више!

КОШТАНА. Стојане!

СТОЈАН (Љубоморно.) Тебе, тебе само. Да само ја слушам твој глас, гледам твоје очи, лице, снагу... Ко те само погледа, крв му испих!

КОШТАНА (Расјето, неугодно.) Да... нико...

СТОЈАН. Нико! Ни Господ! Ни отац, ни Митко, ни председник, а камоли Полиција и пандури... Ко те погледа, само те види, реч ти каже, – тога је мајка у црни повој повијала! (Бесно.) Зубима ћу да га растрзам!

КОШТАНА (Одсечно, неугодно.) Нећу!

СТОЈАН (Задезекнућ.) А?

КОШТАНА (Одлучно, зловољно.) Нећу! Зашта, куда да бежим?

СТОЈАН (Посрће к њој и вади нож.) Зар ме ти не волиш?

КОШТАНА (Уилашена, моли.) Не, Стојане! Не убиј ме! Љубим те и молим! Немој! Болна сам! Не снем! Не могу! (Криши руке.) Ох,

СВЕДЖЕНО С ПОДСРЦЕМ

шта ја могу? (Зловољно.) Ја, Циганка! У бању, у село, тамо је моје! Тамо, на мокру земљу, на голи камен да седим, да се сушим, да гинем, венем!... А код тебе? Нећу, не смем...

СТОЈАН (Занесено, исирекидано)... „На голи камен... да седи, вене, гине... Не сме... Не ће... Не може“...

КОШТАНА. Нећу! Не могу! Код тебе! Зар само код тебе? И само хацију, оца твога и мајку твоју да дворим и да служим? Да пред њима клечим и ноге да им перем? Из собе да не изиђем, већ само да седим, ћутим, трпим? (Изван себе.) Ох! А кад ноћ падне, месечина дође, сан не хвата, око се расири, снага разигра... шта онда?... Зар да се не мрднем, из собе не изиђем, већ само ту да седим, ћутим, гледам у месечину... А ноћ дубока, месечина иде, греје, удара у чело, главу... пали... Шта онда? (Одлучно.) Ох, нећу! Убиј ме! Нећу! Ево, убиј!

СТОЈАН (Одбија је руком.) А, не! (Посрће, хвайа се за чело.) Их! А ја њу толико волео! И мајку, оца, кућу бацио, само њу гледао, на њу мислио!... А она! (Сломљено виче Марку.) Марко! Иди и обрадуј мајку и кажи јој: беше моје! (Коштани) А ти? Кажи ми да ли си ме бар кадгод волела, те да знам зашто ћу да венем?

Ларма, свирка свајовца јача. Чује се крикање кола, баци ногу.

СТОЈАН (Нагиње се над Коштаном.) Кажи ми!

КОШТАНА (Бесно.) Нисам! Никога нисам волела. И никада нећу да волим!

СТОЈАН (Убијено.) Ох! (Оглази.)

Улази ПОЛИЦАЈА.

ПОЛИЦАЈА (На улазу, онима иза себе.) Дајте кола! Брзо! А она? Ако само писне, камцијом ћу кајиш с леђа да јој скидам! (Ка Коштани.) А, готова си? Хајде!

КОШТАНА (Не гледајући га.) Готова!

ПОЛИЦАЈА (Замахује камцијом.) Џут! Сад ти кожу одераш!
(Виче.) Дајте кола!

Улазе кола, йандури, Цигани, свајови, са свирком.

КОШТАНА (Сиреса се.)

ПОЛИЦАЈА (Коштани, јоказујући јој камцијом на кола.) Хајде!

КМЕТ (Полицаји.) Полицајо, чекај, сад ће Салче, њену мајку, да доведу, да се с њоме опрости.

КОШТАНА (Дрићући од сітраха и јосрћући њолази у колибу.) Чекај, чекај да узмем бошчу... Ох! (Улази у колибу.)

ПОЛИЦАЈА (Иде за њом и стаје на вратиа од колибе.) Само брзо!

Долази МИТКА.

МОДЕРНА

МИТКА (Пева):

Механци, море, механци,
Донеси вино, ракију,
Да пијем, да се опијем,
Дертови да си разбијем.

МИТКА (Кад види кола, свајове, свираче, руком их зауставља.) Стој! Стојте!

ПОЛИЦАЈА (Уплашено, Мићки.) Не, газдо! Шта ћеш сад да радиш?

МИТКА (Зауставља.) Стојте! Куда?

ПОЛИЦАЈА (Уплашено, Јонизно.) Шта ћеш да радиш, газдо?
Немој, газдо! Пијан си!

МИТКА (Поштажејајши јаганом на Полицају.) Несам, бре, пијан!
Него - срце ми се искубало. Ништа нећу да чиним. (Показује на Коштану.) Дошеја сам да гу дарујем.

Полицаја, Јандури, кола љовлаче се Јонизно исједи Мићка.

ПОЛИЦАЈА (Једном Јандуру.) Трчи и зови председника! (Пандур одлази.)

КОШТАНА (Истичи и изван себе од радости, раздрагано, јри-
лази Мићки.) Ти? Хвала! Аман! Ох, газдо! Не дај ме, слатки газдо!
Руку, ногу (Љуби га у руке, сагиње се и грли му колена.)

МИТКА (Зауставља је.) Не!

КОШТАНА (Трудећи се да му ноге целива.) Ако! Само ме ти не
дај, па и земљу где ти ступнеш и то ћу да целивам. (Очајно.) Не дај
ме, слатки газдо! Води ме тамо!

МИТКА (Гледа је њогружен.) Куде, Коштан?

КОШТАНА (Очајно шире руке на њега.) Тамо! Тамо!

МИТКА (Болно, њогружен.) И тамо земља и овде земља!

КОШТАНА (Изван себе од очајања, шире руке више себе на све
стране.) Тамо! Тамо!

МИТКА (Показујући више себе, на небо.) Зар горе? Горе је високо,
а доле - тврдо!

КОШТАНА (Хвата се за главу.) Ох...

МИТКА (Из дна груди.) То је, Коштана! Писано! Суђенице ти
досудиле. (Показује на кола, свајове.) Ете, дошли ти, да те водив,
да се венчаш. И, ће идеш, ће се венчаш. Свирке ће ти свирив, песне
ће да ти појев. Сви ће да ти се радујев. Младожења ће те целива а
ти ће плачеш! И прва ноћ плакање, друга ноћ плакање и цел век
плакање...

КОШТАНА (Грца.)

МИТКА (Насиљавља.) И од работу руке ће ти испуцав, лице
ће ти поцрни, очи ће ти се осушив... Ђе просиш, па ће се раниш!...
Срце ће да ти се искida...

КОШТАНА (Сипреса се.) Доста! Немој, газдо!

МИТКА (Заваљује се, горко.) То је! Зар ја не знам шта иде! Иде, Коштан, јесен, дом, кућа, брат мој, м'гла, и грбђе... Тој иде. Там ћу и ја! И, Коштан, к'д чујеш да сам умреја, слузу да не пустиш. Нико да ме не жали! Зашто, ја сам самога себе за живот мој живога ожалија и оплакаја.

КОШТАНА (Плаче.)

МИТКА (Ганућо, ћрилази јој.) Немој да плачеш. Слуга не помага! (Клече до ње и диже јој уљакану главу.) Слушај, батка шта ће да ти збори: батка дете неје. Батка је много видеја, много преко своју главу префрљија. (Показује на земљу.) Одавде, Коштан, по тамо – нема! И цел век тој је! Зар се ја не подавах, ја не држах? Aja! Мој брат, да ме је на паранпарче секала, па опет не бих му се подаја. Али пошто он моли и вика: или да га ја убијем, или да га више по механе не срамотим и не резилим, – е, с'с туј његову молбу – закла ме. Ја, Коштан, у мој живот још бробињка несам нагазија, а камоли на брата руку да дигнем. Брат је брат! Једно млеко смо сисали од нашу слатку мајчицу. И, боље ја, него он! Више у механу – не! Вино – не! Песна – не! Дом, уз отњиште! (Бараја ћо љојасу, ћражећи кесу с новцем.) И, с'г, Коштан, остај ми с'с здравје! Срећан ти пут! Путуј! И ја ћу да путујем! Дома ћу, кући... И, жив из њума нећем да изиђем. Мртвога ће ме изнесев... Аха, камо батка да ми те дарује. (Вади из кесе новаца.)

префрљити - пребацити, претурити

резилити - срамотити, брукатац, кудити

Појављује се Полиција с ђандурима.

ПОЛИЦАЈА (Понизно, уљашено, Мийки.) Газдо, хајде!

МИТКА. Чекај, бре!

ПОЛИЦАЈА. Ноћ иде.

МИТКА. Твоја ће ноћ да с'мне, а моја не. Чекај!

ПОЛИЦАЈА. (Са осіналима се ђовлачи.)

МИТКА. (Диже Коштану, расвећује је.) Ајде, Коштан! Дигни се, расвести! Ајде, сватови те чекав, младожења те чека. Дигни се! Не плачи! Слугу не пуштај! Стегни срце и трпи! Бидни човек; а човек је само за жал, за муку здаден! (Диже је, а сузе му џеку, кайљу ђо рукама.) Ајде! Иди!

КОШТАНА (Подиже се уљакана.) Куда?

МИТКА. Зар мене питујеш куда ће идеш? Зар ја да ти казујем? Куде? Ex, куде ја, туј и ти. Ја у мој дом, ти у твој! Ти плачи, и ја ће плачем... Тебе чека: колиба, черге, кучики и просење; мене – кућа, отњиште, пепел, дим, жена засукана и с'с тесто умрљана. (Приближавају се кола, свајови. Мийка вади новац и даје јој, рећа ђо челу, лицу.) Да те дарујем, да ти дам... Да ти дам беле паре за црни дни. А црни дни ти дођоше. (Показује на кола, свајове.) Ето ти ги! Свирив! Радујев ти се. (Бесно, свирачима.) Свирите, бре! А с'г, хајде, остај ми с'с здравје! Збогом! И ћути, не тугуј, не плачи! (Погружено одлази.)

МОДЕРНА

ПОЛИЦАЈА (Обрадован одласком Миткиним љолети бесно ка Коштани.) Пењи се, јер сада ћу камцијом парчад коже са леђа да ти кидам. (Пандурима.) Уносите је у кола!

КОШТАНА (Бесно, гордо одбија од себе Полицају, Јандуре.)
Сама ћу. (Полази колима.)

Ућрчи САЛЧЕ.

САЛЧЕ (Сва ујлакана, усилахирена, грили и љуби Коштану.)
Чедо, чедо... Одведоше ми те!

КОШТАНА (Одгурне Салче.) Ђути, стара. (Пење се у кола.)
Салче осијаје онесвешћена на земљи. Коштану у колима, ојкољену Јандурима, свајловима и са свирком, одводе друмом, који води за бању и ћри чијем крају и сама се бања назире јуна дима, магле и Јаре бањске.

Крај

Интерпретација

- Ко је Коштана? Како песма младе Циганке и њена лепота делују на људе? Зашто није спремна да прихвати Стојанову љубав? Какво симболичко значење има њен лик? Може ли човек своју чежњу за лепотом и слободом да оствари у условима патријархалног рођства?
- Ко је главни јунак Коштане? Зашто једино Митке говори врањански? Шта везује младу Циганку Коштану са старим врањанским дертелијом и мераклијом Митком? Анализирајте песму *Жал за младосиј*. Како Митке доживљава пролазност живота и младости? Чиме га угрожавају старији брат и „закон“ патријархалне породице? Којим речима испраћа Коштану у „тамницу“ брака? Како схватате његову поруку: „Бидни човек; а човек је само за жал, за муку здаден“?

Нечиста крв

(Одломци)

IV

...Али то не би трајало дуго. Што би се посао више приближавао крају, она би почела да осећа како постаје све клонулија и равнодушнија. Јутра јој већ не би бивала онако свежа. Од немирна сна и главобоље почину јој бивати тупа. Она би мислила да је то од умора и великог напрезања. Руке и врат би јој дрхтали, да би јој глава долазила тешка а снага јој сва изломљена.

Онда би почела да иде не знајући зашто и чисто да се вуче као болесна... док, а то одједном, изненада, сву је не обузме оно „њено“: снага јој у часу затрепери и сва се испуни миљем. Осети како почиње сва да се топи од неке сладости. Чак јој и уста слатка. Сваки час их облизује. Од бескрајне чежње за нечим, осећа да би јаукала. И тада већ зна да је настало, ухватило је оно њено „другубо“, када осећа: како није она сама, једна Софка, већ као да је од две Софке. Једна Софка је само она, а друга Софка је изван ње, ту, око ње...

...Дању, кријући се и од матере и од свакога ко би дошао, цео би дан преседела тамо иза куће, у башти. И тада би, готово као луда, почела да разговара са цвећем. У сваком би цвету налазила по једну своју жељу, у сваком цврктутица по који неиспевани, неисказан уздах и глас неке песме.

И онда би почела да осећа оно што јој толико пута долазило и што никада себи није могла да објасни... Све, све то: и ти снови, и ова башта, цвеће, дрвеће, и више ње ово небо, а испод њега, око вароши, они врхови од планина, и сама она, Софка, у исто овако одело обучена, исто овако седећи, пред истим овим цвећем, па чак и сама кућа, из куће гласови и идење или матере или других, и саме речи, жеље, нагласци, све то, чини јој се, некада, не зна када, у које време, али исто, исто је овако било, постојало и овако се кретало. И онда, што би ближе вече, све би то, а и она заједно са свим тим, као да није на земљи, све јасније, издвојеније, све заносније, силније бивало, да би она, долазећи из баште овамо кући, од раздраганости и среће чисто руке више себе дизала и умало на сав глас певала. Али то није смела. Само се трудила да мати од тога штогод не примети и зато, и ако не би била гладна, само да је не би мати загледала, силом би вечеравала, и одмах се одвајала.

Ишла је тобож да лежи, спава, а у ствари да што пре остане сама са собом, и да онда, сасвим сама у ноћи, покривена јорганом, настави што јаче грлење, миљовање, тонући и губећи се од среће због тих снови. И што је најглавније, мада је била уверена како се неће удати, ипак, ипак сви су се ти снови стапали у сневање брачне

МОДЕРНА

среће, брачне собе, постеље, намештаја... И тај сан један исти: у великој, раскошној соби, пуној изукрштане разнобојне светlostи. Око ње остала собе, такође намештене, окићене пешкирима и даровима што је она донела... Доле, у дворишту, бије шедрван, његови млазеви, капље воде према светlostи из ове њене собе, жуте се и шуштје као ћилибар. Чује се свирка. Он, њен младожења, као завршавајући последње весеље, већ уморно или весело, несташно и раздрагано се извија, заноси и прати песме, које сватови одлазећи од њих певају, остављајући њу и њега овамо саме...

Зато је она ту самоћу увек волела. Чак, кад је сасвим сама код куће, мати јој оде или на гробље, или послом, па се дубоко у ноћ већ не враћа, она је и тај страх од мрака некако радо подносила. Увек би се тада повлачила горе и онда, затворена капијом и зидовима, дакле осигурана, предавала би се сама себи. А да би сасвим избегла страх од самоће и мрака, све више и више занимала би се собом. Слободно би се откопчавала, разголићавала прса и рукаве и саме шалваре, да би осећала како би једним покретом све могла са себе да збаци. Онда би се уносила уживајући у својој лепоти, осећајући драж од те своје откривености и од голицања ваздуха. А колико би пута, чисто као какав мушкарац, са толиком страшћу почела да посматра своје праве, крупне дојке...

X

...И већ када сасвим дође ноћ, она најзад дознаде све. Тетка јој се врати отуда, а Софка је знала да ће сада, као што је ред и обичај, од ње дознати. И то неће баш из њених уста чути, него ће ова доћи са још којом женом, тетком или стрином, па ће оне, никако овамо код Софке и не улазећи, већ у кујну, спремајући вечеру, мало бољу (јер, забога, ето имају гошћу, Софку), гласно се разговарати да би из тога њиног разговора могла Софка све чути: и ко је младожења, одакле је, шта је, и све остало што треба.

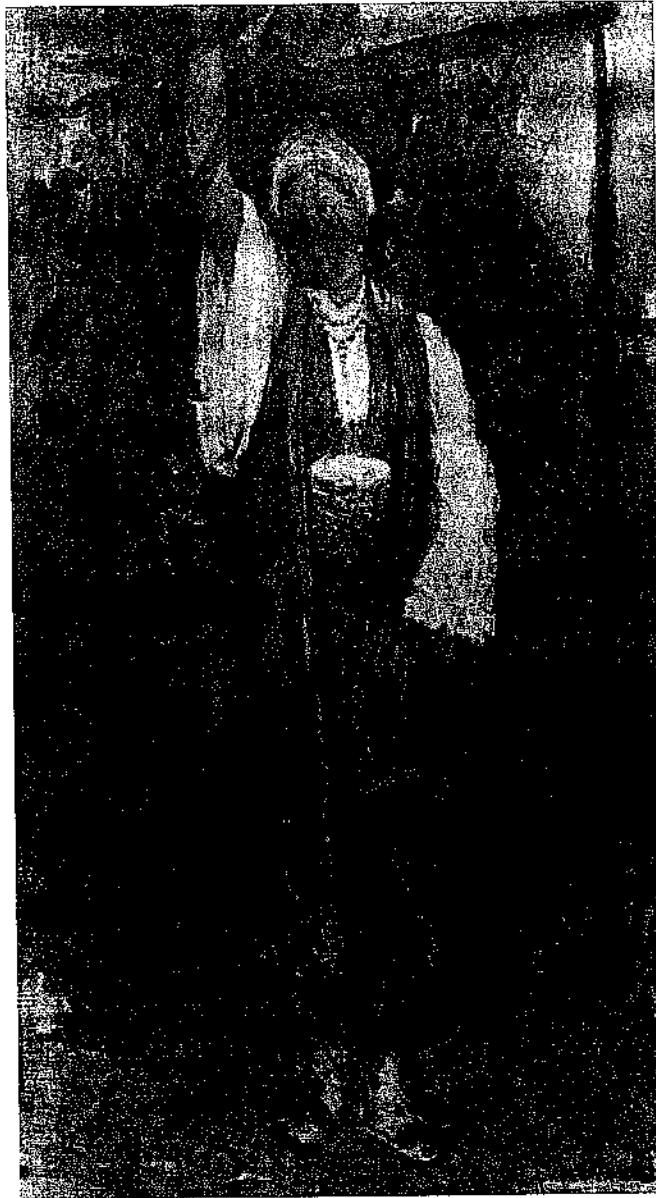
А тако заиста и би. Пошто откључаше кујну, упалише свећу, распалише огањ у кујни, спремајући вечеру, почеше да причају:

– Одувек је то тако. Ето та и та пошла је још за горет. Ни у сну није га снила, а камоли видела. Главно је да је добра кућа. Сада ето, тај Софкин просилац, тај Марко, толико богат, да се готово не зна шта све има. Истина, одскора се доселио из Турске, али још тамо по граници држи ханове и продаје стоку турском војсци. Овде у вароши одскора је са кућом у доњој махали.

Али се Софка изненади кад још чу како, као правдајући се, почеше да причају: да, иако је младожења још мали, тек му је дванаест година, ипак би се свака сматрала за срећну што у тако богату кућу иде. Дакле, ни он је не узима за себе, није удовац, још мање без деце, већ ето за сина који је готово још дете! Софка поче осећати

шедрван - водоскок или чесма обично са више лула и базеном кружног или вишеугаоног облика

хан - друмска кафана, механа, гостионица, коначиште

Đorđe Krstić:
Жена у црвеним
шалварама

како ће кроз грло сву крв и утробу избацити, јер тако поче да се надимље и од бола, неизмерна јада, да стење. Али се брзо трже. Изиђе у кујну. Када је на светлости од огњишта и свеће угледаше, тетка јој само промуца:

- Куда, Софкице?
- Дај ми шал! Идем до куће, нешто сам заборавила.

Једва је то могла да проговори, па и не дочека да се шалом, који јој тетка пренеражена пружи, сасвим заогрне, увије, него само набацивши га, увијајући више главе, да је ко не види, изиђе.

Ни мрак, ни самоћа, ни мртво падање воде са чесме не узнемири је. Сада је већ она своја, није Софка девојка, Софкица ефенди-Митина, већ права жена, своја, ничија више. Од беса стискајући прса, да би од бола чисто јајкала, и дижући шалваре да што брже и сигурније корача, брзо прође сокак, чесму, и уђе у кућу.

ефенди – господин, титула која је означавала турску господу

И горе, и доле, и свуда су гореле свеће. Као да никада ње није било, као да је она умрла, одавно је сахранили и већ заборавили, тако је у кући било сада мирно и осветљено.

Магда испаде из кујне и чисто устукну испред Софке. Али Софка је, показујући горе на очеву собу, само упита:

– Има ли кога?

– Сам је.

Софка се попе. Испред врата виде само његове поређане ципеле и већ поче да дрхти. Али силно отвори врата и уђе. Светлост се од свећа залелуја и готово што својим пламеном не опали косу очеву. Кад је погледа, он, као да је неки стран дошао а не она, његова Софка, подиже се и само рече:

– Ефенд'м!

Али по њеној узбуђености и силини из очију познавши је и досетивши се за шта долази, смрачи се, а уста му већ почеше да играју.

– Тато! – поче Софка, а то „тато“ једва је изговарала од толике горчине и увређености што он тако са њом ради.

– Ја не могу и... нећу...

И осећајући да ће изгубити сву кураж и близнути у плач пред њим, доврши брзо:

– Ја не могу и нећу за таквога да пођем!

Само виде како се он подиже, са неким сувим подсмехом, онако у чарапама, приђе јој и свечано поче:

– Софке, синко! Лепота и младост за време је...

Што Софку готово пренерази, то је, што у његову гласу зазвучи то као његово сопствено искуство, јад, горчина. Он је сам то тако некада мислио да је лепота и младост најпреча, највећа, сада ево због тога дошао дотле, до сиромаштва; а да није тако мислио, не би њену матер узео, не би због тога оволовико претрпео, оволовико се намучио, потуцао и још, сада, када се смиловао и решио да се књима кући поново врати, а оно, место благодарности, гле шта!

Софка ипак промуца:

– Ја не могу!

– Ни ја не могу!

И одскочи од Софке, усправи се. Софка виде како му се по ћилиму прсти од ногу у чарапама грче, тресу. Да га као умиlostиви, продужи Софка:

– Срамота! Од другарица и света срамота ме, тато!

– И мене је срамота!

Једнако усправљајући се и већ од беса тресући се, и то не као пред Софком, већ као пред самим собом, поче сав јад да излива:

– Зар мене није срамота? Зар ја то хоћу, мило ми? Зар ја не знам колико је то, што ја то морам? И то ја, ја! Ох!

И разгневи се на неблагодарност Софкину, јер он се само за њену љубав вратио, да је добро удоми. А то што је даје за младоже-

ефенд'м – изволи, шта хоћеш седи

њу који је још дете, то није баш толико страшно колико је страшно ово његово: што он, ето, мора са тим Марком, сељаком, да се пријатељи, да се љуби, са њиме да живи. Па, поред свега тога, ето, још и она - „неће“, „не може“. А он може све то, а она не може! - И дрхтећи од беса, осећајући како му ноге у чарапама упадају у ћилим, те испод њега осећа тврдоћу даске, са рукама закопчаним остраг, са раздрљеним вратом, по коме се, истина сад обријаном, али већ збрчканом, јадуцица била испречила и готово га гушила, не гледајући никако у Софку, продужи сам себи да говори:

- И ја могу, а сви други не могу. Ја све то могу, ја све морам. Ја? Ефенди-Мита! Нећеш, срамота те, срамота вас је (а то „вас“ односило се на све њих, на њу, матер, цео свет). А не би вас било срамота да ја идем пред цркву, у 'амале, у Шарени Хан, да тамо дочекујем турске трговце, моје поданике, пријатеље, који су се некад за срећне сматрали кад бих им примио поздрав, руковао се са њима, а сада: да их проводим по чаршији, по пазару, да терџуманим и сеиз да им будем, да би ми платили ручак у хану и при поласку стрпали који грош у шаку, да од тога купим брашна, донесем вама, да би имали шта јести... То ли ви хоћете од мене?

Никада га Софка не виде таквога. И што најстрашније би, то је, што осети како је сада она, њена удаја, њен бол, јад, све, све отишло. А да је он, он сада ту, његова несрећа и црна судбина.

Ходао је. Није могао да се надише. Прсти му пуцали; глава његова, већ уска, стара, спарушкана и обријана, сва се тресла. Захуктан, није могао да се смири. И Софка осети да ово што је рекао и што се забило између ње и њега није свршене, није најгоре, да по овоме што никако не може да се смири има нешто још горе да дође, јер, осветљен од оних свећа које су већ накриво гореле, видело се како му појас и сва половина дрхти, тресе се, како га колена, бутне кости издају, њихају се. И како он сам, осећајући да мора између ње и њега чак доћи и до тога, једнако притискује главу рукама и јечи: Ox! Ox!

И као да би хтео да се смири, заустави, да избегне и спречи то. Али би и то.

Брзо се окрете к њој, приближи, прстима је дохвати за главу око ува и косе, и сав треперећи и уздижући се на прсте и обазирући се око себе, да ово што ће сад бити можда и сама ноћ не чује, тихо, гробно поче:

- Или, зар, синко, чедо, Софке, Софкице моја, не верујеш тати? Мислиш да тата лаже, да има пару, него тако хоће, ћеф му да те уда. И ако то мислиш, онда... погледај тату! - И разгрну пред њом минтане, колију.

Софка, запрепашћујући се, виде како су само крајеви колије и минтана његових, и то они узани поруби који се при ходу лелују и виде, како су само они били опшивени новом, скupoценом поставом, док остала леђа изнутра, цела постава, сва је била стара, масна;

амал ('амал) - носач

терџуманити - тумачити
сеиз - коњушар, слуга

минтан - врста дуге мушки и женске одеће без рукава
колија - дуга кошуља

МОДЕРНА

па чак негде и без поставе, са поиспадалим памуком. А сам он, његова снага, прса, која су му сада била откријена, заударала су на зној, ханове, непресвлачење, неопраност, масноћу. Софка само поникну и готово паде до његових ногу: – Ох, тато, тато!

Брзо изиђе, није знала каквог га је оставила, да ли онако напред раскопчаног и масног или палог, на патосу. Бежећи, примети како јој мати прође поред ње и оде к њему. По томе она виде да је ова све прислушкивала, и сада, бојећи се да му се није што десило, брзо отрча к њему.

И заиста, тек што Софка сиђе низ степенице и пође ка капији, чу се одозго престрашен материн глас: – Воде, Магдо! Воде брзо!

Софка изиђе на отворену капију и пође лежки. Није била ни врела нити осећала јад, већ је била утучена и чисто скамењена.

Интерпретација

- Одредите тематске мотиве у овим одломцима из романа *Нечиста крв*. Настојте да при том изразите битни смисао текста.
- Којим уметничким поступком Бора Станковић слика „другогубост“ Софкине природе? Колико Софки постоји? Како се једна према другој односе? О каквом је младожењи Софка сневала, а каквог јој је судбина досудила?
- На основу овог одломка одредите шта је „нечисто“ у њеној крви? Шта је наслеђила од својих предака?
- Размишљајте зашто Софка „не може“ и „неће“ за таквога да пође. Да ли је „срамота пред светом“ условила да се она одупре оцу?
- Процените ефенди-Митино понашање са социолошког и моралног становишта. Чиме је отац „сломио“ Софку? Чија је жртва већа?

Упутство за самостално истраживање

Прочитајте роман и испуните следеће захтеве.

- ❶ Раслојте роман на три равни: друштвено-социјалну, психологију и симболично-поетску.
- ❷ Испитајте шта је нечисто у крви свих хачи-Трифунових потомака. Шта је условило њихову нечисту крв? Које карактеристике своје класе они поседују?
- ❸ Проучите ликове Софке, ефенди-Мите и газда-Марка као представнике њихових класа, као психолошке карактере и као ликове који носе симболичко значење. Чиме је условљена Софкина, а чиме газда-Маркова трагедија?
- ❹ Какву слику света даје Бора Станковић на прелому старог и новог? Уклапа ли се он својим пессимизмом у опште расположење епохе? Шта његовом делу даје изузетност и оригиналност? Зашто приповедна дела Боре Станковића називамо поетском прозом?

Јован Скерлић

О Коштани

Када се завеса подигла, појавио се буљук белих Врањанки. Шалваре су зашуштале, дукати зазвецкали, и запевало се *Шано, душо Шано...* Ја помислих да ћемо имати да гледамо нешто као *Ђидо, Риђокоса, Потера*, низ шарених „слика из народног живота“, са много песама и игара, и са обавезном свадбом на крају. Али, уколико се радња развијала, трагични карактер се све више испољавао: последњи чин, који се ипак свршава свадбом, мртвачки је тужан. За четири чина човеку остаје срце стегнуто, и није у стању да се наслеје. Да је Борисав Станковић следовао примеру добрих старих драматичара наших, он би свој комад, у живописном дијалекту сво- ме, назвао *Коштана или Жал за младост*.

Јер, сав драмат Станковићев јесте једна болна носталгија љубави, самртина песма младости која у гроб силази. Речи оних честитих и простих Врањанаца звоне као учења великих филозофа песимизма и налазе дубока одјека и у нашим далеко сложенијим и узнемиреним душама. Човек са нежношћу мора у томе да запази ону велику солидарност и једнакост којом бол сједињује и једначи све људе, па ма одакле они били, па ма колико они знали. Цела *Коштана* је тужна повест згажених срдаца и промашених живота. Сви ти људи много се веселе, али од њих нико није весео. Они много певају, али то су лабудске песме. У свакоме од њих одиграва се вечита трагедија, стара као свет: јединка која тражи сву љубав, сву срећу, потпуни, интензиван, слободан живот; целина безлична, неумољива, која тражи да људи подреде оно што им је најдраже њеним незнаним, хладним рачунима. И то још целина која није, као наша, остала без веровања, поткопана критиком, без богова, и коју само спољна груба сила и интерес одржавају – но целина патријархална, тврда, непробојна, хладна, тешка као стена. И под тим социјалним жрвњем сви су строшени. Тома, човек домаћин, трговац, *хаџија*, који је представник тога старога деспотског, патријархалног морала, и он јечи што су му родитељи и обзири наметнули „стару, мртву, ледну, плачну“. Митко, весели Митко, само куне породицу која га закла и зароби. Стојана младост оставља раздерана срца; Коштана са клетвом подази за Асана и улази у живот. Сви, као једна душа, јецају: *Беше моје!*

Цела је прича проста. Коштана је Циганка, певачица и играчица, она оличава буран, весео живот, плаху раздраганост младости. Она је једна од оних лепота од чијега блеска очи заслепе и које као блудећи огањ воде људе у пропаст. Поред свога заната, она је остала поштена у чаршијском смислу речи: још су њене косе незамршене, још јој је грло негрижено, и још јој нико није ишио оне црне очи од којих се памет губи. Сем лепоте, сем царскога грла, како вели народна песма, сем оних

буљук - гомила људи, чопор

Ђидо - драма из сеоског живота с певањем; написао је Јанко Веселиновић у сарадњи са Драгомиром Брзаком; Риђокоса - врло популарна мелодрама мађарског писца Шандора Лукачија; заједно са његовом другом мелодрамом Агнесом врло често извођеној на нашој сцени; Потера - драма Јанка Веселиновића, коју је радио заједно са познатим глумцем Илијом Станојевићем (чија Илија); драмат - кратка драма

МОДЕРНА

чудних опојних песама, има она нечега вишег. Та млада Циганка има немирну, осетљиву, упечатљиву душу уметника, неодређену потребу нечега лепшег, заједницу душе са великим Све. Њене пламене очи дубоко се заглеђају у мрку кестенову шуму, у „ону голему, пусту, тамну гору“, и она осећа како „мирише гора“. За њу није прашљива мала циганска, са разваљеним кућама на којима су прозори залепљени хартијом, са мршавим писма који крај догореле ватре глођу кости. Она неће да јој се на камену живот суши и

вене. Још мање је за њу студени живот домаћинске куће, да двори, да клечи, да старима ноге пере. Њој треба друго нешто: оно, вечно оно, које никада човек није достигао, нити ће никад достићи. „Ох – уздише она – а када ноћ падне, месечина дође, сан не хвата, око се рашири, снага разигра...“ Тада, тада она мора да изиђе да великим очима својим гледа како је „ноћ дубока, месечина иде, греје, удара у чело, главу, пали...“.

Цело Врање за њоме лудује, и староме и младоме мозак је завртала. Када она запева:

А ја имам црне очи,
црне очи, русе косе,
русе косе, бело лице,
бело лице, алт'н чело,
алт'н чело, медна уста...

Надежда Петровић: Портрет Јована Скерлића, 1910.

алт'н - злато

када она то запева, неки бес уђе у људе. Тада се удари пити; ниске дуката и ђилибарске муштике зазвече на циганским тасовима, механицији се глава разбија, тавани се куршумима решетају, пандури се на мртво име пребијају. Оде ли „полицаја“ да их умири, на њега ни главу да окрену; оде ли кмет, распаше се и он, заседне са њима, на саблазан йореским главама. Шта није председник чинио да стане на пут томе лудовању! Да их затвори? Али, то су Митко, Стојан, Риста, Зафир, Секула, па и саме хације, све његови рођаци, седе косе, трговци људи! Једном је био претерао Коштану у Турску, и севдалије миро-

ваше док се дуван не среди и виногради не побраше, али о месницима пређоше границу, начинише лом по Турској, отеше је од Арнаута, и доведоше је на коњима, грувајући из пушака као да владику прате. Најзад, када Стојан сасвим помахнита за њом и заборави кућу, када Хаџи-Тома, који је пошао да сина од ње одвуче или да га убије, када и он памет изгуби, заседе са њом и доведе је својој кући – тада се Арса председник реши на одсудан корак. Он нареди циганском кмету, те Коштану, мртву од бола, силом удадоше за Асана.

То је потка, али главни интерес комада јесте Митко, брат председников. Чудна природа био је Митко. „Луд се и родио“, вели његов брат. Као младићу није му било равна до Скокија и Солуна; када је царским друмом ходио, све му се живо склањало испред пута. Напис се вина, напевао песама, наљубио жену, али брат га силом ожени, цео живот му огорча, и он од механе до механе носи свој неугољиви дерт. Осећа како студена старост долази, како тело слаби, док „душа још иска“. Жал је његов велики, „докле турски хат иде“; севдах његов је *кара-севдах*; песма је његова жална и шајка. „Песна је моја голема. Како мајка сина имала, чувала, ранила, дан и ноћ само њега гледала... Што на сина душа заискала, све мајка давала, а син – болан. Пораснаја син. Дошла снага, младост... Дошле башче, цвеће, месечина. Замирисале девојке! Син полетеја. Све што искаја, све имаја... Хатови, пушке, сабље, жене... Коју девојку неје погледаја, само њојне коse неје замрсија и уста целиваја. Ниједна му не одрече, ниједна га не превари, а он све вараја, целиваја, и болан, болан бија. Болан откако се родија...“ И он на ногама мре: „Земља ме пије, ноћ ме пије, месечина ме пије.“ Песма његова, то је оно када је од Каракуле ударио на Прешево. „Шар-планина у небо штрчи, а под њума легнало пусто и мртво Косово. Друм широк, прав, царски. По њега се расипали ханови, сераји, чешме, башче... Месечина греје...“ Мартинка му преко крила: коњ Дорча иде ногу пред ногу: свирачи иду за њим, свирају му и певају. „А из сераји и башче куде младе жене и девојке око шедрван и на месечину оро играв и песне појев, грнета свири, дајре се чује и песна... не песна, глас само, и тој мек, пун глас... сладак глас, глас како прво девојачко миловање и целивање... такој сладак глас; па т'ј глас иде, с'с месечину се лепи, трепери и како мелем на срце ми пада... Т'ј глас искам, Коштан, туј песну, тој време...“ То је песма за младошћу која се више никада неће вратити, за коју ће жалан у гроб са отвореним очима да легне. „Пој жал за младост, и викај гу нека се врне.“

Може бити најјаче место у целоме комаду, због кога се заборављају велики недостаци уосталом, јесте дијалог између Митка и Коштане у четвртом чину. Пандури су повели Коштану у Бању за Асана, и у тај мах долази Митко певајући:

Механди, море, механци,
донеси вино, ракију,
да шијем, да се опијем,
дертови да си разбијем...

меснице (месојеће) – време између Божића и почетка великог поста, покладни дани

МОДЕРНА

ВИТАЈЕЊЕ СИНОУ ГРАДОДАРСКИХ ЗДАЊА

И Коштана му се баца пред ноге, вије се, преклиње га да је спасе, да је води одатле, шамо... Митко, коме се срцे искубало, побеђен, сломљен, погружено јој вели: „И там земља, и овде земља!...“ Тврда је земља: „Неје земља мајка да зажали. Земља је земља.“ Што је суђено, суђено. Што суђенице, „на трећу вечер“ досудиле, пред тиме се треба савити. Треба се покорити, јер се и он покорио, он који се целога века узаман отимао и борио. И овај полутијани Врањанац говори малој Циганки која се удаје у Бању речи скоро тако очајне и дубоке као што су Хамлетови савети Офелији: Иди, иди, сви су весели око тебе, „а ти ће плачеш. И прва ноћ – плакање, и друга ноћ – плакање; цел век плакање...“ Црни дани долазе, руке ће јој да испуштају, лице да поцрни, очи да утрну. „Тој је! Ја ли га не зна што иде! Иде, Коштан, јесен, дом, кућа, брат мој, студ, м'гла, и гробје... Тој иде!...“ Митко види шта њега чека, он јечи: *беше моје*, али неће да га жале, јер се сам целога живота ожалио. Сада, нема више вина, нема механа, нема песме, сада у дом, одакле ће га само мртва изнети! И он саветује Коштану: „Дигни се! Не плачи! Слузу не пуштај! Стегни срце и трпи! Бидни човек!... а човек је само за жал и муку здаден.“ Онај који је ове речи говорио свршио је свој живот самоубиством, јер, као и Коштана, као и Тома, и Арса, он је одиста постојао.

Чудна нека иосталгична поезија загрева цело ово дело. То је она иста поезија што се налази у нашим народним песмама, нарочито босанским севдалинкама, које су и методичног Гетеа могле загрејати. У тој поезији има нечега меког, топлог, дубоког, болног; она изражава ону љубав која је јача од смрти и која се најзад изједначује са смрћу. Има ту нечега што долази од наше меке, женске, осетљиве расе словенске, она уздржана и скривена емоција људи који су много патили и који се сви у срце повлаче. Има и нечега сензуалног, плахог, што нам је остало од Турака. Ова је поезија заразна, ако се тако може рећи, она је опојна као какав источњачки мирис, она у дубинама срца изазива већ давно умукла осећања, онако као што су под ветровима еолске харфе изводиле тајanstвене мелодије.

Наши стари су ту поезију боље осећали но ми; наши дедови и очеви знали су шта је то *севдах*. Ми смо за то исувише малокрвни, суви и сложени. Они су могли да вену и да умиру од тих рана. Ми само још у песмама осећамо.

Ниједно књижевно дело наше не износи боље но Коштана ту особиту, заносну, фаталну љубав. И мало је дела која су у стању да оставе тако трајан и дубок утисак. Нема спора да је она пуна мана; строго узев, она није ни драма, радња је једноставна, трома, врло трома, рђаво повезана, али то су техничке мане, и то је ствар заната. Коштана је добро, истински уметничко дело, јер је пуно живота, јер се прелива њиме и неком дубоком, интимном, болном поезијом. Ја бих дао све регуларне драме Јована Суботића и Милорада Шапчанина за један онакав снажан и емотиван „комад живота“ као што је четврти чин *Коштана*, која је једна од најлепших, најпоетичнијих и најдубљих песама целе наше књижевности.

носталгичан – дун чежње или туте за нечим неповратним

еолска харфа – цев са жицама од црева која се, попут справе што показује правац дувanja ветра, на ветру окреће, при чему жице звуче обично у акордима: Еол – бог и господар ветрова код старијих Грка; севдах – љубавна чежња; фаталан – судбином одређен, злокобан

регуларан – правilan, прописан, уредан

Интерпретација

- Скерлићева књижевна оцена *Коштане* Борисава Станковића, по водом њене премијере у Народном позоришту у Београду (1901), саопштена је у виду приказа који је објављен у дневној штампи.
- Чиме је Скерлић био импресиониран?
- Да ли је писац био емоционално антажован док је писао овај приказ? Чиме је био понет?
- Какав је Скерлићев приказ *Коштане*? Којој врсти критичке интерпретације припада?
- Упоредите Скерлићеву импресију са вашом.
- Шта је импресионистичка критика?
- Импресионистичка критика стоји на граници између уметности и науке. Аналитирајте стилске и језичке особине овог текста како бисте потврдили ову тезу.

1 Прочитајте одломак из есеја којим књижевни критичар Богдан Поповић вреднује Скерлићеву методу импресионистичке критике.

„Његова је критика често била описна; то јест, критика која, као што јој и име каже, описује више но што суди или суди описујући. Његове су критике те врсте биле као смањене копије дела о којима су писане, као слике дела у минијатури. Нико није умео боље од Скерлића дати слику и утисак које дело оставља читаоцу. Кад сте такву његову критику прочитали о *Коштани* или *Божјим људима* Борисава Станковића, ви сте дело знали као да сте га сами прочитали; цела живописна садржина дела, људи и догађаји, и средина, и осећања, цела боја дела, остајала је у вашем уображењу, осећању, и памћењу. Његове су критике те врсте безмало ненадмашне, и ја не знам бољих ни у једној књижевности. Такве су критике, међутим, у рукама људи какав је био он, у исто време најфинији судови, са нечим више, с позитивним уметничким творачким даром који писцу допушта да *робуди* у читаоцу и *утијасак* оцењене ствари. Ту тачну слику и тај тачни утисак, само се по себи разуме, може дати само онај који је и сам примио тачан утисак и о ствари правилно суди.

Скерлић је још имао способност да за своју оцену или мишљење нађе збијен и духовит израз који особину јасно карактерише, и ствар одмах класира, и уреже се у памет као етикета мисли. То 'етикетирање' мисли је један стилистички начин који неки писци радо употребљавају; ретко је ко био срећнији од Скерлића у налажењу тих 'етикета'...“

Пејтар Коцић

Мрачајски прото

— Кад ме баш толико молиш, ето, хајдемо, па шта нам бог дадне! — поче Стевица, син попа Јове, жилаво и окретно момче. — Не знаш ти још какав је то човјек, да бог милостиви сачува! Никога не воли, никог не трпи, ником не вјерује. Мрзи на свакијет, а на родбину, чини ми се, највише. Отјерао је сина од себе, а попадију је толико тукао и мучио док неке године од тешких убоја не умрије код кћери у Божићима.

Сваку жену зове Ђурђијом! Пакосно се и заједљиво слади тим именом, у коме се нешто подругљиво, ниско, нечасно крије. „Дијете, дијете, чувај се сељачкије Ђурђија, Христос и' убио! Ђурђија је Ђурђија! Удри Ђурђију, криж јој шокачки!“ — продере се и силно задрмани косматом, подбулом главом, кад му се парохијанин потужи на жену.

Од давнина се не може с нашом кућом. Због нурије гонио се много година с мојим дједом, и силно га је, кажу, мрзио, па и оца мрзи као Турчина, више него Турчина! Од велике мржње и пакости никад неће проћи друмом покрај наше куће, кад се враћа из парохије, иако му је много ближе, већ околиши, по по сата иде странпутницом. „Зар ја да идем путем куд пролази проклети, куљави, паклени Цидо!“ Цидо, Цидовина, тако зове оца, а дједа зове Цидукаром.

У парохији нити ће гдје ноћити нити шта окусити. Ни воде неће да се напије из туђе руке! „Не вјеруј 'ришћанину! Превариће, слагаће, облагате, укращће, небо га убило!“ Док сврши вјенчање, крштење, опијело или што друго, одмах на коња, па кући. Код седе не дâ ником преноћити. Сам владика да дође, па ништа!

Кажу стари људи да је за турског суда само једанпут био у граду, а откад је Швабо ушао, не сјећају се да су га икад видјели. Много су га Турци мучили, и једном су га хтјели код Шибића чардака на колац набити. Други су му пут пријетили да ће га на ражањ натаћи и уз ватру као вола припећи, а трећи су га пут свукли гола и држали два дана у тешким гвозденим букагијама под врелим сунцем уз разбукталу ватру. И данас се на то тужи и вели: „Стари, крепали Цидукара, Ђурђије и 'ришћани криви су томе, небо се над њима проломило!“

Не држи слуге. Све сам ради. Кува, пере, намирује коња, тимари га и чисти. Коњ му је као ала! Кад га узјаше, завришти и закопа ногама. Размитио га је, и волио га више него ишта друго на свијету. Још има једног пса. То му је, како кажу тежаци, сва сермија и родбина. Ено му се већ види кућа кроз воћњак! — викну Стевица, и глас му као мало задрхта.

Облачен, влажан, тежак дан. Свјетлост слаба, мутна; топлина се не осјећа, иако је љето. Стевица се задихао и уморио од причања, па

нуреја — црквена жупа, парохија

букагије — негве, окови за ноге

тромо ступа преда мном уским, утабаним путићем, који се као испре-
бијана змијуринавијута испод нас кроз завијене њиве. Тешко, густо,
овлашено жито мрачасто се прелијева и повија. Зрела, једра зрница са
уздрманих класова круне се и просипају по обући. Преплашена пре-
пелица негдје се у разору залепрша, дигне на крила, па се опет скрије
у бљедуљаво-жутом житу, из кога бије влажна пријатна свјежина.

- Богами, брате, мене лијепо страх! - трже се Стевица, кад се у
близини пред нама, на једном брежуљку, указа врло висока, дрвена
кућа, под којом су се видјела врата од подрума с тешком, челичном
брдом.

- Што?

- Не знаш ти, кажем ти, још какав је то створ! Можемо и
настрадати. Истина, он мене не мрзи као оца, али...

Што се више приближујемо, Стевица све немирнији, све се
више мијења у лицу и плашљиво обазира.

Уђосмо у авлију. Нигдје живота. Мртва, дубока тишина. Све
пусто, суморно, тешко. Само негдје у пчелињаку брује потмуло и
уједначено пчеле, и тек каткад по једна, по дваје прозује покрај нас,
па их нестане иза дрвених, укочених стаја, које нас као хладно, пре-
зиво, зачуђено погледају.

- Да ли је код куће? - прошаптах.

- Ја мислим да јесте - одговори Стевица једва чујним, уздрх-
талим гласом и поче ме гурати руком, кроз коју је струјило тихано
дрхтање. - Хајде ти напријед!

Приближих се лагано на прстима и извирих иза горње стрехе.
Код куће је! Поднимио се на обје руке и одбочио на голе, сувоњаве
лактозе, па укочено, блескасто зури у нешто пред собом. На кошта-
том, подбулом лицу и у мутним, престрављеним очима огледало се
нешто немирно, растргано, нешто тешко, суморно. Сиједа кесера-
ста брадица у нереду, а коса с понеким прнкастим праменом, замр-
щена, масна, разастрла се по широким, утнутим плећима.

Трже се као иза сна, као иза дубоког, тешког сна, дохвати
кутију, смота цигару, припали је и поче пушити. Отпуши неколико
димова, па поврже цигару на брвно крај себе, где их је још једно
десетак лежало, само мало отпушених. Онда тешко уздахну, опет се
подними и нешто се дубоко, дубоко замисли.

Наједанпут устаде и поче немирно горе и доље ходати по дива-
нани. Нешто је у себи шаптао, тешко, уморно превртао очима и
млатарао рукама, као да се с неким препире.

- Е, јадни и чемерни прото! - викну промукло. - Покрадоше
те, отеше ти све... Ономе си псу јуче крстиси дијете... Јеси ли, де?!
Данас ти рече паре донијети, па, ето, видиш! Ама не вјеруј 'ришћа-
нину, сунце га небеско сагорило!

Од силне мржње, пакости, злобе, сав се тресао и дрхтао. Уми-
ри се и сједе. Смота нову цигару, отпуши је мало, па је полагано
спусти међу оне остале, те се опет одбочи на руке, и замисли.

ХАЛУЦИНАЦИЈА

диванана - трем пред кућом

МОДЕРНА

Изиђох иза стрехе, а за мном Стевица.

- Помози бог, очеproto!

Он се преплашено трже и узневијерено ме погледа, силно, страховито ме погледа:

- А ко си ти?! Оклен си? Шта сам ти крив??!

- Помози бог, очеproto!

- Ама, каква си ти вјера?! Шта ћеш ти од мене?... А куд си ти пош'o, Џибићу?! - писну, као да га нешто уједе за срце, кад угледа Стевицу иза мојих леђа. - Је ли те то посл'o куљави Џибо да се мало, знаш, наврнеш код проте: да видиш је ли креп'o? Ако није креп'o, бива, да га упиташ кад ће, а? Џибовино, Џибовино, шјеме ти се умело!... Ама, шта ћете ви, људи, од мене??!

Глас му је злобно, пакосно грмио, а кроз рапаво, промукло грло, пробијала је дрхтава узнемиреност.

- Па онако смо се, очеproto, мало наврнули...

- Ама, како сте ви ушли да вас пас не опази и не залаје?...

Нећеш више ни залајати, Џибовина ти се меса на Божић најела!

- загрми, суну у собу, излети с пушком и, у трку, посрђуји изгуби се иза кућа.

Стевица поблиједио, па држће као прут. Очи му се укочиле од страха.

Пушка грмну, пас скикну!

- Тако! Кад противу не знаш чувати, који с тобом залогај братски дијели, а ти сад носи поздрав у пак'o старом Џибукарди! О-o! Ама како су могли ући?! - чуди се и, узбуђен, узнемирен, потресен до дна душе, хода по авлији, носећи у руци задимљену пушку. - Неко ми и звоно скин'o с авлијскије' врата! - врисну, упути се, држући, вратима и стаде снажно теглити за дебео конопац, који ми нисмо ни опазили кад смо ушли. Конопац је био везан за кућни комјен.

Залупаше повелика, крупна, јасна звона, са свију прозора, врата, и са чађавог, кућног комјена. Сва су звона вјешто била повезана једно за друго. Он стао, па љутито вуче за конопац, а звона циче, јече и потмуло се разлијежу.

Остави авлијска врата и стаде отварати стаје, мумлајући нешто кроз зубе. Кад год коју стају отвори, а звоне изнад врата цикнe. Кад све обиђе, умири се мало, уђе у подрум и поче се разговарати с коњем, који радосно зарза кад се врата отворише.

- Магајце један! Како си ми, како си ми, магајце један? - Нијеси ти коњ, већ онај вејити, вејити магајац! - тепа му, и чује се како га милује и лагано удара по сапима. - Сад ће теби твој прото дати соли, па дати зоби, па те онда лијепо напојити и истимарити. Воли тебе твој прото, магајцино једна стара! А зељова! - раздера се и стаде љутито, злобно шкрапити зуб'ma. Њега је прото опремио да носи у пак'o старом Џибукарди селам, ама максуз селам, што балије кажу!

комјен - баџа, димњак, комин

максуз селам - нарочити поздрав (погрдно)
балија - муслимански сељак (погрдно)

Свештеник на коњу,
фотографија с почетка XX
века

Кад напоји и намири коња, уђе у собу, остави пушку и изиђе на диванану.

- Ама, што сте ви, људи, дошли? Ја тебे мало к'о и познајем - окрену се мени и наднесе руку над очи. - Ти си...?

- Јесам, јесам, оче!

- Е, па, ето, шједи, кад си дош'o. А, закона ти, ће се наће с тим Цибиним пашчетом?... Шједи, шједи, па ћемо попити каву, па свак за својим послом! Шједи и ти, Цибићу, кад те већ ћаво донио. Шједи, Цибићу, шједи, мјесто се прошјело под тобом! Твој ми је ћед о глави радио, па отац, па сви твоји, али ево им!... Млого ме је - обрну се мени и пружи ми млин, пун несамљевене каве: - Самељи то, снажан си, видим, па ћемо попити каву, па свак за својим послом! Млого ме је, кажем ти - уђе у кућу, клекну на кољена и поче распиривати ватру. Млого ме је, кажем ти, Цибо - диже се и пође у собу.

- Ђе ћу сад наћи ћезву, вилџане, шећер? А! Ево и! - чује се из собе. Млого ме је, кажем ти - настави, излазећи - Цибо облагив'o и код владике и код овог швапског суда. Ама мрачајски прото, ако 'ш, мало бенда и владику и овај суд... Не гледај, Цибићу! Што звјерњаш по соби, а? Има прото свега у својој кући; немој мислити да нема... Јеси ли самлио већ? - издера се на ме.

- Јесам, очеproto, јесам!

Изнесе каву. Почесмо, ја и он, пити.

- Очеproto, ули-де и Стевици један филџан.

- Јеси ли ти господар у 'вој кући, или је proto мрачајски?!

- диже помамно главу и извјери се. - Пи ту каву, пи! Немој туј к'o

МОДЕРНА

будала каква заврзивати... Види ти њега! Он да мени заповиједа! Данас га први пут донесе ћаво, па већ се направио к'о неки господар у мојој рођеној кући.

- Ама, није, оче прото, већ...

- Шта није, шта! Е, е! – стаде се пакосно кесерити. – Да је ово отров, налио би' му и десет вилџана, а не један – нек цркне пашче!... Да је теби знати колико је мене његов ћед, па отац, па сви његови мучили, облагивали, пањкали и код турског суда, и код овог швапског суда, и код владике, и код људи!... Али се мрачајскиproto једанпут страшно осветио старом, крепалом Џибукарди – шкрипну снажно зуб'ма, поврже филџан, па устаде и поче као махнит, у некаквом заносу, горе и доље ходати, млатајући рукама. – Почуј-де, момчићу! Отиш'о ја једног дана у нурију да вјенчам једну сељачку Ђурђију (то је било за султановог наџака). Она моја Ђурђијетина остала сама код куће. Враћ'о сам се покасно из села. Прилазећи кући, чујем из собе Ђурђијин кикот и некакав мушки глас. Свежем коња за плот, скинем бисаге и кубурлуке, па се пришуљах пенџеру: Џибукарда с Ђурђијом! Кикоћу, говоре и уговарају како ће ме и кад ће ме са свијета смакнути. О, небо вас убило! – врисну, и сав се од љутине затресе, јер се толико зanio у говору да му се чинило да сад гледа пред собом Ђурђију и Џибукарду и слуша како се разговарају. Поврати се из дрхтавог, ватреног заноса, па настави:

- Тргнем пушку из кубурлука: 'ођу ли пущати, мислим се. Дуго сам промишљ'о, док ми нешто не суну кроз главу. Ућем у кућу, снимим с тавана три вијенца оније' љутије', црљеније' паприка, закључам врата на соби, намакнем капке на пенџере, па онда, како се вуруна с поља ложи, турим оне паприке и пробијем пет шест лончића на вуруни, затворим је сачом, а и тутунлук подобро зашушкам, да дим не пролази. Ја кад се распали паприка, ја кад поче праштати, ја кад стаде Џибукарда с Ђурђијом играти и пјевати! „Отвори, по богу брате“ – пишти Ђурђија к'о змија у процијепу. „Отвори, оћорависмо! Помагајте, људи, поцркасмо!“ – „Оче и у Христу брате, тако ти свете причести и часне трпезе, отвори!“ – преклиње Џибукарда и таба по соби к'о каравлашки међед. – „Отворићу, отворити, док се вјенчате, и док мени Џибукарда, 'нако испрема се, опијело очата. Вјенчасја раб божји Џибукарда, раба божја Ђурђија!“ – смијем се ја и раздраган 'одам испред собе. И данас ми се чини да ми је то био најзадовољнији час у животу!

Престаде и, сав блажен, задовољан што је имао то коме испричati, сједе на праг.

- То је ћед тог пашчета, ако по чему нијеси знао. Креп'о је давно – додаде заједљиво и злобно погледа Стевицу, па поче сркati већ охладњелу каву.

- Па шта би са њима, оче прото?

Књижевност / Модерна

- Кад је паприка сагорила, отворио сам врата и избацио сам и', онесвијешћене, пред кућу, онда сам, по обичају, свршио вечерњу, закључ'о кућу и лег'о спавати - рече мирно, без искре узбуђења, и припали цигару.

- И ти си, како велиш, и како чујем, много трпио и патио?

- Јесам. А што је теби за тим? Што сам препатио, не казујем свијету! - издера се осорно, одбочи на лактове, спусти обрве, па се удоби свом снагом у некакве црне мисли и укочено се загледа у западно небо.

Вече се примиче. Сумрак се као крадом шири, а сунце лагано, бочно, величанствено бочно, за планинским врхунцима уздише.

На подужем дијелу западног неба пружили се тамномодри облаци, испросијеци оштрем, при крајевима зашиљеним пругама, које се црвени као усијани челик. Из раздробљених, испреметаних, облачних комада, као из рапавих планинских пећина, избија отворена, свијетла црвен попут распаљене ватре усред црне, бурне јесенске ноћи. Преко црвених пруга и оне чудновате пећинске ватре превукоше се тихано мрачни облаци, и цијело западно небо чињаше се као огромни, дебели, тамни застор.

Сутон се све више смрачује, и као да лагано шушти, обавијајући све пода се у дрхтаво, нијемо, ледено ћутање. Све ћути и дрхће; све се спрема на миран, угодан починак, да у заносном, слатком ћутању проведе кратку, влажну, миришљаву ноћ. Одасвуда бије влага. Вече мирише и разлијева око себе сладак, опојан мирис. Мирише сазрело жито, миришу модре, набубриле шљиве кроз поблијећело, поспано лишће, мирише милодув и босиље, - све мирише и одише снажном, опојном свјежином, а у меком, слађаном шуштању изумиру пошљедњи, дрхтави одјеци тешког, уморног дневног живота.

Прото се трже, погледа у ноћ, задрхта и престрављено се стре-се. Клисну у собу, скиде пушку с клина, пребаци је преко себе, а дугачак нож задјену за појас, па нас оштро, сијекући очима погледа и узнемирено, дрхћући прошапта:

- Ђеџо, црна је ноћ на земљу пала. Свак себи! Тражите конак!

ПРИРОДА
У СЛУЖБИ
ЛУКА

милодув (милодух) - лековита жбунаста биљка љубичастоплавих миризних цветова

Интерпретација

- Који је модерни приповедач Босне и њених људи. У овој приповеци слика горштачког попа са Змијања, кога су зло и мука живота, ропство и патња, самоћа и страх учинили човекомрсцем.
- Ко је средишни јунак приповетке? Како доживљава свет и људе? Зашто се од њих ограђује? Зашто их мрзи? Осећа ли због тога кривицу? Чиме плаћа то своје самомучење? Због чега је скренуо памећу?

МОДЕРНА

- Утврдите на основу ових Андрићевих мисли како страх делује на човека: „Од страха су људи зли и сирови и подли, од страха су дарежљиви, чак и добри. Све се нижи вишега боји. А онај који нема никога да се боји, тај преза пред страхом који му рађа његова болесна машта, јер страх је као зараза која испуњава све мозгове.“ Каквог је типа против страх?
- Пратите разорно дејство страха на мрачајског проту и окарактериште његов лик. Како изгледа, како се понаша, како поступа, како говори? Како са људима, а како са животињама?
- Испитајте све варијанте његовог доживљеног говора. Зашто су реченице претежно кратке, недовршене, упитне и узвичне?
- Приповетка се обликује са гледишта два наратора. Именујте их. Зашто је Кочић приповетку структурирао са два гледишта? Ко је субјективни, а ко објективни наратор?
- Шта приповеци даје лирски штимунг? Направите језичко-стилску анализу пејзажа и утврдите њихово симболичко и структурно значење.
- Размислите може ли несрећни прота да се звонима и оружјем брани од људских погледа и корака, од утвара ноћи и својих душевних мука. Отвара ли ова Кочићева приповетка нове могућности за хуманије сагледавање човека? Шта ви осећате према овом несрећнику?

Упутство за самостално истраживање

1 Прочитајте размишљања Исидоре Секулић о мрачајском проти.

„Шта је мрачајски прото? мизантроп? лудак? Стари свештеник је бесумње преврнуо у манији прогоњености, али њега су у младости стварно гонили Турци, једном умало набили на колац... Сем тога, никакве вајде од свега што је трпео! Можда је све што прото говори и ради манијачки гнев, а можда се од гордости прави безуман, над својим ужасним животом... Психологија нема кључева за те снажне природе које из себе увеличавају све што их снађе. Понос претварају у понос гњева; гњев у самомучење.“

2 Прочитајте неке од пет приповедака из Кочићевог циклуса о Симејну ђаку, који је сушта супротност мрачајском проти. Упоредите оба јунака са Давидом Штрпцем и обрадите у есејистичкој форми тему:

Земља и људи у Кочићевој прози или Јунаци Кочићеве прозе.

Јазавац пред судом

(Одломци)

Ко искрено и страсно љуби Истину, Слободу и Отаџбину, слободан је и неустрашив као Бог, а презрен и гладан као пас.

П. Кочић

Alahu akbar!

a a a
a a a a

Q a a a
Q Q a a

СУДАЦ: Што си водио овог лопова пред суд? Што га ниси одма на њиви убио?

ДАВИД: Како сам будаласт, море бити да би и то учинио, да не знам данашњег реда и закона. Ама, што би ти, главати господи-не, дуљио, отез'о и натез'о: знам закон, па нећу преко закона. Нећу преко закона, па уби ме!... Неке године, док још нисам био свештио властел законе, убио сам у тој истој њивици једног јазавца. Биће вљада брат овог лопова. Увати ме царски шумар и отлоби с пет ворин-ти. Кад метну паре у цеп, оштро ми запријети: „Не смијеш то више чинити, јер и јазавца данашњи закон брани.“ Е, кад брани, нек му и суди кад штету почини!... Само имам оно нешто крезубе бабети-не, и ту њивицу куруза што сам им'о, да ми овај лопов сатра и са земљом сравни. Осушили се јадни курузи, па кад прођем покрај њивице, обузме ме тута и жадост. О, како тужно шуште чемерни, сломљени курузи! Рек'о би чојек да уздишу за осветом и правдом... Само (плаче), само сам ту њивицу куруза им'о, па...

ПИСАРЧИЋ (заједљиво): А како ти се зове њивица? То треба славни суд да зна.

ДАВИД (шаре сузе): Чудновато се, дијете, зове њивица. Зове се: Ни Давидова, ни царска, ни спајска! Тако јој је име и тако је, чини ми се, и вође у суду записато.

СУДАЦ (смије се): У тебе, Давиде, све то некако запетљано. Како се то зове њивица: Ни Давидова, ни царска, ни спајска? Како то?

ДАВИД: Е, лако, господин моји. Све ћу вам казати по реду и закону. То је њивица крчевина. Ја сам је искрчио, па велим: моја је. Око те је њиве царска шума. На крају њивице, управо кад се пође доље Маркановом точку, стоји дирјек, убоден у земљу, с онे двије којантарске куке (Ц. Ш.). То веле ко пише: царска шума. Боже мој, боже, чудне љепоте у вашег цара! Боже мој, боже, сваком ли се данас одаје чест! царска шума! За турског суда: свачија, ничија шума, а данас царска шума. Па кажем вам, око те је њивица царска шума, те грунтовник вели: „Истина, Давиде, ти си је искрчио, али то је царска шума. Пошто си искрчио царску шуму, остала је царска земља. Шума је царска, па и земља мора бити царска“. Сад долази спајја: „Лажеш, Влаше! Ниси је искрчио, већ је то, бивакарце, од давнина зиратна земља, а сваки комадић зиратне земље мој је!“ На

свештити - схватити, добро упознати

воринта (форинта) - аустро-угарски новац од две круне или сто крајцара (у вредности од некадашња два динара у злату)

крчевина - искрчено земљиште у шуми

грунтовник - чиновник који води земљишне књиге;
Влах - погрдно име за православне Србе (како су их мусимани називали на подручју бивше Аустро-Угарске);
зиратна земља - обрадива земља; бивакарце - бива, као, тобоже, уистину, реч без одређеног значења, која се употребљава у говору

МОДЕРНА

чијој је страни права, не знам. Само знам да за то свијет ту њивицу зове Ни Давидова, ни царска, ни спајска. А ја би реко да свијет у једну руку има право, јер та њивица, како сте чули, није ни моја, ни царска, ни спајска, већ овог проклетог лопова и брезаконика. Док се ми вамо свађамо и препирено чија је, а он се поистија слади и дебља, штоно веље к'о шокачки пратар. Зато вас молим и преклињем да га што теже осудите. Мени је овај славни суд млога добра учинио. Од млоге ме је биједе и невоље ослободио...

СУДАЦ: Баш од млоге те невоље ослободио? Како то?

ДАВИД: Да, да, од млоге ме је биједе и напасти ослободио. Све ћу вам, господини моји, казати по реду и закону. Им' је сам сина. Снажно, младо и витко момче к'о јела. Није био ни мало на меналик. Бацио се био на ћеда, мога оца, што је у пошљедњу буни у Црним Потоцима погинео. Снажно и витко момче, али наопако и злочесто, да бог милостиви сачува! Узеше га у војску, послаше га у Грац и ја дану душом. Лани, око Часни верига, донесе ми кнез црну књигу и три воринта: „Давиде, умро ти син, па ти царство шаље три воринта. То ти је награда.“ „О, добре царевине, крст јој љубим!“ лијепо ја јаукну од радости, а жена и дјеца заплакаше. „Брате, кн же, врати ти та три воринта царевини. Право ће бити и богоу и ћуд ма да то царевина узме себи к'о рећемо казти, неку награду, јер она је мене од напасти ослободила.“ – Онда сам им' једну краву, добру, дебелу краву. Од уста сам своји откид' па сам њој давао. Кажем вам, добра, дебела крава, али зијанћараста, да бог јакуони! Прескочи ти преко плота и ограде куд занесе! Сатра ми сваке године ѡетину. Дочу то некако славни суд. Ето ти једног дана оног щикуције што купи мирију и порез: „Давиде, вели, дочуо суд да те снаша биједа, па ме је постоји да... Како би било да ми ту несретну краву претеслимимо царевини, па нек се она тамо шњом мучи и девера?“ – „Вала, велим ја, царевини, која се толико за ме брине! Води, брате, води одма!“ – Онда сам им' четри козе. За турског суда мирне к'о овчице, а кад заступи укопација, ошијетише и оне слободу, бог и убио, па се не дају сносити! Почне и она моја крезуда бабетина мусти, а пошљедња ногом у кабо, па пролије варенику. Дочу јопе некако царевина. Ето ти щикуције: „Помоз бог, Давиде! Здраво, мирно?“ „Добро, вала, богу, како си ти?“ Туј се упитасмо за здравље, док щикуција поче: „Тебе, Давиде, зар јопе снаша напаст: немирне ти козе, па пролијевају варенику? Како би било да и предамо порезнном уреду, па нек се он шњима мучи?“ – „О, да добре царевине, милостиви боже! занесо се ја и лијепо јаукну од некакве силне милине, а жена и дјеца од велике радости зајецаше. „Гони, брате, љубим ти стопе твоје, гони!“ И, богами, човјек – вала му, вала и њему и премилостивој царевини! – ођера несретнице и опрости ме напасти. – Од свега мала и имаће остале ми још један прасац, добар, дебо прасац, али зијанћараст и несрећа

шокачки пратар (фратар)
– католички калуђер

Часне вериге - црквени празник (29. јануар)

зијанћараста - штеточина

шикуција (изобличено од егзекуција) – судски извршни орган; мирија – врста дажбине; претеслимити – предати, уступити што другом у посед; деверати – мучити се, водити бргу; укопација – окупација (Кочић овој изобличеној странији речи даје симболичко значење); кабо – музлица; вареника – слатко млеко

мал – имовина (обично по-кretna)

Иван Табаковић:
Окупатор, колаж

мисирача – бундева
јармац – рога што се ставља
стоци на врат да не иде у
штету

једна! Потрај курузе, поједе тикве и мисираче, све поједе и пождра, да оправстите, к'о какав шикуција. Направим му јармац и метнем 'вако' к'о сад теби (склапа руке и показује на цисарчићу), не буди примијењено, око врата, али не помаже. Скочио свијет на м'е к'о на бијелу врану: „Твој прасац, Давиде, упропasti и тебе и нас!“ Од уста до уста, док и царевина не дочу. Ето ти шикуције: „Е, баш си, вели, Давиде, баксуз! Ни у чем ти се не да!“ – „Доста, брате! Знам!“ викну' ја, па га затрли' и пољуби'. „Доста! Гони! Вала ти, 'вала и теби и премилостивој царевини која се она за ме толико брине? 'Вала вам ће чули и не чули!“

ПИСАРЧИЋ: Не знате ви, господине, још ових босанских сељака. Данас овај Давид хвали и узноси царевину до неба, а сјутра би се, онако сакат, дига' у буну и поша' против овог славног суда. Знамо се, Давиде, знамо. Сви сте ви једнаки.

ДАВИД (уносећи се цисарчићу у очи): Ко?! Ко, болан? Зар да се ја дигнем у буну? Драго моје дијете, видим, паметан си и учеван си,

МОДЕРНА

али немој ме, тако ти царског крува, мусаведити и биједити код овог царског суда! Зар да се ја дигнем у буну? Болан, болан, ја би' главу своју положио за 'вај суд!... Него, преклињем те, главати господине, да овог лопова што теже осудиш. Свега ме упропастио. Скини ми га с врата, тако ти царске службе! Нас је, сељаке, кажем вам, овај славни суд од малог чега ослободио. Не ричу нам више са пландишта задригли бакови нити нам боду чељади; не тару нам више силне волованице плотова и ушјева к'о у оно старо, блентаво, турско вријеме. Данас не мореш виђети у свијета жировне и баковите сермије. Што нам је славни суд оставио, то је мирно, ћудевно, паметно; истина, мало мршаво и слабо, али за нас, блентаве Бошњаке, и није друго!...

ПИСАРЧИЋ: Е, та ти је Давиде, на мјесту.

ДАВИД: Свака је моја, дијете, на мјесту, свака! Немој мислити да није. Него, кажите ви мени, 'оћете ли већ почети овог брезаконика осуђивати или нећете, да знам на чему сам?

СУДАЦ: Ти си, Штрабац, права правцата будала. Јазавца осуђивати! Ти си луд, божји човјече!

ДАВИД (као увријеђено, љутијио): Немој ти, господине, тако! Док јадни тежак свјешти ваш ред и закон, а ви одма': ти си луд, ти си будала...

СУДАЦ: Ти то, Давиде, показујеш руком на ме? Пази-де се!...

ДАВИД (настапљајући мирно): Да сам ја луд, ја би' био у лудој кући, а не би се данас разговар'о с царским људима. Ама, зар није тако? Него ви њега осудите. Ако га не осудите, скочићу у Врбас, јер жени не смијем на очи.

СУДАЦ (хода њој се, џрља руку о руку и смијуји се): Шта си ти то, Давиде, начукнуо доље у чаршији? Какву праvu траже газде?

ДАВИД: Знате ви то боље него ја. Видим ја, ви к'о ћерате шегу са мном.

СУДАЦ: Не знамо, вјере ми, Давиде.

ДАВИД: Баш не знате? Не мере бити да не знате!

СУДАЦ: Не знамо, не знамо.

ДАВИД: Ама, како то да не знате? Е, 'оћете ли осудити овог јолпаза, па ћу вам казати? Каз'о ја вами не каз'о, ви њега по закону морате осудити.

СУДАЦ: Хоћемо, осудићемо га, само нам кажи све што си начукнуо.

ДАВИД: Изволи, господине, да шједнем? Баш сам се малого уморио. Изволи, господине?

СУДАЦ: Изволим, изволим, Давиде. Сједи, па нам кажи какву праvu траже газде.

ДАВИД (сједа): Чудновату праvu, главати господине, траже газде. Не знам ти ни казати. То ти је некаква варица, нешто шарено, нешто будибокснами! Траже од Земљане владе да нам изволи да се више не зовемо само Србови к'о до Косова, већ српски, прекослав-

крув (крух) - хлеб; мусаведити - опадати, бедити

волованице - краве које иду испред волова, које воде; блентав - будаласт, глуп; жировне - угојене; баковите - биковите (фиг. јаке, снажне); сермија - стока, иметак у стоци

ни, школски, црквењски и ато-но-то... Ову пошљедњу ријеч не могу изговорити, па уби ме!... Ето, таки Србови да будемо. То они траже, чујем доље у чаршији, већ пуни' шест година, па не могу да нађу.

ПИСАРЧИЋ: Помрчина, Давиде, помрчина, па не виде од очију.

ДАВИД: Море и то бити... Неки ме дан, баш ће бити у прошли пазар, пита газда Стево: „Признајеш ти, Давиде, да си српски, прекославни, школски, црквењски и ато-но-то...“ О, тешке ријечи, краст јој љубим! Прије би' сломио језик него што би' је изговорио... „Јеси ти, Давиде, таки Срб?“ – „Шта је то, газда? Каква је то сад нова вјера настала? Да ви нас, газде, нећете поримити? Није вам вјеровати, газде сте. Ја сам Срб, а таки Срб, боже сачувай и заклони!“ Он се разљути, па подврсну: „То је наша, газдинска права, што тражимо од Земљане владе! И ко таки Србин није – није ни Србин, већ Швабо, Шокац, шпијун, издајник!“ Ја сам богме, велим, газда, мислио да ви тражите да царевина укине ову проклету трећину и десетину, а ви почели некакве будалаштине збијати.

СУДАЦ: Па ти кажеш, Давиде, да сте ви сељаци задовољни?

ДАВИД: О, ми смо задовољни! Притиснуло нас добро са свију страна; од некакве силне смо се милине умртвили, па једва дише-мо... Али ми је врло тешко што ми газде кажу да нијесам Срб. Ја нијесам Срб! (Усније са симболице и живо сијева и сирење очима суца.) Погледај ме, господине, добро ме сад погледај; мјерио сам се на два царска кантара, на турском кантару и на кантару овог нашег цара, па ни драм мање ни драм више од двадесет и пет ока! А кад се Срб у мени напири и надме, нема тог царског кантара на 'вом свијету који би ме мог'о измјерити!!!

СУДАЦ: Па ти, Давиде, ниси, како видим, будала?

ДАВИД: Ко каже да сам будала?

СУДАЦ: Не каже нико, него... Како ти можеш, божји човјече, тужити јазавца?

ДАВИД: А како ти мене јопе' мореш тако питати? Зар ти мислиш, болан, да ја не знам да овај ваш цар има за свашто закон? Знам ја то, знам; добро ја то знам. Немој мислити да не знам!

СУДАЦ: Ама, ето, Давиде, да речемо да има закон и за јазавца, опет је то некако незгодно. Бистар си и паметан човјек, промисли се... Ти знаш, кад суд неког осуђује, треба да зна колико је стар, је ли ожењен, има ли дјеце, како говори, које је вјере. Све је то потребно суду. Ето, које је вјере твој несрећник?

ДАВИД: Никакве! Да је икакве вјере, не би дир'о у моју сиротињу.

СУДАЦ (смејући се): Је л' ожењен?

ДАВИД: Јест, ожењен је.

СУДАЦ: По чemu знаш?

трећина, десетина – разне врсте намета на поробљенога сељака још из турских времена

драм – турска мера за тежину (око 3,2 g, понекад и са друкчијом вредношћу); напирити се – напети се, развити своју снагу

МОДЕРНА

ДАВИД: Знам 'вамо по нечemu. То не треба славни суд да зна. Срамотно је то вође и помислити, а камоли изрећи. Ожењен је, ожењен!

СУДАЦ: Има ли дјече, враг га однио, кад је ожењен?

ДАВИД: Има. О, да му видиш дјече и вамилије! Пуна и' долина више оне моје јадне и једине њивице што се зове Ни Давидова, ни царска, ни спа' иска.

СУДАЦ: Како говори, Давиде, тај лопов; којим језиком?

ДАВИД: То ти, главати господине, 'нако посигурно не умијем казати. Бркљачи ко и ти и ово дијете кад сте се нешто малоприје договарали. Забркљачи де, господине, мало на њег' да видим 'оће ли...

бркљачи - говори неразумљиво, нејасно

СУДАЦ (*смије се, говори нешито и удара јазавца по њушци*)

ДАВИД: Види, господине, види како диже њушку, како те разумије! Види курвина сина како се, ко ћоја, ражалостио. Не претварај се, лопове један! Иако говориш господиновим језиком, то ти неће помоћи. Слободно, немој се претварати.

ко ћоја - ко бајаги

СУДАЦ: Кад је рођен; колико је стар овај твој лопов, Давиде?

ДАВИД: Није он стар. Млад је он још.

СУДАЦ: Не питам те то, већ бих рад знати колико му је година. И то је потребно.

ДАВИД: А колико има година откад сте ви дошли у Босну?

СУДАЦ: Па има тако двадесет и три, и четири године.

ДАВИД: О млого, по богу брате! Збиља, кад ћете ви већ... Е толико је година, отприлике, и овом лопову, шјеме му се затрло.

СУДАЦ: Како ти то знаш?

ДАВИД: Знам 'вамо по нечemu. Пиши ти слободно: толико му је.

СУДАЦ: „Пиши ти слободно: толико му је!“ Ти то мени као да заповиједаш, а? Ухватили смо те, Давиде! Не знаш!

земан - време, доба

ДАВИД: Ама пиши, господине, кад ти кажем, толико му је.

СУДАЦ: Ама није тако. Мораш казати по чему то знаш.

ДАВИД: Е кад 'оћеш да кажем, казаћу ти: дира у туђу сиротињу, па ја мислим да је баш за вашег земана рођен. Ето по чему знам!

палиграпски - параграфски

СУДАЦ: Како, како?

ДАВИД: Све полако... Опрости господине, помео сам се. Опрости, господине, молим те, збунио сам се, па не знам ни шта говорим. Кад гођ јћем у славни суд, чини ми се да ми из свију ћошкова боду очи оне несретне палиграпске куке. Жена ме је, бог је убио, устрашила, она моја крезуба бабетина!

ПИСАРЧИЋ: Ја бих река, господин судац, да се овај човјек претвара!

ДАВИД (*у себи*): Е мој синко, зар си ти то сад видио?... Не гријеши, дијете, душе. Не биједи ме код славног суда!... Ето, господине, казо сам све што си ме пито. Сад морете тог лопова по закону осудити.

СУДАЦ: А име?

ДАВИД: Име му је Јолпаз Давидов. Тако га свијет зове, а тако ће му и славни суд позовке писати ако га данас не осудите на вјеша-

јолпаз - скитница, проби- свет

ла. Село му се зове Мелина, котар Бања Лука, окружје Бања Лука, а земља, мислим, главати господине, да ће и њему бити Босна. Кућна му је лумера, каже кнез, оне двије кантарске куке (Ц. Ш.).

СУДАЦ (*устапаје*): Давиде, чуј сад! Закон осуђује...

ДАВИД: А камо оно: У име Његово? А, не господине! То ништа не признајем! Ја се држим реда и закона! Да сам тио радити преко закона, ја би' њега сам у шуми убио. Знам закон, па преко закона не дам ни свом рођеном оцу!... Ви њега морете, ако закон допушта, и у свилу и у кадиву обући, па га онда пустити нек се шеће по чаршији, не буди примењено, ко какав пријестолник. Нећете ли по реду и закону, има у овој земљи и Окружни суд, има наша премилостива Земљана влада, а овај исти Давид, с овом истом својом блентавом главом, и с овим истим лоповом мого би једнога јутра и у Бечу осванути. Немојте ви мислити шта мислите! Ако не чујем оно: У име Његово, одма' идем на Окружни суд.

СУДАЦ: Па ето, Давиде: У име Његово закон осуђује Јолпаза Давидова на дводесет...

ДАВИД (*претпоставља га*): Молим те, главати господине, као што се бог и старији моле, држ' се само реда и закона! Није тако, већ 'вако: Славни суд у име Његово осуђује Јолпаза Давидова из села Мелине, котара Бање Луке, земље... (*окреће се писарчићу*): Што би ти реко, дијете, је ли и њему земља Босна, или је с вами дошао уз ову пошљедњу буну?

ПИСАРЧИЋ: Из Босне је он, Давиде.

ДАВИД: Ако није дошо из ваше земље, окотио се вође за вашег земана, па јопе' је свеједно. Деде, господине, настави, да чујемо!

СУДАЦ: Славни суд у име Његово осуђује Јолпаза Давидова, стара дводесет и двије године...

ДАВИД: Е'вала ви за то! Сад видим да си чојек од реда и закона. Ја сам заборавио малоприје казати колико му је година. Чојек нек иде по реду и закону, па да је црни Циганин, он ти је одма' код мене добар. Е'вала ти за то. Деде, господине, даље.

СУДАЦ: Славни суд у име Његово осуђује Јолпаза Давидова, стара дводесет и двије године, ожењена...

ДАВИД: И за то ти 'вала. И то сам заборавио казати. Ожењен је, кости му у Зеници сагњиле! Ама не знам што се и уплићем у послове славног суда? Ја знам тужити, али не знам судити. Није ме бот за то створио, па ет'! Деде, господине, да чујемо.

СУДАЦ: Славни суд у име Његово осуђује Јолпаза Давидова, стара дводесет и двије године, ожењена, из села Мелине, котара Бање Луке, окружја Бање Луке, земље Босне, а кућне нумере оне као двије кантарске куке (Ц. Ш.), на дводесет година тешке тамнице у Зеници...

ДАВИД (*скоче од радосћи и удара јазавца по њуши*): О-о јазо! Чујде, јазо! 'Оћеш још мало куруза, јазо? Јазо, болан, што не говори

котар - срез

двије кантарске куке - латинички иницијали Ц. Ш. (царска шума) исписани на табли испред државне шуме; У име Његово - у име цара (тако су почињале пресуде или укази у доба анексије Босне и Херцеговине)

тамница у Зеници - познати затвор у који су се (у Кочићево време) слали осуђени на робију

МОДЕРНА

риш?! Јадна ли ти и прежалосна мајка твоја! Има, има и за тебе закона у 'вој земљи; немој мислити да нема!

СУДАЦ (наставља): Исти је Јолпаз Давидов упропастио Давиду Штрпцу читаву њиву куруза...

ДАВИД: ... која се зове Ни Давидова, ни царска, ни спа'ска. Само, молим, по реду и закону.

СУДАЦ: ... која се зове Ни Давидова, ни царска, ни спа'ска, на основу чега је горња осуда и изречена. Јеси ли сад задовољан, Давиде?

ДАВИД: 'Вала славном суду! Ја сам задовољан осудом. Само још ово, 'нако испред мене, додај: Давид Штрабац из села Мелине, котара Бање Луке, окружља Бање Луке, земље Босне, а кућне лумере четрдесет седме, захваљује се царевини, нашој премилостивој Земљаној влади и славном суду, што су га од свега ослободили и, штоно веле, ко прст оголили. 'Вала им, ће чули и не чули! То ти додај, 'нако испред мене, а у име моје...

Интерпретација

- У којој је форми написан *Јазавац ћред судом?*
- Какву слику света приказује? Зашто је дат на алгоричан начин?
- Објасните симболична значења: кога представља јазавац, а кога Давид Штрабац.
- Охарактеришите лик босанског комедијаша и мудраца (Давид – библијски лик), који говори у име народа притиснутог ропством.
- Које појаве Кочић излаже беспоштедној критици?
- Како су приказани писарчић и судија?
- Разумете ли језик – ёзоповски говор Давида Штрпца? Какав је административни говор бирократије?
- Шта је смешно, а шта трагично у овом делу?
- Охарактеришите природу Кочићеве сатире.

Упутство за самостално истраживање

1 Пажљivo проучите Скерлићеву оцену Давида Штрпца и размислите чиме је Кочић обогатио српску књижевност.

„... лукав, неповерљив, са пуно и пуно нимало идиличних особина. Тај Давид Штрабац... прикривеном, али оштром иронијом, потмулим савијањима, лажном простодушношћу, претварајући се да је глуп, правећи се као да не уме да оцени значење речи, добацује 'главатој' господи сву своју мржњу, све своје невоље.“

2 Прочитајте есеј Иве Андрића *Земља, људи и језик код Пејра Кочића* из ваше лектире.

Antun Gustav Matoš

Jesenje veče

A Olovne i teške snove snivaju—
E oblaci nad tamnim gorskim stranama;
A monotone sjene rijekom plivaju,—
B žutom rijekom među golim granama.

ОБРАЋАЊА
ПУМА

A Iza mokrih njiva magle skrivaju—
B kućice i toranj; sunce u ranama—
A mre i motri kako mrke bivaju—
B vrbe, crneći se crnim vranama.

ОБРАЋАЊА
ПУМА

A Sve je mračno, hladno; u prvom sутону—
B tek se slute ceste, dok ne utonu—
A u daljine slijepi ljudskih nemira—

ОБРАЋАЊА И ЈКРУТЕЊА

B Samo gordi jablan lisjem suhijem—
B šapće o životu mrakom gluhijem—
A kao da je samac usred svemira.

ПУМА

Interpretacija

- Kakvo je raspoloženje iskazano u sonetu *Jesenje veče*?
- Koje vizuelne i akustičke predstave sadrži ovaj impresionistički pejzaž?
- Čime su u pesmi postignute ritamska usporenost i monotonija? Ispitajte odlike Matoševog jedanaesterceta, značenje opkoraćenja i ekspresivnost jezika.
- Koja se misaona sadržina krije ispod ove prividno deskriptivne pesme? Kakvo simboličko značenje ima *gordi jablan*?
- Uporedite ovu pesmu sa Dučićevom pesmom *Jablanovi*. Ima li kakve sličnosti u lirskom raspoloženju i sugestivnosti poetskih simbola? Šta je sonetna forma?

Notturno

Mlačna noć; u selu lavež; kasan
Čuk il' netopir;
Ljubav cvijeća – miris jak i strasan
Slavi tajni pir.

notturno – mala noćna pesma;
netopir – šišmiš, slepi miš;

Sitni cyrčak sjetno cvrči, jasan
Kao stebren vir;
Teške oči sklapaju se na san,
S neba rosi mir.

S mrkog tornja bat
Broji pospan sat,
Blaga svjetlost sipi sa visinâ;

Kroz samoću, muk,
Sve je tiši huk:
Željeznicu guta već daljina.

Interpretacija

- *Notturno* je Matoševa poslednja pesma, napisana neposredno pred smrt.
- U kakav vas štimung uvodi pesma *Notturno*?
- Kako lirska subjekt doživljava noć? Izdvojte sve pojedinosti koje ovaj usamljeni noćnik registruje čulima. Zašto su zvučni opažaji najbrojniji? Zapažate li kako sa gubitkom svjetlosti, idući od stiha do stiha, i glasovi gube svoju jačinu, visinu i boju? Pratite rimu: kasan – strasan, jasan – na san, bat – sat, muk – huk.
- „*Stil je estetička sugestija reči poredanih po njihovoј plastičnoј i muzičkoј vrednosti*“ – kaže Matoš. Izvršite stilsku analizu pesme, ispitajte muzikalnost stiha, muziku reči i glasova.
- Kakvo dublje misaono-simboličko značenje ima ova pesma?
- U kakvom je odnosu grafički oblik ovog soneta sa njegovim smislom?

Mačuhica

Crna kao ponoć, zlatna kao dan,
Mačuhica čuti ispod rošne vase,
U kadifi bajne boje joj se maze,
Misliš: usred jave procvjetao san!

mačuhica – vrsta ljubićice

Zato je i zovu nježno „noć-i-dan“
Naše gospodice kada preko staze
Starog parka ljetne sjene sjetno gaze
Ispod vedrog neba, modrog kao lan.

Kao samrt tamna, kao život sjajna
Mačuhica cvate, ali ne miriše –
Ko ni njezin susjed, kicoš tulipan.

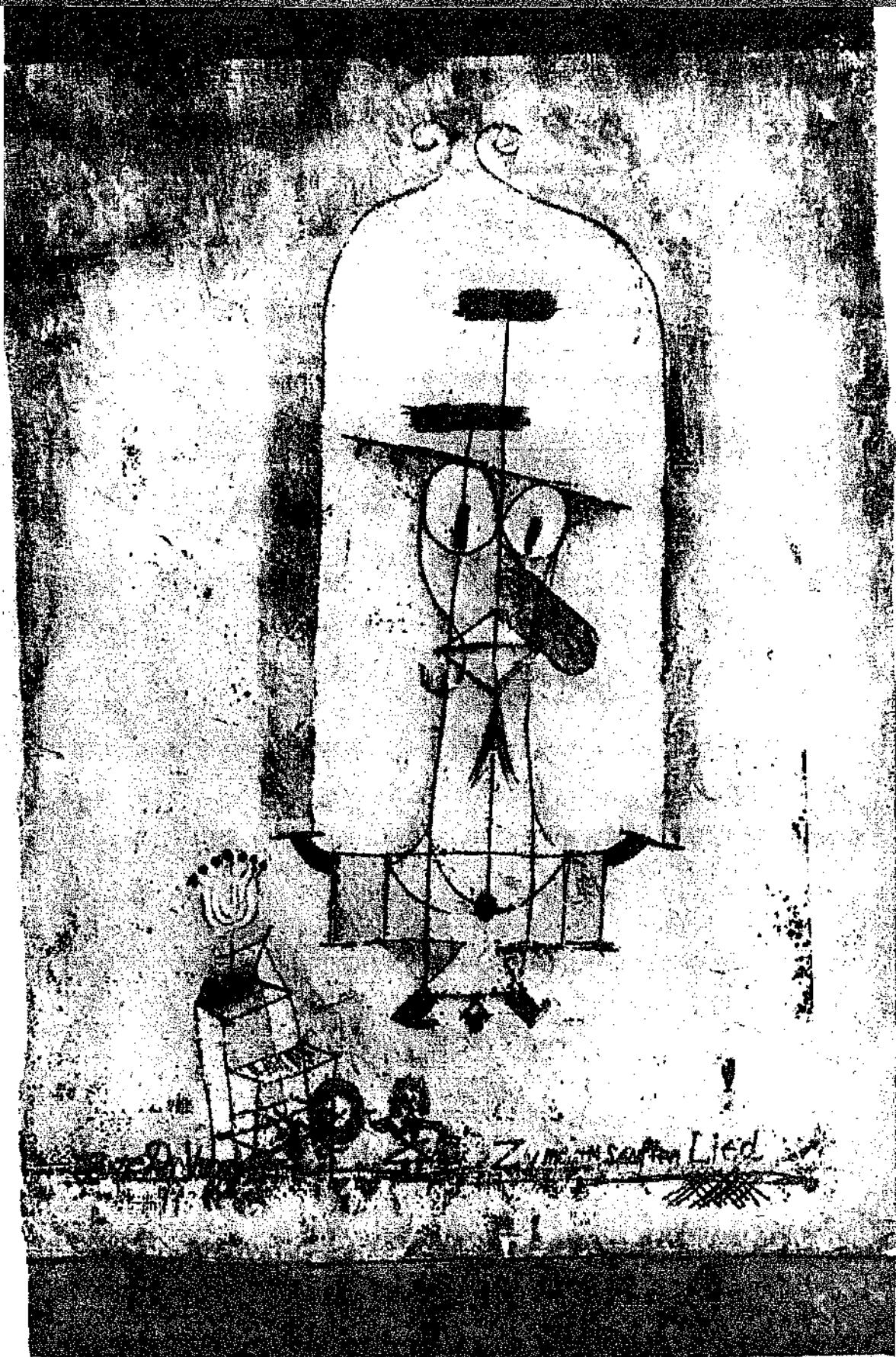
No u hladnoj nevi čudan život diše,
Zagonetan, dubok, čaroban ko san,
A kroz baršun drhti jedne duše tajna.

Interpretacija

- Kakve misli sadrži sonet *Mačuhica*?
- Kako pesnik doživljava mačuhicu?
- Kojim stilskim sredstvima slika njenu lepotu? Kakvo joj simboličko značenje pridaje? Šta povezuje pesnika sa mačuhicom?
O čijoj je osetljivoj duši reč?
- Kakav je Matošev odnos prema lepoti, posebno prema lepoti poezije?
- Povežite ovaj Matošev tekst sa pesmom *Notturno* i objasnite njegovu poetiku. Nađazite li vezu sa francuskim simbolizmom?

„Pjesnik nije čovjek samo duboka osjećanja i velike fantazije: nije svak pjesnik ko je poetičan. Pjesnik je samo onaj tko posjeduje superiornu moć riječi i izraza.“

Kao u svijetu sve što je slično, kao savršen duh što bi iz jednog jedincatog atoma mogao vidjeti sve kombinacije i sva čudesa svijeta, tako su i naše senzacije od istih elemenata ili, da se izrazim bodlerski, boje odista zvuče, zvuci mirisu, mirisi sja-ju. Razlika između starog i modernog simbolizma je ta što drevni simbolizam bijaše kolektivan, konvencionalan i plastičan, dok je moderni individualan i muzikalnan prevodeći u ljudski izraz govor cvijeća i nijemih stvari.“

Пол Кле: Плеши чудовиште уз моју нежну музiku, 1922.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Европска књижевност
у првим деценијама XX века

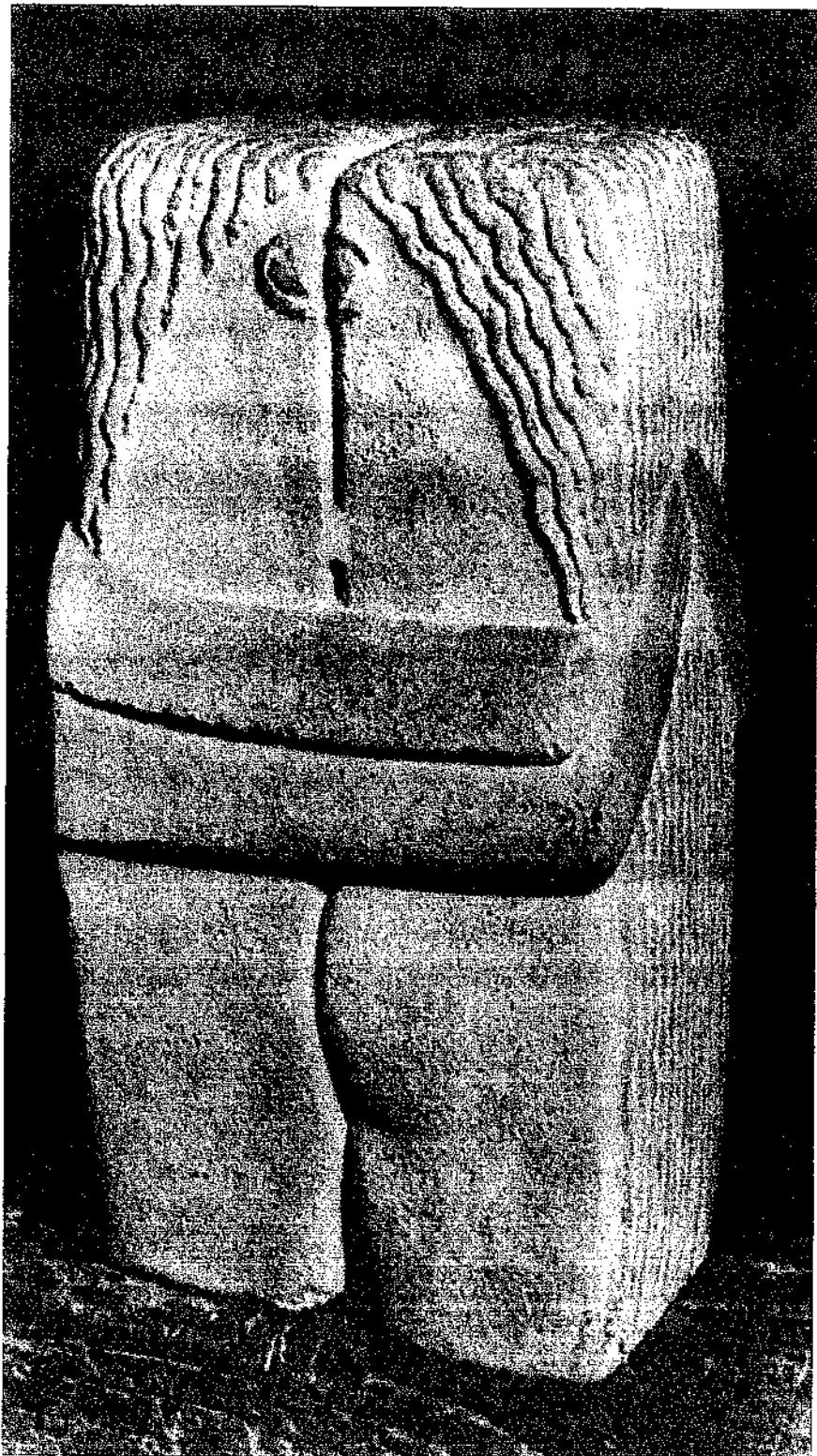
Књижевни манифести

Представници европске књижевности

Књижевни покрети и струје у јужнословенским
књижевностима између два рата
и ратна књижевност

Две европске међуратне и ратне књижевности

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Константин Бранкуси:
Пољубац

ЕУРОПСКА КЊИЖЕВНОСТ У ПРЕДДЕЦЕНИЈАМА ХХ ВЕКА

Извод из текста

Западноевропска уметност, све до почетка Првог светског рата, захваћена замором, засићена импресионистичким, фовистичким и кубистичким теоријама, рађала је отпор запарожености и традицији. Све гране уметности биле су захваћене овим настојањем. Нови и млади ствараоци на почетку века почели су да трагају за новим изразом, нарочито у Француској, Италији и Немачкој.

У књижевности, средином и с краја прве деценије XX века појављују се манифести футуризма, изразито антитрадиционалистичког покрета, и његове тежње ишли су ка негацији свега што се у свету до његове појаве уметнички обликовало. Маринети, италијански песник, имао је уза себе велики број истомишљеника и следбеника, и он 1909. штампа у париском листу „Фигаро“ први Манифест футуризма, који ће имати силног одјека не само у Италији и Француској него и у Немачкој, Аустрији, Русији и Јужнословенској књижевности. Футуристи су у кратком временском раздобљу издали око шездесет манифеста, проглашавајући слободу речи и изражавања и „култ дрзине“. У почетку футуризам носи у себи нешто авангардистичко, али се у конкретизацији својих принципа, теоријом о разарању и уништавању, негацијом свих вредности, удаљио од почетних прокламација. У Русији футуристички покрет је имао своје приврженике (Хлебњиков, Пастернак, Бели и др.) јер им је импоновало гесло Преврашавање света, које предводи Мајаковски, пропагатор ритма, и супротно Маринетију, креће новим путем, исказујући ново уметничко верују.

Немир, незадовољство и тежња за превратом захватили су све уметнике свих уметности пред Први светски рат. Превратничка тежња младих уметника, свесних катастрофе која се приближава, ишла је за тим да промени свет. Уметност је бележила сукобе и незадовољства, немире и хтења за обрачуном, понајвише у Немачкој. У овом великом превирању захваћен је духовни живот Европе, нарочито Француске (нови путеви у сликарству) и Италије, где су манифести узбудили целу једну генерацију. Нигде се нису кидале традиције у књижевности, рушиле прегrade и стварале нове форме израза као код Немаца, где су се све спорадичне појаве у књижевности, око 1910, нагло слиде у нов покрет – експресионизам. Године 1912. употребљава се термин експресионисти за француске сликаре: Сезана, Гогена и Ван Гога, а 1914. немачка критика је потпуно прихватила овај назив за нове тежње у књижевности.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Извод из текста

Немачки експресионизам захватио је скоро сву Европу. Тада је духовни немир младе песничке генерације, која је покушавала да савлада страх борбеношћу (наслуђивање ратног сукоба, затим и сам рат и време поратне буре), трајао је десет година. Експресионизам је утро пут једном новом схватању уметности, успео је да смени импресионизам, али није успео да у потпуности замени традиционалну књижевност, него је све време означавао једну паралелну појаву у уметности и књижевности поред веома присутних традиционалних схватања.

Експресионистичка поезија својим новим изразом нудила је и један сасвим нов став према свету, времену и животу. Подуха и трагање за вечношћу, занос и честа етзалтираност у исповедању света и нездовољство стварима и збијањима, понекад су изражавани и декларативно и патетично.

Од свих књижевних правца и струја насталих између два светска рата надреализам је дио најјачи књижевни покрет. Настао је у Француској као превазилажење далаизма, и оставио је дубок траг у француској и неким европским књижевностима, па се његов утицај може осетити и данас.

Као покрет надреализам се ослања на песнике модерних погледа на живот и уметност (попут песника Гијома Аполинера) и на теорију чуvenог психолога Сигмунда Фројда, по коме улога подсвесног има пресудну улогу у човековом интелектуалном и песничком стварању. Надреализам почива на веровању у „вишу стварност извесних запостављених асоцијација, у свемоћ сна, у некористољубиву игру мисли“, у „диктат мисли у одсуству сваке контроле од стране разума, изнад сваке естетске и етичке намере“, како је Андре Бретон, 1924. године, објавио у надреалистичком манифесту.

Снага надреалистичког покрета тридесетих година огледа се у брзом ширењу у међународним размерама.

КЊИЖЕВНИ МАНИФЕСТИ

Карло Кара:
Интервенционистичке
демонстрације, колаж, 1914.

КЊИЖЕВНИ МАНИФЕСТИ

Својеврсну реакцију на уметничке појаве у европском стваралаштву с краја XIX века (символизам, импресионизам) представљају нови покрети, правци и струјања почетком XX века, тачније око 1910, који ће код поједињих народа и у разним варијантама добити различите називе. У Италији и Русији тај правац познат је под називом футуризам, у Француској, посебно у ликовној уметности, кубизам, а у Аустрији, Немачкој и неким другим земљама средње Европе експресионизам. Нешто касније, око 1920. године, јавиће се у Француској надреализам. Наступање ових правца очитавало се најпре бучним манифестима.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Из манифеста футуризма у Италији

1. Ми желимо да опевамо љубав према опасности, енергију из навике и луду смелост.

2. Главни елементи наше поезије биће одважност, смелост и бунтовност.

4. Ми изјављујемо да је сјај света обогаћен новом лепотом: лепотом брзине. Тркачки аутомобил, чија је каросерија натоварена величим цевима које наликују змијама експлозивног даха, аутомобил који завија, који изгледа као да трчи на картечима, лепши је од *Нике из Самотраке*.

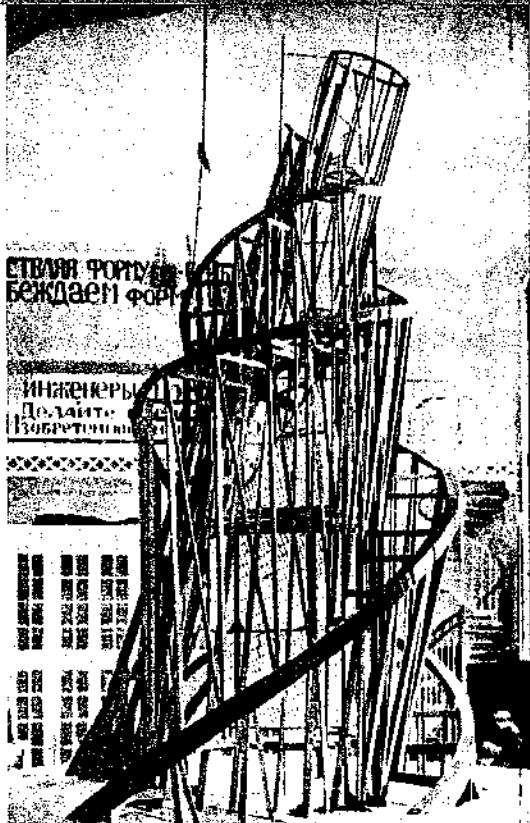
10. Желимо да разоримо музеје, библиотеке да бисмо се борили против морализма, феминизма и свих кукавичлука који су опортунистички и циљ им је корисност.

11. Певаћемо о људима које покреће рад, о задовољству, о бунту, о многобројним, многоизнијансираним пучинама револуције у модерним главним градовима, о ноћним вибрацијама арсенала и радионица под њиховим жестоким електричним месецима; о прождрљивим железничким станицама пуним димних змија; о фабрикама које су се својим дивним концима обесиле о облаке; о мостовима који као гимнастичари скакућу преко ковачнице ножева сунцем обасјане реке; о авантуриским бродовима који својим ноздрвама осећају хоризонт; о локомотивама широких прса које ударају по колосецима као дивовски челични коњи обуздани дугачким цевима и о клизајућем лету авиона чија елиса пуцкета као застава која леприша на ветру и која пљеска као маса у делиријуму одобравања.

Фарар, Париз, 1909.

Филипо Томазо Маринети

Филипо Томазо Маринети (1876–1944), италијански књижевник, оснивач футуризма у европској књижевности и уметности, рушилац традиције и традиционалних вредности, пропагатор авангардних садржајних и изражajних решења, а уједно и ватрен поборник сваке националистичке авантуре. Главна дела: *Освајање звезда, Мафарка фућуриста, Манифесати фућуризма* и др.

Анна Г.

Владимир Татлин: Модел за споменик Трећој интернационали, 1919–1920.

Из манифеста футуризма у Русији

„Наређујемо да се поштују јрава песника:

- 1) На увећавање речника у његовом обиму произвољним и непроизвољним речима (словновоштво).
- 2) На неограничену мржњу према постојећем језику.
- 3) С ужасом да отклањају од гордота чела свога венац пет-парачке славе, који сте саплели од амамских метлица.
- 4) На громади речи 'ми' да стоје усред мора звијдања и негодовања.

И ако засад још и у нашим редовима остају прљави жигови 'здравога смисла' и 'доброг укуса', на њима ипак трепере први јути свештости Нове Будуће Лепоте Самосцене (Само-својне) Речи.“

Шамар друштвеним укусу, Москва, 1912.

Руски футуристи су се као посебна књижевна и уметничка група први пут организовали три године после италијанских футуриста. Објавили су зборник Шамар друштвеним укусу. Уводни текст тог зборника, написан децембра 1912. године, представља први колективни футуристички манифест у Русији. Међу његовим потписницима, заједно са сликарем Давидом Бурљуком, песником Виктором Хлебњиковом и Алексејем Кручонихом, налазио се и песник и сликар Владимир Мајаковски.

Прогласивши се за једине представнике нове уметности, која је „лице наше времена“, они су у својој декларацији устали против класичне књижевности („Пушкина, Достојевског, Голстоја и др. и др. заштити са Пароброда садашњице“), као и против својих савременика који су се надовезивали на класику.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

О кубизму

У Француској не знају за експресионизам, у Немачкој тек треба да схвате кубизам.

У Паризу је рођена нова уметност.

Двојица откривача су општепознати: Пабло Пикасо и Жорж Брак. Из њихових дела може се следеће разабрати:

Техничко разумевање и осећање модерног човека и нечувено повећана брзина живота пренесени су у уметничко дело, предмет који је првично мирно почивао за контемплативно, античко око (античко до откривања железнице) врви данас од ужурбаности.

Долазећи први пут у Париз нећемо видети Ајфелову кулу као небески стуб који мирно почива, већ као покретну казаљку која показује подне на хоризонту, која се диже и која се креће око путника показујући му се наметљиво са свих страна.

Слично томе и кућа посматрана из аутобуса нема само један аспект већ на десетине аспеката. А уметник (који све зна и наслућује) познаје такође унутрашњост ствари, конструкцију и геометријске потребе.

Отуда на кубистичким сликама раствање сваке ствари у њене битне саставне делове, у потребне, видљиве или прикривене облике од којих она живи.

1920.

Иван Гол

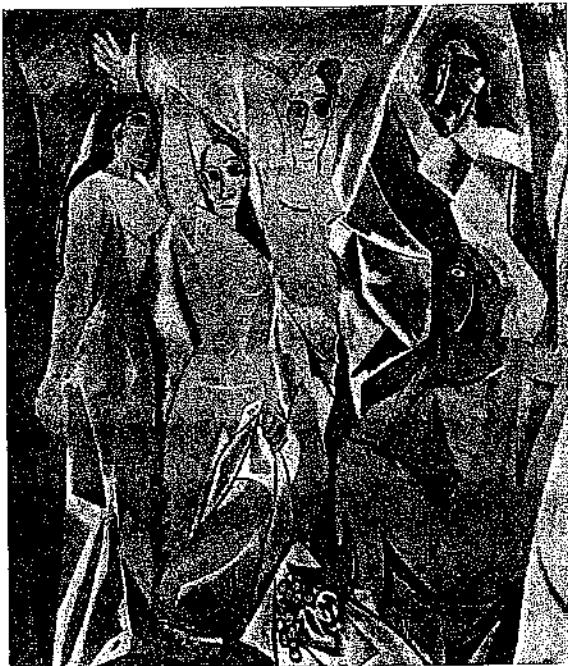

Иван Гол (1891-1950), књижевник, рођен у Француској, писао на немачком и француском, једно је од најзапаженијих имена експресионизма. Био је близак са највећим ствараоцима европске уметности XX века (Џојс, Цвајт, Бретон, Елијар, Шагал и др.). Плодан аутор, превасходно лиричар; после периода експериментисања у стилу експресионизма и кубизма, нашао је сопствени израз који карактеришу згуснута сликовитост, сновићења, сетна осећања. Главна дела: поема *Панамски канал*, збирке песама *Ајфелова кула*, циклус балада *Иван без земље*, драма *Мейтузалем* или *Вечити грађанин* и др.

Марсел Дишан: *Акт силази низ степенице*, 1912.

Интерпретација

- Посматрајте слику Пабла Пикаса и описите је.
- Чиме сликар постиже оно битно: агресивност ових девојака из Авињонске улице, једног од најозлоглашенијих квартова Барселоне?

Пабло Пикасо: Госпођице из Авињона

О експресионизму у песништву

Главна разлика између импресиониста и експресиониста у песништву, чини ми се, у овом тренутку је у томе што импресионисти други намећу његово име, док га је експресионист сам одабрао.

У борби око уметности јесте као у свакој борби мишљења. Не можемо се разумети, док се не волимо. Разумети се, међутим, можемо једино у случају ако свет доживљавамо више *од себе него изван себе.*

Ја такође видим „експресионизам“ свуда тамо где ме уметност позива дубоко и великим словима, јер за мене, у мојој посве приватној теологији и митологији, експресионизам јесте сазвучје космичког, сећање на прадомовину, безвремено осећање света, лирско говорење појединца са светом, опредељење самог себе и доживљавање самог себе у некој параболи (казивању у пренесеном значењу).

1918.

Херман Хесе

Херман Хесе (1877-1962), немачки књижевник (швајцарски држављанин), иако широко повезан са европском књижевношћу, оријентисан је према немачком традиционалном наслеђу. Основна тема његовог прозног дела, предочена у бројним ликовима, јесте несклад између контемплације и чудности. Велики успех код читалаца темељи се не толико на естетској убедљивости, колико на ауторовом бескомпромисном интегритету. Опредељење за идентичну личност, за радикални бунт против норми и конвенција модерне технократске цивилизације учинило га је шездесетих година идолом омладине Запада. Нобелову награду за књижевност добио је 1946. године. Главна дела: роман - *Под ћочком, Герција, Росхал-да, Демијан, Сигарата, Смешки вук, Нарцис и Златноусићи, Игра стапаклених ћерли и др.*

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Оскар Кокошка:
Аутопортрет

Интерпретација

- Аустријски сликар Оскар Кокошка сликао је себе посредством унутрашњег доживљаја.
- Шта вам замишљено и измучено лице сликара казује о његојвој психи?

Књижевни манифести

Из манифesta надреализма

НАДРЕАЛИЗАМ је чист психички аутоматизам којим се жели да изрази усмено, писано, било на ма који други начин, стварно деловање мисли. Диктат мисли, у одсуству контроле коју би вршио разум, изван сваке естетске или моралне преокупације.

ЕНЦИКЛ. ФИЛОЗ. Надреализам се заснива на веровању у вишу реалност облика асоцијација занемарених до њега, у свемој сна, у незинтересовану игру мисли. Он тежи да дефинитивно уништи све остале психичке механизме и да их замени у разрешавању главних проблема живота.

Тајне надреалистичке магијске уметности
Писани надреалистички састави или први и последњи излив

Набавите себи прибор за писање, пошто сте се сместили на што је могуће погоднијем месту за усредсређење свога духа у себи самом. Доведите себе у најласивније стање, или стање пријемчивости, што више можете. Занемарите свој геније, своје таленте, и таленте свих осталих. Одлучно реците себи да је литература један од најжалоснијих путева који воде у свет. Пишите брзо да се не бисте зауставили и дошли у искушење да себе проглатавате. Прва реченица доћи ће сама од себе, тим пре што у сваке секунди постоји нека реченица туђа нашој свесној мисли која само тражи да се екстериторизира. Доста је тешко изјаснити се шта ће бити са следећом реченицом: она је, без сумње, делимично везана за нашу свесну делатност и у исти мах и за другу, ако се усвоји чињеница да написана прва повлачи за собом минимум спажања. То мало треба да вас се тиче, уосталом; у томе лежи највећим делом занимљивост надреалистичке игре. Ипак остаје да се интерпункција без сумње противи апсолутном континуитету тока о коме је реч, мада изгледа да је она исто толико неопходна као и распоред чворова на жици која трепери. Наставите колико год вам се свиђа. Ослоните се на неисцрпни карактер шапата.

1924.

Андре Бретон

Андре Бретон (1896–1966), истакнути француски песник и есејиста. Године 1924. објавио је први, а 1930. други Надреалистички манифест, у којима је дао теоријске и филозофске основе надреалистичком покрету. После повратка из САД (где је побегао 1941), у Паризу 1946. и 1947. организује Међународну надреалистичку изложбу. Главна дела: Надреалистичка револуција, Нађа, Сјај земље, Изгубљени кораци, Прасказорје, Фантамаргана, Надреализам и сликарство и др.

Надреалистичка теорија, позајмљена из Фројдове психоанализе, да се сан може пренети непосредно из подсвети у уметничко дело, није се могла применити у пракси. Ипак су неки сликари, служећи се техником мрља од мастила или отисака са комада дрвета и пресованог цвећа, значајно допринели надреалистичком сликарству. Међу њима су и Макс Ернсти Салвадор Дали.

Интерпретација

- Прочитајте текстове наведених теоретичара и анализирајте естетичке и идејне ставове њихових поетика. Шта је свим поетикама заједничко? Зашто негирају импресионистичку и симболистичку уметност? Коју лепоту супротстављају „вишој лепоти“ пређашњих покрета?
- Какво дејство на сензибилитет модерног човека имају индустријализација, урбанизација и аутоматизација, као и апокалипса Првог светског рата?
- Какав треба да је нови човек? У чему су суштина и битност уметниковог доживљаја света? Какво значење уметници придају мистици, космици, вечном, сновима, подсвести и аутоматизацији.

Франц Кафка

SPADIGAČA

Процес

(Одломак)

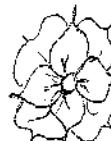
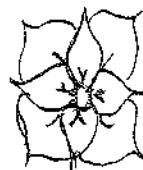
У собу банкарског чиновника Јозефа К. на његов 30. рођендан, рано ујутру, упала су два непозната човека, и обавестила да је оптужен, и ухапшен. Изненађен и огорчен тим чудним поступком, јер не зна ни зашто ни од кога је оптужен, ухапшен, а дозвољено му је да живи као дотле, К. одлучи да не мисли на читав тај апсурдан процес, мада се ипак враћао њему, док није добио позив од суда да неизоставно у недељу дође на саслушање. Приспевши према назначеној адреси, утврди да је то огромна сиротињска зграда. Изненађен амбијентом и понашањем људи, најзад уђе у дворану, пуну људи, као на некакав збор.

На другом крају дворане куда је К. одведен стајао је на веома ниском, такође препуном подијуму, један мали попречно постављен сто, а иза њега, уз саму ивицу подијума, седео је мали дебели човек и тешко дахтао. Он је, смејући се из гласа, управо разговарао с неким ко је стајао иза њега – овај се био налактио на наслон столице и прекристио ноге. Покаткад је дебељко млатарао руком по ваздуху као да некога карикира. Младић који је водио К.-а имао је муке да га пријави. Стојећи на прстима двапут је већ покушао нешто да саопшти, али онај човек горе није обраћао пажњу на њега. Тек када је један од људи с подијума упозорио на младића, човек се окрете њему и, сагнувши се, саслуша његов тихи извештај. Затим извади свој сат и брзо погледа у К.-а.

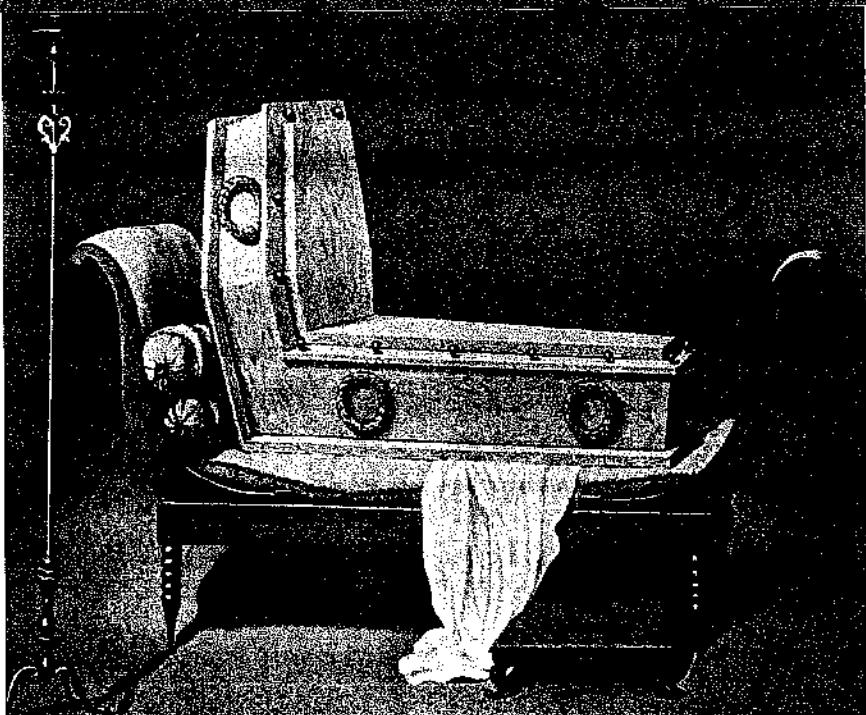
„Требало је да дођете пре једног сата и пет минута“, рече он. К. хтеде нешто да одговори али није имао времена, јер тек што је човек изговорио ове речи, зачу се у десној половини дворане опште гунђање. „Требало је да дођете пре једног сата и пет минута“, понови сад човек повишеним гласом и баца летимичан поглед доле у дворану. Гунђање се одмах појача и тек постепено се стиша, пошто човек ништа више не рече. У дворани је сада владала много већа тиштина него при К.-овом уласку. Само људи на галерији не престајају да стављају примедбе. Колико се горе у полумраку, пари и прашини нешто могло разабрати, они као да су били горе одевени од оних доле. Неки беху донели и јастуке које су ставили између главе и собне таванице да се не би нажуљали...

... Но испедни судија није се бринуо за то, већ је сасвим удобно седео на столици пошто заврши разговор са човеком иза себе, маши се једне мале бележнице, једног предмета на свом столу. Ова је личила на школску свеску, била је стара и сасвим изобличена од силног листања. „Дакле“, рече испедни судија прелистављући свеску и обрати се К.-у тоном утврђивања, „ви сте молер?“ „Не“, рече К., „већ први прокуриста једне велике банке.“ Овај одговор био је доле у десној страници пропраћен смехом тако срдачним да се и К. морао смејати. Ослонивши се рукама о колена људи су се тресли као да их је ухватио тежак напад кашља. Смејали су се чак и неки на галерији. Сасвим разљућен, испедни судија, који је вероватно био немоћан према људима

Јозеф К. – Кафкини јунаци нису ликови, већ симболички представници јединки у машинерији савременог друштва, па стога углавном немају презимена, већ носе иницијал К., што неки књижевни критичари везују за име самог писца.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Рене Магрит: Перспектива –
Давидова Мадам
Рекамије, 1951.

доле, покуша да се наплати на галерији. Он скочи са столице, припреми галерији и његове иначе неупадљиве обрве скрушице се над очима, након стршене, црне и велике.

Међутим, у левој половини дворане владала је још увек тишина. Људи стојају тамо сврстани, лица окренута подијуму – слушајући разговор који се водио горе исто тако мирно као и галаму друге странке. Допуштали су сувише да појединци из њихових редова ту и тамо иступе заједно с другом странком. Људи из леве странке, који су иначе били малобројни, мада у основи исто тако беззначајни као и људи из десне странке, ипак су услед своје мирноће изгледали значајнији. Када је К. почeo да говори, био је убеђен да говори у њиховом духу.

„Ваше питање, господине истедни судијо, да ли сам молер – уосталом ви ме то уопште чисте ни питали него сте ми то просто треснули у лице – карактеристично је за читав начин поступка који се против мене води. Ви можете приговорити да то уопште и није неки поступак, и бићете потпуно у праву, јер ово је поступак само уколико га ја признајем као такав. Али тренутно га признајем, у неку руку из сажаљења. Човеку не преостаје ништа друго него да са сажаљењем гледа на ствар, ако уопште мисли да је узме у обзир. Ја не кажем да је ово нехатан поступак, али ја бих желео да вам овај назив пружи тачну представу.“...

... Лица људи у првим редовима била су тако радознalo окренута К.-у да он за часак погледа у њих. Беху то мањом постарији људи, а међу њима и неки беле браде. Јесу ли они можда меродавна лица под чијим је утицајем цео збор који се ни после понижења истражног судије није дао покренути из непомичности у коју је запао после К.-овог говора?

„Оно што се мени десило“, продужи К., нешто тишће него раније, претражујући непрестано погледом лица у првим редовима, што је његовим речима давало донекле немиран израз, „оно што се мени десило, то је само појединачан случај а он и као такав није толико важан,

пошто га ја не примам сувише к срцу. Но он је огледало поступка који се против многих примењује. За њих се ја овде залажем а не за себе.“

И нехотице је повисио глас. Негде запљеска неко подигнутим рукама и викну: „Браво! А што да не? Браво! И опет браво!“ Неки у првим редовима дохватише се за браде, нико се не осврну на узвик. Ни К. му није придавао никакав значај, али је ипак био охрабрен; није више сматрао за потребно да му сви пљескају, било је довољно ако јавност почне да размишља о ствари и ако К. макар ту и тамо убеђивањем придобије неког.

„Ја не желим говорнички успех“ рече К. имајући ово на уму, „а ја га по свој прилици не бих могао ни постићи. Господин исследни судија говори вероватно много боље, то спада у његов позив. Оно што ја желим то је да јавно претресемо једно јавно зло. Чујте ме: пре неких десет дана ухапшен сам. Сама чињеница да сам ухапшен смешна ми је, али то сада не спада овамо. Извршили су на мене препад ујутру у постельи, можда су имали налог – а то по ономе што је исследни судија рекао није искључено – да ухапсе неког молера који је исто тако невин као и ја, али изабрали су мене...“

... Сместа је завладала тишина, толико је већ К. овладао збором. Нису више галамили као у почетку, нису чак ни пљескали, али изгледали су већ узбуђени или на добром путу да то буду.

„Нема сумње“, рече К. тихо, јер га је радовало напретнуто слушање читавог збора, а у тој тишини настало је зујање које је било узбудљивије од најодушевљенијег пљескања, „нема сумње да се иза свих изјава овога суда, а у мом случају дакле иза хапшења и данашњег ислеђења крије велика организација. Организација у којој раде не само подмитљиви стражари, тупоглави надзорници и истражне судије који су у најбољем случају скромне памети, већ у којој се свакако налазе и судије високог и највишег ранга са безбројном, неопходном свитом служитеља, писара, жандарма и другог помоћног особља а можда чак и целата – ја не презам од те речи. А који је смишао те велике организације, господо моја? Он се састоји у томе што се невина лица хапсе и што се против њих води бесмислен поступак који већином, као у мом случају, не доводи до резултата. Како се код такве бесмислености читаве ствари може избегти најгора корупција чиновништва? То је немогуће, то ни највиши судија не би могао да постигне чак ни за себе самог. И зато стражари покушавају да са ухапшеног украду одело, зато надзорници проваљују у туђе станове, зато невине људе треба унизити пред читавим збором уместо да буду саслушани. Стражари су говорили све о неким депоима у које се ставља имовина ухапшеника. Волео бих да видим једном те депое у којима труне с муком стечена имовина ухапшених, уколико је не украде лоповски чиновници депоа.“

К.-а прекиде врисак са дна дворане. Он руком засенчи очи да би видео шта се тамо догађа, пошто је услед мутне дневне светlostи пара била беличаста и засењивала је очи. Била је то праља која му је била као кост у грлу чим је ушла. Да ли је она била крива или не, није се могло утврдити. К. виде само како ју је неки човек одвукao у неки угао крај врата и тамо је привукаo к себи. Али није она врснула него човек. Он

је широко разјапљених уста гледао у таваницу. Око ово двоје створио се мали круг, а посетиоци галерија у близини као да су били одушевљени тиме што је озбиљност коју је К. унео у збор на овај начин била прекинута. Под првим утиском К. хтеде одмах да притрчи онамо, а сматрао је и да ће сви желети да се онамо направи ред и да се, ако ништа друго, избаци пар из дворане, али први редови стајали су чврсто пред њим, нико се није помакао нити пропустио К.-а. Напротив, спречавали су га у томе. Стари људи испружили су руке, а нека рука – није имао времена да се осврне – ухвати га од позади за оковратник. К. у ствари није више мислио на пар, чинило му се као да се његова слобода ограничава, као да озбиљно мисле да га ухапсе, те наврат нанос скочи с подија. Сада се нашао очи у очи са гужвом. Зар није тачно оценио људе? Је ли се исувише поуздао у дејство својих речи? Јесу ли се пренемагали док је он говорио па им је сада, кад је извикао закључке, доста тог пренемагања? Каква лица око њега! Мале, црне очице зверале су тамо-амо, образи се отромбољили као у пијанца, дуте браде беху круте и веуљаве и кад би се човек ухватио за њих чинило се да су се ту створиле канџе а не да се ухватио за браду. А испод брада – и то је било стварно откриће које је К. направио – светлуцале су на оковратнику капута значке разне величине и боје. Докле год је поглед допирао, сви су имали те значке. Сви су спадали у исти табор, те тобожње странке здесна и лева, и кад се К. нагло окренуо, видео је исте значке на оковратнику иследног судије који је мирно гледао доле с рукама у крилу.

Превела Вида Печник

Интерпретација

- Какав однос између појединца и света откривате у овом призору из романа *Процес*? Шта је у том односу апсурдно?
- У каквом је положају Јозеф К.? Под каквим се процесом налази? Размотрите садржину његовог говора. Остварује ли он тиме жељени контакт са другим људима? Зашто се и „суд“ и аудиторијум отлуштују о његове речи?
- Запажате ли у овом тексту моћ бирократије пред којом човек губи свој идентитет?
- Зашто се смех с почетка текста преображава у претећи мук?
- У каквом се кошмарном амбијенту одвија овај призор? Има ли тај амбијент неко симболичко значење?
- Јозеф К. је наиван човек, грађанин који сматра да је заштићен својим друштвеним положајем. Схвата ли он, на крају, свој положај – положај људске индивидуе?
- Каква је судбина човека у свету означеном истоветним значкама? Може ли појединач у таквом свету да докаже своју невиност и одбрани своју слободу?
- Размотрите Кафкин уметнички поступак. Како његов реалистички поступак добија експресионистичко и надреалистичко значење? Откривате ли у *Процесу* црте модерног романа у језику или у слици света?

Представници европске књижевности

Упутство за самостално истраживање

- 1 Кафкин роман *Процес* огласио је модерне токове европског романа. На-
стојте да протумачите лични и општедудски удес Јозефа К. На часовима
лектире настојте да протумачите и његово симболичко значење.
- 2 Приликом тумачења слике света у Кафкином роману користите се
следећим одломком из студије О. Бихаљи-Мерина.

„Кафкино тумачење света садржи како надреалистичке тако и експресионистичке црте. Али, у крајњој линији, Кафка се не може сврстати ни у једну уметничку школу, нити се може везати и за један одређени стил. Његова изнутра покретана уметност изражавања толико је тиха да избегава све што је наглашено осећајно, патетично, експлозивно. Кафка брише традиционалне границе између спољњег и унутрашњег света, јаве и сна...

Мада се све што је Кафка изговорио јавља у двојакој светlostи, његов стил делује јасно, чак трезвено. Понекад, као обзана или као текст неког записника. Хладна кругост његове прозе поседује неразориву лепоту стена што окомито штрче увис. Оно једноставно, лаконско, доноси арому даљине, звук неодредљивог гласа с неке друге планете...

У извесном смислу, Кафка је претеча надреализма. И он са изванредном оштрином оцртава психичка забивања. Али лица која описује нису ни ја ни оно. Слична су сенкама, непластична, нека врста *йог-ја*, која се крећу у простору, подобном акваријуму, једне хипотемпериране стварности. Кафка не открива, он застире. Његова безлична створења лебде у магловитој светлости сумње и отворених питања која ће остати без одговора. Осећање кривице једног раздобља, страх од механизованог света, који је у својој прецизности немилосрдан а у исти мах и недокучив, оцртани су овде аперспективним сагледавањем безизлазности.

Ни у какву тамницу није Јозеф К. затворен. Реч хапшење је, додуше, изговорена, али она делује једино у њему самоме. Он то сазнање носи у себи, док га свег не прожме, као што у себи носи и процес, све док га тај процес не окружи са свих страна. Чудновата, несхватљива забивања. Процес тече безгласно и без прекида. Незаустављиво. Отпужени узалуд покушава да прибави противдоказе. Јозеф К. не тражи много. Само правичан поступак и увид у оптужници. Али никад не успе да прекорачи праг власти и закона. Ту, и увек, све је већ одлучено пре него што је и започето. Процес, покренут на захтев непознатога, из непознатих разлога, завршава се погубљењем. Кривица почива у чињеници постојања. Два господина у реденготу, с цилиндrom на глави, бледи и угојени као расходовани глумци, воде Јозефа К. кроз ноћну таму у каменолом, где ће се извршити погубљење. Сасвим обичне фигуре, искри, прости изасланици пакла. Њихов изглед далеко је од готичке уобразиље сликарa пакла Бројгела. Пакао којем они припадају, то је савремена свакидашњица, бирократија...“

Ошо Бихаљи-Мерин

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Михаил Шолохов

ТИХИ ДОН

(Одломак)

Једне мразне ноћи, кад су далеки одблесци нарочито јасно измрежавали небо, Григорије Мелехов изиђе из земуница, кроз саобраћајницу уђе у шуму, која је иза ровова штрчала као седа чекиња на црној лобањи оникег брежуљка, па леже на пространу миришљаву земљу. Земуница је била пуна дуванског дима, осећао се задах, таман дувански дим висио је као ресаст чаршав над сточићем, за којим је осам козака играло карата, а у шуми, на врх брежуљка налеће ветрић, тих, као од крила невидљиве птице која пролеће; неисказано тужан мирис испуштају траве убијене раним мразевима. Над шумом, наказно остриженом од граната, скупља се тама, догорева на небу димљива ватра Влашића, Велики Медвед лежи са стране Млечног Пута као преврнута кола са укосом исправљеном рудом; само на северу Поларна Звезда даје равномерну трепераву светлост.

Жмирећи, Григор је гледао у њу, и од ледене звездане светlosti, која није била јака, али је бола очи, испод трепавица су капале тако исто хладне сузе.

Лежећи овде на брежуљку, он се однекуд сети оне ноћи кад је из Нижње-Јаблановског ишао у Јагодно к Аксинији; с оштром болом сети се и ње. Сећање му је изазвало нејасне, временом избледеле, бескрајно драге и заносне црте лица. Кад му изненадно закуца срце, он покуша да га замисли онаквим каквим га је видео последњи пут, унакаженим од бола, с црвеним трагом од бича на образу, али је сећање тврдоглаво подметало друго лице, како се мало нагнуто на страну победнички смеши. Ето она окреће главу, држко и љубавнички испод ока сече погледом ватреночрних очију, нешто неисказано заљубљено, ватreno шаптућу порочно-пожудне црвене усне, и лагано уклања поглед, окреће се, на мрком врату су две дебеле меке витице... он је некад тако волео да их љуби...

Григорије уздрхта. Чини му се као да је за тренутак осетио опојни, најфинији мирис Аксинијине косе; нагнувши се целим телом, шире ноздрве, али... не! то га узбуђује мирис устајалог лишића. Бледи, расплињава се овал Аксинијина лица. Григорије затвара очи, меће шаке на неравну земљину кору и дуго не трепчући гледа како иза сломљеног бора на ивици неба, као плав диван лептир, трепери у непомичном полету Северњача.

Поједини одломци невезаних успомена замрачивали су Аксинијин лик. Он се сети оне недеље коју је провео у селу Татарском, у својој породици, после раскида с Аксинијом; ноћу пожудно, пруждируће миловање Наталијино, која као да се трудила да накнади своју ранију

девојачку хладноћу; дану пажљив, скоро наметљив однос породице, поштовање с којим су дочекивали сељаци првог каваљера ордена св. Ђорђа. Григорије је свуда, чак и у породици, хватао зачућене, понизне погледе искоса – разгледали су га тако као да то није онај исти Григорије, некадашњи својеглави и весели момчић. С њим су као са себи равним разговарали на тргу старци, при сусрету су на његов поздрав скидали капе, девојке и жене су с отвореним усхићењем посматрале смелу, малко погурену фигуру у шињелу, с крстом прикаченим на пругастој траци. Видео је како се Пантелеј Прокофјевич отворено поноси њим, идући поред њега у цркву или на трг. И сав тај компликовани, фини отров ласкања, поштовања, усхићења потпуно је ништио, чулао је из свести семе оне истине коју је у њему посејао Гаранџа. Григорије је с фронта дошао као један човек, а вратио се као други. Оно своје, козачко, посисано с материјним млеком, вољено у току целог живота, надвладало је велику људску истину.

– Ја сам знао, Гриша – говорио је на растанку Пантелеј Прокофјевич, поднапит, узбуђено гладећи косу, која је личила на сребро измешано с црним емаљем – одавно сам знао да ће од тебе постати добар козак. Кад си био напунио годину дана од рођења, и ја те по старом козачком обичају изнео у двориште – сећаш ли се, бабо? – и метнуо на коња. А ти, пасји сине, држ' за грибу ручицама!... Још тада сам ја осетио да од тебе мора нешто постати – и постало је.

Као добар козак Григорије је отишао на фронт, не мирећи се у души с бесмислицом рата, поштено је чувао своју козачку славу...

Хиљаду девет стотина петнаеста година. Мај. Код села Охљовичка по отворенозеленом платну ливаде наступа у пешачком строју 13. немачки Гвоздени пук. Као зрикавци праште митраљези. Тешко штекће машински митраљез руске чете у заседи изнад речице. Дванаести козачки пук прима борбу. Григорије претрчава у строју заједно с козацима свога ескадрона, па, обревши се, види растопљени сунчани колут на подневном небу и исти такав у речном рукавцу, оивишеном лозом, која је личила на жуто руно. Преко речице, иза јабланова, крију се коњовоци, а напред – немачки стрељачки строј, жути сјај бакарних орлова на шлемовима. Ветар повија као пелен плавкасти дим од пуцњева.

Не журећи, Григорије пузда, пажљиво гађа и између два пуцња, ослушкујући водника који командује даљину, успева да пажљиво скине шарену бубамару која је била измилела на рукав његове блузе. Затим јуриш. Григорије окованим кундаком обара високог немачког поручника, заробљава три немачка војника и пуцајући изнад њихових глава, натерује их да касом трче к реци.

Код Раве-Руске, у јулу 1915. године, с водом козака преотима козачку батерију коју су Аустријанци били отели. На том истом месту за време боја залази иза леђа противнику, отвара ватру из ручног митраљеза и натерује у бекство Аустријанце који наступају.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Прешавши Бајањец, у сукобу заробљава једног дебелог аустријског официра. Као овна баца га преко седла, јури, осећајући за све време непријатан задах људског измета од официра и дрхтање његовог пуног, од страха мокрог тела.

И нарочито рељефно се сети Григорије, лежећи на црном голом врху брежуљка, случаја кад се сукобио са својим љутим непријатељем – Степаном Астаховом. То се десило онда кад је 12. и пук био повучен с фронта и бачен у Источну Пруску. Козачки коњи су газили марљиво обрађена немачка поља, козаци су палили немачке куће. Путем којим су они пролазили простирао се црвенкаст дим и догоревале су угљенисане развалине зидова и праскали црепани кровови. Код града Столипина пук је ишао у напад заједно с 27. донским козачким пуком. Григорије је у пролазу видео омршалог брата, избријаног Степана и друге козаке и своје сељаке. У борби су козаци претрпели пораз. Немци су их опколили и кад су дванаест ескадрона један за другим пошли на јуриш са задатком да сломе затворени непријатељски обруч, Григорије спази како Степан скочи с убијеног под њим вранца и поче да се врти као чигра. Опечен изненадном и радосном одлучношћу, Григорије једва заустави коња, и кад последњи ескадрон, замало не погазивши Степана, пројури поред њега, притрча му и викну:

– Држ' се за узенгију!

Степан стеже каиш од узенгије у руци, па је око пола врсте трчао напоредо с Григоријевим коњем.

– Не јури тако брзо! Не јури, тако ти бога! – молио је он задијахано, отворених уста.

Продор су срећно прошли. До шуме у којој су сјахивали ескадрони који су успели да се ишчупају, остало је највише сто хвати, али тада куршум лупи Степана по нози, и он, откинувши се од узенгије паде на леђа. Ветар смаче капу с Григорија и наби му на очи буђ. Он одбаци косу па се обазре. Храмљући, Степан притрча жбуњу, баци у њега козачки качет, па седе, скидајући чакшире са црвеним лампазима. Испод брежуљка су претрчавали делови немачког стрељачког строја и Григорију би јасно: Степану се живи – зато скида са себе козачке чакшире, да би га сматрали за војника, јер Немци тада козаке нису заробљавали... Покоравајући се срцу, Григорије окрену коња и притрча жбуњу, скочивши у ходу.

– Седај!...

Никад Григорије неће заборавити кратак поглед увис Степанових очију; поможе му да седне у седло, а сам је, држећи се за узенгију, трчао поред коња, који се купао у зноју.

Цјууу... – ватreno је звијдао куршум и на граници слуха прекидао звијдање једним: – Јууућ!

Над Григоријевом главом, над Степановим лицем бледим као крпа, са страна – чује се то непрекидно продорно звијдање „цјуу-

Представници европске књижевности

уу-ућ, цјууу-ућ“, а позади прасак пушака, као кад пуцају махуне презелог багрема:

Пук-пак! Пук-пак! Та-так-ах-ах!

У шуми Степан сјаха с коња, унакажена лица од бола, баци дизгине, па отхрама у страну. Кроз сару леве чизме текла је крв; и при сваком кораку, кад би стао рањеном ногом, испод одваљеног ћона избијао је танак млаз као вишња црвене крви. Степан се наслони на стабло гранатог храста, па позва Григорија прстом. Овај приђе.

- Напунила ми се крви чизма – рече Степан.

Григорије је ћутао, гледајући у страну.

- Гришка... кад смо данас вршили напад... Чујеш ли Григорије?

- поче Степан, тражећи упалим очима Григоријеве очи. – Кад смо ишли, ја сам с леђа трипут пуцао у тебе... Није бог дао да те убијем.

Они се сретоше очима. Из упалих очних дупља неподношљиво је блистао оштар Степанов поглед. Он је говорио скоро не растављајући стиснуте зубе.

- Ти си ме од смрти спасао... Хвала ти... Али за Аксињу ти не могу оправдати. Душа не подноси... Немој ме нагонити, Григорије...

- Ја те не нагоним – одговори тада Григорије. Разишли су се непомирени као и пре...

А затим... У мају је пук, заједно с осталим јединицама Брусиловљеве армије, пробио код Луцка фронт, приредио карусел у позадини, тукао и примао ударце. Код Лавова је Григорије на своју руку повукао ескадрон на јуриш, отео аустријску хаубичку батерију заједно с послугом. После месец дана, ноћу, пливао је преко Буга да зароби „језик“, оборио стражара на стражарском месту, и овај, здрав, темељан Немац, дуго је окретао полуоголог Григорија који га је притискивао, покушавао је викати и никако није хтео да буде везан.

Смешећи се, Григорије се сети тога случаја.

Зар је мало таквих дана разбацало време по пољима недавних и давних бојева. Чврсто је чувао Григорије козачку част, тражећи прилику да покаже луду храброст, ризиковао је, правио лудости, ишао преобучен у позадину Аустријанцима, скидао мртве страже без капи крви, вршио јуначка козачка дела и осећао да је заувек нестало оне болећивости према човеку, коју је осећао првих дана рата. Огрудело је срце, отврдло као слатина на суши, и као што слатина не упија воду, тако и Григоријево срце није упијало сажаљење. С хладним презиром играо се он туђим и својим животом; тиме се прославио као храбар јунак – добио је четири крста св. Ђорђа и четири медаље. На ретким парадама стајао је код пуковске заставе, натопљене пушчаним димом многих ратова; али је знао да се више не може наслеђати као пре, знао је да су му упале очи, и да су му испале јагодице на лицу; знао је да му је тешко, кад љуби дете, да отворено погледа у ведре очи; знао је Григорије каквом је ценом платио за пуну траку крстова и унапређења.

УНА ФИЛОВАНА ТЕТА

Бељај
Танка
макета
Р.Н.Н.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Лежао је на брежуљку, подметнувши пода се скут од шињела, налактивши се на леву руку. Сећање је услужно вискавало све што је преживео, и у оскудно испрекидане успомене рата као танак плав прамен уплитао се по какав далеки случај из детињства. За тренутак он је с љубављу и тутом заустављао на њему свој мисаони поглед, затим је опет прелазио на скорашиће. У аустријским рововима неко је мајсторски свирао на мандолини. Танки звуци, лелујајући се под ветром, хитали су отуда, прелазећи преко Стохода, лако су ишли над земљом, која је била толико пута заливена људском крвљу. У зениту су све јасније гореле звезде, згушњавао се мрак и већ се над баруштином савила поноћна магла. Григорије је попушио две цигарете једну за другом, с грубом нежношћу је помиловао кашу на пушци, одупирући се на све прсте леве руке, подигао се са гостољубиве земље и пошао к рововима.

Превео Милош Московљевић

Интерпретација

- Човек у рату и рат у човеку – средишњи је проблем Шолоховљевог романа *Тихи Дон*, награђеног 1965. године Нобеловом наградом. Пrikажите психолошки портрет Григорија Мелехова. Шта о Григорију говоре његова осећања? Чиме су његови поступци мотивисани – емоцијама или разумом?
- На основу овог цитата из романа објасните Григоријев однос према рату: „Као добар козак Григорије је отишао на фронт не мрећи се у души с бесмислицом рата, поштено је чувао своју козачку славу.“ Шта се подразумева под појмом козачка слава? Чиме се она задобија?
- Успева ли Григорије да очува своју козачку славу, а да не убија? Илуструјте подацима из текста.
- Анализирајте епизоду у којој Григорије спасава Степана Астахова. Какав је човек Григорије Мелехов? Која је доминантна црта његовог карактера? Може ли хуман човек да учествује у рату без последица по себе? Каквом је ценом Григорије платио задобијену козачку славу, пуну траку крстова и унапређења? Зашто више не може да се насмеје, „зашто му је шешко, као љуби дете, да отворено йојлега у ведре очи“?
- Чиме Шолохов постиже поетичност и лиричност? У којој мери опис природе доприноси осветљавању лика Григорија Мелехова? Какво симболичко значење има „ледена звездана светлоси, и исто шако хладне сузе“. Извршите стилску анализу оба лирска описа који уоквирују ову епизоду.
- У каквом се апсурданом положају налази човек у рату? Које антиратне поруке откривате у Шолоховљевој прози?

Представници европске књижевности

Упутство за самостално истраживање

- 1 На часовима лектире проучите свестрано роман и обрадите тему:
Лик Григорија Мелехова.
- 2 Прочитајте овај текст који ће вам послужити као подстицај за разумевање и проучавање сложености лика Григорија Мелехова, главног јунака Шолоховљевог романа *Тихи Дон*.

„Посматран из једне перспективе, *Тихи Дон* је историјски роман – фреска првог светског рата, руске револуције и грађанског рата у козачкој земљи; тако доживљен, *Тихи Дон* је, првенствено, дело опсервације, књижевни документ о једном од најзначајнијих друштвено-историјских збивања у XX столећу. Посматран из друге перспективе, *Тихи Дон* је роман карактера, усредсређен на индивидуалну психологију и човекову судбину упркос кретањима миоштва које слика. У сударима са стихијом друштвеног комешања појединач страда; *Тихи Дон* је трагедија преведена на језик романа. Главни јунак не може, управо због својих врлина које се преобраћају у „трагичку кривицу“, да избегне трагичну судбину. Али трагедија је бујан извор поезије. У том смислу, *Тихи Дон* је дело имагинације. Књижевна, списатељска драма овог романа могла би се свести на смењивања и сукобе, сарадњу и супарништво опсервације и имагинације, историје и уметности, натурализма и симболичког реализма.

Шолоховљев приступ теми револуције сасвим издалека подсећа на Хомеров приступ тројанском рату. И један и други одликују се објективношћу, која, усред мржње, отвара врата хуманости.

Као што је Хектор човечнији и трагичнији од свих грчких јунака, па и од Ахила, тако је Григорије Мелехов човечнији и трагичнији не само од заступника старог света него и од бораца за нови свет...

Ако је Хомер подједнако сликао Грке и Тројанце, Шолохов више описује рат белих против црвених него рат црвених против белих. До тог опредељења довео га је уметнички нагон: као расни романсијер, Шолохов је тражио ону средину и оног главног јунака у којима су загонетке судбине најнејасније, противречја најзамршенија, извори трагичних неспоразума најдубљи. Григорије Мелехов је 'средишња свест' романа; он је главни извор поезије. Према њему се све одређује, јер је он најтрагичнији; јер је у најбољијем и најчовечнијем грчу. Григорије Мелехов је у раскораку с временом, у сукобу са средином; он не може да верује, као многи, у далеке, племените циљеве кад су средства која им служе често нечовечна, прљава и крвава. Григорије закључује на основу оног што види, а не на основу обећања и снова. Он не може да се уздигне 'изнад метежа' свога времена и неће да оправдава злочине ради будућег, недостижног и још невидљивог раја, који ће, како му кажу, једном доћи...

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Григорију Мелехову супротстављени су ликови који представљају револуционарну веру или интересе старог света. И једни и други у романескном смислу заостају за њим, оскуђују у поезији, која из њега буја напретек; јер у њима нема дубоких сукоба, њихови циљеви су одвећ јасни, утилитарни и практични. Такви ликови нису погодни за главне јунаке романа; они не приређују изненађења. Роман, међутим живи од очекиваних изненађења, од противречних и нејасних људи који тек у роману постају јасни.

Са главним јунаком Шолохов се пење до једне врсте симболичког реализма, богатог поезијом и бременитог тежњом ка уопштавању универзалног искуства; то значи да је појединачна судбина на путу да се снагом уметности утисне заувек у сећање, да се преобрази у вечни образац, другим речима: у мит. Споредни и главном јунаку супротни ликови остају најчешће на разини натурализма, односно прозе, уздижући се до поезије и симбола тек повремено, кад дођу у граничне ситуације, које захтевају пуно испољавање скривених трезора њихових душа. Ако је *Тихи Дон* велики роман, он своју величину дугује првенствено симболичком реализму, који обасјава и осмишљава трагедију Григорија Мелехова. Међутим, и натурализам, који претеže у историјској фресци и споредним јунацима, има своје оправдање и своју улогу: он повлачи трагедију главног јунака, који се противи неумитном току матице, тежећи спонтано, и често несвесно, ка недостижном идеалу човештва.

Драма Григорија Мелехова приказана је како непосредно, уз помоћ животних појединости и ситуација, тако и посредно, уз помоћ песничких слика, метафора и симбола који окружују и прате главног јунака.

У њему је највише човештва и витештва, али се то човештво и витештво не само потврђују него и самоуништавају, а стихија их стално угрожава и пустоши, јер су у свом испољавању наивни, у својој спонтаности неблаговремени, у својој чистоти непожељни...

Трагедија овог јунака толико прожима дело и читаоца да се, упркос отпорима прозаичних историјских чињеница, стиче утисак о уметничком јединству. У ствари, писац покадшто губи творачку супериорност над историјским догађајима и документима, опсервација се отима имагинацији, па и уклапање приватног у историју и историје у интимни живот није увек беспрекорно. Али је сјај поезије која зрачи из главног јунака и његове средине толико продоран да се несклад опрашта и заборавља. Успоставља се чудна равнотежа: онај који је на свом животном путу доживео пораз – у уметности, у роману је победилац јер је најпоетичнији. То је правда уметности!“

Драјан Недељковић

Владимир Мајаковски

Облак у панталонама

Тетраптих

Пролог

Мисао вашу,
што машта на омекашалом мозгу,
ко лакеј на масној софи, од сала надут,
дражићу дроњцима срца окрвављеним грозно,
сит наругавши се, безочан и љут.

Софата
Софата
Софата
Софата

лакеј – униформисан слуга;
софа – канабе, кула прака
зива у соби на којој се седи
и спава

Ја у души немам ниједне седе власи,
ни старачке нежности нема у њој!
Свет сам заглушио снагом свог гласа,
двадесетдвогодишњак – идем,
лепотан, свој.

Власијана

Нежни!
Ви љубав стављате на виолину.
На таламбасе је међете, грубе.
А не можете ко ја изврнути своју кожурину,
тако да још свуда све самих усана буде.

Дођите у кафанду да се научите – *Софата је бодљичани ружичани чубарчићи*
у хаљини од батиста права,
пристојна чиновница анђеоске лиге.
И која усне спокојно прелистава,
ко куварица странице своје књиге.

МОТИВ КОФА?

Ако хоћете,
од меса бесан ћу да режим
– и ко небо мењајући тонове –
ако хоћете,
бићу беспрекорно нежан,
не човек, већ – облак у панталонама!

МАКО (Е ОСЕЋАЈ)

Поема *Облак у панталонама* првобитно је имала назив *Тринаести ајосијол*, чиме је
Мајаковски настојао да се огласи као месија „нове вере“ (футуризма). Међутим, на зах-
тев цензуре, која је у наслову видела богохуљење Христа и његових дванаест апостола –
ученика, он га замењује стихом из Пролога, у коме је, како је касније објаснио, Христ да
искаже дубоку нежност и снагу љубави. У поднаслову поеме, као карактеристика новог
књижевног жанра, пише *Тетраптих*, тј. четворокрилна икона, што указује на његову везу
са сликарством, а овде је то поема из четири дела.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Не верујем да постоји цветна Ница!
Опет се прослављају помоћу мене
људи, упарложени као болница,
и, ко пословица отрцане жене.

1.

Ви мислите, бунца маларија?
То је било,
било у Одеси.

„Дођу у четири“ – рекла је Марија.

Осам.
Девет.
Десет.

Ево и вече
у ноћну страву бежи,
вече децембарско
с прозора
у магли.

У старачка леђа смеју се и ржу
канделабри.

Мене више нико препознати не може:
ја сам згрчена
гомила
жила.
Шта таква гомила пожелети може?
А много хоће таква гомила.

канделабр – богато украшен,
висок свећњак у виду стуба

Јер више није важно
ни то што сам од бронзе,
ни то што срце моје –
од гвожђа хладног –
дије.

Ноћу и човек свој звек
у нешто женско, меко,
зажели да сакрије.

И ја сам,
огроман,
на прозору савијен,
растапам стакло челом од челика.
Да ли је то љубав или није?

Allahu
Akbar

И каква је -
мала или велика?
Одакле велика у таквом телу:
мора да је то малена,
нека кротка љубав, што се у страну баца
од аутомобилских сирена
и воли звекет прапораца.

Опет и опет
чекам,
забивши лице у рошаво лице кишне.
И већ ме је попрскала дрека
градске плиме, све више.

Поноћ, са ножем ког пружа -
до ћавола с њим! -
дошла је,
заклала.
И као с пања глава сужња,
дванаеста ура је пала.]

У окнима суморне кишне капи,
кревељећи се,
накрцале,
ко урлањем уста да су разјапиле
химере с париске катедрале.

Проклета да си!
И поцепа уста скоро крик.
Зар ти је и то мало?

Чујем:
нерв,
тихо, као с кревета болесник,
подигао се.
И, где -
у почетку је пошао
једва.

Онда је усталасан,
јасан,
потрчао.
Сада је са друга два
очајно играти стао.

Пао је плафон на спрату ниже.
Живци

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

велики,
мали,
многи –
помамно скачу
и већ –
гмижу.
Живци спали с ногу!

А ноћ се по соби глиби и око,
отежало, одатле никако да се исправи.

Одједном, врата зацвилеше, ко
да крчма зуб на зуб
не може да састави.

Ушла си
осорна, као „на!“
гужвајући рукавице као луда,
и рекла: „Да,
знате, ја ћу да се удам.“ - *Марија*

Па шта, удајте се.
Ништа није било.
Издржаћу,
Гледајте – ја сам спокојан ко
било покојника.

Сећате се?
Говорили сте:
„Цек Лондон,
новац,
љубав,
страсти“ –
а ја видех једно:
ви сте Ђоконда,
коју треба украсти!
И украли је.
Опет ћу љубав у теревенкама утући,
повије обрва озаривши ватром.
Па шта!
Понекад и у изгорелој кући
скитнице нађу дом!

Изазивате?
„Мање но просјак копејака
ви имате смарагда безумља.“
Сетите се! *Песник*

Џек Лондон (1876–1916) –
амерички приповедач и ро-
мансијер; позната су му дела,
и код нас преведена: *Краљ алко-
хол*, *Маршн Изн*, *Сила живо-
ћа*, *Злайо*, *Гвоздена ћећа* и
др.; Ђоконда – *Мона Лиза-Ђо-
конда* – чувена слика итали-
јанског сликара Леонарда да
Винчија

Пала је Помпеја
од раздраженог Везува!

Хеј,
Господо!
Људитељи
обесвећења,
злочинства,
покоља,
да ли сте најстрашније
видели –
лице моје
када сам
ја апсолутно спокојан?

И осећам –
„ја“
за мене је мало.
Неко се отима из утробе моје!

Хало!
Ко је?
Мама?
Вашег сина нешто дивно боли!
Мама!
Запаљено му је срце и вене.
Реците сестрама, Људи и Ољи,
он нема куда да се дене.

Свака реч,
чак и шала штура,
коју избаљују његове усне горуће
излеће као гола курва
из запаљене јавне куће.

Људи миришу –
Печења има!
Стигли су некакве.
Блистави!

Под шлемовима
ено!
Не може се у чизмама!
Реците ватрогасцима:
да се нежније веру по срцу запаљеном.

Сам ћу, знајте!
Избечићу сузне као бурад очи.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

О ребра ми, да се оперем, дајте.
Искочићу! Искочићу! Искочићу! Искочићу!
Сурвава се и пуца.
Искочити нећеш из срца!

Из пукотине усана
на спаљеном лицу отуђеном
израста парче пољупца изгорела.

Мама!
Да певам не могу!
Срца мога изгара капела!
Поцрнеле су фигуре речи и бројева
из лобање,
ко деца из запаљеног здања.
Тако је страх, хватајуће се
за небо,
дизао
горуће руке „Лузитаније“.
Према гомили
што у тишини станова дрхти
стооки с пристаништа диже се сјај.
Криче последњи –
бар ти!
јеџај, да горим, вековима дај!

1915.

„Лузитанија“ – велики енглески брод. Немци су га потопили на почетку Првог светског рата, 1915. године, и том се приликом удавило 1 134 људи.

Превод Бора Ђосић

Интерпретација

- Протумачите насловну синтагму *Облак у танџалонама*. За што је Мајаковски своју поему најпре назвао *Тринаести апостол*? Шта овде значи реч апостол?
- Ко је лирски субјект поеме? Да ли је лирски субјект изједначен са песником? Постоји ли извесна диференцијација између њих?
- У Пролоју млади Мајаковски износи песнички „вјерују“ нове футуристичке уметности. Како се песник представља? Како се он односи према старом (грађанском) поретку и његовој уметности? Из чега произлази његова самоувереност и безочност? Каквог је интензитета његова осећајност?
- Како је обликована поема? Шта је тетраптих? Сам Мајаковски је рекао да њена четири дела представљају четири узвика „доле“: „Доле ваша љубав!“, „Доле ваша уметност!“, „Доле ваш поредак!“, „Доле ваша религија!“. Кome су упућене ове рушилачке речи?

Представници футуризма у књижевности

- Пратите љубавну драму јунака поеме, која је дата у **Првој песми**. Анализирајте слике којима песник казује игру живота, трагичност сусрета и дубину патње. Кome главни јунак исповеда свој бол? Чиме је та љубавна драма условљена?
- Одговарају ли емоционалном стању јунака пренаглашена стилска средства (хипербола, метафора, метонимија), про-менљивост ритмова, искиданост стихова, неочекивана рима и др.? Све ове стилске и ритамске особености докажите анализом текста.
- У футуристичком манифесту *Шамар друштвеним укусу* прокламује се неограничена мржња према постојећем језику. Каквим се језиком исповеда **нови јунак**? Које „непесничке“ речи употребљава? На основу лексичких средстава процени-те његову социјалну припадност. Шта вам о његовом психичком стању казује разбијена реченица?
- Следећи футуристичку поетику, Мајаковски ствара јунака но-ве осећајности. Окарактеришите јунака новог доба и нове лепоте. Какво је његово универзално значење?

—**најизразитији ћеоцик
ручак и вратићи
јутуризма**

Саветник

- 1 Прочитајте одломак из студије Наде Богдановић *Три поеме* В. В. Мајаковског. Да ли се слажете са свим њеним судовима?

Три поеме В. В. Мајаковског

Руска поезија XX века, која је првенствено култивисала утанчану лирску форму, није знала за поему све до Облака у *паншалонама*. Зна се да је Блок своју генијалну поему *Двана-естиорица* написао ускоро после октобарске револуције. При-тисак огромних друштвених и личних преживљавања, нара-слих у Мајаковском, могла је да издржи само поема. У руској поезији XX века Мајаковски је постао неупоредиви мајстор те књижевне форме, којој је он увек прилазио као завршном резултату својих лирских и публицистичких стихова. Он је први у поеми сјединио епос и лирику, нашао начин да једну пренесе у другу, показао „сливање“ друштвених и личних пре-живљавања. Изванредан ефекат таквог јединства доцније смо у потпуности осетили у његовим знаменитим поемама *Лењин* и *Добро!*

Поема, коју је Мајаковски замислио 1914. године, а завршио је средином 1915. године, првобитно је имала назив *Трина-ести апостол*. На захтев цензуре, која је у томе називу сасвим оправдано видела богохулну употребу јеванђелске легенде о Христу и његових дванаест ученика-апостола, песник се морао одрећи тог назива. Поема је постала позната под именом *Облак у *паншалонама**. То је у песми била једна слика у којој је, како

—
—

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

је Мајаковски доцније објашњавао, хтео да изрази необичну нежност и снагу љубави.

Слика љубави која захвата целог човека, без остатка, слика свемоћног осећања, нехармоничног, огорченог увредама, осећања које је остало без одговора а које продубљују сталне и неизмерне жртве – то је једна од најкарактеристичнијих слика у поеми и уопште у стваралачком раду Мајаковског до револуције.

Међутим, несрећна љубав – то није само кобни лични неуспех јунака поеме него и законита последица друштвене неједнакости, вечита трагедија класног друштва. То што је човек експлоатисао човека није дало људима да буду срећни ни у личном животу. Капиталистички поредак је стављао препреке и забране у области оних људских односа који се одређују само личним осећањем. У томе је један од узрока трагедије јунака *Облака у йаншалонама*.

Јунак-песник подиже свој глас против оних који су украли љубав, који су људима украдли право на срећу. Песник говори у име људи чија су лица „изједена чају“, али у чијим су душама златне наслаге чистих и снажних људских осећања. Он говори новим, у поезији дотле нечувеним језиком, у коме се помамни јаук усамљеног очајања слива с грубим говором гомиле. Кад се упореде с певашећим, мелодичним стиховима симболиста који милују уво, стихови *Облака у йаншалонама* изгледају као да су направљени од другог материјала, они имају друкчији речник, необично енергичан, разговорно-домаћи, дубок, засићен гневним, презивим интонацијама, храпав, с великим бројем шуштавих сугласника, громогласно свечан и напретнуто лирски у исто време. У њима су друкчији ритмови; они се често мењају као да репродукују ошtre обрте мисли и осећања; редови се распоређују на разне начине, понекад се једна реч одваја у самосталан ред и достиже огроман значај.

Јунак *Облака у йаншалонама*, слично песнику из трагедије *Владимир Мајаковски*, осећа своју одговорност за људске патње. Али сад он несрећнике позива на револуционарну активност.

Многа места у поеми која су имала значај политичке декларације избацила је тадашња цензура.

Смисао тих брисања је исти као и смисао забране првобитног назива *Тринаести ајостол*: цензура је тежила да отуши револуционарну тенденцију Мајаковског и није допуштала „светотатство“ религиозних ликова.

Главни лик поеме *Облак у йаншалонама* јесте лик *Тринаестој ајостолу*, песника-гласника новог друштвеног поретка, новог морала, нове лепоте, чији се долазак не може осујетити. У стварању тог лика није искључено да су на Мајаковског ути-

цали мотиви поезије Верхарена, а нарочито Волта Витмана. Употребљавајући најдревније људске представе – религиозне, и прихватајући нека изражajна средства поезије симболиста, Мајаковски је све то на свој начин преиначио и ставио у њих динамит револуционарне садржине. Слом свих старих представа, међу њима и религиозних, био је неизбежан. С огромном снагом он је изразио своје идеје и своја предосећања револуционарног песника, гласника нових борбених путева ка људској срећи овде, на земљи, а не у животу на оном свету, где је срећу тражио древни сан несрећника које је преварила религија.

У поеми *Облак у паншалонама*, упоредо с побуном против основа буржоаског друштва, изражена је и лирика једног великог људског срца, умornог од самоће, испуњеног чежњом за љубави. Апостол-песник у искушењу постаје обичан човек кога је измучио живот.

Ту туту нису изазвала само тешка лична преживљавања. Она прелази у јарост против оног у чијем су лицу за јунака-песника усрдеређени зло и несрећа у животу.

У поеми се огледа не само лирика прогоњене усамљеничке душе, не само борба за нову естетику; поема је била политички манифест, декларација човекових права.

У тренутку кад је изашао *Облак у паншалонама*, Мајаковски није случајно објавио да је футуризам умро као засебна група. Из уског круга који је у уметности поставио себи као сврху да, пре свега, створи нову форму и који је развио заставу естетске побуне, Мајаковски је својом поемом улазио у велику књижевност тога времена, књижевност чији је патос био идејна припрема револуције.

Нана Бојдановић

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Федерико Гарсија Лорка

Романса месечарке

Зелено, волим те, зелено.
Зелен ветар, зелене гране.
Брод на мору
и коњ у планини. *

Опасана сенком
она сања на веранди,
зелене пути, косе зелене,
са очима од хладног сребра.
Зелено, волим те, зелено!
Под луном Циганком
ствари пиље у њу
а она их не види.

Зелено, волим те, зелено!
Велике звезде од иња
долазе са рибом сенке
што отвара пут зори.
Смоква трља ветар
кором својих грана,
а брег, мачак лупеж, ??
јежи своје љуте агаве.
Али ко ће доћи? И одакле?
Она чека на балкону,
зелене пути, косе зелене;
сањајући горко море.

- Куме, даћу ти
коња за кућу,
седло за њено огледало,
нож за њен ограђач.
Куме, долазим крварећи
из Кабриних кланаца.

- Кад бих могао, младићу,
лако би се нагодили.
Али ја више нисам ја
нити је мој дом више мој.

- Куме, хоћу да умрем
пристојно у својој постељи
од челика и, ако је могуће,
са холандским чаршавима.

романса (*el romance* - назив за шпански народни језик) - у шпанској књижевности романса је, према својој структури, балада

девојка

I will love you
till the end
of time
I would wait
a million years
Promise you'll
remember
that you're mine... :)

агава - медитеранска биљка
са оштром високом стабљиком

младић

девојчић
убави

Представници европске књижевности

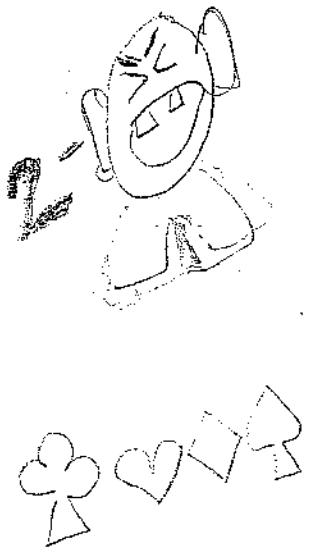
Франсиско Гоја:
Maja, 1779.

Зар не видиш моју рану
од груди до грла?

- Триста црвених ружа
покривају твој бели грудњак.
Крв ти ври и мирише
око појаса.
Али ја више нисам ја
нити је мој дом више мој.

- Пустите ме бар
на високе веранде;
пустите ме да се попнем! Пустите ме
на зелене веранде.
Верандице месечеве,
где капље вода.

Већ се пењу два кума
на високе веранде
остављајући траг крви.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Остављајући траг суза.
Дрхтали су кровови,
фењерчићи од лима.
Хиљаду стаклених дефова
рањавало је зору.

Зелено, волим те, зелено!
Зелен ветар, зелене гране.

Два кума су се попела.
Широк ветар остављао је
у устима чудан укус
жучи, ментола и босиљка.

- Куме, где је, реци ми,
где је твоје горко девојче?
- Колико пута те је чекала
свежа лица, црне косе,
на тој зеленој веранди.

Над огледалом бунара
Циганка се њиха.
Зелене пути, косе зелене,
са очима од хладног средбра.
Месечев сталактит од леда
држи је над водом.
Ноћ је постала интимна
као мали трг.

Пијани су жандари
лупали на врата.
Зелено, волим те, зелено!
Зелен ветар, зелене гране.
Брод на мору
и коњ у планини.

Превео Миодраг Гардић

Интерпретација

- Лоркина поезија, испевана после светске катализме, инспирисана је мотивима љубави и смрти преузетим из народне и циганске поезије и обогаћеним мотивима из савременог живота Шпаније.
- Размотрите како се ова два мотива, допуњена трећим – насиљем шпанске полиције над недужним народом – остварују у свету песме Романса месечарка.

Представници европске књижевности

- Испитајте структуру ове баладичне песме. Којом се халуцинантном сликом отвара свет песме? Како млада заљубљена Циганка доживљава слутњу смрти свога вољеног? Какво сугестивно значење има зелена боја?
- Пратите драмски дијалог између њеног, од туге скрханог оца и смртно рањеног младог Циганина. Чиме вас овај призор потреса?
- Како је песник саопштио смрт младе Циганке? Има ли у тој секвенци нечега блиског филмској технички?
- Какву зачудност доноси финале песме? Ко су виновници трагичног удеса ово двоје невиних људи? Какво лице Шпаније открива Лорка овом песмом?
- Утврдите којим све поступцима Лорка постиже висок степен емоционалности. Које стихове понавља, варира и градира? Како постиже да зелена боја варира од топле боје живота до слеђене боје смрти?
- Песник је свој доживљај остварио слободним стихом. Какав је то стих?
- На основу претходне анализе изведите закључке о књижевноуметничкој вредности Лоркине песме. Ставите Лорку у контекст европске авангарде.

Упс

Упутство за самостално истраживање

- 1 Прочитајте и ове Лоркине песме: *Неверна супруга*, *Романса шпанске жандармерије*, *Плач за Игнасијом Санчес Мехијасом*, *Песма коњаника* и на основу њих напишите есеј о Лоркиној лирици, али тако да изразите свој доживљај тих песама.
- 2 Лорка је био сјајан песник, изврстан рецитатор, драмски писац и режисер, музичар, пијанист, певач и сликар. Прочитајте фрагмент из есеја Танасија Младеновића, који говори о његовом осећању за боје.

„Боје у Лоркиним стиховима, и оне најсмeliјe и оне најфантastičnije – то су боје Андалузијe. Код овог чудесног песника сребро је мат боје, олово је плаво, пејзажи су осветљени месецом, лица су бела или жута, ветар је зелен, небо је зелено, јутро је зелено, глас је љубичаст. Гвадалкивир има браду румену као нар, боја поморанци је боја љубави, светлост је округла... Многе боје, невидљиве за обично око, невидљиве баш због свакодневног гледања, избијају силовито и нездржivo у једном раскошном спектру. Симфонија боја, речима казана и написана!“

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Рабиндранат Тагоре

Градинар

1.

Слуга

Сажали се на свог слугу, краљице!

Краљица

Свечаност је прошла и све су ме слуге оставиле.
Шта ћеш ти тако доцкан?

Слуга

Пошто си друге отпустила, дошао је мој час.
Дошао сам да те питам шта има твој последњи
роб још да уради.

Краљица

Шта можеш да очекујеш овако позно?

Слуга

Учини ме градинаром свога цветњака.

Краљица

Каква лудост!

Слуга

Хоћу да напустим свој стари посао.
Бацићу мач и копље у прашину. Не шаљи ме више на далеке дво-
ре; не крећи ме у нове победе. Учини ме градинаром свога цветњака.

Краљица

Које би ти биле дужности?

Слуга

Да те служим у доколици.
Одржаваћу свежу траву на твом путу, којим јутром шећеш и
где суморно цвеће при сваком твом кораку клицањем поздравља
стопала твоја.

Љуљаћу те на љуљашци у хладу саптапарне, кроз чије ће се
лишће пробијати ран месец да целива руб хаљина твојих.

Индијски песник Рабиндранат Тагоре својом збирком *Градинар* дао је зна-
чајан допринос светској љубавној поезији (85 песама у прози). За збирку
песама *Гишанцале* добио је 1913. године Нобелову награду. Занимљиво је да
је Тагоре 16. новембра 1926. у Београду држао предавање, које је објављено у
„Српском књижевном гласнику“ под насловом *Значење уметности*.

Лепи Бодисатва, зидна слика из пећине у Ађанти, Индија, VII век

Пунићу ти мирисним уљем кандило крај постельје и чудним ћу
ти сликама шарати подножје пастом од шафрана и сандала.

Краљица

А каква ће ти бити награда?

Слуга

Да смем држати твоје шачице мале као нежне лотосове пупольке, и преко чланака ногу твојих навлачити цветне ланце; да ти смем табане обојити црвеним соком ашоковог цвета и пољупцима отри трун прашине, који на њима можда још оклевана.

Краљица

Слуго моја, твоја је молба услышана, бићеш градинар муга
цветњака.

Интерпретација

- На основу уводне песме објасните значење речи **градинар**.
- Песма је обликована у дијалогу. Ко су протагонисти овог лирског призора?
- Протумачите симболично значење Слуге и Краљице. Кome, заправо, песник жели да служи? Какве цветове жели да гаји?
- Читајте ову песму по улогама. Приликом интерпретативног читања посебну пажњу обратите на ритмичност и музикалност синтаксичких јединица ове лирске прозе.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

41.

Чезнем да ти кажем најдубље речи које ти имам рећи; али се не усуђујем, страхујући да би ми се могла насмејати.

Зато се смејем сам себи и одајем тајну своју у шали.

Олако узимам бол свој, страхујући да би то могла ти учинити.

Чезнем да ти кажем најверније речи које ти имам рећи; али се не усуђујем, страхујући да би могла посумњати у њих.

Зато их облачим у неистину, и говорим супротно ономе што мислим.

Остављам бол свој да изгледа глуп, страхујући да би то могла ти учинити.

Чезнем да употребим најдрагоценје речи што имам за те; али се не усуђујем, страхујући да ми се неће вратити истом мером.

Зато дајем ружна имена и хвалим се својом сувовошћу.

Задајем ти бол, бојећи се да нећеш никада сазнати шта је бол.

Чезнем да седим немо поред тебе; али се не усуђујем, јер би ми иначе срце искочило на уста.

Зато брњам и ћаскам олако, и затрпавам своје срце речима.

Грубо узимам свој бол, страхујући да би то могла ти учинити.

Чезнем да те оставим заувек; али се не усуђујем; страхујући да би могла открити мој кукавичлук.

Зато поносито дижем главу и долазим весео у твоје друштво.

Непрекидне стреле из твојих очију чине да је мој бол вечно свеж.

Превео Давид Пијаде

Интерпретација

- Изнесите своје утиске о песми.
- Која се противречна осећања сукобљавају у лирском субјекту док се исповеда? Због чега он вољеној жени и себи задаје бол?
- Размотрите све нијансе његове богате осећајности.
- Градација и контраст чине основне структурне елементе ове песме. Анализом утврдите у којим се стиховима остварује градација, а у којима контраст.
- Чиме се у овој песми постиже ритам? Размотрите употребу лирских паралелизама и реченичну ритамску организацију. Каква је функција супротне, а каква саставне реченице? Какво функционално значење имају анафоричне реченице које почињу речју „зато“?

Представници европске књижевности

Упутство за самостално истраживање

- 1 Проучите овај текст који упућује на тематско богатство Тагорине лирике и прочитајте још неку Тагорину песму.

„Љубав је главна тема Тагорине лирике: љубав према женама, према деци, према отаџбини, према природи, према животу уопште. У томе су све његове емоције и мисли.

Жена, наравно, – као најлепше и најнепосредније оличење живота – има почасно место. Она је пола жена, а пола сана. У њеном смеху је музика извора живота. Драга је кад говори и кад ћути, кад је весела и кад је тужна, кад моли и кад заповеда, кад тражи и кад одбија, кад је стидљива и кад је несташно лукава, кад носи котарицу или крчаг на бедру и кад чека крај жишака у кући, кад баца огрлицу под точкове свога кнежевића и кад музе краву, кад је сигурна у себе и кад се плаши, кад је близка сусетка и кад је само сновима позната, кад крије очи и кад изазивачки гледа, кад обилази пролазника и кад га додирује рубом својих хаљина, кад звекеће гривнама и кад тихо уткива у небеско плаветнило слова познатог имена.

Човек је свуда налази или је свуда тражи. Толико му је потребна да му се чини да ју је видео у сну пре него што се с њом упознао или да је била његова у једном ранијем животу. Вреба је иза дрвета, код куће, на путу, на реци, даљу и до ћуприја. Она обитава у његовим усамљеним, бесконачним, бесмртним сновима. Она је стална гостица у дубинама његовог погледа. Њена стопала су ружичаста од огња његовог чежњивог срца. Његово срце налази своје небо у њеним очима – осамном беслуђу. Она је бесцено благо овога света. Ради ње песници певају, сликари сликају, море даје бисер, мајдан злато, цветњаци цвеће – да је учине драгоценостима. Њеним дражима су опчињени и потчињени и човек и ванљудска природа.“

Војислав Ђурић

- 2 Обрадите тему: Чезнем да ћи кажем најдубље речи.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

КЊИЖЕВНИ ПОКРЕТИ И СТРУЈЕ У ЈУЖНОСЛОВЕНСКИМ КЊИЖЕВНОСТИМА ИЗМЕЂУ ДВА РАТА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Извод из текста

Експресионистичка поезија која се рађала на нашим просторима у данима Првог светског рата, исписујући пакао и несреће човека који остаје на балканским ратиштима, тематски је доста разнородна и комплексна. Експресионизам у јужнословенским књижевностима тече упоредо са немачким; први пут се тежње тих литература потпуно поклапају са европским књижевним тежњама. Све јужнословенске народе притискали су исти проблеми као у Европи и свим земљама света. Страх и безнађе, умор човека, нестање и смрт, бестијалност рата, дезоријентација после првог светског крвопролића – то је потресало све људе на свим просторима.

Експресионизам је имао различите своје видове, разнолике -изме (сумултанизам, дадаизам и сл.), и сваки од тих -изама тумачио је књижевне идеје и тежње преко манифеста. Код Срба најзначајнији је часопис „Зенит“, излази од 1920. до 1926. Угледајући се на Ивана Гола, Љ. Мицић написао је више текстова о зенитизму као апстрактном експресионизму, „као инкарнацији духа и душе императив је за највишим изражајем у уметничком делу. Зенитизам је тежња највиших облика“. Око „Зенита“ и часописа „Дан“ окупљени су значајни писци овог раздобља, који ће ускоро поћи за својим унутрашњим императивима и изградити сопствени пут у књижевном стваралаштву. То су: Милош Црњански, Раствко Петровић, Станислав Винавер, Марко Ристић, Милан Дединац, Ристо Ратковић, Драган Алексић и Бошко Токин. Милош Црњански ствара посебан вид српског експресионизма, познат као суматраизам, проглашен песмом *Суматра и Објашњењем „Суматре“*, као манифестом. Експресионистичких прта има и у стваралачком поступку Антуна Густава Матоша и Ивана Цанкара.

У исто време када се јавио у Француској, надреализам се јавља и у српској књижевности (од 1922. до 1932. године). Наговештај српског надреалистичког покрета постоји још код песника – модерниста, који су одмах после Првог светског рата кренули путевима европског и југословенског експресионизма (С. Винавер, М. Црњански, Р. Ратковић), мада су непосредне претече Раствко Петровић и круг песника око часописа „Путеви“ и „Сведочанства“ и алманаха „Немогуће“. Програм и поетику надреалиста објављује Марко Ристић у тексту *Анти-зид*. Група београдских надреалиста постаје још бројнија после 1929. године.

Око тридесете године XIX века у јужнословенској књижевности јавља се покрет социјалне литературе. Однос писаца над-

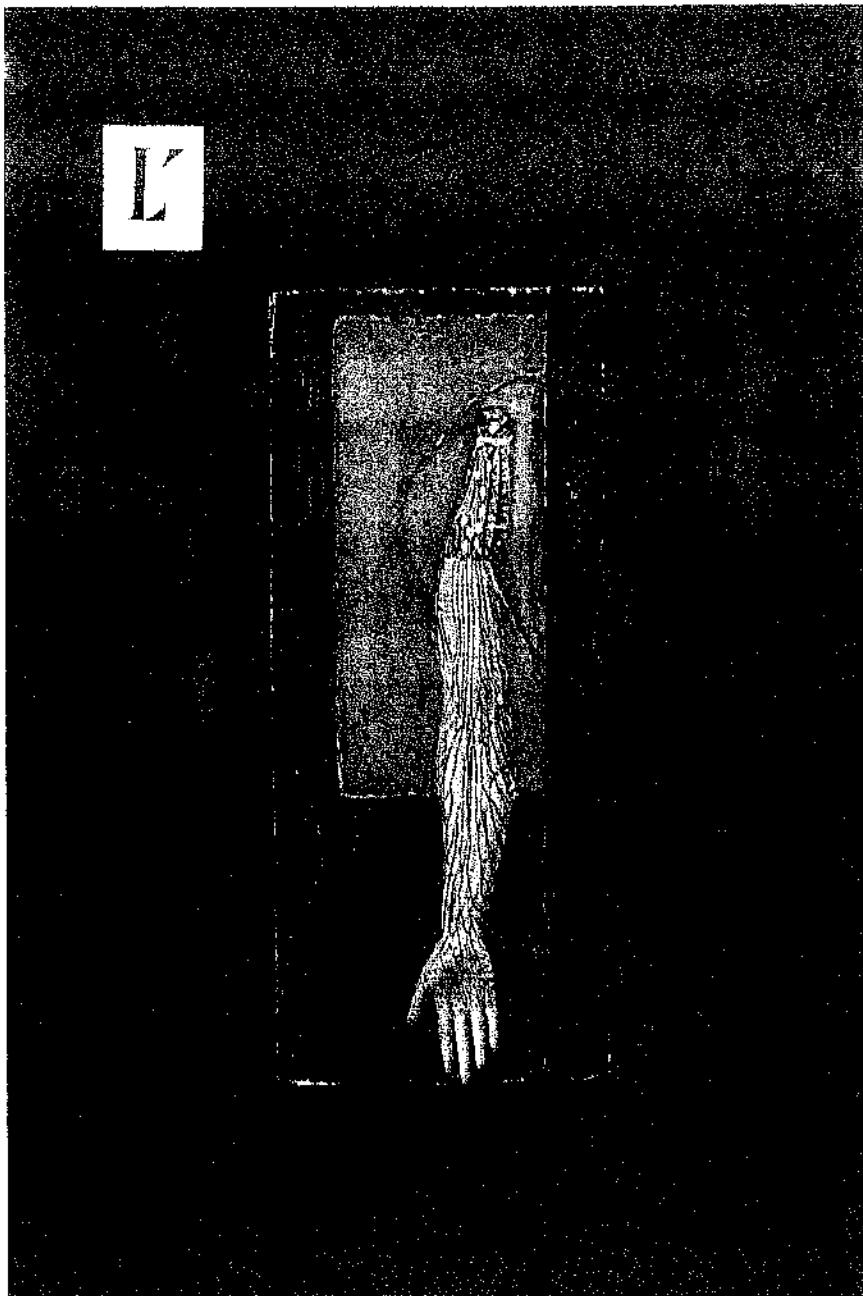
Извод из текста

реализма и социјалне литературе није у почетку био толерантан. Међу њима су се развијали сукоби око неких различитих идеолошких и естетичких погледа на живот и уметност. Као покрет стваралачких достигнућа надреализам је оставио један број дела светске вредности (М. Дединца, М. Ристића, Д. Матића, А. Вуче и О. Давича). Доприноје је да се српска књижевност паралелно укључи у европске токове и да изгради свој сопствени модерни израз.

Покрет социјалне литературе отпочиње *Књигом другова* и окупљањем писаца око издавачког предузећа *Нолиј* и часописа „Нова литература“, чији су оснивачи и уредници: Павле Бихали, Отокар Кершовани и Веселин Маслеша. Социјална литература није била књижевна школа јер јој циљеви нису били чисто литературни, кроз књижевност и помоћу књижевности вршена је друштвена и политичка функција. Полазна тачка у поетици социјалне литературе била је у захтеву да књижевност и уметност морају бити друштвено корисне и политички ангажоване у борби пролетаријата. Због тога је садржина књижевних дела имала примарни значај. После великог броја неуметничких текстова група талентованијих млађих песника и писаца, из раније групе надреалиста, учинила је да социјална литература овог периода буде шира и прихватљивија. Покрет социјалне литературе нарочито је деловао уочи Другог светског рата и током рата.

Ратна књижевност, као наставак предратне социјалне литературе, показивала је комплекс појава са основним обележјем: била је строго функционална књижевност, тесно повезана са оружаном борбом и њеним циљевима. Она се креће од прастарих форми усмене поезије до књижевне авангарде. Мада подређена императиву историјског тренутка, остварена су и нека уметничка дела највишег артизма (*Јама*, И. Г. Ковачића, *Сијојанка, мајка Кнегиња*, С. Куленовића). Ратна књижевност је стварана непосредно у рату, заробљеничким лагерима и логорима смрти. Њену ударну снагу су чинили писци социјалне литературе, како писци старије тако и писци млађе генерације, која у рату достиже пуну књижевну зрелост. Књижевност стварана непосредно после Другог светског рата носиће основна обележја ратне књижевности.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Душан Матић и Александар Вучо: *L*, колаж

АВАНГАРДА И МЕЂУРАТНА СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ

Несумњив уметнички успон српске књижевности који су прекинуле ратне године није, као што се могло очекивати, обновљен и продужен. Обновљен је, врло брзо, књижевни живот, нарочито у Београду, који је добрим делом био разрушен град. То, међутим, више није била престоница Србије, него једне нове државне творевине ослобођених јужнословенских народа – Југославије. Писци, мањом млади, нису долазили само из различитих

Извод из текста

Извод из текста

домаћих књижевних средина: многи од њих донели су искуства стечена у разним европским метрополама где су краће или дуже боравили. Разлике су динамизовале књижевни живот. Стари узори почели су да губе на вредности. Уместо водећег часописа, какав је био „Српски књижевни гласник“, појавило се више нових, најчешће кратковеких, али са својим засебним, међусобно тешко помирљивим програмима. Оспоравању је постепено подлегло све, или готово све, што је припадало ранијој књижевности.

Оспоравање коме су били склони млади писци није, међутим, долазило само од опште скепсе изазване суворим и, за много, трауматичним ратним збивањима. Оно је било и део програма нових књижевних покрета, чији су манифести преплавили европске књижевности најпре уочи рата, а онда и после рата. Сви ти бројни покрети, поникли у разним земљама, слили су се у једну општу књижевноисторијску појаву (стилску формацију) за коју се устало назив – *авангарда*. Авангардна књижевност је – као и авангардно сликарство и музика из истог времена – заправо оспоравала традиционалне уметничке норме и облике. У српској књижевности експресионизам ће се 1920. први огласити као авангардни покрет. *Манифест јекспресионистичке школе* написао је Станислав Винавер (1891–1955). Он је преузео улогу критичара који у исти мах објашњава поратну а полемички деструише доратну књижевност. Пародија је моћно средство деструкције. И Винавер ће, нимало случајно, најпре пародирати Поповићеву *Антиологију новије српске лирике*, дакле онај вид развоја који је канонизовао ауторитативни критичар модерне.

Врло брзо окупиле су се, око поједињих гласила, групе писаца који су били ближи футуризму или дадаизму, нешто касније и надреализму. Поред ових интернационалних, појавили су се и домаћи покрети као што су зенитизам и хипнозам. Основач првог, Љубомир Мицић (1895–1971), мање значајан као песник, покренуо је часопис „Зенит“ (1921–1926), који је окупио сараднике из разних земаља и постао први интернационални часопис за књижевност и уметност. Основач другог, Раде Драинац (1899–1943), значајнији је као песник, а покренуо је 1922. „Хипнос“, један од карактеристичних ефемерних часописа. Десетак година бурног књижевног живота испуњено је многим полемикама, манифестима, као и експерименталним текстовима, који су махом дела кратког века. Али су у исти мах настала и дела трајне вредности. И што је најважније, у време кад су готово све књижевне конвенције подвргаване сумњи, формирали су се неки од најкрупнијих писаца XX века.

Новица Пејковић

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Милутин Бојић

Земља олује

„Не додируј ме.“

Мачеви дачки, секире Јапода,
Легије римске и хорде Татара,
Или витези с византијских вода,
Крвавили су ова поља стара.

И питом народ кад је пао на њих
Збратимио је орлове и челик;
Ту, где је мржња Већих против Мањих,
Сировом душом постао је велик.

Вековима се врх лешева клаљо
А земља, старог господарства сита,
Све ново жели, да, када би пало,
И њему мачем опело очита.

С позорја борци тонуше кô сени,
А земља им је жедно мозак пила,
Крвију су текли сви потоци њени
И дражила их Власт и дрска Сила.

И тако вечно ове исте стопе,
Крв нова сити. О, земљо олује,
Мрко ти чело страшне капи шкропе
И чудне химне изнад тебе хује!

Заразно твоји миришу олтари:
Ту век врх века у стенама спава.
Ево су дошли стари господари.
Јеси ли сита крви што спасава?

Ти ћутиш. Ветар кости развејава.

Јаподи - ратоборно илирско племе које су у I веку н. е. покорили Римљани

Интерпретација

- Шта песник осећа према историјској судбини свога народа?
- Које тло и поднебље назива земљом олује? Какве су се то олује вековима витлале над нашом земљом?
- Каква је због вековног крвопролића и сама земља постала?
- Које „више сазнање“ она поседује кад на песниково питање „одговара“ ћутањем? Размислите шта, заправо, садржи њено „речито ћутање“. негацију, одговор или више од одговора.

АВАНГАРДСКИ МЕЂУСТНА КЊИЖЕВНОСТ

- Каква је историјска судбина нашег народа, коме већ вековима „ветар кости развејава“? Да ли се та симболика односи само на прошлост?
- Протумачите какав смисао има мото из поднаслове песме: „Не додируј ме“. Проговара ли то песник или земља? Протумачите ову мисао на основу сопственог искуства.
- У чему је свевремена вредност ове песме, испеване још 1912. године?

ЗАПИСАНИ

- Прокоментаришите овај текст Исидоре Секулић и утврдите које нове токове означава Бојићева поезија.

„У Бојићу је потрес векова. Устаје у њему род, земља; започиње сан и слутња епопеје: спрема се нова лирика, лирика епска, безлична, свето болна. Иде Бојић у све већа историјска искуства и у филозофију отаџбине. Улази тим путем и у велико искуство о односу песника и његова народа.“

Плава гробница

Стојте, галије царске! Спутајте крме моћне,
Газите тихим ходом!
Опело гордо држим у доба језе ноћне
Над овом светом водом.

Ту на дну, где школјке сан уморан хвата
И на мртве алге тресетница пада,
Лежи гробље храбрих, лежи брат до брата,
Прометеји наде, апостоли јада.

Зар не осећате како море мили,
Да не руши вечни покој палих чета?
Из дубоког јаза мирни дремеж чили,
А уморним летом зрак месеца шета.

То је храм тајанства и гробница тужна
За огромног мрца, кô наш ум бескрајна,
Тиха као поноћ врх острвља јужна,
Мрачна као савест хладна и очајна.

Зар не осећате из модрих дубина
Да побожност расте врх вода просута

Милутин Бојић умро је у 26. години у солунској војној болници 1917. године – исте године када му је у Солуну објављена песма *Плава гробница* у збирци *Песме бола и љубоса*.

ХОЛЕСТЕРАЛ ЧИБА

МЕДУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

И ваздухом игра чудна пантомима?
То велика душа покојника лута.

Стојте, галије царске! На гробљу браће моје
Завите црним трубе.
Стражари у свечаном опело нек отпоје
Ту, где се вали љубе!

Јер проћи ће многа столећа, кô pena
Што пролази морем и умре без знака,
И доћи ће нова и велика смена,
Да дом сјаја ствара на гомили рака.

Али ово гробље, где је погребена
Огромна и страшна тајна епопеје,
Колевка ће бити бајке за времена,
Где ће дух да тражи своје корифеје.

Сахрањени ту су некадашњи венци
И пролазна радост целог једног рода,
Зато гроб тај лежи у таласа сенци
Измеђ недра земље и небеског свода.

Стојте, галије царске! Буктиње нек утрну,
Веслање умре хујно,
А кад опело свршим, клизите у ноћ црну
Побожно и нечујно.

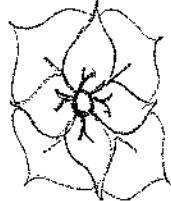
Јер хоћу да влада бескрајна тишина
И да мртви чују хук борбене лаве;
Како врућим кључем крв пенуша њина
У деци што кликћу под окриљем славе:

Јер тамо, далеко, поприште се зари
Овом истом крвљу што овде почива:
Овде изнад оца покој господари,
Тамо изнад сина повесница бива.

Зато хоћу мира, да опело служим
Без речи, без суза и уздаха меких,
Да мириш тамјана и дах праха здружим
Уз тутњаву мукулу добоша далеких.

Стојте, галије царске! У име свесне поште
Клизите тихим ходом.
Опело држим какво не виде небо јоште
Над овом светом водом.

1917.

Интерпретација

- Који је трагични историјски чин био песникова инспирација?
- Која осећања песник изражава?
- Како их изражава? Ко су „васкрсли“ сведоци овог невиђеног чина, што су на царским галијама допловили да присуствују опелу? Шта је ове старинске јунаке пробудило из вечног мира?
- Како се према мртвим четама палим на морско дно односе: море, подводни свет и цела природа?
- Какво значење за будућа поколења песник придаје овом гробљу без имена и ознака, без рака и венаца?
- Какав смисао њиховој обезвређеној смрти дају нове генерације, чији борбени хук допире до њиховог слуха кроз муклу тишину свечаног опела?
- Песму карактеришу статичност, ноћна тмина и свечана тишина. Којим се језичко-стилским средствима то постиже?
- Какво уметничко значење има понављање строфе са почетним стихом: „Стојте галије царске!“? Чиме је постигнут химнички тон песме?
- Процените идејну и уметничку вредност Бојићеве песме *Плава гробница*.
- Прокоментаришите овај текст Миодрага Павловића.

„Бојић је наш најкарактеристичнији песник из времена Првог светског рата, он одражава песничку реакцију на тај суморни и трагични догађај... Никад ни у химничким заносима, нити у горчини поноса, он није губио реалну слику о свом народу. Та његова родољубива конкретност изузетна је врлина његовог песништва.“

Задатак

- Одаберите стихове из *Плаве гробнице* и научите их напамет.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Душан Васиљев

Човек пева после рата

Ја сам газио у крви до колена, *Ђуба светски рат*
и немам више снова.

Сестра ми се продала
и мајци су ми посекли седе косе. *2.*
И ја у овом мутном мору блуда и кала *— блуд*
не тражим плена:
Ох, ја сам жељан зрака! И млека! *— јубе љубље*
И беле јутарње росе!

Ја сам се смејао у крви до колена,
и нисам питао: зашто?
Брата сам звао душманом клетим,
и кликтао сам кад се у мраку напред хрли,
и онда лети к врагу и бог, и човек, и роб!
А данас мирно гледам како ми жељену жену
губави бакалин грли,
и како ми с главе разноси кров; —
и немам воље — ил' немам снаге — да му се светим.

Ја сам до јуче покорно сагиб' о главу
и бесно сам љубио срам.
И до јуче нисам знао судбину своју праву —
али је данас знам!

Ох, та ја сам Човек! Човек!
Није ми жао што сам газио у крви до колена
и преживео црвене године Клања, *— Ђуба светски рат*
ради овог светог Сазнања
што ми је донело пропаст.
И ја не тражим плена:
ох, дајте мени само још шаку зрака
и мало беле, јутарње росе —
остало вам на част!

Интерпретација

- Како је интонирана ова песма? Са чиме се у послератној стварности суочава Човек Душана Васиљева?
- Какво је психолошко стање лирског субјекта? Шта је условило његово клонуће, безвръзност и пасивну резигнацију? У чему су дубљи узроци његовог дефетизма (малодушности, клонућа)?
- Размотрите контрастни поступак у структури песме, емоционалну садржину песничких слика, симболику језичких

знакова: зрака, млека и беле јутарње росе, као и ритамску променљивост стиха.

- До каквог је „светог Сазнања“ дошао његов Човек? Какав дубљи смисао Васиљев даје речима које пише великим словом?
- Шта по вашем мишљењу значи бити Човек (са великим словом)?

Плач матере човекове

Данас је несрећни дан синуо,
и први му је поглед пао на беду:
најближе њему, у тихом предграђу,
једна је Мајка расплела косу седу,
јер јој је син преминуо.

Данас је умро један Човек,
и Мајка му је врискнула:

– Ох, када човек није Човек,
већ роб Неког, кога нема,
од кога сам до јуче милост искала;
ох, када је човек гори него црв, –
нека се распе по земљи анатема,
и нека се пролије сва црвена крв!...

О, Сине, мој добри Сине!
Отац ти није Свети Дух,
ни дводеља са ливанских пута.
Сине, ти си плод две неме жудње
и једног бесвесног минута.
Нисам те родила у јаслама,
већ у крвавој постељи,
између четири влажна дувара,
једног шареног замрзлог јануара.

Сине, теби су и мени рекли
да смо робови,
и наша су срца без милости развлачили.
И све су нам увек тумачили,
да се сетимо
да то бог тако жели!

Рођени, мртви Сине, бог је лаж,
и наши су га душмани изумели.
Устани, Сине, да се светимо;
да крвију вековних намесника бога
посветимо форуме Рима,
и да копљем поново прободемо ребро
Учитељу из Јерусалима.

Свети дух – библијски: бо-
жански отац Исуса Христа;
дводеља са ливанских пу-
та – Јосиф, земаљски отац
Христа

вековни намесници бога
(прен.) – свештеници

Учитељ из Јерусалима – Хри-
стос

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Да ископамо Јудино сребро
и да на томе светом месту
подигнемо човеку храм,
и да доведемо у храм нашу Нову Весту,
која ће себе искрено дати.

Устани, Сине, да грозне лажи,
које се рађају у име Оца и Сина,
сахране Син и Мати...

Данас је умро један Човек,
и залуд је Мајка седе косе чупала
и у груди се лупала...
Није се пробудио.

Онда га је сама окупала,
и обукла га у црно.
И у дну свога врта, о поноћи,
сама га је сахранила...

И тужна се мајка Човекова
ту, поред гроба, настанила...

Јуда - један од Христових ученика, који га је издао за 30 сребрњака

Веста - римска богиња домаћег отњишта, слоге, чедности и сигурности

Интерпретација

- Које емоције прожимају ову песму? Какво психолошко-емотивно дејство на мајку има синовљева смрт?
- Утврдите естетске појединости којима се служи песник да означи прерастање њеног бола у побуну против поретка, бога и света.
- Протумачите симболична значења свих именица писаних великим словом: Син, Мајка, Човек.
- Испитајте структуру песме. У каквом је односу лирска нарација са монологом Мајке Човекове?
- Прочитајте овај одломак из есеја Радомира Константиновића *О Човеку Душана Васиљева* и упоредите са вашим тумачењем симбола Мајке.

„Шта је симбол Мајке у поезији Душана Васиљева, тај најчешћи, највећи његов симбол? Мајка је ту, једном, велика жртва, можда и једина: страдање у Рату је страдање Мајке; читав рат, са својим детонацијама, срамотама, очајањем, болницама, борделима, као да се дешава у утроби те Мајке, и све ране као да су само њене ране: смрт Сина је смрт Мајке; у ствари нема смрти Сина, постоји само та Мајка, нека огромна, жртвена, крвава животиња у ропцу што не престаје, распета дужином и ширином читавог света, сам тај свет.“

Анри Русо: Сан, 1910.

Милош Црњански

Суматра

Сад смо безбрежни, лаки и нежни.
Помислимо: како су тихи, снежни
врхови Урала.

Растујки ли нас какав бледи лик,
што га изгубисмо једно вече,
зnamо да, негде, неки поток,
место њега, румено тече!

По једна љубав, јутро, у туђини,
душу нам увија све тешње,
бескрајним миром плавих мора,
из којих црвене зрна корала,
као, из завичаја, трешње.

Пробудимо се ноћу и смешимо, драго,
на Месец са запетим луком.
И милујемо далека брда
и ледене горе, благо, руком.

Суматра – острво у Малезијском архипелагу; (пренесено) – острво даљине и мира; експресивно: с – ума – тра...

Песма Суматре и прозни текст Објашњење „Суматре“ објављени су у октобарском броју часописа „Српски књижевни гласник“ 1920. године. Објашњење „Суматре“, које је Црњански написао на захтев тадашњег уредника Богдана Поповића, узима се дајас као манифест нашег експресионизма, названог, према песми, суматраизам.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Интерпретација

- Какав утисак оставља на вас ова песма својим звучањем?
- Упоредите предјезичко стварање песме, користећи се Објашњењем „Сумайре“, са самом песмом Сумайра као језичком уметничком творевином.
- Настојте да протумачите вишезначни смисао назлова Сумайра. Такође, објасните и следеће језичке знакове: врхови Урала, бледи лик, поток што румено тече, мир плавих мора, зрна корала, завичајне трешње, Месец са запетим луком, далека брда, ледене горе.
- Назире ли се у песми рат, иако је реч неизговорена? Да ли вам нутло присуство језичког знака (рат) казује нешто о психичком стању лирског субјекта?
- Зашто се он исповеда у првом лицу множине – ми? Какав је однос између садашњег и прошлог времена у песми? Тежи ли лирски субјект за заборавом или измирењем са светом? Како живети сад?
- Испитајте организацију стихова и строфа, ритам и версификацију и повежите их са смислом песме.
- Какво дубље значење носи песникова суматраистичка пројекција света?

- Прочитајте Објашњење „Сумайре“. Прибележите на маргини основне принципе суматраистичке поетике и изложите их.

ОБЈАШЊЕЊЕ „СУМАТРЕ“

Извод из текста

Уредник „Српског књижевног гласника“, Богдан Поповић, позвао ме је, при штампању *Суматре*, да у облику неког додатка изложим са њом и своје „Вјеруј“ о поезији.

Мада и ми, „најновији“, имамо, разуме се своје интенсије у књижевности, не могу о њима да говорим без збуњености, јер, прво: други, одушевљенији од мене, би то боље извршили, а, осим тога, ја не верујем да убеђивање, у књижевној борби, у борби уопште, ишта помаже.

Зато, и када бих могао да претпоставим читаоца који није циник, не бих могао да покажем оне вредности у нашој најновијој лирици, које ја, лично, држим да су врло велике. Могу само, у контурама, без синтеза, да откријем мисли које владају, са оне стране, папирнате, барикаде, где смо ми.

Најновија уметност, а особито лирика, напада се, већином, због њене „таме, неразумљивости, декадентности“ итд. О томе се не може говорити без ироније!

Већина нас, најновијих, иако се налазимо на политичкој левици, одбацује све корисне, популарне, хигијенске дужности, које поезији, код нас, људи без осећања за уметност, а препуни социолошког самљубља, тако често намећу. Социјализам, на пример, не бисмо ширили лирским песмама!

И тако, о тој нашој књижевној „критици“, која је често апсурдна, ми не говоримо.

Али да најновија поезија није ни лудорија, ни декаденство, то ће сваки увидети, кад буде сазнао за утицај руских футуриста, и „декадената“, њиног, префињеног, часописа који се зове *Мир искуства*, у руској револуцији. Ни наша, најновија, уметност, а најмање поезија, не спава, како је често читаоци замишљају, као нека лепотица, у кули од слоноваче. Још је та кула „ебурнеа“, моћна, као станице бежичног брзојава.

Већину тих напада на најновију, нашу, поезију, води бедна глупост малих средина. Баш је „популарност“ наше књижевности била узрок да је била тако устајала. Уосталом и права популарност често је много смешна. То знају сви они који су видели шта је оно што милиони Немаца сматрају да је велико код Гетеа.

„Расно, јасно, просто“ у уметности не помаже ништа. Све је то дао Витмен, па ипак је, пола столећа, био, за Американце, будала.

Постоје неминовности. Непопуларност најновије поезије, и код нас, својевољна је! Сав овај увод био је, уосталом, потребан само зато да бих преко много чега могао прећи ћутке.

Остају противности које се не могу прећи иронично. То се неће решити брзо. Положај, дух, наше поезије, после рата и,

ебур (лат.) - слонова кост, слоновача

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Извод из текста

не могу а да не напишем, после Скерлића, сасвим је нов и изменjen. Пале су идеје, форме и, хвала богу, и канони! Најновија уметност, а особито лирска поезија, претпоставља извесне нове, осетљивости. Они који не могу да дишу изван предратне, уметничке, атмосфере, прилазе јој узалуд.

Свуд се данас осећа да су хиљаде прошле крај лешина, рушевина, и обишли свет и вратиле се дома, тражећи мисли, законе и живот какви су били. Тражећи стару, навиклу, књижевност, познате, удобне, сензације, протумачене мисли. Лирску поезију вечних, свакидашњих метафора, оно драго циле-миле стихова, сликова, хризантема, које су цветале у нашим, недељним додацима. Али су дошле нове мисли, нови заноси, нови закони, нови морали! Може се бити против нас, али против наших садржаја, и интенсија, узалуд.

Свет никако не жели да чује ужасну олују над нашим главама. Тамо се тресу, не политичка ситуација, нити књижевне дорме, него и сам живот. То су мртви, који пружају руке! Треба их наплатити!

Као нека секта, после толико година, док је књижевност значила само разбибригу, ми сада доносимо немир, преврат, у речи, у осећању, у мишљењу. Ако га још нисмо изразили, имамо га, непосредно, у себи. Из масе, из земље, из времена нашег, прелази на нас. И дâ се угушити!

Песник је био код нас – где је Крањчевић мислио о њему као о искупитељу – фанатик нових, националних, покрета. Зар да од све те мистичне радости остане само мистика лепозвуке чегртальке сликова? Прекинули смо са традицијом, јер се бацамо, стрмоглаво, у будућност. Одбацили смо бивше законе. Вечити проблем „њеног венчања“ нас не буни!

Оделили смо се од овог живота, јер смо нашли нов. Пишимо слободним стихом, што је последица наших садржаја! Тако се надамо доћи до оригиналних, а то значи и „расних“ израза. Нисмо одговорни за своје „ја“! Не постоје непроменљиве вредности!

Без баналних четворокута и добошарске музике досадашње метрике, дајемо чист облик екстазе. Непосредно! Покушавамо! Покушавамо да изразимо променљиви ритам расположења, који су, давно пре нас, открили. Да дамо тачну слику мисли, што спиритуалније! Да употребимо све боје, лелујаве боје, наших снова и слутњи, звук и шаптуће ствари, досад презрених и мртвих. У форми то није бодзна шта! Али, делимо ритам сунчаних дана, од вечерњих ритмова. Не међемо све то у приправљене калупе.

Опет једном пуштамо да на нашу форму утичу форме космичких облика: облака, цветова, река, потока. Звук наших речи неразумљив је, јер се навикло на мењачки, новинарски, званични, смисао

речи. Давно је Бергсон оделио психолошко време од физичког. Зато је наша метрика лична, спиритуална, магловита, као мелодија. Покушавамо да нађемо ритам сваког расположења, у духу нашег језика, чији је израз на ступњу фељтонских могућности!

Стих је наш занесена играчица, па своје покрете чини у екстази. Своју екстазу претвара у голе покрете. У лирици то нешто вреди! Ослободили смо језик банаљних окова и слушамо га како нам он сам, слободан, открива своје тајне. Није то било тако давно, кад је Дучић, исмејан, усудио се да напише да „шуште звезде“! Ми, дабоме, одосмо даље!

Можда те формалне, новости мање занимају читаоца? О њима треба говорити други пут. Што се, пак, тиче наших хипермодерних садржаја, ми их се не бојимо. За њима корача маса оних који су међу лешинама, под отровним гасовима, осетили и те како „хипермодерне“ сензације. Па су изгубили радост, коју им ни породица не може вратити више. Они су осетили много штошта што се назива „болесним“ у поезији. Ми изражавамо све оно што они још крију, што их мучи, али неизбежно сустиче. Тврдимо фанатично, да постоје нове вредности, које поезија, одувек пре него живот, налази!

Покушавамо да, свесно, покажемо те нове састојке у љубави, у страсти, у болу. Покушавамо да ослободимо, многе, бивших срамота, веза, закона и заблуда! Веријемо у те невидљиве, предестиниране, слушаоце и читаоце наше!

Као што верујемо у дубљи, космички, закон и смисао, ради којег се туга из Камоњшових сонета, кроз толика столећа, преноси у нас.

Ако су фељтони литература, онда модерна поезија постаје исповест нових вера. Иначе, сва хрпа стихотворства, заната, не би била ништа друго до одвратно трачење времена. Али наш слободни стих, наша неразумљивост – коме је милије „болест“ – сасвим је нешто друго. Оно Аристотелово: кад смо сви будни, имамо исти свет, а кад сањамо, свако свој!

Сад би требало да се упустим у метричке дискусије. Међутим, за то је, прво, још рано, а, друго, ја нисам никад био толико свестан као неки Малербов ђак. Нећу да будем ни духовит, па да употребим иронију Едгара Поа. Без препирке о версификацији, ја ћу, просто, да испричам како долази до тих песничких, хипермодерних бунцања, као што је Сумайра.

* * *

Осетих, једног дана, сву немоћ људског живота и замршеност судбине наше. Видео сам да нико не иде куда хоће и приметио сам везе, досад непосматране. Крај мене су, тог дана, пролазили Сенегалци, Анамите; срео сам једног свог добrog друга, који се враћао из рата. Кад га запитах откуд долази, он ми рече: из Букхаре!

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Извод из текста

Мати му је била умрла и комшије његове беху је сахранили. Неко му је покрао намештај, код куће. Ни постелье, вели, немам!

А кад га упитах како је путовао, он ми рече: „Преко Јапана и Енглеске, где су ме ухапсили.“

„Па шта мислиш сад?“ – питао сам га. „Не знам ни сам. Сам сам. Ти энаш да сам се био верио. Она је отишла некуд. Можда није добијала моја писма. Ко зна шта ће и она дочекати? Не знам ни сам шта ћу, можда ћу добити место у некој банци.“

Све се то одиграло на станици у Загребу. После сам ја сео у воз и отпутовао даље. У возу је било препуно света, нарочито војника, жена у ритама и много збуњених људи. У возу није било осветљења и виделе су се само сенке. Мала деца лежала су, на поду вагона, око наших ногу. Изнурен, нисам могао ока да склопим. Док су око мене причали, приметио сам да су и ти гласови некако тешки и да људски говор, пре, није тако звучао. Загледан у мрачне прозоре, сећао сам се како ми је мој друг описивао неке снежне планине Урала, где је провео годину дана у заробљеништву. Он је дugo, и благо, описивао тај крај на Уралу.

Осетих тако сву ту белу, неизмерну тишину, тамо у даљини. Полако сам се насмехнуо. Где све тај човек није био! Сећам се да ми је причао и о некој жени. Из његовог описа запамтих само њено бледо лице. Он је неколико пута понављао како ју је тако бледу последњи пут видео.

У мом сећању, нервозно, почеше тако да се мешају бледа лица жена, од којих сам се и ја раствао, или која сам видео по возовима и бродовима. То ме је гушило, те изиђох у ходник. Воз је био стигао у Срем и пролазио испод Фрушке Горе. Неке гране ударале су у окно, које је било разбијено.

Кроз њега је у воз упадао влажан, мокар, хладан мирис дрвећа и чуо сам и жубор неког потока. Стали смо били пред једним разривеним тунелом.

Хтео сам да сагледам тај поток што је у мраку жуборио и учинило ми се да се румени и да је весео. Очи су ми биле уморне од неспавања, а обузела ме је била тешка слабост од дугог путовања. Помислих: гле, како никаквих веза нема у свету. Ето, тај мој друг волео је ту жену, а она је остала негде далеко у некој завејаној кући, сама, у Тоболску. Ништа не може да се задржи. И ја, куд све нисам ишао.

А, ето, овде, како весело тече овај поток. Он је румен, и жубори. Наслоних, dakle, главу о разбијен прозор. Неки војници, прелазили су, за то време, са крова на кров вагона. А сва та бледа лица, и сва моја жалост нестаде у жуборењу тог потока у мраку. Воз није могао даље. Ваљало је прећи, преко Чортановачког тунела, пешке.

Било је хладно. Ишао сам у гомили непознатих путника. Трава је била мокра, па смо клизили лагано, а неки су падали. Кад смо се успузали на брдо, под нама се, у свитању, указао Дунав, сив, магловит. Сва та магла, иза које се назирало небо, била је неизмерна и бескрајна! Зелена брда, као острва над земљом, нестајала су још у свитању. Био сам заостао иза осталих.

А моје мисли, једнако су још пратиле мог друга на оном његовом путовању о којем ми је, безбрижан, с горким хумором, причао. Плава мора и далека острва, која не познајем, румене биљке и корали, којих сам се сетио ваљда из земљописа, једнако су ми се јављали у мислима.

Најзад, мир, мир зоре, полако је улазио у мене. Све што је мој друг причао, па и он сам, погурен, у похабаном, војничком шинјелу, остало је заувек у мом мозгу. Одједном сам се сећао, и ја, градова и људи, које сам ја видео, на повратку из рата. Први пут приметих неку огромну промену у свету.

На другој страни тунела, чекао нас је други воз. Мада је у даљини већ свитало, у возу је опет био потпун мрак. Изнурен, опет сам сео у мрачни кут вагона, сам самцит. По неколико пута рекох себи: Суматра, Суматра.

Све је замршено. Изменили су нас. Сетих се како се пре друкчије живело. И погнух главу.

Воз је пошао и затутњао. Успављивало ме је то да је све сад тако необично, и живот, и те огромне даљине у њему. Куд све нису стигле наше боли, шта све нисмо, у туђини, уморни, помиловали! Не само ја, и он, него и толики други. Хиљаде, милиони!

Помислих: како ли ће ме дочекати мој завичај? Трешње су сад свакако румене, а села су сад весела. Гле, како су и боје, чак тамо до звезда, исте, и у трешања, и у корала! Како је све у вези, на свету: „Суматра“ - рекох, опет, подругљиво себи.

Одједном се тргох, неки немир у мени, који није стигао до свести, пробудио ме је. Изиђох у ходник, где је било хладно. Стјали смо опет у некој шумици. У једном вагону су певали. Негде је плакало једно дете. Али сви ти звуци допирали су до мене као из неке неизмерне даљине. Прође ме јутарња језа.

Видео сам још месец, сјајан, па се нехотице осмехнух. Он је свуд исти, јер је мртвац.

Осетих сву нашу немоћ, сву своју тугу. „Суматра“, прошаптах, са извесном афектацијом.

Али, у души, дубоко, крај свег опирања да то признам, ја сам сећао неизмерну љубав према тим далеким брдима, снежним горама, чак тамо горе до ледених мора. За она далека острва, где се догађа оно што смо, можда, ми учинили. Изгубио сам страх од смрти. Везе за околину. Као у некој лудој халуцинацији, дизао сам се у те безмерне, јутарње магле, да испружим руку и помилујем

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Извод из текста

далеки Урал, мора-индијска, куд је отишла румен и са мога лица.
Да помилујем острва, љубави, заљубљене, бледе прилике. Сва та
замршеност постаде један огроман мир и безграницна утеша.

*

После, у Новом Саду, у једној хотелској соби, направио сам
од свега тога једну песму.

Београд 1920.

Интерпретација

- Суматраизам је уметнички одраз хаотичности Првог светског рата. У каквом је односу нова уметност према традицији?
- Суматраизам проглашава: немир, преврат у речи, осећању, мишљењу, променљив ритам расположења, космичке форме, слободни стих, нове „хипермодерне“ садржаје, нову осећајност.
- У чему је суштина суматраизма Милоша Џрђанског? Изложите према својим изводима.

Стражилово

Лутам, још, витак, са сребрним луком,
расцветане трешње, из заседа, мамим,
али, иза гора, завичај већ слутим,
где ћу смех, под јаблановима самим,
да сахраним.

Стражилово - брдо у источном делу Фрушке горе, близу Сремских Карловаца. Опевао га је Бранко Радичевић, који је на њему и сахрањен.

И овде, пролетње вече
за мене је хладно,
као да, долином, тајно, Дунав тече.
А, где облаци силазе Арну на дно
и трепте, увис, зеленила тврда,
видим мост што води, над видиком,
у тешку таму Фрушког брда.

И, место да се клањам Месецу, тосканском,
што у реци, расцветан као крин, блиста,
зnam да ћу, овог пролећа, закашљати ружно
и видим витак стас, преда мном, што се
рони,
верно и тужно,
сенком и кораком, кроз воду што звони,
у небеса чиста.

И, тако, већ слутим
да ћу, скоро, душу сасвим да помутим.
И тако већ живим,
збуњен, над рекама овим, голубијски сивим.

Повео сам давно ту погнуту сенку,
а да сам то хтео, у оној гори,
познао грожђе, ноћ, и теревенку,
и поток, што сад, место нас, жубори.

И, тако, без туте,
очи су ми мутне од неке боље, дуте.
И, тако, без блуди,
на уснама ми горка трулост руди.

Лутам, још, витак, са сребрним луком,
расцветане трешње, из заседа, мамим,
али иза гора, завичај већ слутим,
где ћу смех, под јаблановима самим,
да сахраним.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Већ давно приметих да се, све, разлива,
што на брда зидам, из вода и облака,
и, кроз неку жалост, тек младошћу дошлом,
да ме љубав слаби, до слабости зрака,
провидна и лака.

Знам да ми у косу,
по зори руменотамној,
туђа, уморна, рука, бледи сумрак просу.

А да веселости мојој, чилој и помамној,
две заспале, болне дојке не дају
да се гласним криком баци по трешњама,
што ми остадоше, у завичају.

И, место да водим, погледом зеленим,
као пре, реку што се слива,
да скачем, као Месец, по горама пустим,
и зажарене шуме да потпирим,
сад, плавим и густим,
снегом, и ледом, смешећи се, мирим
све што се збива.

И, тако, без веза,
стиже ме, ипак, родна, болна језа.
И, тако, без дома,
ипак ће ми судба постати питома.

Не, нисам, пре рођења, знаю ни једну тугу,
туђом је руком, све то, по мени разасуто.
Знам, полако идем у једну патњу, дуту,
и, знам, погнућу главу, кад лишће буде жуто.

И, тако, без бола,
вратићу се, болан, воћкама наших поља.
И, тако, без мира,
патиће горко, много шта, од мог додира.

Већ давно приметих да се, све, разлива,
што на брда зидам, из вода и облака,
и, кроз неку жалост, тек младошћу дошлом,
да ме љубав слаби, до слабости зрака,
провидна и лака.

Лутам, још, витак, по мостовима туђим,
на миришне реке прилежем, па ћутим,

АВАНГОДА И МЕДУЗАТНА КЊИЖЕВНОСТ

али, под водама, завичај већ видим,
откуд пођох, посут лишћем жутим
и расутим.

И овде, румен крина,
са девојачког ребра,
ја, зором, уморно бришем, без милина.
А кад утопим чун Месечев, од сребра,
у ново море јутра и у траве,
седнем на облак, па гледам светlostи,
што се по небу, из моје страсти, јаве.

А, место свог живота, давно живим,
буре и сенке грозних винограда.
Настављам судбу, већ и код нас прошлу,
болесну неку младост, без престанка;
тек рођењем дошлу,
са расутим лишћем, што, са гроба Бранка,
на мој живот пада.

И, тако, без гроба,
веселост је нека, у мени, ругоба.
И, тако, без тела,
душа ми је невидљива и невесела.

Једног пролећа, и ја сам горко знао
да, кроз свирале девојачког ребра, здравље дајем.
И груди своје, у грожђу, криком, раскидао,
наг, на дну неба, опивши се завичајем.

И, тако, без лица,
на лицу ми је сенка јарца, трешње, тица.
И, тако, без станка,
тетурам се видиком, без престанка.

Лутам, још, витак, по мостовима туђим,
на мирисне реке прилежем, па ћутим,
али, под водама, завичај већ видим,
откуд пођох, посут лишћем жутим
и расутим.

Дрхтим, још витак, од река и небеса.
Милујем ваздух, последњом снагом и надом,
али, свиснућу, то и овде слутим,
за гомилом оном, једном, давно, младом,
под сремским виноградом.

МЕДУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

За један благи стас,
што, први пут, заљуља
вишње и трешње, пољупцем, код нас
и поскочи, видиком, са ритова и муља.
За друштво му, што по винском меху
свело лишће расу, са осмехом мутним,
прескачући, први пут, потоке, у смеху.

А, место свог живота, знам да, по видику,
тај смех расух, над сваким телом, голим,
и, над земљом овом, кроз коју Арно руди,
пун звезда и зрака, мој се шапат слива,
у изможђене груди,
јер се, у пролећу, све то опет збива,
свуда, где ја волим.

И, тако, без речи,
дух ће мој све туђе смрти да залечи.
И, тако, без трага,
расуће ми рука жива тела мојих драга.

Јер љубав ће моја помешати, тајно,
по свету, све потоке, и зоре,
и, спустити на живот, ведро, и бескрајно,
и код нас, небо, и сенку Фрушке горе.

И, тако, без звука,
смех ће мој падати, са небесног лука.
И, тако, без врења,
за мном ће живот у трешње да се мења.

Дрхтим, још, витак, од река и небеса.
Милујем ваздух, последњом снагом и надом,
али, свиснућу, то и овде слутим,
за гомилом оном, једном, давно, младом,
под сремским виноградом.

Лутам, још, витак, са осмехом мутним,
прекрстим руке, над облацима белим,
али, полако, сад већ јасно слутим
да умирем и ја, са духом потамнелим,
тешким, невеселим.

И овде, реку једну
видим, под својим телом,
да хлади лаку сребрну, земљу, непрегледну.

А, кад ми проспе трешње по духу оболелом,
и, крај Месеца, и овде, звезда блиста,
видим да је, у раном умирању,
моја, и туђа, младост, горка и једна иста.

И, место своје судбе, са ужасима новим,
сусрећем дивни живот, болан и прозрачан.
А, кроз ову земљу, свилену и прозирну,
чим, уплашено, спустим девојачко тело,
кроз маслину мирну,
видим, далеко, опет, лишће свело
и завичај облачен.

И, тако, без кретње,
туђину, польупцем, дижем, у ветрове пролетње.
И, тако, без знака,
дозивам голу драгу из меког, тосканског мрака.

А прах, све је прах, кад дигнем увис руку,
и превучем, над провидним брдима, и реком.
И, неизмерно слабе, све те трешње, што се вуку
са мном, по свету, са земљаним лелеком.

И, тако, без tame,
дух мој са мрачним воћкама покрива ме.
И, тако, без имена,
истом жалошћу милујем брда невиђена.

Лутам, још, витак, са осмехом мутним,
прекрстим руке, над облацима белим,
али, полако, сад већ јасно слутим
да умирем, и ја, са духом потамнелим,
тешким, невеселим.

Лутам, још, витак, са шапатом страсним
и отресам чланке, смехом преливене,
али, полако, трагом својим, слутим:
тишина ће стићи, кад све ово свене,
и мене, и мене.

И овде, без боје тајне,
ниједне воћке нема,
небесне оне боје, горке и бескрајне.
А кад разгрнем долине, рукама обема,
и, откријем дна бездана, сребрна и бела,
на дну је опет, жалост, нејасна и лака,
ваздухом купаних воћака и тела.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

И, место сребрних пруга, забрежја и река,
сусрећем, као у сну, уморне мисли, своје.
А, над трешњама и младим вишњама,
тамну и дугу маглу, што се, свуда, шири,
у живот пред нама,
где се страст, полако, у умирању смири,
и чула упокоје.

И, тако, без реда,
младост увијам миром, снегова и леда.
И, тако, без пута,
моје моловање по умирању лута.

А мир, свуд је мир, кад распем што је било
и приклоним главу на оно што ме чека;
на цео један крај са ког се вино слило
и смех, и дивна бестидност, далека.

И, тако, без мора,
прелићу живот наш, зорама Фрушких гора.
И, тако, без пића,
играћу, до смрти, скоком сретних, пијаних, бића.

Лутам, још, витак, са шапатом страсним
и отресам чланке, смехом преливене,
али, полако, трагом својим, слутим:
тишина ће стићи, кад све ово свене,
и мене, и мене.

Фиезоле, 1921.

Интерпретација

- Која осећања, асоцијације и мисли побуђује у вама ова песма?
Какав вам музички, а какав визуелни доживљај пружа?
- Поезија и песник имају посебан вид егзистенције. Повежите наслов песме са њеном суматраистичком садржином. Какво симболичко значење Црњански даје Стражилову и сени рано преминулог песника Бранка?
- Протумачите језичке знаке преко којих се у првој песничкој слици лирски субјект представља. Утврдите колико пута се ова строфа понавља и какво је њено значење у композицији песме.
- У структури песме супротстављају се једно другом мотив **животне радости** и мотив **немоћи и смрти**. У каквом односу према њима стоји и трећи мотив: **мотив песме и песника**?
Може ли у његовом суматраистичком доживљају песма да допринесе измирењу песника са светом?

Ван Гог и моравска книжевност

- У оквиру временске перспективе песме испитајте песников однос према прошлости (завичају), садашњости (пределу тосканском) и будућности (смрти и песми).
- Какво значење у његовом суматраистичком виђењу добијају наоко неповезане ствари: Дунав и Арно, тоскански предео и фрушкогорска брда, сен песника и он сам, трешње и лишће жуто, прозрачне светlostи и тамне сенке, девојачко тело и лишће свело, реке и облаци, лукови и мостови? У чему песник види своје измирење са животом?
- Процените у чему је прави смисао и естетска вредност песме *Стражилово*.

Упутство за самостално истраживање

- Прокоментаришите овај текст и упоредите га са својим доживљајем песме.

„Три најдуже песме М. Црњанског, поеме *Стражилово*, *Сербия и Ламенћ над Београдом*, чине посебан тематски круг, који можемо назвати завичајним, стражиловским, кругом: у свима њима песник је путник, луталица, изгубљен у туђем свету, који мисли, с чежњом и тугом истовремено, на свој завичај. *Стражилово* асоцира својим насловом на Фрушку гору и Бранков гроб. Као што је Бранко у Бечу мислио на своје Карловце, тако и Црњански у туђини мисли на 'тешку таму Фрушког брда'. Бранковска су основна расположења песме: опијености животом, дionизијска окренутост свету, с једне, и осећање немоћи, и слутња смрти, с друге стране. Песник, млад, 'још витак' подсећа на митског ловца са сребрним луком што 'из заседа' мами радости живота, али истовремено сећање на завичај изазива у њему сетну мисао о повратку и смрти. Те две контрастне теме растварају се у лирском суматраистичком етеризму, творећи музичко, мелодијско ткање звукова, слика и осећања; стихови се сливају један у други, удаљена места и предели међусобно се приближавају и стапају, нестају једни у другима, а иза свега остаје свеопшти и дубоки мир који на крају прекрива и песника ('тишина ће стићи, кад све ово свене и мене, и мене'). Ова најдужа песма М. Црњанског, и једна од најлепших које су ikада написане на српском језику, нема у себи ничег материјалног, конкретног, изузев неколико географских имена која су од почетка привлачила песника неком магичном снагом. У њој се не алудира ни на један догађај, нема ничег од фабуле, она је у целини, у свих својих 216 стихова, остала чисто лирска творевина изграђена на музичким принципима, на понављањима, варирањима и контрастима, па су неки критичари њену структуру упоређивали са структуром музичких композиција.“

Јован Деретић

МЕДУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Сеобе

|

Бескрајан, плави круг.
У њему, звезда.

Магловити врбаци испаравају се још од прошлог дана, облаци се ковитлају све наниже. Дубина, кроз коју протиче река, мутна је и непроходна. Земља је тамна, невидљива и кишовита.

Шуми и хуји баруштина иза мрака. Сјај месечине пође са ње, појави се над помрчином, прође и нестане у ноћи, што мокра улази и одлази, улази и одлази једнако, заобилазећи га и влажећи му огромне груди и трбух, врућ и подбуо, увијен овнујским кожама, на којима је руно пробио зној. Капље кроз трску, капље, и, мада је густа тмина, види како једна жаба скаче, све ближе и ближе.

Испрекидан лавеж паса и испрекидан пој петлова, још од поноћи, али далек. Туп удар копита, међутим, као под земљом, чује се једнако, у близини, под сном. Често буђење што га обухвата, пролази као неко љуљање у тој помрчини, која му продире под плећа и ребра најежена од хладноће. Не разликује таму око себе и таму у себи, и широм отвореним очима, у мраку, не види ништа. Скакање жабе, чело главе, извесно је да је ослушнуо, али одмах затим загуши га сан, тако да опет све тоне у тежак задах овнујске коже, на којој му лежи горњи део тела, крај женине главе.

Ударен од коња више колена, пре неки дан, кад је почeo да скупља делове пука, још се буди ноћу од бола, али тај бол умине брзо, као и страшна малаксалост и изнуреност у костима, од умора. Тако да, будећи се сваки час, застене и одмах затим опет застпи, шкргућући зубима.

При том, за тај тили час, док се опет не усни, шта све не угледа у полуслну! Реку што под брегом шуми, испунивши сву ноћ. По разливеним водама, у рупама и јаругама, месечине. Трску прозора и крова, са које капље небројено капљица, кап по кап. Облаке, што се ковитлају све наниже. Непрегледне врхове врбака, пуне шибља.

А кад се заљуља, опет, у сан, запаљен и пун неких пламенова, тумба се у неком шаренилу у непрегледну даљину, у недогледну висину и бездану дубину, док га киша, што кроз трску прокишињава, не пробуди. Тада, помућеном свешћу, прво зачује лавеж паса и пој петлова, да одмах затим широм, у мраку, отвори очи и не види ништа, али да му се учини као да види, у висини, бескрајан, плави круг. И, у њему, звезду.

Једном заста у том љуљању и хујању му у глави преста, тако да осети да је будан. Лежао је у мраку широм отворених очију, зачућен, и дрхући од хладноће. Није више сањао. Пој петлова и лавеж паса чуо је. Жена, која му је била заспала на руци, дисала му је у груди. И шум што изазва, протегливши врат, чу, јер толика још тишина била

је пред кућом. Кроз пукотину чамовине, међутим, примети танку светлост што је продирала и освести се сасвим. Било је време да иду.

То је горела ватра оних који су синоћ били полегали, неки сами, неки са женама и децом, испод надстрешнице једног обора, са оне стране утрине, где су биле његове штале. И као да је то прво, јасно сећање ума био неки нечујни поклич, њему се учини да му трче, један по један, својим страшним трчећим кораком, под шубарама, са својим дугим пушкама, и ханџарима у зубима, као при вежби. Свакоме је видео лик, сваког је познао, сваког се сетио где је легао.

Тако му се и остало што је било тамо, напољу, на киши, јављаше у широм отвореним очима, у мраку: обронак брега и под њим Дунав, са чамцима шајкаша, са којима ће се навести на воду. Непретгледни врбаци и ритови, модре ледине и црвени шибљак.

Тад зашкрипа ћерам и, у исти мах, залупаше на врата.

И као да се трже не само он, већ и све друго живо, у мраку, што је дотле било невидљиво и нечујно, зачу се тутњава копита и залајаше промуклочи пси, сасвим близу.

Велико јато врана мора да је пролетело од некуда, јер њихово грактање испуни ноћ и поче да се диже у висине.

И тек што је, онако тргнут из сна, полубудан, покушавао да се, у мраку, ослободи неких чаршава у које се био заплео, и да се извуче испод кожа, ознојен и го, јер го је увек спавао, она се пробуди и скоро безумна од страха напила огњиште, духну у пепео и нађе жар. Запалила је жижак, који осветли и њу, сву, и његову огромну сенку на зиду. И тек тад, када га угледа, врисну и поче да кука, павши на њега, грлећи га и љубећи му груди, раме, врат и уво.

Већ скоро две недеље дана, откад је дошла порука од маркиза Асканија Гвадањи, заповедника града Осека, да опреми триста бираних војника за полазак у рат на Француску, она није престајала лелекати. Подбулих очију од плача, сва оронула од ужаса, у трећем месецу бременитости, она се није дала одвојити од њега. Лепотица на гласу, пролепшала се још више, у првој години брака. Кожа њена и кост, смех и дах, као и њен поглед, имали су неки гладак сјај што је светлео у њој, док је носила чедо у себи. Тешка и пуна, лудо весела у тим месецима, она је после порођаја слабила и ружњала, постала тиха, а окрутна према слугама и слушкињама. Пре две недеље, плачући, била је дошла за њим и на обалу Дунава да са њим проведе и последњу ноћ, пред полазак. Оставивши две своје ћерчице у селу, дошла је била да станује, последња два дана, у једном кућерку покрivenом трском, код обора, на води, само да би могла да проведе ноћ крај њега. Лежећи сатима на његовим грудима, она му је, шапућући нешто неразумљиво, љубила ребра, грло, очи, уста, уши.

Кривоног и тежак, он је тих последњих дана опремао своје људе јашући цео дан. Псовао је њене загрљаје и пољупице. Била му је досадила.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Измучен, прекодан, свађом око одабирања људи, што су пристизали ненаоружани и напити, морао је да проводи вечери са писарима, што су спремали спискове Славонско-подунавског полка. У ноћи, пак, чекао га је пакао. Њен загрљај, њени безумни напади, њени дути, неуморни прсти. Њена лепота, крај ватре, надземаљска, њен поглед и њен плач. Отромних груди и огромног трбуха, кло-
нуо, забринут за децу, он се њеном лудилу и крстio и чудио, па и грохотом смејао.

При слабој светlostи жишака сад, он је виде, онако збуњену од сна, и схвати да ће овог јутра, при поласку, са њом бити најтеже. Њени пољупци, плахи и луди, који су му падали у лице и под грло, били су мокри од плача. Уставши да би та боље могла обухватити, јер се он набусито бранио, газећи по јастуцима, кожама и ћилимовима простртим по земљи, она је била нагазила голом ногом на жабу и страховито вриснула. Ражљућен тада од све те помаме женске, он је одгурну, а дође му да је тресне о тле. Преваливши чанак освећене водице и босиљка, који је синоћ била спремила, да би могла ујутру, кад се пробуди, да га пошкропи, тетурајући се, као да је дизао и носио празно буре, он стиже до врата и отргну их.

Киша ситна падала је и, за тренут, у свитању, видео је псе што појурише према њему, коње и слуге под дудовима, а на другом крају утрине, код обора, читаву ону гомилу што се синоћ ту била разместила. Ватре су још шарале по мраку велике сенке и причине, али чим пуче прва пушка, све као да одскочи са земље и заигра. Запевање неки, зарикаше, потрчање до ћерма, на валове, да се умију; други носећи децу на рукама, увијају их крпама, полазећи низ брдо, да оду до чамаца. Ух, што се жене бусаху у груди, запевању, витлаху својим белим платним, повезима, обојцима! Иза обора, над стрмином, виде збиља непрегледне врбаке и ритине, у огромном, мутном, кишном свитању, али не бескрајни, плави круг. Ни у њему звезду, као у сну.

Трчећи крај коња и уплаканих жена, које нису пуштане доле, до чамаца, људи су се окупљали, довикујући се. Неки, заостали, уплакани, праштаху се, крстећи се. Један му приђе са малим дететом у шубари, тражећи ватру у кући, да склони дете, већ помодрело. Пси, окупљени на ивици брега, око жена и стараца, скачући, прскајући по барама и блату, лајају за онима што су силазили низбрдо, на воду.

Бос, на хладној, влажној земљи, заогрнут, онако како се дигао са постельje, са великим, црним клубуком, сребрних шара и кићанки, што га беше турио на главу при првом скоку из сна, он је прене-разио слуге. Притрчање му, љубећи га у руку и приводећи му коња, који се пропињао.

Тада, кинувши громко неколико пута, заигравши по земљи тако да се све затресло, врати се у мрак и врућину крај огњишта, где га жена дочека још увек плачући. Облачећи га брзо, она му је

љубила чохе, кашеве, и сребра, а када се умио, она му својом косом убриса лице, љубећи га у образе. Жалећи је, помилова је по леђима, гунђајући, кад она близну још јаче у плач.

А кад се појави на вратима, обучен, па му слуге приведоше коња, настаде такво ђипање, кукњава и дрека, на утрини, притрчавање његовој руци, лелекање и јаукање жена, да он од беса заурла на њих.

Док су га слуге са једне стране дизале у седло, на коња, који се вртео преплашен шаренилом, дотле су две слуге са друге стране притезали колане, да не откине узенгије, великим својим маљавим рукама, пењући се, стењући. Коњ се тресао под њим, као под буретом.

Прскајући блатом дрвеће, траву и псе око себе, нагнао је коња низбрдо, ка Дунаву. Измаче лелеку и дреци и прокаса кроз влагу дрвећа и грања. Киша је престајала да пада, али се земља ронила под коњем, кад почеше да се спуштају.

У недогледној влази облака и ритина, баруштина и трске, било је већ свануло. И као да је то био један други свет, тамо се није ништа догађало. Овде, над њим, грактале су вране, доле, под њим, светлуцале су широке tame и светlosti воде. Везани за старе врбе и стубове у блату, чамци су се црнили издалека, крај ватре. Кад подиже главу, виде потпуну тишину у сивом небу и вране, у даљини, које се нису чуле. Дунавом је могао дотледати врло далеко, дуж обала, од којих је једна била жута и висока, под небом, а друга разливена у поплавама и травуљинама, у дубини.

Избио је из жбуња, у баре и тешко блато, до сапи, пред ватре, са којих су скидали печене јагањце. Сместивши се у широким чамцима, који су били прокисли, на слами и жутом, сухом лишћу, људи су били опет полетали, па су се дизали да чисте оружје, или да дочекају на нож, по комад бачене, рашчерчене јагњетине. Певаху вичући.

Кад стиже, сав упрскан, до ватре, међу врбама, јавише му се два официра и поп, који је био потегао заједно са његовим братом, чак из сребробогатога Земуна, да испрати сина и да их све благослови. Пошто му је било стало да их што пре крене, потера коња до ужади и даде наређење шајкашима да крећу.

Настанде мала гунгула у чамцима, и људи посакаше да још једном погледају своје. Док су шајкаши дрешили конопе и газећи до паса воду, вичући, отискивали чамце од обале, дотле су неки промрзли бедници, најмљени да вуку чамце цео дан, целу ноћ и још један дан, узводу, већ почели да потежу ужад и да газе блато. Међу њима, два Циганина, скоро сасвим гола, са конопљем на грудима, покушаваху да оглођу неколико опрљених папака, које нико није хтео да понесе.

И док су старци, прозебли и мокри, стајали непомично, на блатњавом брегу, дотле су жене са децом, и пси, трчали дуж обронка стрме обале, јаучући и плачући, све дотле док се оба чамца не изгубише у густим врбацима, из којих је допирала после промукла

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

песма. Па и та песма, чим је нестало оних које су поустајали да виде, полако постаде тишина и развученија, док сасвим не замукну. Лелек се међутим, на брду, још дуго разлегао.

Чим пођоше, и он потера коња, дуж обале, и нагна га узбрдо, тако, да је животиња бесно фрктала и сва се пушила. Вратио се, да се и он опреми.

Око стаја и обора био се искупио свет, да види и његов полазак, а нарочито кочије и коње и слуге његовог брата Аранђела Исаковича, трговца познатог по целом Подунављу и Потисју, по богатству.

Брат му је, по договору, провео ноћ у селу, са децом, да у зору порани и дође да му се нађе, при растанку са женом, чије су се плахе ћуди обојица бојали. И заиста, тек што се вратио са поласка војника, успевши се, тешко, узбрдо, указаше се, са друге стране, велика, шарена кола, која одмах опколише слуге.

Било је већ сасвим видно. Киша је била престала.

Ушав у кућу, ударивши, на прагу, главом у тршчани кров, затекао је жену обучену, свилену, умивену, дивну. Уморан од јахања и журбе, сад је погледа другим очима и, пришавши јој, поче да је љуби, кроз своје разбарашене брке. У журбан, он јој још једном, дахћући под њеним пољупцима, понови, без смисла и без реда, све оно што јој је већ синоћ и целеу ноћ понављао: савете за њену сеобу к брату, у Земун, савете за купање млађег детета, мање ћерчице, која је имала неку болест на кожи, уверавања о свом путу кроз Штајерску и Баварску, о кратком рату, у коме ће једва и бити бојева и, најпосле, о својој верности и о свом повратку. Она је међутим, дрхћући сва, као луда, кидала са себе сребрне плетенице, дутмад, свилене пришивене цветове и чипке, вичући и понављајући, кроз плач, све исте речи, све иста преклињања. Отимајући се, тако, њеним рукама, вукући је нехотице за косу, својим везовима на клобуку, који се заплитаху и у њено одело, једнако је, љубећи је сад, за растанак, у уста, понављао слатке речи, на које је била навикла у првој години брака. У страху који је лично на лудило, она му је висила о врату, шкрпећи га, већ богзна који пут, освећеном водицом и молећи га да се тамо не жени, као што то други чине, да се тамо не истиче, да и њу после позове онамо, да тамо не погине. Јубећи га устима мокрим од плача, што више нису могла да се затворе на пољудац, већ су била отворена и опуштена, од дрхтања, гледала га је очима изврнутим, којима се видела само беоњача, без њених модрих дужица и великих зеница. Пона у несвести, опуштена, она је грчевито понављала: „Умрећу, умрећу.“

Дотле је његов брат изишао из кола, сув, жут, у дугачком ћурку од курјачине, са бројаницама од ћилибара у руци, као крупним, зрелим грожђем. Наредио је да окрену кола, растерао љубазно свет, даривајући скоро свакога ко му је пришао руци. Рекавши још

неколико речи слутама, кир Аранђел је весело махао рукама девојчици, старијој ћерчици, коју је био довео да испрати оца, а коју слуга никако није спуштао на земљу.

Браћа су се била договорила да преваре жену при опроштају, јер старији није хтео да види оно што је била у стању да учини, у том последњем тренутку. Зато је требао млађи, са дететом, да дође, у колима, пред кућерак код обора. Ту је било последње преноћиште људи, пре укрцавања у чамце, из којих више није било изласка до Варадина. Ту је и она дошла да проведе последњу ноћ са мужем. У кућерку у ком су иначе становали, зими, пастири. Слуга је био обучен да, чим старији изиђе из куће и ускочи у кола, ошине коње.

И, тако, све се зби за тренут. Док је она намештала, полумртва, хаљину, да би изашла пред свет са мужем, он се, прекрстивши се тајно, отрже кроз врата, чим чу пуцање бича, и нађе лице у лице с братом. Пољубише се брзо, и, старији ускочи у кола, просувши млађем бројанице по блату.

Кад чу јурњаву коња и вику света, она, дотле не слутећи ништа, потрча на врата и виде кола како нестају у жбуњу, иза дудова, већ на другој страни утрине. Срозала се на руке млађем брату, као пијана, онесвешћена.

У великим и шареним колима, која су се тресла, са уплаканим дететом на руци, он се био придигао тек толико да је могао да види како она паде. Сагнувши главу над својом ћерчицом, ћутао је у том страховитом прскању блата и одскакању од грана, пањева и цомби, све дотле док, замакнувши крај једног шумарка ретких багремова, слуга, стојећи са ногама упртим у кљун гвоздених украса на колима, не успе да заузда сва три коња, уплашена и уздрхтала.

Тада, подвикнувши слугама и стискајући дете на груди, опипа оружје, гуњеве и чизме на дну кола, нове новцате амове, сребром оковане, и дукате и нож и сат, округао као јаје, у пасу. Ништа није био заборавио.

Милујући ћерчицу, нареди да се вози лагано, и као неки осталео медвед, сав накинђурен, поче у колима пред дететом да скаче и мумла и игра. Дете поче да га милује рукама, хватајући га за сребрне кићанке на клобуку, смејући се, кроз плач.

Над ритинама и врбацима почело је да се ведри и крај кола зачуше се прве шеве. Видик је био пун јата врана и све више светао од безмерних, равних поплава и бара. Путем, уз обалу, уз брда, која су опет падала и спуштала се у мокре травуљине, кола су брзо стигла три велика, црна чамца, што су доле, на реци, лагано одмицали.

Загрљен топлим дечјим рукама, он је као настављао да спава. Кас копита, шркну точкова, дечји глас, у који се спуштаху и клик шева и грактање врана, слушао је као кроз сан, који га је мешао са кишовитим облацима што су се све више испаравали, јер је иза њих било, негде, безмерно далеко, али огромно, Сунце.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Дете које није добијало на свако питање одговора, понављао их је, измучено, по сто пута, трзајући га за уши, за накит, за брке. Неиспавано и сладуњаво, било је после све тише. Он поче да тихо певуши и да је љуља, а ћерчица му леже на груди и заспа.

Спремао се топал, пролетњи дан, после кишне. У даруштинама и врбацима, на другој страни, подиже се магла, млечна и тешка, што ускоро као дим испуни сву дубину под Дунавом, и поста густа. Песма оних у чамцима, кроз безмерну тишину, тамо доле, допира-ла је до њега једва чујно, као испод земље.

Над брдима и шумама међутим, што се љубичаста указаше, лево, могао је већ да наступи светлост сунчаног и чистог јутра. Задр-жа зато кола код једног реда високих јабланова. Ижљудивши заспало дете, остави га у колима, и слуге га опет попеше на коња. Ујахавши у неко ниско жбуње, он је мирно дочекао да претоваре ствари, из кола на коње, уклонио се да могу да окрену кола и, отпуштивши братовљеве слуге, дugo је стојао тако и гледао за колима што су се враћала натраг, кроз густу травуљину, из које су пред коњима излетале шеве.

Скинувши клубук, даде га слугама и појаха пред њима, тресу-ћи се опет као буре.

Све је био свршио. Чим је узјахао, вративши своју ћерчицу, сав умор од последњих непроспаваних ноћи, од спремања и јахања, седе му као за врат, на коња. Мокар мирис жбуња, загушљива топлота ниских и осунчаних облака, магла из дубина, густа као дим, све га је то гущило и успављивало. Несрећа као да је била остала иза њега, пред њим је била само та даљина, зарасла густом травуљином, од које се малаксава. Био је миран. Пошао је био рано и надао се да ће пре мра-ка стићи до Варадина, где су имали да му се прикључе остали делови пуча. Пук се скупљао из разних села славонских и сремских, да би под његовим војством пошао у град Печуј, где је имао да издржи преглед пре него што га уpute да стигне логоре Карла Лотариншкога, који је био истурио своје претходнице на Рајну, до Штукштата, под командом генерала фелдмаршала барона Јохана Леополда Беренклau.

Меланхолијом која се претварала у ћутање, све упорније што је бивао старији, и он је, као и отац му, кога је при свакој важнијој изреци спомињао, мирно ишао у рат. Сеобе му беху досадиле и немир који се ни у њему, као ни у свим тим његовим људима које је водио, није стишавао. Био је прошао са породицом, дуж Дунава и дуж Тисе, скоро сва већа места, трагајући заједно с братом, све док се није оженио и вратио у војску. Пошто је био много цењен у вој-сци, додељиваху му важне послове у народу. Премештаху га сваки час, да умирује тај свет, који се сваки час селио.

Знао је да ће га, одмах после прегледа, упутити на боиште. Миран и самоуверен, предвиђао је цео пут, све догађаје који ће доћи, све људе, како ће се држати. Бојао се само да му један део пуча, који је долазио са капетаном Пишчевичем, из Шида, не задоц-ни на окуп, под Варадином.

Сан и отежао, јахао је погнуте главе, кроз травуљину. Што је бивало топлије и јасније на небу, све му је било теже. Коњ га је одмерено клатио и то га потпуно ослади. Оно што је оставио дође му као и да нема, и плач женин и поглед братовљев и топлота малог детета, помешаше се са маглом. Слуге иза њега беху заостале мало и он осети потпуну самоћу.

Јашући даље, размишљајући о расподели старешина и војника, које је све лично знао, он се потпуно успава. Ето, помисли, довољно је одселити се из једног места, па да све што остављаш буде као и да није било. И загледа се тада у далека брда иза којих се сад помањало Сунце. Кад на њему заблиста сребро, он се осетио чио и лак, и као да нема тела. Осунчан, просијан, осети се топал, а не тежак, као и да не јаше, као и да не постоји, у том невидљивом ветру, који га је дочекивао с лица.

Затим потера коња касом, кроз празнину.

Тако је, године 1744, у пролеће, Вук Исаковић пошао на војну.

Интерпретација

- Размотрите овај лирски фрагмент којим Црњански отпочиње свој роман *Сеобе*.
- Какав се свет отвара пред вама? Да ли је то реалан или смишљено организован – **уметнички свет?** Из којих пра-лемената гради Црњански **свет свога дела?** Какав је ваздух, каква је вода и земља? Где је ватра?
- У каквом ће то свету морати да живе, да се боре и опстају његови јунаци, горштаци досељени у ову влагу, таму и блато да тумарају и да се селе, лутају, страдају, војују за туђе интересе и отворених очију сањају даљине и звезде?
- Посматрајте све етапе у буђењу овог уснулог човека, неименованог јунака, који ни сам не зна где се налази, а камоли како се зове!
- Размотрите којим уметничким поступком Црњански „саставља“ од разбијених телесних комада **лежећи торзо** свог јунака, коме бол у ногама не да да се усправи. Какво значење има киша, која се пробија кроз слаб тршчани кров, и непрекидно га, док спава, залива?
- Пратите га на **току полусвести и свести.** Шта овај човек (Вук Исаковић) види у **полусну**, куд се „тумба“ у **сну**, шта види кроз **помућену свест**, а шта разбућен? Какве асоцијације и **сећања** у њему буде војничке ватре? Каква је судбина задесила његов народ, који изгубивши **стару домовину**, мора да заслужи **нову** (мочварну и бесплодну) трчећим кораком, кроз бојни поклич, под шубарама, са својим дугачким пушкама, и хандарима у зубима?
- Шта наслућујете иза следећих уметничких знакова: **тутњава копита, промуклог лавежа паса, грактања врана?**

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

- Покушајте да објасните Вуков однос према жени, деци, брату, народу и својим војницима у *Сеобама*. Зашто он жељи да се што пре отисне у рат?
- Зашто његово име сазнајemo тек на крају прве главе? У каквом се новом осветљењу јавља сада његов лик?
- Какво значење у његовом трагању за смислом живота има **бескрајан, плави круг и у њему звезда**?
- Испитајте особине лирске нарације у *Сеобама*. Шта постиже Црњански нарушавањем логичког поретка речи у реченици, деперсонализованим говором (у трећем лицу), одсуством дијалога? Како његова експресионистичка поезија може да се повеже са овом прозом?
- Прочитајте овај текст који ће вас подстакти на тумачење уметничких знакова у првој глави *Сеоба*.

Од звезде до мочваре

Сеобе почињу трагањем за изгубљеним човеком. Пут према њему води од звезде до баруштине. Дубоко доле, у помрчни, поред мутних вода и у трошиној колиби, затичемо човека који се буди од болова и студене кишне. На том путу до безименој човека (тек ћемо на крају прве главе сазнати да је то Вук Исаковић) пуно је знакова угрожене људске егзистенције...

Од етеричног и светлог пространства у насловном исказу: *Бескрајни, плави круг*. У њему, звезда – од те примамљиве и афирмативне верикале – поглед се нагло спушта у мрак, влагу и студен земаљског и земљосаног света. Том деградацијом, тим падом са астралних висина у ниске, мрачне и каловите просторе обезбеђен је сусрет са човеком, али и јасно наслућена тежина његовог опстајања. Горе су:

бескрај – просторни еквивалент за *духовне ширине и слободу*;
небеско плавећнило – примамљив знак *неизмерне љорње дубине* са сугестијом *летећа и уздизања*;
круг – (бескрајни, плави) – позива звезду у своје средиште и тако истиче њену симболику;
звезда – идеал, водиља, озарење; симбол *духовне чистоте, судбине, моралне узвишеношти и недостижносности*.

А доле:

Магловити врбаци испарају се још од прошлог дана, облаци се ковитлају све на ниже. Дубина, кроз коју протиче река, мутна је и непроходна. Земља је тамна, невидљива и кишовита.

Шуми и хуји баруштина иза мрака. Сјај месечине пође са ње, појави се над помрчином, прође и нестане у ноћи, што мокра улази и одлази, улази и одлази једнако, заобилазећи га и влажећи му огромне груди и трбух...

Ваљало је наћи се на беспућу, јежити се од влаге и разгрнути пуно мрака да би се дошло до човека који је само застао на свом земаљском ходу по мукама. Убрзо сазнајемо да

је незнанцу путовање и прошлост и будућност, да су му се обе већ дојадиле и да је опседнут бескрајним плавим кругом и звездом, у њему. Увиђамо тада да је и наш чулни пут од звезде до каљуге исти онај пут којим је Вук Исааковић већ проходио, само у обрнутом смеру. То заједничко искуство изазива код читача висок степен поистовећивања и саосећања са литерарним јунаком. Сучељавањем опозитних знаковних сплетова, у којима су на једној страни висина, светлост и бескрајни простор, а на другој низина, тама и сужени видици, изазива расцет између телесног и духовног битисања и појачава несклад између постојећих и жељених околности живљења. Вук преко звезде и небеског недогледа чезне за просторима среће и тражи нову завичајност. Он жуди за завичајношћу која ће матерински уситити његово духовно биће и окончати му туту бесцјелног потуцања од немила до недрага...

Милија Николић

Упутство за самостално истраживање

1 У Прилогом проучавања романа *Сеобе* користите се текстовима и датим задацима. Ево шта сам Црњански каже о свом роману:

„Прва књига је трокут: рата, човека и жене. Они се сами причају на позадини рата, својим мислима, својим препричаним речима. Заједница је ту само један пук, који ратује за туђе интересе, и рат, који пролази као у сликама. Отуда толика лирика, отуда немање дијалога, отуда концентрисаност, на психу једне жене и два брата.“

2 Протумачите наслов романа. О каквим је се обама реч?

3 Направите структурну анализу романа.

– Шта чини историјску основицу романа? Који је то рат? Какав однос има Аустрија према Славонско-подунавском полку, који ратује за њене интересе? Шта доживљава у том рату „подполковник“ Вук Исааковић, под чијом се командом налази полк?

– На плану личне среће и неостварених снови заснована је психологичка основица романа. Осликајте ликове романа: Вука, Аранђела и госпожу Дафину. Испитајте узроке њихових унутрашњих противуречности. Кроз какве се магле крећу у трагању за својом „звездом“?

– Какво поетско-символичко значење носи роман? *Сеобе* садржи мноштво уметничких порука. Какав се смисао у роману даје слави, љубави, новцу, младости, домовини, слободи, животу, смрти? Подацима из романа образложите неке од ових порука. Који дубљи смисао и значење носи овај лирски роман Милоша Црњанског?

МЕДУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Иво Андрић

Ex Ponto

(избор)

Свима, широм цијelog свијета, који су страдали и страдају ради душе и њених великих и вјечних захтјева, посвећујем ове стражнице, које сам некоћ писао само за себе, а данас их шаљем свој браћи својој у болу и нади.

* * *

О гдје је она мукла ријеч, тиха, неразумљива, добра ријеч, што свијетли у мраку као мали, мали огањ који се никад не гаси?

Гдје је ријеч утјехе?

Јуче и синоћ и јутрос још сам је знао, зашто се не јави сада у мени, сад кад ми је горко тешко, зашто не сине као далек огањ трептаве звијезде, као весели сјај ока?

Како, како сам је могао заборавити?

* * *

Кога ли љуби сада она млада жена? Она млада жена коју сам нашао једног љета лијепу и дозрелу од шеснаест година, пролази – богзна зашто – јутрос мојим сјећањем.

Кога љуби сада она млада жена?

Једном сам на малоруској равни нашао првен и крупан цвијет: његова сочна чашка, кратка цвата, нудила је, у широко растројеним латицама, своје надрасле прашнике свим вјетровима.

Кога љуби сада она млада жена?

Никад није било између нас ријечи (ја сам тешко и разумијевao њен језик) и наш однос није имао никад одређеног имена. Под звијездама сам је љубио до умора и до поноћи сам лежао на трави, с главом у њеном крилу.

То је била жена створена за љубав и предавала се нијема од страсти и сузних очију, шапћући испрекидане ријечи о вјерности.

Кога ли сада љуби она млада жена?

* * *

Жене, ја не знам коме сте ви биле блага киша јутарња, али у наш живот улазите као пљусци ношени вихорима. Преко ваших бијелих тјелеса пјени се бучно живот наш, зауставља се у вирове и пада стрмоглавце.

Ту мудрост није лијек, ни старост не помаже, и кад све умукне, ваш је глас још у билу крви моје.

С чега се мудрачеве очи муте и светачке усне блиједе?

Ex Ponto (лат.) - наслов за ову песму Андрић је преuzeo из дела *Epistolaria ex Ponto* (Писма из Понта) старог римског песника Овидија, чију је судбину изгнаника делио и сам бачен у аустријску тамницу за време Првог светског рата.

ВАНДОЛСКИ МАСКУРТИН Књижевност

Жено, што не можемо да те јасно видимо као прачовјек женку на сунцу, него си постала страшна визија и отров крви наше, па бјежимо пред тобом, и док мислим да си далеко, ти бдијеш у нашим мислима, и док хоћемо у раду да те заборавимо – гле! – на свим нашим дјелима танке вијугаве линије, трагови твојих невидљивих прста.

Шта значи таласава линија вашег тијела? И та нијема, бијела распјевана љепота коју немирно ловимо као дјеца лептира, а она нам, наизмјенце, или задаје бол или се претвара у горчину?

Жене, у очима вашим сја уломак једног љепшег неба које је сјало над срећнијим створовима но што смо ми и за неке страховите катализме прсло у парчад.

* * *

5 Сва трагика мог садашњег живота се може стегнути у једну ријеч: самоћа.

Мука и неплодност мог живота потичу од ове страховите изолације у којој се ледим и каменим и пропадам као напуштене куће у које нико не дира, али оне – баš зато јер нико у њима не станује – пропадају и руше се стално и полагано, као да их невидљива рука кида.

* * *

6 Руке ми често преко дана стају над послом и велики дио ноћи бдијем само да могу дуже мислити о Теби.

Прије птица се будим, прије зоре дижем (а кроз све снове пролазиш Ти); у освите сам наслоњен на прозор као да Те чекам.

Љепоту цијelog свијета крију у себи моје мисли. Неостварив сан је постао садржај мог живота. И тако живот пролази, али у часу смрти ја могу показати на своју чежњу као на једино велико, истинито и лијепо у свом животу.

* * *

7 Сама чињеница: да живим, дарује ме мирном радошћу.

Осјећам велику љубав за људе, за њина дјела, за срећу и несрећу, за гријех и страст и сав јад што из њих излази, за борбе и посртана, за заблуде и патње и жртве, за све што је човјеково на овој планети.

Осјећам часовиту, али неизмјерну срећу да и ја пијем кап из непресушивог извора радости људске, да и ја начас понесем дијелак великог крста што га носи човјечанство.

* * *

8 И што погледам, све је пјесма, и чега год се такнем, све је бол.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Епилог

Много самујеш и дуго ћутиш, сине мој, затрављен си сновима,
изморен путевима духа. Лик ти је погнут и лице блиједо, дубоко
спуштене вјеђе и глас као шкрипа тамничких врата. Изиђи у љетни
дан, сине мој!

– Шта си видио у љетни дан, сине мој?

Видио сам да је земља јака и небо вјечно, а човјек слаб и крат-
ковјек.

– Шта си видио, сине мој, у љетни дан?

Видио сам да је љубав кратка, а глад вјечна.

– Шта си видио, сине мој, у љетни дан?

Видио сам да је овај живот ствар мучна, која се састоји од
неправилне измјене гријеха и несреће, да живјети значи слагати
варку на варку.

– Хоћеш да усниш, сине мој?

Не, оче, идем да живим.

Загреб, 1918.

Интерпретација

- Основно расположење ове прозе јесте меланхолија. Наслућује-
те ли из чега она произлази? Какво дејство на човеков унутра-
шњи живот имају ропство и самоћа?
- Црњански је цео *Ex Ponto* окарактерисао као писма болу. Обја-
сните ову Андрићеву мисао: „И што погледам, све је пјесма, и
чега год се такнем, све је бол.“ Из чега се рађа његова песма.
- Пратите из песме у песму све нијансе његовог бола и одреди-
те основне мотиве ових песама. Пronађите оне песме у којима
Андрић свој бол окреће ка радости. Какву улогу у томе имају
лепота, стваралаштво и љубав? Зашто Андрићев лирски субјект
из *Ейлоја* неће да „усни“ и поред патње коју доноси живот?
Упоредите Андрића и Ујевића. Каква је судбина песника?
- Анализирајте језик и стил, синтаксичку организацију и рас-
поред реченичних делова у реченици, њену силазну и узла-
зну интонацију којом се постижу емоционалност и ритмичност
песме у прози. Шта је песма у прози?

Упутство за самостално истраживање

- Прочитајте *Ex Ponto* и у свој дневник читања препишите афористичке
мисли и тематски их распоредите (о љубави, животу, смрти, стварала-
штву).
- Лирске мотиве које је Андрић зачео у *Ex Pontu* развије касније у својој
приповедној прози. Покушајте да их пронађете у роману *На Дрини
ћурија*.

Иво Андрић

На Дрини ћуприја

VIII

Нису само ратови, куте и сеобе тога времена ударали на овај мост и прекидали живот на капији. Било је и других изузетних догађаја по којима се година у којој су се десили после и називала и дуго памтила.

Лево и десно од капије, са обе стране, камена ограда моста одавно је углачана и нешто тамнија од осталих делова. Стотинама година сељаци ту спуштају терете кад хоће да се одморе, прелазећи мост, или се докони људи наслањају леђима и лактовима, у разговору, кад кога чекају, или кад усамљени и налакћени гледају воду, у дубини под собом, како запењена и брза отиче, увек нова и увек иста.

Али никад се није толико докона и љубопитљива света насладњало на ограду и гледало речну површину, као да је чита и одгонета, као последњих дана месеца августа те године. Вода је била замућена од кишне иако је био тек крај лета. У вировима испод окана стварала се бела пена и окретала уокругут, заједно са иверјем, ситним гранчицама и труњем. Али докони и поднимљени касабалије са зида нису у ствари ни гледали ту реку коју познају одувек и која нема шта да им каже, него су на површини воде, као и у својим разговорима, тражили сами за себе објашњење и као неки видљив траг једног нејасног и тешког удеса који их је тих дана све изненадио и збунио.

У то време десио се ту на капији један посве изузетан догађај, какав се не памти и какав се вальда неће поновити док је моста и касабе на Дрини. Он је узбудио и потресао касабу и отишао и даље, у друга места и крајеве, као прича која хода по свету.

То је у ствари прича о два вишеградска засеока, о Вељем Луту и Незукама. Та два засеока леже на два супротна kraja оног амфитеатра који мрка брда и зелени брежуљци сачињавају око касабе.

Велика сеоска општина Стражиште, на североисточној страни долине, најближа је касаби. Њене куће, њиве и баште раштркане су преко неколико брежуљака и ужлебљене у дољама које те брежуљке деле. На благом превоју једне од тих главица лежи петнаестак кућа, утонулих у шљивике и одасвуд опкољених њивама. То је заселак Вељи Лут, мирно, лепо и богато турско насеље на узвисини. Заселак спада под општину Стражиште, али је ближи касаби него својој општини, јер се људи са Вељег Лута спуштају за пола сата до у чаршију, где држе магазе и послују као и остале касабалије. Између њих и правих касабалија и нема разлике, до можда у томе што су њихова имања трајнија и сигурнија, јер су на јакој, присојној земљи и нису водоплавна, а људи су скромнији и повученији, без

касаба - мања варош

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

300

варошких рђавих навика. Вељи Лут има добру земљу, здраву воду и леп свет.

Ту живи грана вишеградских Османагића. Па иако су ови у касаби многодобројнији и богатији, у народу се сматра да су они „спузвли“, а да су прави Османагићи они на Вељем Лугу, где им је корен. То је леп сој људи, осетљивих и поносних на своје порекло. Њихова је она највећа кућа што се бели у страни, истурена испод саме главице, окренута ка југозападу, увек окречена, са кровом од поцрнеле шиндре и са четрнаест цамли пенџера. Та се кућа види надалеко, и она је прво што пада у очи путнику који се спушта друмом долазећи у Вишеград или који се обазре, излазећи из њега. Последњи зраци сунца које залази за лијештанском косом задржавају се и ломе увек на белом и блештавом лицу те куће. И касабалије су одавно навикле да са капије посматрају, предвече, како се сунчев залазак одбија на Османагића пенџерима, како се затим један по један гасе, и како често, кад већ сунце зађе и касаба остане у сенци, плане по један од тих пенџера последњим одблеском, залуталим између обла-ка, и како сја још неколико тренутака као црвена, крупна звезда над угашеном касабом.

Исто тако је познат и виђен у касаби домаћин те куће Авдага Османагић, срчан и плаховит човек у животу као и у пословима. Он има „магазу“ у чаршији, једну ниску и сумрачну просторију у којој на даскама и плетеним љесама лежи разастрт кукуруз, суве шљиве или борове шишарке. Авдага ради само навелико, зато магаза и није отворена сваког дана, него пазарним даном редовно, а преко недеље већ према послу и потреби. У магази је увек један од Авдагиних синова, док он сам седи обично на клупи пред магазом. Ту разговара са муштеријама или са познаницима. Он је стасит и румен човек, али потпуно седе браде и бркова. Глас му је промукао и пригашен. Већ годинама га мучи тешка сипња. И кад год се при говору узбуди и подигне глас, а то се код њега дешава често, загуши га одједном тежак кашаљ, набрекну му вратне жиле, поцрвени лице и очи се залију сузама, а у грудима шкрипи, шишти и одјекује као олуја у брдима. Кад га тај наступ кашља прође, он се одмах приbere, удахне дубоко ваздух и настави разговор тамо где је стао, само неким изменењим, тањим гласом. У касаби и околини он је познат као човек оштре речи, широке руке и смела срца. Такав је у свему па и у трgovини, иако често на своју штету. Он доста пута једном смелом речи обори или подигне цену шљиви или кукурузу, и кад то није у његову корист, само за инат некој сељачкој кукавици или неком трговцу драмосеру. Његова реч се уопште у чаршији слуша и прима, иако се зна да је често плаховит и личан у својим судовима. И кад Авдага сиђе са Вељег Луга и заседне пред магазу, он је ретко сам, јер људи воле његов разговор и желе да чују његово мишљење. А он је отворен и жив, увек спреман да каже и брани оно што други

сматрају да је боље прећутати. Његова задуха и они наступи тешког кашља прекидају сваки час његов говор, али га, зачудо, не кваре него га чине убедљивијим и целом његовом начину изражавања дају неко тешко и болно достојанство коме није лако одолети.

Авдага има пет одраслих и пожењених синова и јединицу кћер, која је последња и тек дорасла за удају. За ту његову кћер Фату зна се да је необично лепа, у свему на оца. Питањем њене удаје бави се касаба и помало цела околина. Одувек је код нас тако да по једна девојка у сваком нараштају је у причу и у песму својом лепотом, вредноћом и господством. Она је онда за тих неколико година циљ свих жеља и недостижни узор; на њеном имену се пале маште, око њега се расипа одушевљење мушкираца и плете завист жене. То су та изузетна бића која природа издвоји и уздигне до опасних висина.

Ова Авдагина кћи била је на оца не само ликом и изгледом него и бистрином и речитошћу. То су знали најбоље момци који су на свадбама и састанцима покушавали да је јевтиним ласкањима или смелим шалама придобију или збуне. Њена вештина у говору није била ништа мања од њене лепоте. Зато се у песми о Авдагиној Фати (о таквим изузетним створењима песме никну однекуд саме!) певало:

Мудра ли си, лијепа ли си,
Лијепа Фато Авдагина!

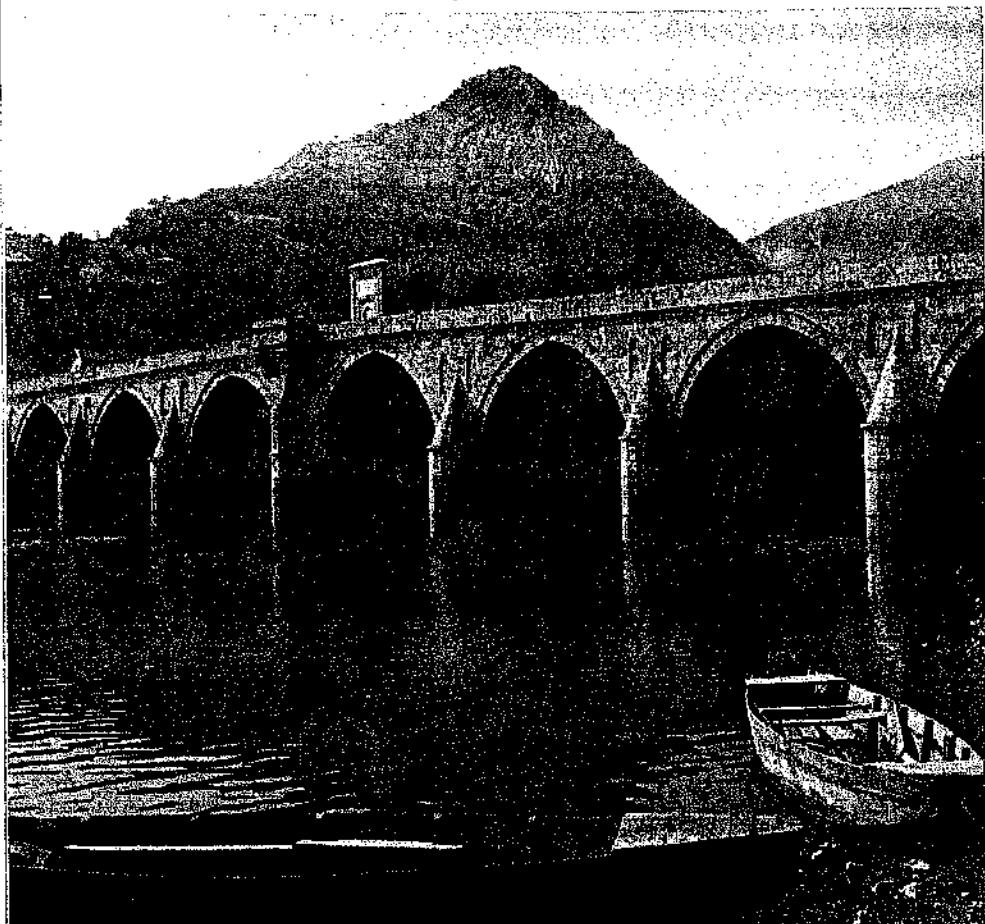
Тако се певало и говорило у касаби и око ње, али је било врло мало њих који су имали храбrosti да запросе девојку са Вељег Лута. А кад су и они сви редом били одбијени, око Фате се брзо створила празнина, онај крут дивљења, мржње и зависти, непризнаваних жеља и злурадог ишчекивања који редовно окружују створења са изузетним даровима и изузетном судбином. Такве личности о којима се пева и говори однесе брзо та њихова нарочита судбина, а иза њих уместо остварених живота остане да живи песма или прича.

Често се дешава код нас овде да девојка која је на великом гласу остане управо због тога без просаца и „поусједне“, док се лако и брзо поудају девојке које јој нису ни по чему дорасле. Фати се то није десило, јер се за њу нашао просац који је имао и смелости да је зажели и вештине и истрајности да постигне циљ.

У овом неправилном кругу, који сачињава вишеградска котлина, тачно на противној страни од Вељег Лута налази се заселак Незуке.

Изнад моста, непун сат хода уз воду, у самом оном склону стрмих брегова из којих као из mrкog зида избија Дрина у наглом заокрету, има уску повлака добре, родне земље на стеновитој обали реке. То је нанос од реке и стрмоглавих потока са Буткових стијена. На њему су њиве и баште, а у страни стрме ливаде са танком травом, које се при врховима губе у врлетном камењару и mrком шипражју. Цео заселак је својина бегова Хамзића, који се презивају и Турковићи. На једној половини живе пет до шест кућа чивчија а

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Мост Мехмед-паше
Соколовића у Вишеграду

на другој су куће бегова браће Хамзића са Мустајбегом Хамзићем на челу. Заселак је затурен и осојан, без сунца али и без ветра, богатији воћем и сеном него житом. Опкољен и притешњен са свих страна високим, стрмим брдима, већи део дана је у сенци, а увек у тишини, тако да се сваки дозив чобана и сваки јачи покрет бронзе на говечету чују као гласна и многострука јека с брегова. До њега води свега један једини пут из Вишеграда. Кад човек прође мост, излазећи из касабе, и напусти главни друм који скреће десно, низ реку, па се спусти до саме речне обале, наилази на уску камену стазу која иде улево од моста, пустом врлети, уз Дрину, поред саме воде, као бео поруб на мркој стрмини која се спушта у реку. Коњаник и пешак на том путу, посматрани одозго с моста, изгледају као да иду по уском брвну између воде и крша, а лик им се при ходу стално огледа у мирној, зеленој реци.

То је пут који води из касабе у Незуке, а из Незука нема даљег пута, јер нит има куд да се иде ни кога да путује. Само изнад кућа, у стрмој страни, обраслој ретком шумом, усечене су две беле вододерине уз које се пужу чобани кад иду стоци у планину.

Ту је велика и бела кућа најстаријег Хамзића Мустајбega. Она није ништа мања од Османагића куће на Вељем Луту, али је за разлику од ње потпуно невидљива у оној низини и честару поред Дрине.

Око ње, у полукругу, расте једанаест високих јабланова који својим шумом и покретом стално оживљавају тај са свих страна затворени и тешко приступни предео. Испод ње су, само нешто мање и скромније, куће остале двојице браће Хамзића. Сви Хамзићи имају много деце и сви су танки, високи, бледи у лицу, ћутљиви и повучени, али сложни и вредни на послу, навикли да цене и бране оно што је њихово. Исто као имућнији људи са Вељег Луга, и они имају у касаби своје магазе у које сносе све оно што привреде у Незукама. У свако доба године они и њихове чивчије врве и гамижу као мрави оном уском каменом стазом поред Дрине; једни носе робу у варош, а други се враћају по свршеном послу, са парама за појасом, у своје невидљиво село међу брдима.

У Мустајбега Хамзића, у оној белој и великој кући која дочекује человека као пријатно изненађење на крају камените стазе која изгледа да не води никуд, имају четири кћери и син јединац, Наил. Тад Наилбег из Незука, беговски јединац, бацио је међу првима око на Фатиму из Вељег Луга. На некој свадби он се нагледао њене лепоте кроз одшкрунута врата на која се као грозд вешала гомила занесених младића. Кад је идућег пута могао опет да је угледа, окружену другарицама, он јој је добавио у смелој шали:

– Да богда те Мустајбег из Незука невјестом звао!

Фата се закикотала пригушено.

– Ништа се немој смијати – говорио је кроз уски отвор на вратима узбуђен младић – и то ће чудо једног дана бити.

– Хоће, кад Вељи Лут у Незуке сађе! – одговорила је дјевојка са новим кикотом и једним поносним покретом тела који само такве жене и само у тим годинама имају и који је казивао више него и њене речи и њен смех.

Тако од природе нарочито обдарена створења често изазивају судбину, смело и несмотreno. Тај њен одговор младом Хамзићу прочуо се и понављао од уста до уста, као и све остало што је радила и говорила.

Хамзићи нису људи који се заустављају и обесхрабрују пред првом тешкоћом. Они ни друге, мање важне послове не свршавају непосредно и на јуриш, а камоли питање као што је ово. Покушај који су учинили преко неких рођака из касабе није имао више успеха. Али тада је стари Мустајбег Хамзић узео ствар синовљеве женидбе у своје руке. Он је са Авдагом имао одувек заједничких послова. Због своје напрасне и горде природе, Авдага је у последње време имао знатних губитака из којих су произилазиле обавезе којима је било тешко на време одговорити. Мустајбег га је у томе помагао и подржао како само добри чаршијски људи могу да подрже и помогну један другог у тешком тренутку: једноставно, природно, и без речи.

По тим полумрачним и хладовитим магазама и на углачаним каменим седиштима испред њих не решавају се само питања новца

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

и трговачке части него и читаве људске судбине. Шта је било између Авдаге Османагића и Мустајбега Хамзића, како је Мустајбег затражио Фату за свога јединца Наила и како му је преки и частољубиви Авдага „дао“ девојку? То никада нико неће сазнати. Исто тако није се право знало како се ствар одиграла горе на Вељем Лугу, између оца и његове лепе кћери јединице. О неком отпору с њене стране није, наравно, могло бити речи. Један поглед пун болног изненађења и онај пркосни и само њој урођени покрет целог тела, а затим немо и глуво покоравање очевој вољи, како је свуда и одувек код нас било и бива. Као у сну, она је почела да проветрава, допуњује и слаже своју девојачку спрему.

Ни из Незука није продрла ниједна реч у свет. Опрезни Хамзићи нису тражили да им људи у празним разговорима потврде њихов успех. Постigli су оно што су хтели и, као увек, били задовољни својим успехом. Није им било потребно ничије учешће у томе, исто као што никад нису тражили саучешћа у неуспесима и недаћама.

Па ипак, свет је говорио о свему томе, много, опширио и без обзирно, као што свет увек говори. По целој касаби и око ње причало се како су Хамзићи постигли што су хтели; како је лепа, охола и мудра Авдагина кћи, за коју у целој Босни није било просца, надмудрена и укроћена; како ће ипак „Вељи Лут у Незуке саћи“, иако се Фата јавно зарекла да неће. Јер људи воле такве разговоре о паду и понижењу оних који се сувише високо издигну и полете.

Месец дана је свет препричавао тај догађај и у разговорима испирао уста Фатиним будућим понижењем као слатком водицом. Месец дана су чињене припреме у Незукама и на Вељем Лугу.

Месец дана је Фатима радила са другарицама, родицама и најмљеним женама на својој опреми. Девојке су певале. Певала је и она. Налазила је снаге и за то. И слушала је саму себе како пева, мислећи при том своју мисао. Јер са сваким бодом игле знала је (и казивала то сама себи) да ни она ни њен вез неће никада видети Незука. Она то није заборављала ни за тренутак. Само јој се тако у раду и песми чинило да је од Вељег Луга до Незука далеко и да је месец дана дуго време. То исто се дешавало ноћу. Ноћу, кад би под изговором да треба да посвршава још неке послове остајала сама, ноћу се пред њом отварао свет, богат, пун светlostи и радосних промена, непрегледан.

Ноћи су на Вељем Лугу топле а свеже. Звезде ниске и немирне, све повезане белим титравим сјајем. Стојећи поред прозора, Фатима гледа ту ноћ. У целом телу носи мирну снагу, разливену и слатку, и сваки део свог тела осећа одвојено, као засебан извор снаге и радости: ноге, кукове, руке, врат, а нарочито груди. Њене дојке, бујне и тешке а праве, додирују вршцима дрвени демир на прозору. И на том месту она осећа како цео брежуљак, са свим што је на њему, са кућом, зградама, и извама, дише, топло, дубоко, једномерно, и диже се и спушта

заједно са светлим небом и ноћним пространством. Од тога дисања дрвени демир на прозору пада и расте, пада и расте, додирује вршке њених дојки и удаљује се негде далеко од њих, враћа се и додирује их поново, па се опет спушта и удаљује; и све тако, наизменице.

Да, свет је велик, огроман је свет и дању, кад вишеградска долина трепти од жете, и жита прострта по њој готово чујно зру, кад се бели касаба, просута око зелене реке, а затворена правилном линијом моста и црним брдима. Али ноћу, тек ноћу, кад оживе и плану небеса, отвара се бескрајност и силна снага тога света у коме се жив човек губи и не може да се присети ни сама себе ни куд је пошао ни шта хоће ни шта треба да ради. Ту се само живи, истински, ведро и дуго: ту нема речи које тешко обавезују за цео живот, ни смртоносних обећања ни безизлазних положаја, са кратким роком који неумољиво тече и истиче, а са смрђу или срамотом као јединим излазом на крају. Да, ту није као у дневном животу, где оно што је једном речено остаје непорециво, а обећано неизбежно. Ту је све слободно, бескрајно, безимено и немо.

Тада се негде одоздо, као издалека, зачује тежак, дубок и пригашен глас:

— Аах, кхххх! Аах, кхххх!

То се доле у алвату Авдага бори са ноћним наступима кашља.

алват – приземље

Не само да распознаје тај глас него и види оца јасно како седи и пушки, расањен и мучен кашљем. Види, чини јој се, његове крупне, смеђе очи, познате као драг предео, очи које потпуно личе на њене, само што су осенчене старошћу и заливене сузним, насмејаним сјајем, очи у којима је први пут угледала безизлазност своје судбине, оног дана када јој је речено да је обећана у Хамзиће и да треба да се спреми за месец дана.

— Кха, кха, кха! Аах!

Онај малопрећашњи занос од лепоте ноћи и величине света нагло гасне. Онај раскошни дах земље стаје. Девојчине дојке крутну у лаком грчу. Тону звезде и пространства. Само се судбина, њена судбина, безизлазна, прека, сутрашња, врши и испуњава, упоредо са временом које пролази, у тишини, непомичности и празнини која остаје иза свега.

Мукло одјекује кашаљ иза алвата.

Да, и чује га и види, као да је ту пред њом. То је њен драги, моћни, јединствени бабо, са којим се осећа једно, нераздељиво, слатко једно, откако зна за себе. И сам тај његов тешки и потресни кашаљ осећа у својим грудима. Истина, то су та уста која су казала да тамо где је она казала не. Али она је у свему једно са њим, па и у томе. И то његово да она осећа као своје (исто колико и своје не). И зато је њена судбина прека, необична, сутрашња, и зато она на њој не види излаза, а не може ни да га види кад га нема. Једно зна. Због тога очевог да, које је веже исто као оно њено не, мораће

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

изаћи пред кадију са Мустајбеговим сином, јер је немогуће и помислити да Авдага Османагић не одржи реч. Али исто тако зна, и исто тако добро и посигурно, да после тога не може њена нога ступити у Незуке, јер онда опет не би она одржала своју реч. А то је, наравно, немогуће, јер и то је Османагића реч. Ту, на мртвој тачки, између свога не и очевог да, између Вељег Луга и Незука, ту, на најбезизлаzioniјем месту треба тражити излаз. Ту је сад њена мисао. Не више у пространствима великог и богатог света, не чак ни на целом путу од Вељег Луга до Незука, него на том кратком и жалосном комадију друма који води од мешћеме у којој ће је кадија привенчати за Мустајбегова сина, па до краја моста где се каменита стрмина спушта на уски пут којим се иде у Незуке и на који она, то поуздано зна, неће никад ногом ступити. Тада комадија пута прелетела је њена мисао без престанка с једног kraja na други, као што чунак лети кроз ткање. Од мешћеме, преко половине чаршије, па преко пијаца до краја моста, али отуд би се одмах враћала као од понора, преко моста, пијаца, кроз чаршију, до мешћеме. И све тако: напред-награг, напред-награг! Ту се ткала њена судбина.

И та мисао која није ни могла да стане ни умела да нађе излаза, све се чешће заустављала на капији, на оној лепој и светлој софи од камена на којој људи седе у разговорима и младићи певају, испод које хучи зелена, брза и дубока река. Па би онда, ужаснута од таквог излаза, летела као уклета поново са једног kraja na други, да, не нашавши другог решења, стане поново на капији. И сваке ноћи њена се мисао све чешће заустављала на том месту, и све се дуже задржавала на њему. А сама помисао на тај дан кад ће стварно, а не онако у мислима, морати да пређе тај пут и да још пре краја моста нађе излаз, носила је у себи сву страхоту смрти и сав ужас живота у срамоти. Чинило јој се, овако немоћној и напуштеној, да би сама страхота те мисли морала да удаљи или бар одложи тај дан.

Али дани су ишли, ни брзи ни спори, него једномерни и суђени, и са њима је дошао и свадбени.

Последњег четвртка у августу месецу (то је био тај суђени дан) дошли су Хамзићи на коњима по девојку. Под тешком новом ферецом, као под окlopom, Фата је посађена на коња и поведена у касабу. У исто време у авлији су товарени коњи са сандуцима девојачког руха. У мешћеми је пред кадијом обављено венчање. Тако је одржана реч којом је Авдага дао своју кћер за Мустајбегова сина. Затим је мала поворка кренула пут Незука, где је била спремљена свечана свадба.

Прешли су половину чаршије и пијац, део онога пута без излаза који је Фата у мислима толико пута прешла. Било је тврдо, стварно и обично, готово лакше него у мислима. Ни звезда ни пространства, ни очевог муклог кашља, ни жеље да време иде брже или спорије. Кад су нашли на мост, девојка осети још једном, као за летњих ноћи

мешћема - надлежство у коме кадија (судија) суди и венчава

поред прозора, сваки део свога тела, снажно и одвојено, а нарочито груди у лаком грчу као у паници. Стигли су до капије. Као што је радила много пута у мислима за прошлих ноћи, девојка се нагну и шапатом замоли најмлађег брата, који је јахао поред ње, да јој прикрати мало узенгије, јер сад долази онај стрми прелаз са моста на камени пут који води у Незуке. Застали су, најпре њих двоје па онда, мало подаље, остали свати на коњима. Ничег необичног није било у томе. То није ни први ни последњи пут да сватови застају на капији. Док је брат сјахао, заобишао коња и пребацио узду преко руке, девојка је притерала свога на сам крај моста, ступила десном ногом на камену ограду, винула се, као окрилатила, са седла, преко зида, и полетела са висине у хучну реку под мостом. Брат који се устремио за њом и целим телом полегао по огради још је дотакнуо руком узвијлану ферецу, али је задржати није могао. Остали свати су поскакали с коња са најнеобичнијим узвицима и остали поред камене ограде, у чудним положајима, као скамењени.

Још истог дана предвече пала је киша, обилна и необично хладна за то доба године. Дрина је надошла и замутила се. Сутрадан је набујала жућкаста вода избацила Фатин леш у један плићак код Калате. Ту га је приметио један рибар и одмах отишао и пријавио ствар мулазиму. Мало после стигао је мулазим са муктаром, рибаром и Салком Ђорканом. Јер без Ђоркана не бива ниједна оваква згода.

Леш је лежао у меканом, мокром песку. Таласи су га запљускивали и с времена на време потпуно преливали мутном водом. Нова фереца од црне чоје, коју вода није успела да свуче, посувратила се и пребацила преко главе; тако је, помешана са дугом и густом косом, сачињавала засебну црну масу поред белог и бујног девојчињог тела са кога је бујица потргала и свукла танке свадбене хаљине. Намрштени, стегнутих вилица, Ђоркан и рибар су загазили у плићак, прихватили нагу девојку и опрезно и са снебивањем, као да је жива, извукли је из влажног песка у који је била почела да тоне, изнели на обалу и ту је одмах покрили њеном ферецом, мокром и пуном муља.

Још истог дана дављеница је сахрањена на најближем турском гробљу, у стрмој страни, испод главице на којој се диже Вељи Лут. А предвече окупљали су се докони људи у механи око рибара и Ђоркана са оним нездравим и ружним љубопитством које је нарочито развијено код свете чији је живот празан, лишен сваке лепоте и сиромаштан узбуђењима и доживљајима. Честили су их ракијом и нудили дуваном, не би ли чули од њих неку појединост о лешу и укопу. Али ништа није помагало. Ни ракија није могла да им раздреши језик. Чак ни Ђоркан није ништа говорио. Пушио је без престанка, и јединим сјајним оком гледао за димом који је снажним дахом одбијао што даље од себе. Само би се њих двојица, Ђоркан и рибар, с вре-

мулазим - командир полиције; муктар - кнез, старешина једног дела града

МЕДУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

мена на време погледали, подигли би своје чокање ћутке, обојица у исти мах као да се невидљиво куцају, и надушак испили.

Тако се десила та необична и незапамћена ствар на капији. Вељи Луг није сишао у Незуке а Авдагина Фата се није удала у Хамзиће.

Авдага Османагић није више силазио у касабу. Издахнуо је те исте зиме, загашен кашљем, не проговоривши никад ни с ким ниједне речи о јаду због којет је умирао.

Идућег пролећа, Мустајбег Хамзић је оженио сина другом девојком, из Бранковића.

Свет је у касаби још неко време препричавао догађај па затим почeo и да заборавља. Остало је само песма о девојци која лепотом и мудрошћу сја изнад свега, као да је непролазна.

Интерпретација

- Прочитајте пажљиво VIII главу Андрићевог романа *На Дрини ћурија* и локализујте је у контекст романа.
- Чија се судбина налази у средишту овог поглавља? Да ли се наслућују корени трагичног удеса?
- Чиме је Фату природа издвојила и уздигла до „опасних висина“?
- Какве кобне последице по Фату имају њена мудрост и лепота? Зашто се око ње ствара „онај круг“ дивљења и зависти?
- Једном је Фата несмограно и смело изазвала своју судбину. Јавно се зарекла да ће за сина Мустајбega Хамзића поћи кад „Вељи Луг у Незуке сађе“ што значи – никад. Зашто је Фата изазвала своју судбину?
- Драмски сукоб се одвија на два плана: на ширем – безобзирна „светина“ против горде Фате, и ужем, значајнијем – у самој Фати. Зашто Андрић не развија сукоб између оца и кћери (као Станковић у *Нечистој креји*), него између очевог „да“ и Фатиног „не“? У каквом су емотивном односу стари Авдага и његова кћер?
- Размотрите Фатино психолошко стање док тражи разрешење за сукоб са самом собом и патње кроз које пролази – док пева, док везе, док гледа у ноћ, док ослушкије очев кашаљ.
- Зашто Фата не може да изневери своју, али ни очеву реч? У чему се Фата потврђује као изузетна личност? Које јој једино решење предстоји?
- Какво значење има песма о Фати? Како пролазно добија значење непролазног?
- У чему је трагичност и величина Фатиног лика?
- У каквом су односу судбине моста и Фате Авдагине?

Упутство за самостално истраживање

- 1 Размислите о значењу и функцији историјског и легендарног у роману.
- 2 Уочите Андрићев уметнички поступак у портретисању и карактеризацији ликова и њихову повезаност са судбином моста.
- 3 Испитајте функцију моста у композицији романа, симболику моста и мостова у Андрићевом делу, у свој вишеструкости и многозначности. Нека вам као подстицај за ово проучавање послужи следећи текст.

„Песник је узбудљиво описивао 'благордан осећај' што му је будио поглед на клесани камен, рађену земљу и тесано дрво. Ипак, од свега што човек клеше и подиже, највише песникове љубави задобили су мостови. Овде се на плећи тесаног камена пропео нов симбол, врховна синтеза Андрићева. Река, метафора пролазности, и тесани камен, образац трајног дела човековог, укрстили су овде своје принципе...

Филозоф мостова није естета који заснива хијерархију према ступњевима лепоте. Сви су мостови за њега 'једно и подједнако вредни пажње'. Али, по слабости људској или по самовољи тајанственог трептала емоције, у свом сећању он успева да изазове само оне који су му најчвршће приковали пажњу и задржали дах.

Читалац романа *На Дрини ћурија* узалуд овде тражи главног јунака Андрићeve успомене, поносног избранника пишчеве маште. Он прочитава есеј поново, не налази га. Тек случајно, изненада, пада му у очи један езотерични пасус о сублимним сликама снова и произвольној игри маште. Човек се најзад прене свестан да дело које познаје не треба више тражити међу земним мостовима: можда је баш то Мехмед-пашић вакуф који се, миниран у рату и искинут по средини, поново помаља из трагичне музике... тренутак надахнућа.

Есеј *Мостови* сведочи о недогледном регистру значења и подразумевања које су камени симболи Андрићeve прозе понели на себи. Песник је у њима свесно резимирао све оно субјективно чиме се живот казује, од уздаха и осмеха до маштања и снови и, истовремено, дао метафору хегеловског укидања границе, дијалектичке категорије прелаза: 'јер, све је прелаз, мост чији се крајеви губе у бесконачности'."

Иво Таршала

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Момчило Насићајевић

Туга у камену

1

Ни реч, ни стих, ни звук
туту моју не каза;
а дуте свеудиљ неке
небо и земљу
спаја и спаја лук.

Сунце сија.

Руке су чрвени.

Марш, мај мунче један.

2

И кренем, и родна коб
све дубље ме корени.
И крикнем,
и у срце као нож
рођени зарије се крик.

3

И крвљу ту па ту
матером у круг.
А свићем са зорама,
а с вечери сетно
нестаје ме за горама.

4

И немо из твари тугом
објави се друг.
И тугом зацвркуће тица
и зазелени лут.

5

И секира кад љуто
засече дуб;
и јагњету вук, – кости кад млави зуб;
немо све свему тугом
верни остане друг.

6

Слобода робу, – одбетнем далеко,
а све дубље ту.
И благослов што гробу

АВАНГАРДСКИ МЕТРОВИНА ПОМЕЖЕВНОСТ

колевци проклетство неко, –
одужити дуг.

7

Све зове, –
остајем,
Кореном у камену
тузи затварам крут.

8

Патнику из тиха срца
то чудно пукне зоре цик.
И чудно,
на рамену себи,
светли свој сагледа лик.

9

Ни реч, ни стих, ни звук
туту моју не каза.
А дүгे свеудиљ неке
небо и земљу
спаја и спаја лук.

Интерпретација

- Настојте да објасните значење и смисао ове Настасијевићеве херметизоване (затворене) песме превођењем језичких знакова.
- Протумачите насловну синтагму *Туја у камену*. О каквом је камену реч: сировом камену, надгробном камену, камену родне груде? У чему су корени песникове „неисказиве“ туге: у родној коби, у крвној вези, у лепоти и суврости природе, у колевци која га је одњихала, у гробовима којима се треба одужити?
- Зашто лирски субјект остаје „кореном у камену“ кад га све зове на одлазак? До каквог сазнања о себи он долази? Да ли је то само његова судбина или и судбина човека нашега тла?
- Испитајте структурну организацију ове песме сачињене од девет мањих песама. Какво ново значење добија поновљена прва песма, која затвара овај циклус? Када означава привлачност даљине, а када светлосни лук над земљом родног тла?
- Ова песма лапидарног (језгровитог) израза делује и сама као запис у камену – епитаф, чије се речи тешко клешу. Размотрите постоји ли уметничко оправдање за елиптично коришћење

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

ћење језичких средстава: својење језика на језgro речи, редуковање реченице, избегавање глагола и архаичну синтаксичку конструкцију.

- У чему је „неизрецива туга“, ипак, нашла своје оваплоћење? Процените уметничку вредност Настасијевићеве песме *Tuia у камену*.
- Прокоментаришите ове погледе књижевних критичара на Настасијевићеву поезију, која тек у наше време добија своје право место.

„Настасијевић је међу нашим песницима можда једини, осим Његоша, који је настојао да се ничим не одрекне тла на коме је израстао. А то тле, балканско, планинама и старином тајновито, непознато, избраздано гладима и најездама, словенско и грчко, илирско и шиптарско, римљанско и татарско и турско, ратно и сузно, ретким је гласовима песничким проговарало за много последњих векова. Момчило Настасијевић је свакако један од гласова којим је наше тле проговорило.“

Зоран Мишић

„Настасијевић тежи херметичнијем поетском казивању. Сече стих. Од речи би хтео да створи поетске знаке и симболе. Реже речи у камен као што се то чинило у прастаро време. А од резања речи у камен особен је код њега поетски одјек, звучање, мелодија...“

Велибор Глигорић

Пабло Пикасо:
Мршав обед, 1904.

Тин Јевић

Свакидашња јадиковка

Како је тешко бити слаб,
како је тешко бити сам,
и бити стар, а бити млад!

И бити слаб, и немоћан,
и сам без и где икога,
и немирај, и очајан.

И газити по цестама,
и бити гажен у блату,
без сјаја звезде на небу.

Без сјаја звезде удеса,
што сијаше над колевком,
са дугама и варкама.

– О Боже, Боже, сети се
свих обећања блиставих,
што си их мени задао.

О Боже, Боже, сети се
и љубави, и победе,
и ловора, и дарова.

И знај да Син твој путује
долином света туробном
по трњу и по камењу,

од немила до недрага,
и ноге су му крвате,
и срце му је рањено.

Свакидашња јадиковка, објављена 15. децембра 1917. у крфском „Забавнику“, испевана је 1916. када се Тин Јевић налазио у Паризу, раздиран ратним страдањем домовине, усамљеншићу и несигурношћу опстанка.

МЕДУРУАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

И кости су му уморне,
и душа му је жалосна
и он је сам и запуштен.

И нема сестре ни брата,
и нема оца ни мајке,
и нема драге ни друга.

И њема нигде никога
до игле драча у срцу
и пламена на рукама.

И сам и самцат путује
под затвореном плавети,
пред замраченом пучином,

и кому да се потужи?
Тајњега нико не слуша,
ни браћа која лутају.

О Боже, жеже твоја реч
и тесно јој је у грлу,
и жељна је да завапи.

Та беседа је ломача
и дужан сам је викнути,
или ћу главњом планути.

Па нека сам крес на брдима,
па нек сам дах у пламену,
кад нисам крик са кровова!

О Боже, тек да доврши
печално ово лутање
под сводом који не чује.

Јер мени треба моћна реч,
јер мени треба одговор,
и љубав, или света смрт.

Горак је венац пелина,
мрачан је калеж отрова,
ја вапим жарки илинштак.

Јер ми је мучно бити слаб,
јер ми је мучно бити сам
(кад бих могао бити јак,

кад бих могао бити драг) –
но мучно је, најмучније
бити већ стар, а тако млад!

калеж – пехар
илинштак – месец август

главња – цепаница за ватру

Интерпретација

- Из каквог је осећања настала ова песма? Зашто се песник, иако млад, осећа старим? Како доживљава усамљеност, живот без и где икога и без љубави? Каква је његова судбина?
- Протумачите насловну синтагму и на основу речи **свакидашња** (од кад је света и века) утврдите јадикује ли песник само над својом судбином. Има ли још „уклетих песника“ којима је судбина доделила страдање и патњу? Размислите зашто се баш из патње рађа највиша лепота: песма. Каква је њена улога у животу песника?
- Размотрите четворочлану структуру песме, која се састоји од уводне исповести и три обраћања Богу. Објасните шта садрже прво, друго и треће обраћање Богу. Зашто песник не хули на Бога, не клевета, не тежи смрти, већ животу? Колико од живота тражи за себе? Колико за своју песму?

- Какво значење песми дају бројни знаци ватре којом песник гори изнутра: пламен на рукама, реч која жеже, ломача, главиња, крес у брдима, дах у пламену, жарки илиштак? Каквом то ватром гори Ујевић? У каквом су односу Ујевић – човек, и Ујевић – песник? У чему Ујевић – песник, и поред личне патње, налази смисао живота?
- Каквог је типа Ујевићева лирска нарација, која се остварује кроз полисинџетон (нагомилавање везника и). Асоцирајте: каква све значења сугерише овај саставни везник? Из чега произлази „билијски стил“? Садржи ли песма неки билијски мотив?
- Шта чини јединствену лепоту ове песме?

Колајна

IV

Мирис лепоте-струји у тој коси,
њене су усне пуне слатке варке,
њене су руке дрхтаве и жарке,
понор и пламен усред ока носи.

колајна – украсна огрлица,
ђердан

– Ко хладна мана мисао ме роси
на њезин покрет, а ко игра барке
сећање на те пуне зене јарке
којима струје искре и заноси. –

– Мрзим те очи мрачне и дубоке,
кунем те ноге пред којима падам,
и алтар тијела где у праху лежим;

алтар (олтар) – висoki жртвеник, део храма где се врши главни део богослужења (у православној цркви одвојен иконостасом)

– божанска жено, унуко високе
прамајке Еве, пред тобом сам Адам,
и јер те волим, ја од тебе бежим. –

V

Ове су речи црне од дубине,
ове су песме зреле и без буке.
– Оне су, тако, шикнуле из тмине,
и сада стреме ко пружене руке.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Нисам ли песник, ја сам барем патник
и каткад су ми драге моје ране.
Јер сваки јецај постати ће златник,
а моје сузе дати ће ћердане.

– Но, оне само имати ће цену,
ако их једном, у перли и злату,
колајну видим славно обешену,
љубљено дете, баш о твоме врату.

XXI

Ноћас се моје чело жари
ноћас се моје веће поте;
и моје мисли сан озари,
умрећу ноћас од лепоте.

пот – зној

Душа је страсна у дубини,
она је зубља у дну ноћи;
плачимо, плачимо у тишини,
умримо, умримо у самоћи.

XXXI

С раном у том срцу, тамну и дубоку,
с тајном у том трудну и проклету бићу,
са звездом на челу, са искром у оку,
гази стазом варке, мртви Ујевићу;

смрт је твоја љубав при свакоме кроку,
смрт је у твом ићу, у твојему пићу,
смрт је у твом даху, и у твојем боку,
смрт и смрт, и смрт у Нади и Открићу.

иће – јело

Што ти вреди полет у сопствену чуду,
што ти вреди воља и вољење слепо?
Срце бије, плуће дише узалуду;

гле, без хвајде љубиш све добро и лепо;
као свели мирис у разбиту суду
погиба у теби спев што си га тепло.

хвајда (вајда) – корист, добит

Авангардни мемулатни изложбени

Интерпретација

- Збирка *Колајна* (1926), која садржи 48 песама, представља лирски дневник Тина Ујевића. Изнесите утисак који на вас остављају песме у овом избору.
- Који је основни, покретачки мотив за настанак ове изузетне књиге?
- Одредите тематски мотив сваке песме.
- Какво место у песниковом животу имају љубав, лепота, песма, самоћа и смрт?
- Које све лирске форме користи песник? Како обликује песме? На основу анализе сваке појединачне песме утврдите њихову уметничку вредност. Представљају ли оне, свака појединачно, „драгуљ“ у његовом ћердану? Зашто?
- Анализом уметничког језика и версификације испитајте експресивност и евфонију Ујевићевих песничких медаљона. На којој се висини налази Тиново песничко умеће?
- Лирски субјект је сам песник. Како подноси судбину уметника – ствараоца? Које је основно начело поетике Тина Ујевића? Какав смисао његовом животу даје песма? „Пред смрћу, ја се сакрих у стихове“, казао је Цесарић. Важи ли ово песничко гесло и за Тина Ујевића?
- Прочитајте овај одломак из есеја *El sentimento tragico de la vida*, где Ујевић објашњава свој однос према патњи:

„И ја сам један од путника које је живот преморио. Али нећу казати да не дuguјем патњи ни једно добро. Све противно од тога.. Патња ми је даровала скромност и многе озбиљне духовне дарове. Дала ми је снаге да лако живим у самоћи, као и ону да прегарам много површних ствари. На један виши степен је одуховила моју савјест. Дала ми је напокон вишу мудрост од сазнања своје властите унутрашње густоће, чврстоће, пуноће и обујма.“

Упутство за самостално истраживање

- Прочитајте још неке песме из Ујевићевих збирки *Лелек себра* (1920) и *Колајна* (1926), које је Ујевић објавио у Београду, Ћириличким писмом еквицијом, и изнесите своје мишљење о његовој поезији.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Исак Самоковлија

Рафина авлија

1.

Догоди се баш оно чега се толико бојао.

Још је пред вече једва узашао на Бјелаве. Два пута се одмарao; први пут на доњој, други пут на горњој – Хацијиној – чесми. И био је необично ожеднио. Код прве чесме дадао му стара Хануча, служавка код Рабанових, ибрик да се напије. И кад Рафо, идући поред ње, настави тешко и сипљиво дихати, учини се старој служавци да ваља нешто рећи том старом и превијеном Јеврејину, па мислећи да све то долази од сиромашне хране, каза:

– Не бојте се, тијо-Рафо, није то ништа, није. Одморите се мало овдје крај врата и причекајте ме, сад ћу ја...

Врати се жена брзо и дадао му нешто умотано у папир.

– Ево, да вечерате мало, а то – руком показа на његово тешко дисање – то ће проћи, не бојте се.

Рафо једва каза лаку ноћ, стиште замотуљак под пазухо, па кад га код куће онако још задихан и уморан отвори, очи му се мало разведрише. Помириса, али не могаше ни окусити. А био се толико зажелио тих жутих масних колачића од мозга и жуманицета. Остави их на сандук.

Не хтједе ни црне каве кад га комшинка понуди.

– А што, Рафо?

– Не могу. Пио сам.

Леже одмах. Ноге му тешке, а табани се упалили па горе.

„Кажу да је добро прогрљати ноге сирћетом кад овако пале“ – говори у себи и жели да се и комшинка, која је сада улазила уз басамаке, некако сјети тог лијека.

Скида фес, маше њиме поврх главе, па га опет навлачи до ушију.

– Све је у божјим рукама, а бог је велик – понавља с времена на вријеме, па стисне очи, набере чело и моли: Шема Јисраел... Чуј, Израел...

Зна он зашто то чини: вријеме је. Кад у овим годинама сиђе овака тежа у ноге, зна се шта је.

Комшинка растјерала дјецу из авлије, своју увела у кућу: „Да сте мирни као бубе... Тијо-Рафо је болестан.“

Дјеца се смирила и онако по поду раштркана заспала.

На авлију паде тишина, одједном, некако напречац. Неста вриске и запомагања дјече, која су се у њој ваздан тјерала, тукла и отимала о стари зарђали обруч. Умукну све, и лупа и шкрипа авлијских врата, и трескање бешике над Рафином одајом. Те вечери се не чу

ибрик – бакрен суд, с уским грлом и покlopцем, за воду и кафу

тијо (тио) – стриц, ујак

бешика – колевка

ДАВАНСКИ РЕДОИ МЕДУЗИНСКИ КЊИЖЕВНОСТ

ни тиха пјесма баба Катине Анкице, ни лајање мршаве Лисе са дна авлије. Преко авлије прелазе на прстима, а мрак се вечерас некако раније извлачи из буџака и мијеша са свежим дахом вјетра, што на махове полијеће са гранате дудове крошње.

Рафина је соба у приземљу. Малена је и ниска, и удара мемлом. Има један прозор са гвозденим демирима. Предсобље је ускo, непопоћено, тамно. Ту је Рафина кухиња: једна пећурица, на њој тепсија од бакра, а до собних врата мало сандуче за ћумур. У соби је дугачак миндер. Крај њега зелен тежак сандук, по зидовима дрвене чивије, о њима висе одијела и рубенина. Пећ је земљана, од зелених лончића, жута и распукла, и на тим мјестима чађава. Крај врата је леђен и улупљен ибрик, и кратка издерана метла.

демир - гвоздена прозорска решетка

миндер - сламњача или вуном напуњено шилте

Рафо је легао у халјинама, само се отпасао, скинуо ципеле, а из цепова повадио дуванску кутију, шибицу и при дрвени цигарлуц. Није, као обично, скинуо ни кесићу коју носи о врату. Није упалио ни жишку у прозору.

Комшинка је опет завирила. Ослушајивала је најприје крај прозора. Бијаше већ мрак кад уђе. Не рече спрва ништа, а Рафо се усправи па откри ноге у издераним чарапама:

- Вруће је.

- Хоћете ли лимунаду? Да запалимо жижак? Боли ли вас шта, тијо-Рафо?

хамал, амал, амалин - носач

Леја, жена хамалина Папе, није никад била тиха. Сад се сва претворила у шапат. Стари не одговори ништа, окрену главу, спусти се на јастук, увуче ноге под јорган и зажмири. Кад осјети да је опет сам, устаде, узе шибицу са зелена сандука, запали жижак, уврну га да се једва видио пламничак, скиде чарапе, па прохода бос по голом поду.

Ох, ох...

Ходао је и тетурао. Почеке му се вртјети у глави. Мало да не паде. Леже. Учини му се да ће и овако лежећи изгубити свијест, па чекаше. Гледајући у мрак, указа му се биртија, у њој људи, а кад зажмири,очеке да разабире и поједина лица, банак, чаше, боце, плетаре; видје малог црвеног Меркуша, и тамо за столом у ћошку опа-зи њега, баš њега, цревара Тинци.

Он је! Јест, он је. Он, који му је први казао то страшно негде што се са старцима тјера. Било је то овако: Тинци је устао, изишао у средину, ухватио њега Рафу, за рукав и рекао: „Овамо, нек те сви виде! Овамо!“

Рафо се домало трже. Почеке га хватати грозница. Студено му. Покрива се. Да обуче чарапе? Могао би озепсти... Мучи се Рафо да заспи, а једнако му цревар Тинци излази из мрака: дугачак, чупаве браде, таман у лицу, са забаченим масним фесом, брњив, пијан. Рафо стиште очне капке, брани се, покрива се замашћеним јорганијом да не чује, и замишиља да пролази покрај Меркушове биртије и да не свраћа у њу, да продужује, да креће равно кући.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

- Нисам ни прије свраћао, па зашто баш тада уђох? Зашто? Божји путеви, божји.

Рафо уздахну и осјети лако пробадање под лијевом плећком. У слијепоочницама ударају два мала чекића, одмјерено и једновремено.

У авлиji и у кућама све мирније. Ослушају Рафо и чује како се на дуду додирује лишће. Је ли он икад прије то чуо и слушао? Никад. Па то нешто значи!

Тако се те вечери Рафо први пут узнемири, први пут му би тешко овако самом у соби, први пут га обузе страх. Је ли то неко отворио врата? Шта се оно дотаче леђена?

Заборавио је на умор, на житове, устаде да види је ли мезуза на вратима, је ли ибрик на своме мјесту. Двапут је јекнуо као иза сна: „Тинцо, ма остави, Тинцо!“

Те је ноћи доживио неколико пута тај догађај, по њега тако важан и судбоносан: Тинцо га држи за рукав. Сви се помакли натраг а окренули њему, па га гледају. А он? Шта је он – Рафо – знао шта ће да буде? Други су знали. Дабоме да су знали! Зашто су буљили онако у њега? Зашто је Меркуш наваљивао: „Пусти човјека да иде својим послом. Остави, сједај за свој сто!“ Али Тинцо држи за рукав и не пушта: „Меркуше, твоје је мјесто за банком, да точиш, и ништа више. Ја не долазим толике године овамо да тебе слушам и гледам, већ да попијем и да се поразговорим с ким ја хоћу. Данас имам разговор с Рафом, с њим и са овим људима. Слушајте: ја сам једно ништа у овом великом граду. Цревар сам, чистим цријева, и што зарадим, поједем и попијем. Храним жену. Бог ми није дао дјече, а немам ни копилади. Нисам ни од оних који мисле да су свеци, али нисам ни непоштен. А овај је Рафо стотину пута бољи од мене и од Вас. Вазда се моли богу. Попије ли чащу воде, благосиља име божје. Ако му ко удијели садаку, говори молитву; ако не удијели, говори молитву. Не краде. Кад нема, гладује. Па видите ли овога старкељу што се напоља савио у кичми, овог свеца међу нама, због чијих нам доброта бог опрашта гријехе и даје нам све добро што уживамо у овом животу, у овом граду – ето, овог су Рафу осигурали. Псст. Мир! Нико нек не говори, ја имам ријеч, и ја кажем: овога су о-си-гу-ра-ли. Па ево им ја, Тинцо, цревар, велим овдје пред свима вама (а знамо их ко су), ево им ја велим да су бастарди, копилани копилански. А знаш ли ти, Рафо, шта то значи: осигурали? Не знаш. Пощтени људи то и не знају. Ето, ти си стар. Теби има близу щездесет и пет година, као и мени. И мене су осигурали. Ето, окладили су се да ћу умријети најдаље за годину дана. Окладили су се за двадесет, педесет, сто форинти. Ако умрем, згрнуће паре у цеп. – Сад ајде, сад знаш све. Моли се богу да не умреш, да ти се копилачи не обрадују. Они се моле да умреш, да згрну паре, да се обрадују. Е, сад узми шта си мислио па кући, и не заборави, ако умреш ове године, да причаш тамо горе...“

леђен - лавор, умибаоник

мезуза - прикована кугија у свакој јеврејској кући која је с десне стране врата, у којој је савијутак од пергамента, а на њему руком написана молитва да се кућа очува од зла

садака - милостиња

bastarda - незаконито дете, копиле

филџан - шољица без дршке

Још је Тинџо причао, говорио онако пијан, онако дугачак, раскорачених ногу, псовао, грдио, али Рафо није ишао даље. Стao би на том мјесту и вратио се, па опет проживљавао ову згоду од почетка.

Пред зору заспа, а ујутру, кад комшинка уђе у собу, пробуди се болестан и биједан. Образи му натекли; једва је отворио крмељиве, тешке капке на очима; усне му поомориле и тешко је дихао.

Замолио је комшинку Леју да му извади из зеленог сандука пешкир и да му полије из ибрика да се умије. Изрече кратку молитву напамет, попи филцан црне каве, па се наслони на јастук, одвеза корачу, одмота талет па се огрну њим, узе молитвеник у руке и, дишући убрзано и опрезно, поче ћутке да моли. Каткада подиже очи према таваници и једнако се све више заљуљава и заноси молитвом.

из које се пије кафа

багламе - шарке

2.

Цијели дан било је у авлији све мирно. Авлијска врата отварала се и затварала без оне обичне шкрипте. Леја је била отјерала дјецу на сокак, а баба Ката намазала кором од сланине багламе на вратима. Кроз дудово лишће сјало је до подне сунце, и мухе су зујале на прозору и удараделе о стакла.

Анкица је данас ушла у Рафину собу. Била је снуждена. Није носила бијелога рупца, била је тологлава. Срце јој је куцало од неког страха. Стала је насрет собе и држала прсте у устима.

- Како ти је, тијо-Рафо?

Рафи заиграше боре око очију.

- Добро, ако бог да, добро.

- Ја сам се молила Мајци божјој да оздравиш, и вечерас ћу опет.

Рафо је климнуо главом, али није разумио шта му је дјевојчица казала. Заиска ибрик па се напи. Онда јој положи руку на главу па је благосиљаше, једва мичући набреклим уснама. Рафина брада се помицаше, а дјевојчица се спусти на кољена.

- Не бој се, Рафо, бог је добар и Мајка божја. И баба ће молити да оздравиш.

Рафо је то поподне почeo кашљати, и болови су бивали као убоди ножа. Балгам је био крвав и тешко се откидао.

Леја је метнула леђен крај миндера.

- Немојте пити воду. Све је то од воде. Пијте млијека. – Рафо гуцну мало млијека.

- Хоћете ли да вам утријем ове колачиће?

Одмахнуо је главом да неће.

- Подај их дјеци.

Пред вече дође Јусо, тенећеција у Предимарету и габај у бјелавском храму. Ушао је у Рафину собу.

тенећеција - лимар; габај - надзорник у јеврејском храму
санција - жигови, пробада-

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

На авлијским вратима скучиле се и чекале га Леја, баба Ката и још двије жене.

- Како вам изгледа Рафо?

Јусо извади кутију, куцну прстима по капку па, савијајући цигару, рече важно:

- Старост. Како изгледа старост? Ту не треба много. Нек престане један дамар - престаће и други, па тако редом. Код старих иде то брзо. Али није баш посве опасно. Санција.

Запаливши цигару и отпухнувши два-три дима, закорачи на сокак:

- Обиђите га који пут, тамо до јације.

Ни те вечери не заспа Рафо све до пред зору. Мучило га је питање: зашто су баш њега...? Па можда и нису. Нису сигурно.

Наслонивши се на јастук, поче да преврће по памети. Непрестано му избија цревар Тинцо, раскорачен и пијан, а он, Рафо, одмахује руком као да тјера мухе:

- Па и ако су, није ово због њих, ја сам у годинама. А у божјим је рукама све.

Метну руку под главу па се сјети Јом Кипура, и како се на тај дан у дворовима божјим печате одређења. Записују се на Нову годину, а на Јом Кипур се печате печатом божјим. Па неко ће осиромашити, неко ће се обогатити, неко ће оздравити, неко ће се разбољети; неко ће умријети од природне смрти, неко од воде, неко од ватре; неко ће се радовати, неко жалостити. Записано је то све, записано и запечаћено. А Господ је бог њему, Рафи, одредио по заслузи, по великој божјој правди. Бог је наш један, једини!

Размишљајући тако и падајући у ширину молитава и њених напјева, мало би се умирио. Та он је строго живио по законима и одредбама светих књига, у којима су записане божје ријечи и божје заповиједи. Ишао је као дијете на науку свету; давно је то било. Давно, али тада се нешто и учило. Тада су били учитељи хам-риби Јозеф, па хам-риби Јишак, па хахам Реубен Леви – мир пепелу њиховом – и то какви учитељи! Сјећа се он свега тога као да је јуче било. Ено и сад оне куће тамо где је била школа. Попа јој је авлије у сјени лозова вријеса, који је успузао узид до првога ката, па отуда кренуо по летвама над авлијом. Сјећа се како је једне јесени сишао с њима у авлију хам-Реубен. Довео их је под лозу, разгрнуо лишће и кад се указа велики грозд са црним бобама, рече:

- Ево, ово је грожђе; гледајте и реците ми колико је пута споменуто грожђе у Соломуновим књигама?... Не знate. Сто и четири пута, а толико је боба било на златном грозду у ризници краља Соломуна.

Те јесени му је умро отац, и од тога времена радила му је мајка по дану код Данонових, а увече би долазила кући и доносила у тепсији остатке јела. Било је ту свега, а све би мајка лијепо поређала у

ње у телу

хахам, хам – верски образован човек (ван црквене хијерархије); риби – вероучитељ

јерибасма крушка – сочна

Авангард и међуратна књижевност

хриди: пилав од крупна пиринча, бијела као снијет, кокошја крила и вратови, печена рибља глава, бијела звијезда од самљевених бадема, накићена црвеним конфитима. Зими по која натрула јабука, јерибасма крушка, а љети кришка жуте или црвене карпузе, зелена мала смоква, и увијек комад хљеба, бијела и мекана као памук.

Рафо је тада за ручак од поснога граха пошао на занат. Радио је код Шимона јорганџије. Разастирао је памук, увлачио црвен конац у игле, држао крајеве атласа и свиле које је Шимон великим маказама резао у једнаке комаде. Парao је старе изблиједеле и по рубовима замашћене јоргане, чистио укалупљене јастуке од црне и црвени чохе, оивичене црвеним или црним паспоалом, носио муштеријама израђену робу и превртао на длану карантане, које је ријетко добијао као бакшиш. Пред вече би чекао мајку на авлијским вратима и сањарио какву ће вечеру данас донијети.

Кад му и мајка умрије, бијаше му једва шеснаест година. Осјети се сирочетом и паде у побожност. Ранио је у храм, није пропуштао ниједне молитве. Ударао се покајнички у прса при исповиједи: „Крао сам, лагао, убијао, палио, псоваш, желио зло, мјерио криво, варао, гријешио, Господе над војскама!“ С необичном насладом набрајао би те велике гријехе, ударао се песницом у груди, махао главом и превртао очима. И оста му то до у старе дане. Осјећаше неко задовољство да признаје све те гријехе које ни у сну није замишљао, које није могао ни по положају да учини.

Сагињући се над јоргане и надвијајући се над молитвеник, преви му се млада кичма, па му се касније и укрутила у том положају.

Трећу смрт осјети најјаче.

Удовица Шимона јорганџије погоди се с њим да јој води посао. Обећа му хаљине, фес и Шимонове ципеле на Песах, а он да шије као и досад за ручак и вечеру и два гроща на недјељу. Али не састави ни два мјесеца, јер се муштерија одби. Оста без посла и поче продавати што нађе по кући. Упути суђе, казан, ћилим и одијела. Пропуши се и поче пити црну каву по каванама. Излазећи из храма, застајкивао је по дворишту, турао руке у рукаве и мотрио како неки старци, брадати и сиједи, у издераним хаљинама, стоје крај врата и како им трговци удјељују садаку.

Хтјели су три пута да га ожене.

Први пут бијаше то нека удовица са троје дјече, други пут нека старија дјевојка, оспичава и дебела, а трећи пут млада дјевојка, сирота као и он, мршава али здрава, црвене кудраве косе и пјегава по лицу и рукама до лаката. Али он ниједном не смједе да каже ни да ни не. Удовица је имала кућу, дебела Сарина је носила мираз од сто форинти, а Рифка „Ла роја“ није имала никдје ништа. Преми-шљао је он о тим понудама много, заносио се, узбуђивао, једва му пролажаху дани, али на крају се све некако разбијало и од његове женидбе не би ниједном ништа.

зимска крушка; карпуда - лубеница

Тишабеав - дан разарања

Песах - Пасха - јеврејски празник пролећа

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Продавао је послије молитвенике по двориштима храмова. На Пурим је ишао те купио дарове по богатијим кућама. На Тишебаев ноћивао је у храму, сједио на поду и плакао с осталим вјерницима, који су у плачу тражили утјехе и од бога спасење.

Пролажају тако године, док се најпослије живот не утиша и не поста једнолик, сталан и сигуран. Те су године најљепше у његовом животу. Настанио се овдје у Бјелавама. Рано у зору спуштао се одозго у град, у Велики храм на молитву, зими и љети. Под руком је носио молитвеник и талет, пушио цигару на цигарлук. Стјајао је послије молитве крај врата да му удијеле садаку, па одатле, са два крајцара у руци а остатком у кеси, која му је висила о врату, а била задјевена за пас, равно у пекару, па са врућим сомуном под пазухом шјор-Леону у дућан. Ту чучне крај ћепенка, скида с врућег сомуна капак, пуше у врхове прстију и чека док муштерија оде. Онда полако рекне: „Добро јутро“, а шјор Леон одврати широко и задовољно: „И салуд и видас! Како сте, тијо-Рафо?“ Рафо држи сомун с отвореним капком, а шјор Леон сипа зејтин из мале кантице и говори: „Од маслина је, цијеђен и процијеђен, бољи је и од масла и од кајмака. С благословом да га поједете.“

Одатле оде у Предимарет, купи чикове испод дућана, сједне овдје мало, ондје мало, негдје попије каву, негдје му дадну воћку, па кад сакупи подоста чикова, уклони се у крај, отвори кутију, кида огарке, размотава, стреса духан, мијеша га, мирише, па савија цигару.

У подне иде у ашчиницу „код Папе“, опере руке, рекне молитву, попије чорбу, поједе сахан граха, извади кесицу иза паса, плати, отаре уста, изрекне гласно опет молитву, па изиђе равно у кавану. Ту се други картају, играју даму, доминају; он гледа, слуша шта причају, говоре и претресају, и како срчу из дебелих филцана врућу каву.

Пред вече иде у храм, онда, с корачом под пазухом купи за марјаш сира и сомун, и полако се пење на Бјелаве кући. Ту узме ибрик, сиђе до чесме, наточи воде, врати се, сједне на миндер, распореди све по зеленом сандуку, па вечерава. Онда изиђе пред врата, сједне на праг, савија цигару, зове дјецу, подијели им какав колач, жутој Лиси баци који комадић сомуна, а некад јој донесе по коју кост из Папине ашчинице... Леја изнесе каву, њен муж, кад дође раније, сједне с њима, зовну и баба-Кату, па пију и разговарају.

Ето како су мирно пролазиле године. Онако како је богу драго. Радовао се празницима, и код хамалина Папе, где је био редован гост на празничко вече, молио је Киџуш најсветчаније, па се и још како осјећало да је празник. Држао је у руци чашу вина, у другој молитвеник, а главу би забацао да може равно погледати горе где борави бог, и одакле гледа и радује се како Израел, народ божји, слави свога Господа, господара над војскама. Кандило би га свега обасипало свјетлошћу, и Папо се смјешкао од празничке среће и тајне радости.

И сад, лежећи овако болестан, с руком под главом, сјећа се како би онако лијепо и достојанствено започињао молитву:

Јерусалимског храма и пропасти јеврејске државе

талет - плашт којим се јевреји огрђу при молитви

сомун - мали хлеб, лепиња

ћепенак - доње крило на вратима дућана

ашчиница - гостионица

киџуш - молитва пред суботњу и уопште празничку вечеру

Саври маранан! - Допустите,

- Саври маранан!

Стјао је и гледао око себе као да се налази у некој огромној дворани за великим столом, а наоколо пуно отмјена свијета; старци, младићи, људи и жене, дјевојчице и дјеца, сви у свечаним чистим одијелима, а дворана пуна свијећа и кандила, столови прекривени бијелим столњацима, а на њима хљебови бијели, свјежи и мекани. И миришу хљебови на благослов Господа бога Саваота. Рафо би занесен и полуутворених очију подизао чашу и почињао свечано: Саври маранан... А Папо, хамалин, осјећајући част што је своје мјесто уступио Рафи, одговарао би са изразом задовољства и искрености: *Ле хајим!*

Да, да... Живио је како је богу драго, и мучила га је сад мисао што га баш у овој години снађе то пробадање. Од оног дана кад му је Тинцо причао да су га осигурали, уносио је Рафо без ријечи у своје молитве жељу да се врши само божја воља над његовим животом, и не могаше никако да разумије разлоге своме обольењу. Можда су жеље оних који су га осигурали биле тако високо узљетјеле, те су могле доћи до пријестола божјег, а његова молитва да је била тамо негдје близу звијезда спрјечавана да изиђе пред Господа? Или је он, Рафо, овако стар и матор, брадат и сијед, починио какав гријех, те се бог расрдио на њега?

- Не, не... нису они... није због њих, није... Године... године... воља божја.

Мучен оваквим мислима, претура се Рафо и намијешта на миндеру. Час се подиже на лакте, час се пружа под јорганом, као грјешник који чека да ће глас разљућеног бога јекнути над његовим лежајем.

Сјећања налијећу, а како му се уста суше па мора језиком да палуца, губи непрестано нит и испреплиће догађаје, слике, ријечи и лица. Све му се стапа у једно хаотично сумраче, које му се црвено освијетљено хвата пред очима, и дубоко у њему почне јасно да распознаје опет пијаног Тинцу. Тада се тргне, прихвати се руком за слабине, закашље се, одмахне руком, па говори гласно муџајући:

- Bueno! Bueno! Ja veremos!... Добро, добро! Видјећемо!

Послије тога клоне, лежи изнемогао, а помодриле му се усне помичу и говоре тиху молитву: „Шема Јисраел... чуј, Израелу, Господ наш бог један је једини“ – и понавља је по стоти пут.

Истом узору, кад се огласе први пијетли у комшилуку, свлада га умор и заспи.

3.

Авлија се прекрила шапатом и корацима као по памуку. Нигде се не чује лупа или дрека. Дјеца отварају врата на авлији као да се краду у њу или из ње; само мали врапци пијучу у гнијезду под

господо! (обраћање пре молитве кидуш)

Лехајим! - Живели, наздравље!

Шабат шалом! - Нека је мир

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

стрехом, и још више се помаме кад им стари долете са каквим лептиром у кљуну. И дудово лишће шуми. Ни оно не мари ни за што осим да трепери на врелом сунцу под лаганим вјетром са Грдоња.

Рафу обилазе. Носе му чорбу од кокошијет меса, лимунове, шећер и каву. Дошла је и стара видарица Ренуча да му међе облоге на главу и салије страву. Видарица држи тас са водом, па машама дохвата угљевље, које јој Леја додаје, и баца у воду. Чишиш... вришти ужарено угљевље падајући у воду, а Ренуча говори, шапће, баје...

- Видиш ли, драга кћери, како се вода пуши! Устравио се, устравио, кћери моја.

Рафо жмири под марамом и хронће, и, како угљевље пада у воду, стреса се.

Пред вече дошло је неколико Јевреја да у Рафиној одаји рекну молитву. Рафо је у ватри и трађуња: „Риби-Елазар... Тинцо... Тинцо... Риби-Акива...“

Људи моле, машу главом, њишу се, подижу очи. Молитва им је страствена иако тиха, иако је моле у себи. У ту обичну молитву уносе својим кретањем тијела, руку, главе и очију, једну једину молитву: моле милост за Рафу. Изговарају божје име с таквим побожним заносом и тако побожно да им се чини: сад ће се рука божја појавити са таванице и учинити неко велико чудо.

Рафо стење и грца. У грулу га дави ропац, лице му помодрило, очи искочиле, мутне су и кравве. Бркови пали по уснама, мокри, а брада се рашчупала и забалила. Не чује молитву, не распознаје људе: свијест му је помућена. Једва се из његовог трађуња наслучује да га још увијек није оставила мисао о оном страшном што му је Тинцо открио, и да га мучи питање: како ово дође, одједном, ненадано, и управо још ове исте године.

Увече доведоше бербера да му пусти крв. Берберин, муслиман, зареза бијачем један дамар на подлактици, близу прегиба што се био надуо као вијугаста ухрањена пијавица. Удари црна крв па потече на јорган. Разљетеше се по леђен. Један од тројице Јевреја претури се и паде блијед као крпа на сред собе. Ускомеша се све, долетјела и Леја, а баба Ката, кад изнесоше онесвијешћенога, ломи руке, хрсти се и подижући хрстић на круници увис, вапије: „Спаси, Мајко божја, пречиста Ђевице, Исусе лијепи...“

Мујезин је са цамије јављао јацију. И док се мекани глас његове молитве разлијетао махалом и треперио над поцрњелим крововима и иразним сокацима, тражио је Рафо да му отворе прозорчић. Исправио се на лежају. У освјетљењу мале лампе, коју бијаше Леја данас објесила на зид, видје се осмијех на неопраном и набухлом лицу болесног Рафе. Његова здрава рука узе чашу зашећерене воде са кришкама огуљена лимуна. Слушајући мујезинову молитву и гледајући у завезану руку и окрвављен јорган, указа му се тај осмијех још јаче. Очи му се тада склопише, и, онако иза затворених капака.

Рафо их подиже своме Господу, и текућина загрота у грлу. Рафо исци у кап. Спустивши чашу на јорган, погледа по соби па поздрави: Шабат шалом!

Цијелу вечер је мирно слушао читање. Каткад би се закашљао. Око поноћи занеска мало воде, па извуче кесицу с парома и пружи је без ријечи.

Заспао је мало касније, и чувари нису ни примијетили када је издахнуо. Ујутру је био укочен. На лицу му је остао осмијех. Чувари су причали по граду да је умро „као малах“ – „као анђео“.

Рафина је авлија била пуна свијета. Горјеле су свијеће, шаптало се, и сви су били испуњени осјећањем да присуствују спроводу неког виђенијег човјека него што је то Рафо био. Кад га изнесоше зачу се плач мале Анкице, а хам-Јешуа узе на раме носиљку и пређе с њом авлијска врата.

Оста авлија пуста. Испразни се зачас. Неста задаха од свијећа; подако је замирао и Анкин јецај. Око подне, кад је завладала необична тишина и у њој се само чуло шуштање дудова лишћа, изби однекуд жута мршава Лиса и поче да завија.

Интерпретација

- Стари божјак Рафо сазнаје у биртији да га је кафански олош „осигурао“, тј. кладио се у његову скору смрт, па ће му у болести стално лебдити пред очима то „осигурање“, које ће изазвати патолошки страх од смрти.
- Који се мотив налази у средишту ове приповетке?
- За Самоковлију је књижевна критика установила да се у својим делима бави егзистенцијалним проблемима човека. Спада ли у њих и страх од смрти?
- У каквом се психолошком стању налази Самоковлијин главни јунак?
- Како реагује авлија сиромашних Јевреја на његов страх од смрти? Шта чини да њега и себе спасе „богохуљења“?
- Какав психолошки преображај доживљава Рафо на мујезинов пој с носталгичне висине џамијског минарета? Зашто је преко муслимanskог бога дошао до свог бога? Чиме су га то повредили његови сународници?
- Чиме је мртвав Рафо задобио поштовање своје авлије?
- Приповедачки поступак Исаака Самоковлије одликује се минициозношћу детаља. Анализирајте сваки детаљ и процените уметничке квалитете његовог приповедања.

Уједињиво

У свом књижевном опусу Исаак Самоковлија се бави социјалним темама. Проучите у Речнику књижевно-теоријских појмова тумачење одредните социјална књижевност.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Упутство за самостално истраживање

■ У овом тексту упознајте поетику уметничког стварања Исака Самоковлије.

„Како Самоковлија води причу и гради лик, то и не видим да је за неко одгонетање, јер се ту ствари саме собом казују до очевидности у оба правца: и онда кад је он у аутентичним катарктима причања, и онда кад се враћа у лимане и ту се каткад непотребно окреће и задржава.

Ону његову егзистенцијалну гаму најсјајније потврђује баш један његов начин вођења приче: драмска петља и хук, који му, занимљиво, неупоредиво боље пристају у приповјеткама него у драмама, које је, као и пјесме, такође писао. И, нарочито је изразито код њега вођење унутарње драме у лицу, која ће се, изазвана неким или нечим, понекад глухо у њему зачети, па онда и глухо-кроваво доиграти у самом љему, понекад опет – као у причи о хадуму и осличавој дјевојци с бијелим оком – теђи ће у глухој, али пуним драмским напоном наелектризованију упоредности са исто тако глухом унутарњом драмом у другом лицу, па се од ње у једном тренутку откинути у слијепој центрифуги, а понекад ће то бити прије или касније отворено драмско ношење више ликова до драмског коштаца и расплета, вођено, рјеђе, уплатом у догађајне перипетије а сталним активирањем пресуднијег, психолошког порива.

И сигуран да ће то драмско само себе носити, Самоковлија ће нас каткад одмах довести на само ушће приповјетке па нас одатле нагло пребацити на извор, не страхујући при том нимало да ћемо се са пола даха кретати ка том ушћу, а некад ће нас повести од самих извора и, гледајући ствари у лицу и око лица час из лица час из себе самог, причање развијати у рачвама, поновним саставцима токова, лиманима и све снажнијим матицама, тако до ушћа, иза којег ће се тек отворити бескрајност вода.

Исак Самоковлија имао је чиме да одоли времену. Изаша све бујности његова причања остајало је увијек још нешто што бих сад и ја хтио да дозовем: рјечитост недореченога.“

Скендер Куленовић

Вељко Пејковић

Салашар

(Одломак)

Кола затандрикаше, а цело друштво оста пред кућом не мичући се, с руком у руци, догод они тамо не замакоше.

Кад су улазили у варош, Бабијаћ је уживао што се „Грце“ осврћу на грмљавину точкова по калдрми и гледају за дебелим, газдачким коњима. Зауставили су се, и без договора, пред Бутковићевим „бирџузом“. У коњушници, у настрешници насрет авлије, већ су се истуриле неке руде, и иза сваких кола из шарагља чупкаху сено коњи Јозе Бошњака, Ивана Алагића и осталих Буњеваца, салашара, скupштинара. Бабијан их је познао све.

Они су били седели за великом столом изнад кога је, поред Исуса и лимене рекламе Дрехерова пива, висила слика Кошутова како клечи на крвавом боишту, положио руку на срце, окренуо оно бело у оку према небесима и моли се Богу, – и текст молитве је на слици – а око оквира мађарска тробојка. Биће већ „вруштукују“ паприкаша и пију вина. За мањим столом Њуђоре поведене „дивојке“, све младе, нежне, уска лица, али и пред њима паприкаш и пиво. Аница оде к њима а Степан за трећи сто, па, пошто убрзо изеде своју порцију, врати се коњима. И „дивојке“ се ускоро дигоше, пољубише свака свога чичу у руку и одоше, држећи у обе руке пред собом молитвенике, на кратку мису од десет минута и на дугу штетњу тамо-амо пред црквом.

Бабијана дочекаше сви „с реверенцијом“ која припада његовима „двеста ланаца оранице у једном комаду“. У друштву је био и највише се чуо један господин, адвокат Вујевић, који је морао да се ачи и још више растеже речи како би изгледао више народски, али то је њега стало муке, јер је већ заборавио готово свој материји језик. Вујевић је „толковао“ „ливичарску“ политику: – Све зло долази од Беча и од Раца, јер због њих је велика „порција“ и због њих „наша дица служиду солдачију“. Раце треба избацити из Вармеђе и званија, нек’ иду у попове, а на њина миста понамиштати нашу школовану дицу, која умиду и с народом и с Маџаријом диванити. Ај’ сад још нек’ им буде. И тај „њёв“ кандидат је миран човик, није од оних „псију“. Међутим о жупановом синовцу ни чути! „Сви прави ливичари гласаће за Ратаја, јер је кремен човик и добар католик. А што је от’ о туђу жену? От’ о је од Чифута, па шта!“

У десет сати пођоше сви, сити и гасни, „корпоративно“ с Вујевићем на челу, у Вармеђу. Пред њом је зацрнело: обријани и необријани попови, скоро сви у црвеним поставама, цилиндри, реденготи и газдачка чоха. Чим која хрпа скupштинара наиђе, задригли, упаријени пандури пред капијом ударају о кундаке неких шкљоца, из

реверенција - поштовање

Рац - погрдан мађарски назив за Србина; Вармеђа - жупанија

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

којих још тане никад излетело није, а та оружана парада је нарочито надимала Бабијанову скупштинарску свест.

У сали се понамешташе у смислу деснице и левице. А сала је била пространа и несравњено сјајнија, укращенија и удобнија од многих старих скупштина у којима су се стварале гужве. Леви зид, у целини, покривала је једна слика, победа код Сенте, на којој је сликар Ајзенхут заборавио Монастиријине Србе. На осталим зидовима ређају се портрети свих дотадашњих „великих жупана“, све у злату, свили и кадифи, са сабљама и са мамузама, с моноклима и с „покенбортима“. Кад су се сви испоздрављали и сместили у обла седишта од црвеног сомота, уђе велики жупан с моноклом у левом оку и с котлетима дуж оба уха, и одржа свечан државнички говор о значају ове скупштине и о великим задацима њеним. Бабијан није ништа разумео, а није га много узрујавало ни глумачко узбуђење поједињих његових једномишљеника у капуту, који су упадали у реч. Он је био задовољан. Њега се непосредно није тицало ништа. Прешло се и на „вициналну“ железницу за Паланку, али пошто шине неће сећи његову земљу, он се играо писальком и зафркавао белу артију која му је била стављена на расположење на пулту пред седиштем. Добро се „вруштукало“, те га је хватао сан. Мислио је о кући. Да ли су истерали прасице на ледину и да ли је ко остао код Билке, која треба да се отели? Одједном настаје тајац. Вујевић је претио, а жупан се смешио, као сваки жупан који има већину. Па онда се почеше дизати једно за другим. Бабијан се прену, припази, чу наизменце *igen* (да), *nem* (не), те видећи да Вујевић рече Алагићу на уво *nem*, и он мирно сачека своје слово и куражно одгласа: *nem!* После је опет дошло до галаме. Бирало се. Он је исто онако и бирао, и његов кандидат је пао. После избора сви су мислили „кући“, већ је звонило подне, али дођоше „евентуалија“, интерпелације, политика. Бабијану је било досадно, али кад се диже један српски поп и поче српски беседити, он се разведри. Поп је говорио жестоко против владине наредбе којом се чине сметње „конфесионалним“ школама. Колико је његов политички мозак допирао, њему се свиђао овај, једва једном, разумљиви говор. И кад је необријани поп ударио најчучније на „фрамасонско владино насиље“, Бабијан, преко Јозиних леђа, муњу нежно дебелог берешког жупника, Блажу Ачића, и намигну задовољно: – Овај рацки попа фино дивани, а? – Но обријани попа је био више дисциплинован, и мада се и њему свиђао говор другога брата у Христу, он пуноважно диже чупаве обрве и шану:

– Чувай се „бизантинчине“!

Бабијан није разумео реч, али је разумео да се не треба одушевљавати.

Српски поп, наравно, није успео. Опозиција је ледено посматрала, а с деснице је неко довикнуо: – То је зато што није изабран за проту! – Влади је изгласано поверење.

вицинални – споредни, локални

интерпелација – питање којим посланик у парламенту тражи од владе разјашњење о некој политичкој ствари или догађају; конфесионалан – верски, вероисповедни; фрамасон – масон, слободни зидар, фрамазон

Бизантинац – човек из Бизанта (Византија, Источно римско царство)

Кад сви устадоше да пођу, Туна пандур се прогура до Бабијана и пружи му огромни, тврди картон с бојадисаним светим Павлом, грбом Бачбодрошке жупаније, и, да не би Бабијан био у неприлици, шану му: – Баћа Бабијане, Присвитли вас позива на „гала-ручак“. Причекајте, па пођите с велечасним, и они су позвати. – Бабијан ману главом, као да се није осећао поласкан и овим, нешто закаснелим, позивом. У његовим очима то је баш значило више. Јер жупан редовно, „на турнусе“, позива. И нико не буде зват двалут једно за другим. С њим је, дакле, учињен изузетак.

Непозвани су излазили препишући се још непрестано, или договарајући се где и у којој механи опет да се нађу. То је, уопште, најлепша страна ових и оваквих скupштина. Двадесетак званица је заостало, које ће заједно прећи ходником у жупаново одељење. Бабијан је хтео да се чује и види да је и он ту. Опраштао се гласно од свог друштва, поручивао „дици“ да само ручају код Бутковића и да га сачекају кад се врати са жупанова обеда. Па онда приступи попу Блажи. Он је овде могао говорити једино с њим, с игуманом бођанским, и с друга два Србина адвоката, али су и ови зацакали мађарски с осталима.)

– А и ви на ручак позвати, велечасни?
– Е, чувени су „веишпански“ ручкови!
– Нема дивана! Ја сам и прошли пут код њи' руч'о – узгред помиње Бабијан.

Поп Блажа диже обрве, добро загледа Бабијана, па ће с нима-
ло невиним осмехом:

– А да ти нећеш приврнути виром, кад си у такој „гноди“?

Бабијан, готово поласкан, презриво одби:

– Ми се и брез тога почтивамо!

Ото Дикс:
Групни портрет, 1923.

МЕДУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

По званице је дошао секретар, а на вратима свога стана дочекао их је сам жупан. Он их је увео у салон и руковао се редом са сваким, „налазећи за свакога по једну љубазну реч“. Бабијан је осећао да се губи. Бојао се stati и ићи по паркету као по огледалу, а управо га је бунило да гази по смирнским ћилимовима. Затим, уза зидове стајали су укочени пандури, али празних руку. Прошли пут су нудили пива и закуске. Чим цело једно друштво прионе на јело и пиће, лакше се човек снађе у њему. Уз то жупан, кад напослетку стиже до њега, не само што му стиште руку:

– О, мој баћа-Бабијан! – него се окрете и читавом друштву објави с осмехом:

– Ово је, господо, мој најопаснији политички противник! – па окренувши се опет самом Бабијану, настави буњевачки с мађарским акцентом:

– Кажем да сте ви мој највећи непријател у политики, а мој најбољи пријател...

– Боже сачувај... оно јест'... – замуца Бабијан уз општу веселост и помодри од узбуђења. Затим жупан ухвати владиновца посланика испод руке и настави расположено:

– Vous le verrez, il est drôle, très amusant ce type-là! Quel appétit de diable!

Пре но што су сели за сто који је био постављен за дводесет и двојицу, чим су поједини потражили своја имена, жупан опет, „шармантично несташан“, замоли „великог бележника“ да своје место уступи Бабијану, како би седео до њега. Бабијан је збуњено назирао неку нову почаст, а кад га је жупан загрлио и посадио крај себе на средину стола, он се растопио од среће. Чим су архимандрит и опат, на челу широкога стола, благословили немо трпезу и прекрстили се, столице шкрипнуше, а шесторо плавих пандура улегоше. Један је доносио пиво у витким, ознојеним чашама, на сребрном послужавнику, двојица две жуте кокоши на белим сервијетама, а остали су делили чаше. Жупан мигну, и један с кокошком поче код архимандрита, а други код баћа-Бабијана.

Архимандрит је читao пештанске новине у којима се редовно и опширно реферише о дворским и аристократским ручковима и о свим новинама у „етикецији“. Он се није збунио, али је радознано причекао да види Бабијана на делу. Уопште, сви се загледаше у њега. Нико га није зажалио. Велика господа воле такве шале, а она мања су мислила на себе и уживала што ће неко пре њих турити прст у врелу воду. Бабијана није помела ова општа пажња, нити је он приметио напети смех на устима великаша. Њега је само зачудила жута кокош на сервијети коју му је пандур поднео с евнушком, хладном услужношћу. Зашто бар на тепсији не уносе ту проклету, кувану кокош? Па одсудно ћепча виљушку и нож и поче енергично да тестерише батак с посребреним крајем. У исти мах прасну кикот,

владиновац – присталица владе, онај који по свом политичком држању припада влади; Vous le verrez, il est drôle, très amusant ce type-là! Quel appétit de diable! – Видећете га, смешан је, врло је забаван овај тип! Какав ћаволски апетит!

опат – у католичкој цркви старешина (мушки) манастира

немилосрдан, неодољиви кикот који је тресао чак и попа Блажу, с богоугодним трбухом као наћве с квасним тестом. Бабијан тек тада осети да је кокош пресна. Убриса рукавом зној са чела и усправи лактоге на столу с дигнутим ножем и виљушком као војник при капитулацији, па се поче и сам смејати:

- Е, да се каже, госпоцка унцутарија! Е, баш сте прави ћаво, присвитли!

Жупан, коме је монокл испао у наступу смејања, обгрли ста- рог салашара, па му, као детету, узе обе руке и, разоружавши их, тури му у десницу лопатицу од седефа на сребрној дршци и захвати из отвореног кокошјег трбуха ајвара.

- Не срди се, баћа-Бабијане, то се тако једе. Намажи на крув, па једи. То је добро. То је особито добро за старе људе. Твоја баћа буде вечерас весела!

Мањи људи су се тек сада смејали, пошто им је одлакнуло, а већи су саопштавали да то нису кокоши, већ штајерски колунови и да се у Бечу „сервира“ тако у последње време. Бабијану се баш није допадао ајвар, али га је јео, не зато што је схватио његово значење него јер није знао шта друго да ради, а, напослетку, ни њему није било криво да засмејава друштво. И то је нека присност и нека слава. Прћио је помало нос, што је изазивало смех, а кад, охрабрен успехом, диже празну чашу пива, сам жупан му насу белог бадачоњског вина:

- Не пиво, на то се пије само бело вино!

- Можем ја и то! - вели Бабијан уз опште весеље и одобравање. Сви се куцнуше с њим.

И тако је ишло и са осталим „ганговима“. „Фогаш“ (велики зубати смуђ из Блатног језера) хтео је да сече попреко, топлу, „натрвену“ питу с „кремом“ натакао је на виљушку као душмана и хтео је да обзине целу, печенje је изрецкао наситно, мада је имао све зубе, а жупан га је у свему подучавао, и то му је чинило необично задовољство. - Ти ћеш, баћа, доћи и до министра и до примаса, па да нас онда не „бламираш“. Да виде какве су наше газде! - Сви су се непрестано бавили њиме, смејали се и задавали му озбиљна питања рогобатним језиком и с много страних речи. Он је видео да му се смеју, чак је осећао и да му се ругају, али тек увиде и то да му друге нема и, најзад, ипак, он је био несумњиви центар целе отмене софре, а јело и пиће било је одлично. Јео је од свега по двапут, испијао све чаше, мале, веће, велике, узане, широке, бело вино, црно вино, бургундац као топаз, малагу, па ипак је непрестано погледао на оне као дланови широке и плитке чаше с дугим, танким дршкама, с вијугтама усеченим као дијамантом, и чекао је да у њима зашуме они дробни, хитри мехурићи. Напослетку заређаше пандури, као после поздравних рафала, с боцама, омотаним у беле сервијете, као да су болесне, и за тили час заиграше у чашама ситни, маглови-

наћве - дрвено корито за ме-
шење хлеба

унцутарија (хунцутарија) -
шала, обешењаклук

примас - највиши црквени до-
стојанственик у некој земљи

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

ти водоскоци, и замириса цела пространа трпезарија узбудљивим војем шампања. Свима се застаклише очи, у свачијој глави мину нејасна успомена на неки валс, на силне сијалице, на женски смех и на женска нага рамена. Само се баћа-Бабијану расположи лик тог врашког пића ради. Жупан се диже с моноклом у укоченом оку и наздрави Његовом Апоштолском Величанству. При завршним речима забрујаше, кроз напречац раскриљена врата, цигани. Ељен, ељен, ељен! (живео!). Сви стојећи искалише. Жупан устаде опет. Монокл још блистав и непомичан, али друго око већ слободније жмири. Он заврши: - Да живи влада! - па одмах куцну о Бабијанову чашу: - Но, баћа, да живи наша висока влада!

- Па нека живи, владе мора бити те мора!

Сви се смеју, и поп Блажа се смеје, мада врти главом, па се и он куда, и он искалђује. После устаје архимандрит, и он наздравља жупану, узору свих жупана, дичном поглавици наше мале, бачке државе, којом он, на срећу свих вера и језика у њој, управља тако да, кад би се „они горе“ угледали на њега или бар слушали његове савете, кад га, на огромну штету земље, још нису узели себи у владу, не би било у Угарској ни верског ни народносног питања. Опет ељен, опет устајање, куцање и пијење уз пратњу музике. Најзад се опет диже жупан, али му монокл заигра и усред беседе исклизну. Он наздрави Бабијану, честитом Буњевцу и патриоти, дики салашара и скупштинара, који се исто толико брине за Вармеђу колико и за своје њиве. - За мене кажу противници да сам партизан и аристократ. Ето видите како ја поступам с опозиционарима и са сељацима. - Па се окрете тронутоме Бабијану буњевачким речима: - Бабијан, е тебе много волим, теби допуштам да ми кажеш ти. Сервус, баћа, али брезљубљење! - У општем полутијаном, полулајивом и полуутанутом расположењу, Бабијан је само брисао очи и муџао:

- И тебе је буњевачко млико одојило. Крв није вода!...

У том је прошао ручак. Друштво се још једном насмејало Бабијану, који се стресао од киселог ананаса, па га обиберисао, јер, каже, он тако и дине једе. Па пандури унесоше велик позлаћен чорбалук с водом и убрусом и чаше са млаком, неслађеном лимунадом поред овалног, сребрног умиваоника. Кад Бабијан угледа болу с водом, он се ужасну:

- Присвитли, зар воде посли свега овог? Никад ни довика!

- То је да прсте опереш, баћа!

Али баћа замочи обе жуљаве, рутаве шаке, избрчка сву воду, попрска све око себе и убриса се о столњак па заглади брке:

- Е, то је већ ништо!

Али кад му принесоше чашу, он лукаво мигну на жупана:

- Е, неће баћа дваред. Једаред сам попио, више ајак! - и никако није хтео да промуђка уста. - А да шта ће ондак вино? -

Жупан брже диже сто, те се сви повукоше у салон, где је већ чекала кава с коњацима и ликерима. Баћа је пробао све и напослет-

Авангардни мешавине на књижевност

ку се зауставио на манастирској шљивовици: – Сам швиндл, да 'простиш, присвитли! – Међутим, језик га је демантовао.

швиндл – варалица

Жупан извуче из футроле од стакла дебелу, ирну цигару од аршина и са широким, црвеним прстеном, „сас штрупандлом“, и тури је баћи у уста: – Баћа, пази, то кошта пет форинти! – Баћа се трже, готово трезвено, извади је из уста, загледа је преврћући је међу прстима и скоро презиво рече: – Свашта!

Кад се сви завалише у наслоњаче и задимише, жупан се окреће, нареди да се циганима да јести и пити, па ће породичним тоном опет Бабијану:

– Е, сад, баћа, да нам продуцираш оно јутро на салашу!... Верујте, господо, то је нешто колосално. Ја ни у „Ронахеру“ нисам чуо нешто савршеније.)

продуцирати – произвести, израдити, створити

Чича се нешто као снебивао, али кад виде зажарена, зајатурена лица свих унаоколо, чија је пресићеност захтевала још нових потреба, он се прво мало прокашља, па кад настаде тишина, заклопи очи, завали главу и почне кукурикати. Прво као какав матор и промукао певац, с читавом израђеном мелодијом, и с оним на крају опуштеним гласом као кад гајашу писак испадне из уста. Па онда кад млад петао у доба своје плодне и будилачке моћи, са силним налетом и брзим прекидом, и, најзад, као какав сасвим млад, неспретан орозић, који мутира слично гимназисти петог разреда, који још маторачки почне кукури... – али никако не уме да заврши оно – ку. И све је он то практио покретима и мрдањем главе и тела; чак је и рукама лупао о бедра к'о тобоже крилима. Затим је дошло мукање: прво оно безизразно, у ветар, као теоци, па оно дубоко и топло њихових матера, – уз прво је бленуо наивно у неизвесну тачку на горњем зиду, а уз друго обрнуо главу у страну, као да призива теле да га оближе по челу. Па рзање с копкањем копита, па гроктање с њушкањем изривене земље, па сва разна салашарска лајања, кевкања, све до квоцања, гакања, шкрипања ђерма, тестерисања и далеког звона из вароши, – те заврши, сав ознојен и задихањ, женским гласом: – Добројтро, комшија, јесте л' уранили, како сте спавали, шта сте сањали?

Цело се друштво поваљало од грохота. Дебели људи су се хватали за трбухе и усијано им се лице трзalo од болне немоћи: – Та престани, молим те, престани, убио те бог!... – Он сам био је изнурен, те је и њему дрхтала рука, и пола му се чашице просуло док ју је принео устима. Жупан је презадовољно понављао сваком поједином: – Зар нисам рекао, зар нисам добро учинио? – У другој соби пузали су од смеха и цигани и пандури, и Туна, ушавши с новом кавом, морао је који пут шаком да заклања разјапљене вилице. Али кад се његове очи сретоше са замућеним и засењеним погледом баћа-Бабијана, одједном паде смех као љуска с лица обојице.

– Е, присвитли, – викну Бабијан озбиљно, – умемо ми салашари тушта, и лајати и љуцки диванити!

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Жупан, схвативши то као предзнак непријатне фазе у његову пијанству, зовне Туну и нареди му да некако изведе баћу и отпрати до кола. Пред одлазак жупан му је натрпао шпатове цигаретама, цигарама, бонбонама, – „за дицу“; чак му је гурнуо у шаке и једну боцу ракије за пут и за синове. Сви су се с њим руковали, а жупан није могао избећи да га Бабијан не пољуби. Кад је изашао, жупан насмејано слеже раменима:

– Боље овако. Паор је паор, не зна границе. Ал' је колосалан, зар не?

Уз пут ни Туна ни Бабијан нису помињали ниједном речју ни ручак ни весеље... Крепки старац, чим је изашао на ваздух, упрао је сву вољу да се исправи и да сигурније корача. Стипан и Аница дигоше га у кола чинећи се да не примећују никакве знаке пијанства на њему. Путем се навалио на Аничино раме и блажено задремао.

Укућани су га дочекали као што су га и испратили, скидали га нежно као да је од порцелана и љубили га редом у руке.

– Има л' што ново?

– Билка отелила женско.

Баћа се наслеши.

– Лип дан. – И више не рече ни речи, али сви наслутише да је Баћу код жупана постигла велика „чест“.

Интерпретација

- У средишту овог одломка налази се лик богатог буњевачког са-лашара Бабијана Липоженчића, кога његови, од земље отуђе-ни земљаци, излажу порузи. Анализирајте његов лик.
- Ко је баћа Бабијан? Зашто га његови земљаци позивају на скupштину у град? Чему су на скupштини окренуте његове мисли? Из чега произлази његов углед?
- Сачините групни портрет „вармеђске“ господе. Какав је то друштвени слој? Каквим језиком говоре? Чије манире при-хватају? Зашто се баћи-Бабијану подсмевају на ручку код жупана?
- Зашто Бабијан прихвата ову „игру“? Шта он прикрива сво-јим пијанством? (Упоредите околности под којима се и главни јунак Сеоба Вук Исакович опија.) Брани ли тиме Бабијан своје достојанство? Чиме је, заправо, баћа Бабијан заслужио „чест“ на ручку код жупана? Наслућујете ли његову освету?
- Приповедање Вељка Петровића одликује се минуциозношћу детаља. Понашајте и анализирајте такве детаље који потвр-ђују уметност приповедања Вељка Петровића.

Расијко Пејровић

Људи говоре

(Одломци)

- Сигурно... Замислите, ја сам данас код вас, на вашем острву, које је јединствено у својој простоти и лепоти. Ничега на њему нема што би ми било туђе или што би ме чинило туђином. Ви бисте ноћас могли бити на некој мојој реци и осећати се исто тако присно и угодно као да сте у самом завичају. Не могу да појмим како се онда могу наћи два човека да се убијају, мрзећи земљу један другога и мислећи да је то земља која му жели зла.

- Нећете, ипак, рећи да нема никога који мрзи нашег човека и који му жели смрт.

- Можда! Докле год човека није видео, није разговарао са њим, док не може да га замисли; нарочито то док не може да замисли да и онај други има своје, знате, децу, бриге, да је углавном срећа и несрећа расподељена подједнако праведно и неправедно по свету, можда и уме да мрзи. Али кад су за истим столом, нити може пожелети да убија, нити мрзeti. Разлика у језику, у обичајима, отпада чим два човека почну да се споразумевају, макар се и не разумeli. Разлика нешто значи само кад се каже: њих раздваја језик, обичаји. Ви сте видели у рату, ретко је да војник није осећао сажаљење према заробљенику. Сигурно је да свако од нас воли своју отаџбину више од иједне друге земље на свету. И са колико разлога! Али отаџбина од њега не тражи да убија, већ да је воли...

- Отаџбина је једина велика лепа ствар. X

- Ја мислим да је љубав за отаџбину, као љубав било за шта, још много већа и лепша ствар. Можемо да је волимо сви заједно, и нико ни на кор због тога да не буде љубоморан. Да волимо жене које су на њој рођене, свитања и заласке на њој, и уопште све.

- Ви сте или новинар или песник, господине. X

„Тако бих волео једном да стварам, скупљајући оно што је најбоље у богатствима око мене, да прерадим то затим у једну јединствену хомогеност. На крају рада пчелиног је мед који садржи у себи срж свих цветова, а није чак ни скуп онога што су они, већ нешто ново и изванредно. То није овај, ни онај цвет, то је мед; и особине су толико друкчије да то чак није ни мирис пре свега, већ укус. Доћи једнога дана на једно језеро као ово, приступити свему, свакоме, слушати све и гледати све и после, не то описати, већ из тога начинити нешто што ће имати своју боју, свој укус, свој тон, свој парфем, своју судбинску поетичност. Не, не, не мислим то, већ нешто што отприлике одговара тој идеји. У сваком случају, требало

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Растко Петровић у музеју,
фотографија из тридесетих
година ХХ века

би написати нешто имитујући пчеле, нешто страховито савремено,
а што ипак не би било: као пчеле“!...

Осећам се огроман, јер сам средиште свога посматрања и своје
мисли а све то дugo, иако живот као и ја, остаје минискудно и сиђу-
шно око мене до у бескрај. Међутим, све је игра и заблуда личности;
перспективе се уређују око мене а ја нисам господар чак ни њих.
Нисам господар ничега,ничега, чак ни себе. Примичем и размичем
прсте и барке настављају да плове у једном неосетљивом азуре.

* * *

- Како се зовете?
- Пипо. - *Чикаго*
- А ваш отац?
- Кортец.
- Отац вам изгледа изврстан тип, весељак и румен.
- О, да!
- Ви сте најстарији?

Авангард и мечност тековине

- Да, ја имам двадесет и осам година а мој брат је за две године млађи од мене. Он воли свој занат.

- Зар га ви не волите!

- То је била жеља мог оца; да овде останем. Ја сам служио у марини. Путовао сам до Кине и Сиднеја, до сад бих био марешал (наредник) поморски, имао бих добру плату. Нешто значи бити марешал; и то је живот који нешто значи, који је за мене!

- Нисте могли убедити оца да попусти вашој жељи?

- О, све ми је то било досадно. Чак нисам ни покушао да убеђујем. Чим сам дошао мајка ми је нашла девојку, и одмах су рекли свима да сам верен. Они су се уплашили да неће имати ко да настави овај занат. Као да је то занат!

- Девојка вам се није свиђала?

- Не, она није била ружна, али ја је нисам ни гледао, а кад сам је најзад погледао, имали смо већ двоје деце и била је стара.

- Али сада волите своју жену?

- Како могу да их волим, кад ми је цео живот упропашћен!...

Кад смо били на путу, он изненада напусти свој мирни говор и упита као у усхићењу:

- Мислите ли да то води чemu: живети?

- О, кад размислим, не! Не верујем. Али има нечега дивног у томе што се живи и баш зато што не води ничему...

Али постоји она дивнија ствар: начинили сте једно познанство, изменјали сте само неколико речи а увиђате да сте безразложно сазнали тачно оно што је најбитније у том човеку. Ви га познајете исто тако добро или чак и боље од његовог брата, сина итд. Можете провести поред њега још двадесет година, ништа подробније о њему више немате да сазнате.

* * *

- Јесте ли верени, Ивона?

- Не, ја нећу да се удајем.

- Мислите можда да се заветујете?

- Нећу да се удајем, јер сам од детињства желела да пођем за једног младића одавде. Био је пет година старији. Иако сам била девојчица, пуштао је да се играм с њима, дечацима, и бранио ме. Када се вратио из марине, родитељи су га оженили.

- Је ли то скоро било?

- Има шест година.

- Је ли знао да желите да пођете за њега?

- Не знам. Ја нисам никад никоме то причала. Не бих ни вама да сте одавде, или да знам да нећете никоме рећи.

- Зашто његови родитељи нису Вас запросили?

- Била сам доста млађа од њега. Имала сам седамнаест година. Да су његови родитељи знали да бих ја хтела, они би ме сигурно

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

запросили; ја са својим везовима могу добро да зарадим; више но он риболовом.

– Верујте да ми вас је искрено жао! Али како мислите да останете заувек девојка? Мислим да је то тешко у овако малом месту. То вам може донети много патње.

– Удаћу се доцније, али сада још нећу.

– Мислите да вас је волео?

– Не знам, ја ништа не знам; ја савршено ништа не знам. Он се оженио и сада је све сршено.

– Не бих желео да више говоримо о томе, ако вам је тешко. Можда вам је лакше што можете да кажете.

– Лакше ми је.

– Ви?

– Ја? О, ја? Јма шест година отада, и више и не бих, може бити, желела да се удам за њега да је слободан! Само још не могу да пођем за другога.

– Наћи ћете лако каквог красног момка који ће вас обожавати. Ви сте толико лепи.

– Кад будем решила запросиће ме, јер зарађујем својим рукама.

– Желим најискреније да имате много среће.

– Да сам живела у неком другом месту где бих видела још људи, можда би неки од њих учинио да на њега заборавим. Али ја сам од детињства само њега видела а од оно мало што је било других, неки су изгинули, неки се поженили, а неки отишли. Сигурно да у другим градовима живе људи који би ми, још пре, изгледали савршенији од њега. Сада ниједног више не желим. Можда ћу једанпут поћи за неког чија деца остану сирочад.

* * *

... Тај крик, који се, ево, апсолутно идентично понавља, исти је као ова муња у простору. Он осветљава нагло, одједном, нешто што ја на дану нисам уочио, јер је сувише много предмета било заједнички осветљено и звучно. Ја сам знао цео предео а ипак је само муња показала онај градић у другом плану, иза језера. Видео сам толико људи у овом месту али је било нужно да буде потпуна ноћ, тишина, па да ми један крик осветли одједном цело једно трпљење; трпљење у том човеку што виче, што је био загубљен у тој гомили и сада одједном звучно издвојен једини, једини је присутан, једини у овој природи, над црвеном крвљу коју губи, над биљем, у гашењу метеора...

Смешно је како људи говоре о животу. Сваки има свој суд о њему... Треба поклати све петлове. Чак ако би дан и заборавио да сване – каква глупост! То није да би певали, већ да би себе разбудили. Шта ме се тиче шта ће мислити о животу. Шта мислим ја о животу? Ја говорим много о њему, али да ли заиста мислим о њему?

Шта ће бити тај нови човек? Рибар? Можда и нешто сасвим друго! Можда ће ићи да живи на другој страни! Ми не можемо ништа да знамо о томе шта ће бити са животом једног човека. То може бити једна јединствена ствар: живот који тек почиње. Јединствена.

Ја? Не, ја не бих хтео да се може поново почети. То може бити јединствена ствар... Јединствена...

1931.

Интерпретација

- На путописној основи настала је ова лирска проза *Људи љоворе*, за коју сам песник каже да је „значајна, по својој новости облика, по оном што садржи“.
- Какав утисак оставља на вас ова поетска проза? У чему је њена новина?
- Шта песник бележи у разговору са људима које случајно упознаје? Какав значај придаје људском говору, разговору, споразумевању? Да ли су разлике у језику препреке споразумевања?
- Издвојте мисли које боје ову прозу хуманизмом – љубављу према човеку, отаџбини, свету, животу.
- Шта лежи у основи његове поетике? Са чиме пореди свој песнички рад? Чему тежи?
- Какав доживљај света лежи у основи његовог експресионизма? Шта вам казује мисао: „Осећам се огроман, јер сам средиште свога посматрања и своје мисли.“
- Песник бележи разговор са двоје младих људи које упознаје на свом путовању. Каква потресна драма стоји иза њихових кратких, привидно равнодушно изговорених реченица, којима дају информације о себи? Какво судбинско значење за њихов живот има **неизговорена реч**?
- Какав поглед на живот има песник кад каже: „Има нечег дивног у томе што се живи и баш зато што не води ниче му...“
- До каквог открића долази песник кад у ноћној тишини крикне ојађени човек? Објасните његову мисао да живот „може бити јединствена ствар... Јединствена...“ У чему је та јединствена лепота живота и света?

Задатак

1 Издвојте из овог текста мисли које говоре о отаџбини, свету, животу, љубави и забележите их у свој дневник читања.

2 Обрадите тему:

Има нечег дивног у томе што се живи.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Исидора Секулић

Госпа Нола

(Одломци)

Гробница Лазарићевих, иако нису сувише давно изумрли, то је данас један испровалјиван подрум пун корова ѹ крша од цигли, гранита и оградних мотака. Тај разбијени труп стегао је и избацио у вис неколико крстача мање више сатрулелих. Све крстаче надгорњава једна, доста очувана, која се усправила као катарка на полупулном броду. Крстача госпа Станојле Лазарићке. Згодна је фигура са бродом и катарком. Госпа Нола, „живосан човек“, како је сама себе понекад називала, као да збиља још стражари над једном насуканом и мртвом лађом, за коју некада беше припето ваздан бродића, шлепова и дереглија. У гробници, сем госпа Ноле, случајно, сами мушкарци, наравно и њен муж, гос-Тоша. Около наоколо на гробљу, а богами и подаље од паланке, расејани су гробови оних што некада беху везани за госпа Нолу, или за њеног мужа, или бар за имање њеног мужа. Тамо на обронку, у јевтинијој и тешњој гробници, лежи сестра госпа Нолина, лепа Јулиша, и с њом њен „Маркиз“, њен средњи муж, други од тројице. Први од тројице, доктор Мирко, један од најугледнијих грађана варошице, ено га тамо под оним густим бршљаном, са женом и сином, и без потомака. Трећи муж Јуличин, Марко Поповић-Срба, још је доскора живео на последњем остатку гос-Тошиног салаша. Живео је некадашњи лепотан запуштено и недостојно. Двапута је са успехом био оперисан од рака. „Па шта! Ако је рак, није лав.“ Срба је такође већ на гробљу, али на оном крај салаша. И можда се крстача госпа Нолина баш од чежње за својим драгим посинком, онако чудно издигла и усправила. По уској стазици од Лазарића гробнице доће се, на северу, до зида између православног и католичког гробља. Ту негде на ивици, тврде људи, сахрањен је био љубимац слуга гос-Тошин, баштован и авлијар Љуба, сведок несреће на салашу, и, говорило се, можда и учесник у злочину, али доцније, чудним путевима живота, нека врста зета госпа Нолиног. С оне стране зида спава његова жена, Паула, Тотица, бивша служавка и присвојеница госпа Нолина. Такође на католичком гробљу, нико више не зна где, сахрањен је и шлајфер с плавим наочарима, Рајнхарт, од госпа Ноле прозвани Лука. Шлајферова жена лежи далеко, у Немачкој. А уз дрвену католичку капелицу легао је на последњи одмор живахни „господин жупник“. Једним невидљивим конопцем прикачен је за катарку госпа Нолину и бог-те-пита где затрпани костур лепотице Талијанке из Треста. Крај гробљанској бунара, дала је госпа Нола сахранити несрећног пијаницу ветеринара, а после је ту дошла и Пава ветеринарка. А опет невидљивим конопцем везан је за госпа Нолу и гроб,

„Факон“
„Бородичине“
„Црни вук“
„Садашњи“

дереглија - скела, дрвено речно превозно средство које служи за превоз терета и људи

авлијар - онај који води бригу о авлији, дворишту

шлајфер - оштрач, брусаč

или можда почасна гробница чувеног инжињера и професора у Саксонској, некад малог Швабе у кући госпа Нолиној. На ћувик гробљански, изравнат са катарком госпа Нолином, попео се увек високо летећи и високо учени господин Јоксим, претседник суда. И тако даље. И данас је над гробом госпа Нолиним чуvena игра сенки. То трепти, то се плете и укршта, то клеџа, то се откида и лебди. Нико не зна и не види откуда долазе сенке, али оне долазе.

Причало се у своје време дуго по паланци како је госпа Нола усвојила Тотицу Паулу. Тај случај је први по реду истакао био какво је срце у госпа Ноле. Објавиле локалне новине да ће бити помрачење сунца, и да ће се лепо видети у тај и тај дан и час. Госпа Нола, и као економка и као цркварка, много је поштовала небо, и желела да посматра помрачење, и сабирала у себи податке о положају сунца према прозорима на њеној кући. Знала је, наравно, где је исток. Али од раног пролећа до дубоке јесени, она је у време изласка сунца обично већ била негде на друму, возила се до својих њива и стаја, и врло често дремала од самог седања у кола. Обратила се стога Паули:

- 'Оди де овамо! Покажи ми, али онако људски, где видиш сунце кад га ујутро спазиш из кујне. - Паула приђе тачно оном прозору којем не треба. - Забога, дијете! Отуда не излази сунце. С те стране залази, пред вече, зар ти то не знаш, тешко мени! - Паула поцрвенела. - О, Господе, морам и да се прекрстим. Ма јеси ли ти икад видела да се тај прозор изјутра зацрвени? - Нисам. - Па који се онда зацрвени? Сигурно онај други, кад их више и нема. - Паула ћути. - Што си се сплела? Де, реци ми лепо да кроз овај прозор видиш свако јутро сунце. - Не видим. - Госпа Нола опрезно застаде. Или се девојчица збунила што је испитујем као у школи. Или је и она чула о помрачењу, па се боји. Помилује Паулу по образу, и протресе је за витицу пуну пантљика, па рече благо: - Јесам ли добро казала? - Ја не знам, госпоја зна. - Госпа Нола излети сад у ходник, прекрсти се, па још једаред, и одлучи да Паулу усвоји. - То је та швапска црква и онај ѡаволски жупник! Сто Круница и Марија, а сунце Господње не види. И то има седамнаест година, и седи у мојој кући годину дана, и свако јутро ме испраћа на зелену капију на коју баш и навали јутарње сунце. О, Боже, опрости и мени маторој грех. Храним тело, а не питам за душу. А ко би се свега сетио! Иде лепотица моја за процесијом, код часних сестара је учила шити, види сваког ѡавола у сваком буџаку моје куће, а сунце на небу не види... У шталу да је привежеш!... Морам говорити с њеном мајком, узећу је на бригу као своје дете, не могу пустити да добра и лепа девојка остане луда, и вуче батине од мужа целог века.

Јачи део живота госпа Нолиног био је живот удовице. Она није ни десетак година провела с мужем, и у обичним приликама је ретко носила мужевљево име. Људи некако тек пред гробом њеним обновише сећања на гос-Тошу Лазарића. - Погледај, молим те - рече неко - шта стоји на споменику. Да је нешто Лазарићу

ћувик - стрменит брежуљак, брдски вршак

цркварка - верница, побожна жена

процесија - свечана верска поворка, литија; буџак - угао; забачен, неуређен и прљав простор

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

било суђено да у овај дан испраћа с нама госпа Нолу, био би то човек близу сто година стар. - Нисмо на то мислили, али није да нисмо знали. Јесмо ли у младе наше године толико пута слушали да се Станојла Перчинова, тамо однекуд са границе Србије и Босне, удала за человека више но тридесет година старија од себе. - Имаш право. И својим очима сам некада гледао чудног младожењу Тощу, и чудну његову „младу“, велику и јаку као добар момак... Чудо је и испало. И несрће, и добра дела, каква се ретко стварају. Бог да јој душу прости, госпа Ноли, није само изгледала као мушки, него је и била мушкирац. - Да, строга, озбиљна, поштена као човек. - И паметна, паметна, брајко, нема јој парице никада више! Па јака да не поклецне, па храбра да брани и себе и друге... Мушкирац! Тек јој смрт повеза женску капу. - Штета што јој Бог не даде да неком буде рођена мајка. - Ту стаде ударати земља по сандуку, и један од оних крај ивице гроба рече гласно и узбуђено: - Мати је то била, света мати! Бог нека јој буде добар и милостив, лака јој земља.

Кад се поворка спустила с гробља, разговор пређе на обичан летопис. Падају имена, цифре, анегдоте. Стигоше међутим до госпа Нолине куће и пред чувену стражњу зелену капију за колски пролаз. Ту отпочеше и шала и смех. - Шта ради, Боже, онај жути штајерваг? (Од тог се штајервагна госпа Нола није раздвајала. Старински, изупотребљаван, тесан, слабо негован, блатав и прашњав, зазврји пре пет сати ујутро, данас, сутра, као амин у молитви. Госпа Нола се вози на њиве, у кукуруз, у млин, на салаш, у неко село. Успут дарне својом грубом ципелетином кочијаша у леђа да стане, да некога приме и повезу.) - Мене је често возила до циглане, па и до бостана муга, који баш није био уступут. Попнем се, једва имам места да седнем поред ње, али она се не збуњује, не помигче. Као сад да је гледам. Ципеле, праве војничке цокуле; она врпца за везивање дебела с прста. Хаљина, једно те једно, сећате ли се? Сива сукња, нека блузा, од истог сивог штофа капут до колена, натраг с прекачком, а кроз ту прекачку, ако је ветар, продевена марама од вунице, да греје крста. Коса црна, зализана, у тврду пунђу стиснута. На глави шеширић, ни мушки ни женски, сив и он, ни за украс ни за заштиту, још и сав изломљен од влаге и сушења. Руке крупне, јаке, увек без рукавица. Кочијашу Јоси, који, чим зајесени, облачи вунене рукавице с једним прстом, смејала се: „Међеш руке у футролу, и тако и возиш! Промичу ти кајиши, коњи те не вермају.“ Лети, на седишту крај ње, вечити штаубмантл, који никада не облачи само седи на њему. Кишобран тамно зелен, огроман, закрпљен, са дебелом мотком и предијеном куком. Ако ће само проминути неку од својих њива, веже цепницу на врх кишобрана, устане у колима и размахне неколико пута тим барјакчетом, да би радници то видели и знали да је она ту и да може наћи... Али све је то њој добро стојало... мислим, нарочито она њена униформа. - Е, та се тоалета после попунила. Кад је госпа Нола оматорила, обесила је цвикер о широкој црној

штајерваг(е)н - лаке отворене кочије

Љубомир Ивановић:
Стари храст, дрворез,
1925.

пантљици. Синови моји, који се тамо врзмали због Јулице, описивали су тај цвикер: огроман, страшан и кад виси и љуља се, и кад се усади на крупан нос госпа Ноли. Један ћаволски шегрт, причало се, везао таљашком коњу оквир од стarih наочари, и претстављао: госпа Нола. – Чекајте, да ја још оно моје довршим. Возимо се, возимо, а она ретко да реч проговори. Дрема, види се да је увек уморна. Али ће сутра опет поранити. Кад се приближимо циглани, ја њој знак руком, а она знак ципелетином у леђа Јосина, и ја искочим. Никад се није руковала. „Ајд, збогом!“ климне ми главом; и тек се продере на Јосу: „Joco, оде господин. Је ли теби врабац под капом?“

На повратку у варош госпа Нола никога није могла примати у кола. Кола су тада препуна. Два дућана се снабдевају у вароши и једна касапница. Заједно с кочијашем скида госпа Нола котарице с јајима, зелени, живином, ракијом, брашном, сељачким пешкирима и ћебићима. У сваку руку дохвати по бутић, и преноси их до месарнице. Виче Мађара, који је водио радњу: „Да примиш, мериш, и одмах записујеш. После ћеш ме и тако варати – шали се – нека се бар сад зна шта је моје а шта је твоје. – Е, ми тутори – наставља се разговор – ми знамо и друкчију госпа Нолу. Исти крој одела додуше, али све црно и фино, и наша добротворка у минут тачно на службу, стоји у свом столу висока и права и црна, као неки владика. У тасове спушта добру пару. Просјацима пред црквом, колико их год има, удеши. Наравно, скреше оштру реч коме треба, али удеши. Боже прости, тако је и с поповима радила. Цркву воли, попове не воли, и зачас им добаци неки прекор, али цркву гледа и поклања јој обема рукама. „Да дате оправити оне рипиде! Зар је проти свеједно што носате по цркви оне мотке! Ја ћу платити, колико буде.“ – Да, да, оштра, оштра и пред црквом, и кад дође из цркве. Ми, њени пословођи и слуге долазили

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

смо недељом, после службе, на правдање и за молбе. Ту ти ври од салашара, наполичара, препродаваца. Туже се између себе, и тужи их вечито Јеврејин Штајн. Галама, док се она не приближи. Чим стане пред нас, све ћути, и свака распра је проста. Омери нас, и почне: „Ви, Штајне, не заборавите да у овој кући пустог ћара нема. Немојте да опет испадне нула више!... А ти, Максо, немој као онај твој сат на салашу, да једно показујеш а друго удараши, јер ја видим шта показујеш. Из цркве идем, брајко, и прозирим те као стакло! Истину! Не врдај, не лажи!“ И истина се говорила, и све се разјашњавало... Једне недеље, тужи се момак из млина баш на саму госпу Нолу. Вели, он и жена му Ката мало да не гладују; ето и види се на њима, суви су као трска. Тражи или већу плату, или више брашна. Госпа Нола га мирно премери, па ће рећи: „Сам себе једеш, Коста, и твоја Ката саму себе једе. Две злоче, знам вас, и зна вас сва околина. Нити је мени жао новаца, ни брашна, и то зна сва околина. Нека буде како 'оћеш. Од сутра већ, и плата ти је већа, и део у брашну. Али ако се до Митровдана не угојите и ти и Ката, знај да вам је о Митровдану Ђурђев-дан, везујте пинклове и селите у другу службу.“ А кад суд и званично прође, сви добијемо по чашицу вина, једну и не велику. Госпа Нола заиста није цицијашила, али није одобравала пиће. – То је тачно. Ја сам бивао у њеној кући. Никада никакво пиће није окусила. И госту се само у малој флашици доносило... Али ако није пила, добро је јела. Оним јаким, здравим зубима огули батак одједном, и некако са задовољством пусти кост да звекне у тањиру. Кад сврши ручак, воду пије из „бокалчета“, мало мањег него што некима стоји на умиваонику... Знам и то да после ручка никада није спавала. Слаже пасианс, игра домине, чита новине, или неку „стару књигу“, што је значило књигу прича или песама из њеног родног краја. Па остави све, затвори очи и певуши. Укућани су причали: кад почне да певуши, можеш доћи и викати да кућа гори, она не чује и не одговара. И Тоша, добри Тоша, кажу да је о том причао: „Онда, овај, моја Нола к'о да је заљубљена.“ Увече попије само теглу млека, и у девет сати спава. А сутра, с петловима на ноге. Сиђе у авлију, у доњу кућу, где се хлеб меси и где млађи спавају, ту јој испеку комад меса, донесу салату, мало посόљену, једе је лист по лист, из руке, напије се воде, доврши своју униформу, па хајд у штајервагн... Да није било других мука, живела би ваљда сто година.]

Станојла Перчинова видела је Тошу Лазарића, старог момка, свега једаред пре него што ће се за њега удати. Кад је по неком трговачком послу наишао, неочекивано и за њега, у малу варошицу на граници Србије и Босне, где је живела породица Бошко Перчиновића, досељена једну или две генерације раније из Херцеговине. Бошко је о свом оцу Сави причао да је био висок као кула, не леп али добар човек, мек као она његова плава коса коју је носио дугу, и при раду у пољу, на начин калуђера, плео у перчин. Отуда им име. Бошко Перчинов, отац Станојлин, болешљив као дете, развио се после у

лепоту од човека. Висок, танак, гибак, тамно смеђ, мало бадемастих очију са којих се капци дизали подако, заносно. – Ходао је као јелен – загревала би се госпа Нола у причању о свом оцу, – руке му господске, од малих коштица, а кретао их при говору некако меко, на турску, вала баш као онај наш Зариф-бет, што лепо једног дана умре од господства... Оца мога је требало видети, и веровати да смо од соја, да смо са планине сишли. Нас две, његове кћери, изневери-смо обадве. Ја, по висини, као нешто мало и сећам на оца, а по све-му другом ни на оца, ни на мајку. Родих се у некој дебелој кожи, и она ми све кости поравнала, и дошла сам трупац. Лепом човеку се морају и кости видети, ја! На лицу мог оца, па и моје мајке, лепо се видело како је кожа по костима разапета, баш као кад неко преко фине руке обуче фину рукавицу, ја! – (То њено а, говорио је често гос-Тоша, залудело га је. – Чим она каже ја, а ја, како би вам каз'о, проп'о човек. Ил' њу да узмем, ил' у бунар да скачем, онако матор. – Гос-Тошино друштво се на то слатко смејало. Јасно је било свима да је код његове младе Станојле више вредела реч него узречица, али гос-Тоши се тако понекад дешавало да промаши мету, а виче ура...) После сам се још – наставља госпа Нола – удала у ову ситу и масну земљу, и за маторог мужа, па, шта ћу друго, заволела сам јести, и потхранила снагу да бих каруце могла вући. А моја сестри-ца, сасвим друга, ударила сва на своју мајку. Ми смо од две матере деца, и ја сам од Јулице скоро осамнаест година старија. Јулица је танка као сенка; вуче на глави грдну црвено златну косу; кожа јој бела, и хладна као у рибе. Кад говори, шапће; уста отвори, лепи зуби засветле, нешто је рекла, и ако сте чули што је рекла, добро и јест, а ако нисте, и нећете. Ја сам је прозвала златном рибицом; и шалила сам се с њом, кад не слуша, да ће је мачка појести.

Нешто заједничко породично, од оца наслеђено имале су ипак обе сестре: сузе, боље рећи сузу, ону севдалинску једну сузу која стоји у оку непомично, светли, нити отиче нити усахњује. – Отац наш је био севдалија: лепо уздисао, лепо певао, лепо ћутао, и кроз сузу гледао. Јули-ца нема око Бошка Перчиновића, али има његову сузу. Тек је видим, не знам о-што зашто, хода по кући као и обично, али у оку фењер... Можда у њој севдах полако зори... сад је још дете, али даће Бог, запева-ће једаред, донеће нам пролеће у кућу, кад одрасте... А ја, фала Богу, и одрасла сам, и прерасла сам, и за севдах не знам, али нека ме што мало такне у срце, око плаче. Изгрдим момка, оног пустог коцкара Милана, кога би требало и да избијем, али ми одједаред дође жао што је слуга, и окренем се и шмркам. И што је најгоре, та вуцибатина распознаје шмркање моје, и ево га, подвлачи ми се као маче, и тако, ето, спасе га суза Бошка Перчиновића... Што је човек! Сузу не може да убије!... А треба је убијати. Расцмиљави човека, срамоти га...

Станојлина мајка беше жена наших јужних сиромашних кра-јева. Знала је у браку с Башком за две ствари свега: за велики рад у

МЕГУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

кући, и за ретко страсну љубав према мужу. За Бошку је одбетла била, родила му сина пре времена, па је и сахранила то дете љубави пре времена. Бошко се после смрти детиње променио према жени и кући. Био је додуше и даље човек који зна зарадити – ванредно вешто је посредовао у трговачким пословима – који уме прилично почувати оно мало што му је остало од оца, али му се нарав преврнула, и сујета лепог човека порасла. Дошао нераван, сваки дан друкчији. Час горд, час плачљиво нежан. Час стрпљив, час плах и љут. Али све некако згодно, и у форми која се његовој жени свиди. Тек му суне у главу да у дан највећег посла стави на себе празничко одело; и исквари га. Али Милици његовој драга његова лепота, драга јој његова гиздавост, потегне и ради двоструко, кришом од мужа ради и по туђим кућама, и Бошко се понавља као нико у варошици. У то се родила Станојла. Отац се кисело радовао: женско, и ружно дете. – На коју страну удари ово наше девојче? И по теби и по мени, ја бар мислим, требало је да је друкчије. – Милица ћути. Знала је поодавно да Бошко њу не види; да је Бошко од оних тихих незаситљивих љубавника који крију и тим више уживају своја уживања; да Бошко има вештину да у згодан час окрене згодну страну своје природе и свога говора. Милица се доста оболестила после порођаја. Тиштила је и њу ружна девојчица. – Еј, Бошко, куд јој брат не останде жив! – Бошко, међутим, одједаред окрену нову страну. Заволео девојчицу, и потсећа жену на неке слатке речи малога покојног њихова синчића. – Не тужи, Милице; лепо ми се чини да нам у тим речима останде душа детиња, па као да је и оно ту – и Бошку засветли фењер у очима. Расплаче се и Милица, заплаче и мала Станојла, као да зна за тугу родитеља, и по кући се разлије нека благодат. Тако је Бошко увек умео и друге усрћити и себи говети. Уза сав свој много лични живот, није био себичан. Имао је лепу, праву памет, прозирао људе и ствари, па и себе, знао је своје мане. Прозрео је и своју кћер, кад је поодрасла, лепо учила, рано истакла особит карактер и вољу, заволео ју је и као дете и као друга, поштовао у њој оно – што је твоје, Милице, и деда Савино, и што ја немам. Немам, Милице! Ја стајем на грехоту сваки час! Опрости и заборави! – А Милица је умела да опрости и заборави, и била срећна. И тако је и умрла, срећна, само много изнурена.

У домазлуку је матер у свему заменила Станојла. Радила је девојчица као црв, удешавала оцу, поносила се њим. За своје младе године, много је знала, бринула, и самовала. Бошко, још више него пре, или по трговачком послу на путу, или по личним стварима у вароши. Станојла све опрашта и заборавља, као и њена мати. У Бошку се тако и сувише успавала одговорност оца, и он се једва годину дана по жениној смрти поново оженио. Узео је жену с којом се упознао на броду путујући за Трст. Довео ју је, и венчао се с њом. Чудна беше та жена. Говорило се по варошици да је Туркиња, па Јеврејка. Бошко је тврдио да је Талијанка, и позивао се на црквене

домазлук – домаћинство,
домаће господарство

књиге. Мала и нежна, коже болесно беле, косе ватрене, очију некако превешених и скривених, нерадница, пробирачица, нова млада је врло необично изгледала у домазлуку Милице Перчиновић. У варошици се причало даље: да јој је отац криумчар, па робијаш; а после, кад се боље открила природа странкиње, да јој је мати вештица. За Нолу и за њених шеснаест година дошла су велика искуства и искушења. Ватрена жена просто је опијала њеног оца, и млада девојка је гледала у кући право блудничење већ више него зрела човека и жене која је скоро безумничила у говору и твору. Пасторци својој се додуше није наметала ничим, али се издашно користила њеним радом по кући. У Ноли поче да расте гужва од питања и колебања. Због оца, она се много савлађивала у понашању и речи. Уздигоше се тако у њој један разум и једно достојанство, који су били прави украс. Нола је осећала да чува нешто од чега зависи сад и њен живот и живот њена оца. Дође после годину две дана међу њих једна мала, као лептир лака девојчица. Крстише је Јулијана, и прозваше одмах, мати, на туђинску, Лиетом, а Нола, на српску, Јулицом, а Бошко час овако, час онако, како је већ њему било дато да у згодан час стане на праву страну. Кад се родило дете, Станојла још боље упери у своју околину и својих пет чула и сву своју храбру памет. Снажна девојка, стуб куће, умна далеко нада своју околину, она одједаред узе особита права, заузе став, и поче некако да администрира ствари и људе. Волела је и она живот, и баш зато почела да цени своје способности. Слично својој матери, само Нола више памећу и карактером него срцем и страшћу, она се извешти да спречава да јој живот буде омашка. Радила је у неком старешинском замаху и у кући, и над очевим рачунима, па и над малом својом полусестрицом. И ван куће се девојачки њен живот определио особито. Зато што је нико од младића није волео као жену, Нола се почела с младићима дружити. Покушала је ићи у лов, и заволела лов, ловила и крупнију звер, постала одличан стрелац, и била, како су сами ловци говорили, једини ловац на свету који не лаже. Мало по мало, од шалаби истине крупна: Нола поста редак човек, истакоше се јасно ванредне црте карактера: истинотврдност, правост, озбиљност, човекољубље.

Прођоше године од Бошкове женидбе. Талијанка се мало смирила, али је остала туђа свему и свакоме. Бошко је с поносом друговао и саветовао се са својом кћери. У тај час примирја и навике, како то већ бива, упаде Тоша Лазарин, богат поседник из оних равних прекосавских земаља где никада нису били ни Бошко ни Нола. За Балкан, господин Тоша је био помало фини и помало смешан господин. Али је брзо придобијао људе благошћу и „контеношћу“. – Ја сам, овај, контен, како гођ ви ус'теднете – тако је свршавао послове. Бошко и Тоша прости се заволеше. Али се господин Тоши више од Бошка допала његова кћи. Гледао је у Нолу као у икону, и простосрдечно је признао да је „проп‘о“. До верења је дошло брзо.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

С једне стране, добро оматорели али кочоперни Лазарић изјавио је да му се девојка допада преко сваке мере, да је „такво штогоћ“ желео увек за госпођу у својој богатој кући, и да је срећан што није „пренаглио“ да се раније ожени. С друге стране, Нола је Лазарићу рекла хоћу, а пред оцем је објаснила поступак. – Морам ићи, зато што овде не могу остати. Прилика ми је да се удам сад или никад. Ко би ме од наших момака узео, овакву људесину! И још, ти стариш полако, и све си више под влашћу жене. Јулица расте и биће лепа и фина девојчица. Споразумели би се вас троје једног дана против мене, а то не би добра донело ни вама ни мени, јер сте ви овде домаћини, а ја опет не дам себи сувише близу никоме... Немој да плачеш; ја се радујем што ћу имати своју кућу, а Тодор, видиш, води ме радо. Он је богат човек, послови његови су од сваке врсте, а ја волим да радим, и да служим на неком озбиљном раду. Јака сам, вредна сам, хтела бих да нешто велико дочекам, да се борим, да ћаволу комад из уста искинем, како већ рекох јутрос и пред Тодором... Нола поче слатко да се смеје. – Виде ли, колико се Тодор пре-пао кад чу да хоћу ћаволу комад да отмем. – И Нола узе да говори начином и нагласком вереника њена. – Та мани, молим те лепо! Има код мене и леба и печења и за ћавола. Видићеш ти моју серми-ју. Та и врапци су код мене бесни што су сити. А ти ћеш госпођа да будеш, да се у каруцама возаш и да заповедаш. Барем да се једаред види ко су Лазарићи и Лазарићке... Раскрстио сам за срећу пре две године с оном Мађаричентином; овај, више волем сам да кажем... И тако је Нола расмејала још последњи пут свога оца. Храбро се држала и ту. Тешко јој је било оставити га, јер се сад бринула за њега баш као за неко дете...

Гос-Тоша је био човек попустљив, поводљив, и дарежљив. Стари Лазарић је понекад беснео: – Школу ниси хтео да учиш, економисти не знаш. Све ћеш сфурдисати! Кад ја умрем, и поделите се, теби ни до ручка неће стићи имање. – Али нико никада не може ништа предвидети, јер се ниједна ситуација у овом свету не држи. Тоша је наследио и део братовљева имања, а напредовало је и множило се све што се његовим назвало. Трговци на велико и мало говорили су да је Тоши сам Бог пословођа и књиговођа, и да зато није рђаво с њим радити, јер добро пролази увек и друга страна, пошто је Бог праведан. Тако, с божјом помоћу, гос-Тоша је сваки дан већ око два сата закључавао за тај дан свој контоар. – Мој отац је говорио: Богу божје, цару царево, а све друго у касу и под кључ. А ја велим: Што сам пре подне зарадио, са тога ћу после подне ја, Тоша, да скинем кајмак. – Волео је став и господство. Као многи економи старога кова, предавао се радо, тако да кажемо, култу некога култа. Наравно, код њега је све то било више ствар естетике и форме, него интелекта и идеје. Господин Јоксим је тврдио: – Кад Тоши кажеш идеја, он неизоставно види нешто окрутло или на четири ћушка. – Гос-Тоша је доиста

кontoар – уред, писарница, пословна или трговачка канцеларија

вoleo неки очигледан култ, неко освештано место, неку репрезентацију оних који култу служе. Он је, додуше, новац давао увек за благородне циљеве, али је и благородност осећао, по речима господина Јоксима, некако као округао или ћошкаст облик. Такав какав, гос-Тоша је имао правила ногон да иде у колектив, јер је то био једини начин да постизава оно што му годи и импонује му. Волео је да буде члан неког одбора, да буде тачно присутни члан на седницама, да буде добротвор и утемељач. Ово последње га је одвело у пријатну једну специјализацију: при састављању правила за неко друштво, гос-Тоши је једногласно поверијано да изради оне тачке правила које говоре о разним врстама добротвора, о њиховим разним правима да као такви улазе у разне секције, и да у извесним случајевима имају право на два гласа. После једне оснивачке седнице, шаптали су чланови у шали: Тошу смо требали метнути у секцију за ликвидирање друштва и плаћање дугова. Функције гос-Тошине везивале се у основи за једну малу политичку страст његову, за србовање честито и одлучно, и помало парадно. Једаред је гос-Тоша седео осам дана у затвору због неке приредбе о Св. Сави. Тиме се поносио: – То ми вреди, што рекао Јоксим, колико папирној икони сребрн оков.

Помињући лепе друштвене особине гос-Тошине, и безазленост његових уживања, људи су пола у шали али пола озбиљно тврдили да је задобио и лопове, и разбојнике, и писце претећих писама. За много година никакав сумњив знак око његове куће, никаква крађа ни уцена. Он није прешао у варош ниkad је остао сасвим сам на салашу. Као потпретседник ватрогасног друштва тачно је ишао у ноћну инспекцију кад дође на њега ред, и враћао се после поноћи сам, на коњу. Постепено је и сав онај тврђавски режим у кући попустио. Стражар је само у зимске мрачне ноћи ходао целу ноћ око куће. Пас на ланцу је био један и много матор, и љубитељ добошторте. Пролазници, који би имали нешто на брзу руку да сврше са гос-Тошом, куцали би штапом о шипке ограде, а гос-Тоша би сам отварао прозор и јављао се. На једном прозору се гвожђе много раздрмalo али није оправљано. Мађарица, код свог јаче од педесет година старог господара, уседела се, уранила, потеже је и чула, и надзор њен није вредео скоро више ништа. Млађи су је тужакали да не пази по кући, не чува. Гос-Тоша благо одговара: – Доста је она чувала и кућу и вас, сад ви њу чувајте.

Некако пред женидбу, кад гос-Тоша беше с оне стране средине између педесете и шездесете, изабраше га истовремено за претседника удружења великих поседника, и за претседника сиротињског стола. Гос-Тоша се појавио у кавани ретко елегантан, и срећан као дете. Водили се озбиљни разговори, и гос-Тоша је изненадио „идејом“ о запослењу сиротињских жена. Само је господин Јоксим, за другим столом, пецао: – Предводи велике богаташе, и предводи сиротињу. Једино је наш Тоша могао то да састави, да буде и коза и

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

купус. – Дупли претседник имао је ваздан посла. Идеју о запослењу сиротих жена преузео је додуше одмах потпретседник, али је остало и за гос-Тошу. Отварао је и затварао седнице све вештије. Научио је речито одобравати добар предлог, и умешно склањати рђав. Противнике је врло тактично смиривао, па и измиривао. Тако до женидбе. После женидбе, имао је гос-Тоша сваки час и неки свој оригинални предлог. Истина, донесе га, али га свакад не проведе. Кад дође до гласања, он гласа поводљиво, и срдачно честита онима који су добили већину, свеједно да ли је тим прошао или пропао његов предлог. Идуће седнице, међутим, ево га са неким „амандманом“ за онај предлог.

– Ревизија, господо, молим лепо. – Постало је јасно да иза Тошине велике претседничке столице присуствује још једна присутност. Заиста је госпа Нола сарађивала. Муж јој реферише, она или одобрава главом, или не одобрава укрштањем и пузкањем својих јаких прстију, и онда следују предлози за ревизију, а између њих се плете критика на гос-Тошино држање у седницама. Он се брани како уме. Некада и изненади жену. – Та ти ваља, Тодоре! – обрадује се госпа Нола. Некада се сплете и празнослови. – То ти је, Тодоре, кора без ора. Не ваља ништа. Остави се тога. – Једном приликом, упаде у такву дискусију, и у неко гос-Тошино празно шепртљање, момак који је имао да пре боји штајервагн. Госпа Нола, љута, на момку нађе нишан. – Шта си оно урадио? Шта ти имаш по твојој глави да мењаш боју, и да шараш точкове, и правиш од мене вашар? Што ћутиш?... напослетку, ћутање и јесте најбоља капа за све празне главе.

Кад се млада госпа Станојла довела, и показало се да ће ту сад да потече један миран живот са скромном и паметном женом, гос-Тоша даде једног дана ударити над улаз своје куће на салашу таблици с натписом: *Мој мир*. У складу са тим натписом, домаћин је све више волео да остаје у кући. Ревносни претседник се почeo тужити на безброј седница. Брижљиво облачење је попустило. Рукавице су сасвим нестале из гардеробе. По цео дан остаје гос-Тоша у собним ципелама, и у нечем што је можда прародитељ данашњој пижами, у широким панталонама, и некој врсти женске рекле са мало дутмета и много гужваљака од прилегања и лежања. Један сламни диван у трему, и један кожни у ручаоници, много су били заузети, и удубили се као корита. Имање је почела да обилази све више и више госпа Нола. Малчице су као узеле ноге да издају гос-Тошу. Очни лекар му баш зато даде одлично стакло, и откад натаче наочари, гос-Тоша не избија из куће и много чита, нарочито пољопривредне ствари. (Госпа Нола се једаред вратила са њива сва црвена. – Не знам ја али не знаш ни ти! Читај, брате, и научи и мене, немој да ме слуге поправљају!) Толико се гос-Тоши осладило читање, да је поручио читаву једну малу системску библиотеку. А кад прочита неку књигу, поклони је читаоници српске општине. Прочуло се гос-Тошино читање, и разговори о том га толико дирнуше, да је прешао на стално снаб-

амандман – допуна једном предложеном закону, резолуцији, закључцима или неком члану или ставу таквог закона; ревизија – преглед рада, контрола; измена, преправка, преиспитивање (закона, неких погледа, учења и сл.)

девање књигама из пољопривреде и варошке читаонице. Жупанија га за то одликовала медаљом. Беше то нека тешка емањирана плоча, читав тањирић. Гос-Тоша је као мало навијао да оду да захвале лично и он и жена. Госпа Нола је оклевала. Гос-Тоша онда реши да иде сам. Госпа Нола на то узе медаљу и гурну је у орман међ стари порцелан. Гос-Тоша, поводљив као увек, даде глас својој жени, и опаде у пижами у своме миру и у своме кревету.

Нола Лазарићка, што даље, све је више била Нола Перчинова. Узела је у администрацију све велико и разноврсно имање свога мужа, земље, људе, жене, децу, стоку, новац, купце и продавце, посреднике, адвокате.

Интерпретација

- Приповетка Госја Нола Исидоре Секулић припада збирци приповедака под називом *Кроника паланачког тробља*. Пажљиво прочитајте експозицију. У каквом односу према „брду насуканих мртвих“ стоји госпа-Нолина катарка?
- Наслућујете ли на основу ове симболичко-ироничне слике улогу госпа-Ноле у животу свих ових бивших људи? Какву вам сугестију нуди игра сенки над госпа-Нолиним гробом?
- Запажате ли да се ова приповетка обликује тзв. испретурационом композицијом, али да су све појединости ове уметнички смишљене структуре подређене осветљавању госпа-Нолиног изузетног карактера?
- Ко је Станојла Перчинова? Како је изгледала у младости, а како у сећању паланке? Шта је из родне куће у далекој Босни донела у нови крај? Шта је у њеној природи горштачко? Какво је њено срце? Чиме је задобила љубав и поверење господина Тоше, а чиме углед у војвођанској паланци?
- Какав смишљање госпа-Нолином животу дају непрекидна окретнутост имању и раду и јако материнско осећање?
- Окарактериште лик гос-Тоше Лазарића. Он је, по речима господина Јоксима, који се у овој приповеци јавља у својству коментатора, све прихватио као округао или ћошкаст облик. Шта је у његовој природи „округло па на ћошче“? Упоредите госпа-Нолин тромадни и стамени карактер са карактером њеног мужа.
- Чиме се одликује приповедачка позиција Исидоре Секулић? За-што према људским судбинама заузима благо-ироничан став?

Упутство за самостално истраживање

- 1 Испитајте и друге уметничке квалитете приповетке Госја Нола. Како су се госпа-Нолини усвојеници понели према њој? Какву је улогу у госпа-Нолином самотном животу одиграо господин Јоксим, председник суда? Зашто је његов гроб поравнан са њеним?

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Miroslav Krleža

Gospoda Gembajevi

Dramski prizor iz drugog čina

GLEMBAJ: Dakle ti putuješ?

LEONE: Da!

GLEMBAJ: A ti si zapravo doputovao da prisustvuješ jubileju banke Gembaj, Leone? Takav se jubilej ne slavi svake druge godine. To znači: ti nećeš prisustrovati sutrašnjoj svečanoj sjednici Komore?

LEONE: Da, ja sam doputovao da budem na tom jubileju. I ja sam konačno video tebe, mi smo se vidjeli! Ja sam jutros prisustvovao sjednici banke, a sutra sve je to više-manje gala-predstava! Ja mislim da je najbolje da otpuštam. Ja sam jedanaest godina odsutan, i vidiš, ja se više ne osjećam ovdje, kako da kažem: kod kuće. *Der mensch ist ein gewohnheitstier!*¹ A to ćeš dopustiti i sam: u ovakvoj jednoj intimnoj slavi, u svojoj roditeljskoj kući osjećati se strancem, neke vrsti prolaznikom, to baš nije najpriyatniji osjećaj!

GLEMBAJ: To zavisi od toga, kako tko osjeća! Ja mislim, da su tvoji osjećaji svakako potpuno neosnovani. Sve je to *überspannt*.

LEONE: ustane nervozno kao da je uboden. On je nervozno reagirao na tu riječ: U čitavom svom riječniku ti nisi našao druge riječi nego upravo: *überspannt*? To ste mi govorili od moje pete godine! Uostalom! On se savladao. Trijezno i mirno sa nešto maliciozno ironičnim prizvukom: Molim te, izvini, ali dopusti mi, da te zapitam: kome sretnom slučaju imam da zahvalim ovaj tvoj kasni posjet?

GLEMBAJ: ustao je pogoden. U njemu kuha. On raste iz depresije u violenciju. Gleda dugo svoga sina i klima glavom: Da, upravo tako arogantan bio si spram mene već u svojoj desetoj godini. To je ta tvoja venecijanska krv! Škripi zubima, puši i prođe sobom gore-dolje. Zaustavi se tvrdo i odlučno: Dakle, molim te da ne gubimo vrijeme! Ja sam bio na terasi kad si ti razgovarao sa doktorom Zilberbrantom i ja sam čuo svaku tvoju riječ.

Stanka. Otac i sin dugo se gledaju okom u oko. Leone nakon stanke podigne obje ruke u ramenima, a zatim ih bespomoćno spusti.

GLEMBAJ: No! I?

LEONE: Ništa! Onda si čuo svaku moju riječ!

GLEMBAJ: No? I? (*stanka*) I?

LEONE: Što i? To mi je Zilberbrant tek malo prije objasnio, da si ti to čuo! Oprosti mi! Ja sam bio duboko uvjeren da si negdje u vrtu! Ja nisam imao nikakve zle namjere!

GLEMBAJ: Nije sada riječ o tome, da li si ti imao kod toga kakvu namjeru, nego, je li to istina?

intiman – blizak, prisan

überspannt – prenapet

violencija – nestrpljivost, grubost; arogantan – drzak, osojan

¹ Čovjek je životinja koja robuje svojim navikama.

Петар Добровић: Портрет
Мирослава Крлеже

Stanka.

LEONE: Ja mislim da je suvišno, da nas dvojica o tome ovdje govorimo samo jednu riječ? Ja nisam ono rekao tebi, nego Zilberbrantu!

GLEMBAJ: Tako? A što bi ti uradio s čovjekom, koji bi pred dva svjedoka izjavio, da tvoja vlastita žena spava čitavu noć sa svojim ljubavnikom.

LEONE: Ne znam!

GLEMBAJ: A tako? Ti ne znaš?

LEONE: Naravno, da ne znam! Ja prije svega nemam žene, a drugo, ja nemam šezdeset i devet godina! Ja dakle ne znam, što bih ja uradio na tvome mjestu!

GLEMBAJ: Pa dobro, molim te, uzmimo da je tako! Dobro! Molim te! Dobro! Prođe sobom i onda stane. Možeš li ti razgovarati sa mnom samo dvije minute kao priatelj?

LEONE: Ne!

Na jedno pitanje, koje je u jednoj nijansi toplo zazvučalo, to je bilo suviše kratko i suviše oštro. Osjetivši da je ta riječ bila prejaka nastoji, iza neugodne šutnje, da je razvodni komentarom:

Naime, ja, ja naime mislim, ljudi ili su prijatelji ili nisu! A na dvije minute ne može se biti prijateljem. I možda se nas dvojica niti ne pozna-jemo: u ovih jedanaest godina mi nismo gotovo nijedanput razgovarali, mislim naime od onog jutra, kada su mamu našli mrtvu! I vidiš, ja ne bih htio biti neiskren: od mamine smrти ja nisam nijedanput osjetio potrebe da govorim s tobom prijateljski! Da! Lagao bih da ti kažem, da mogu s tobom da govorim prijateljski, pa bilo to samo dvije minute! Vidiš: ja sam zapakovao, ja putujem! Ja smatram da je moj dolazak u ovaj glem-bajevski dom bio neke vrste poslednja sentimentalna zabluda. Ti si me pozvao pismeno, jubilej, obiteljski obziri i sve ovo što već spada k ovakvoj slavi, ali to sve jače je od mojih nerava! Ja sam, kako ti veliš: *überspannt!*

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Mene smatraju „paranoidom“! Jednom „paranoidu“ ne treba ništa uzeti za zlo! Ali, molim te, da svakako uvažiš, da sve ono što sam rekao Zilberbrantu, nije bilo rečeno na tvoju adresu! Na moju časnu riječ, ja nisam imao pojma, da ti slušaš na terasi.

GLEMBAJ: Pa dobro, ako već nećeš prijateljski, *dann aber rein menschlich: du musst mir sagen, was an der sache ist.*² Ti to meni moraš reći! Jesi li me razumio?

LEONE: Ja ništa ne moram, ja nikada ništa nisam morao! Ali ako baš forsiraš, molim lijepo! Na stvari nije ništa naročito! Na stvari je to, da je naslovni vikar, ili što li je, monsinjor, gospodin doktor Zilberbrant, isповједnik tvoje supruge i informator tvoga sina, baruničin Ljubavnik. To je na stvari, ako baš želiš da znaš! *Nota bene:* taj gospodin je tvoj kandidat za naslovnog kanonika i tvoj proteže u svakom pogledu.

GLEMBAJ: kao da još ne shvaća i kao da mu je pozlilo: Pa dobro! A jesli ti svijestan svih posljedica ove svoje izjave?

LEONE: Ja stime nemam nikakve veze! To pitaj svoju suprugu! Što se to mene tiče?

GLEMBAJ: Pa dobro! A može biti, da sve to nije istina? Može biti, da je sve to izmišljeno! A što onda? Tko nosi onda odgovornost za to?

LEONE: Ako nije istina, onda je sve izmišljeno, onda nema ni odgovornosti!

GLEMBAJ: potresno i starački slabo pođe spram svoga sina: Molim te, u životu ja tebe još nikada nisam ništa molio, a sada te molim: Leo, nemoj me mučiti! Reci mi što je na stvari?

vikar – zamenik župnika

nota bene – znaj, imaj na umu

kanonik – viši sveštenik u katoličkoj crkvi

² Onda barem čisto ljudski: moraš mi reći, što je na stvari!

Interpretacija

- Leone Glembaj, sin bankara Ignjata Glembaja, senzibilni intelektualac i umetnik, dolazi posle jedanaest godina na jubilej očeve firme i već se u prvom činu sukobljava sa članovima svoje porodice. Pratite ovaj dramski prizor s početka drugog čina u kome Leone dolazi u sukob sa svojim ocem.
- Čime je uzrokovani sukob oca i sina? Možete li tokom dramskog toka da otkrijete njegove dublje uzroke?
- Čime je motivisana dramska radnja? Šta likovi oduvek osećaju jedan prema drugom?
- Kojim verbalnim sredstvima otkriva Krleža njihovu obostranu psihičku napetost? Kakvog je tipa njihov dijalog? Zašto se svaka rečenica završava uzvičnikom ili upitnikom?
- Kojim neverbalnim sredstvima (gestom, mimikom, kretnjom) reaguju na reči i replike koje upućuju jedan drugome?
- Okarakterišite lik Leona i Ignjata Glembaja. Šta je „glembajevsko“ u njihovim karakterima?

Uputstvo za samostalno istraživanje

- 1 Pomoću zadataka pripremite se za interpretaciju drame *Gospoda Gembajevi*. Sva zapažanja pribeležite u dnevnik čitanja.
- 2 – Kako Krleža kao kritičar hrvatskog gradanskog plemstva u fazi njegove degeneracije i propadanja pristupa temi Gembajevi? Kakve mu mogućnosti za tu temu pruža dramsko-scenska forma? Ko je ta porodica koja Krleža izvodi na pozornicu? Kako Krleža uspostavlja njen kontinuitet sa precima koji su se obogatili kriminalom i pljačkom? Zabeležite „defile“ Gembajevih.
- 3 – Šta je „gembajevština“, šta „gembajevski imperativ“, koji svi do jednog nose u sebi kao biološki, nasledni faktor? Kakvu ulogu u razotkrivanju njihovog genetskog „opterećenja“ ima „Barboci-legenda“, koja kaže: „Gembajevi nisu samo varalice i ubice; nad njima lebdi neko prokletstvo. Čak i najbolji među njima moraju da završe tragično.“
- 4 – Sukobi u drami motivisani su emocionalnim (psihološkim) stanjima, socijalnim, biološkim, intelektualnim, moralnim i filozofskim načelima. Razmotrite kako se oni strukturiraju u dramski sukob. Čime razrešenje jednog konflikta uslovjava nastajanje drugog? Ispitajte složenost dramskog sukoba: čime započinje i čime se završava sukob u prvom činu, iz čega proizlazi i čime se okončava sukob u drugom činu, čime je uslovljen sukob i tragično ishodište u poslednjem, trećem činu.
- 5 – Kako funkcioniše porodični organizam Gembajevih kad su posredi njihova „čast“ i „ugled“ u aferi Rupert–Canjeg? S kojih polazišta im se suprotstavlja Leone?
- 6 – Kakvu ulogu ima kriminalni „gembajevski imperativ“ u porodičnom razdoru? U kojim je likovima ove drame usmeren ka uništenju drugih, a u kojim ka samouništenju?
- 7 Čime barunica Kasteli, uljez u porodici, nadmašuje sve Gembajeve „glumčić“ aristokratkinju? Zašto će Leone njenom krvlju da zaprlja svoje ruke?
- 8 Drama započinje Leoneovim rečima: „Mutno je sve to u nama...“ Nastojte da analizom likova otkrijete sve što je u njima „mutno“. Okarakterišite glavnog junaka, Leona Gembaja, zažeći u sve slojeve njegovog lika: osetljiv dečak, intelektualac, artist, dekadent, nervčik, ateist, jeretik, pobunjenik, „izrod porodice“, osvetnik majke i – ubica. Na sličan način okarakterišite Ignjata Gembaja i barunicu. Pratite sve načine njihovog ispoljavanja: i govorom i scenskim kretnjama.
- 9 Svoju sklonost ka dramskom izražavanju Krleža je pokazao i dramsko-scenskom tehnikom. Pri tome značajno mesto u tekstu drame imaju didaskalije. U čemu je njihova književna, a u čemu scenska vrednost? Krleža opredmećuje scenski prostor, naznačava mimiku, gestove, kretanje, osvetljiva i ozvučuje scenu. Kakvo značenje ima *Mondšajsonata* u prvom činu; grmljavina, veter, sevanje munja, mrak i sveće u drugom činu; zvonjava telefona u trećem činu?

МЕДУРДАНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

БОЈАН СТОДИЧА
Оскар Давичо

Хана

Ja, sin mутнога ловца, и видра и овца,
заволео сам у граду колонијалну Хану,
кнэр тужнога трговца, Јевреја јдовца
крај гробља што је држо бакалнику и механу.

Пробудила ме ко шуму блистави крекет ракета
и сад сам слеп за вас, зрикави шатровци.
Љубав је тако сама и тако пунा света.
Љубав је светионик и спасени поморци:

Од ње ми горе очи - жаруље сред руље,
од ње зру море и мреже, риде и риболовци,
конопцем водопада пужу са њом јегуље
и цвркућу зликовци ко врапци и основци.

О шта све нисам снио и шта све нисам био
са ћоравим ћором у друштву Богословца.
И оно што нисам пio, што нисам сам разбио,
плаћao сам од свога детињастог новца.

Но сад волим и кад волим, волим од неба до руке
с којом ми љубав с дна мора извлачи бродоломце
и надима стројеве, оживљује сандуке
и кида решетке да целом рушим дворце,

да тргам покровце, откивам летњиковце
и небо с ког сам прстом тањир сунца скино,
кад сам сунце и кости, гробара и ровца
посло у крчму да пију девојачко вино.

Интерпретација

- Изнесите своје утиске о песми Хана. Како сте је разумели? У чему је њена необичност? Чиме песма постиже зачудност?
- Који је основни мотив Хане? Да ли поред љубавног (еротског) мотива наслућујете и друге? Како су у песму уграђени мотив глади и мотив ситости?
- Лирски субјект се представља као син мутнога ловца (ловца у мутном), видра и овца. Протумачите ове метафоре. Ком социјалном слоју он припада? На каквој се друштвеној лествици налази? А Хана? Објасните метафору колонијална Хана.

Хана - женско име; наслов циклуса од 16 љубавних песама, које је Давичо објавио 1939. године у загребачком часопису „Печат“. У посебном издању Хана је објављена 1951. године.

- Чиме је овај гладни дечак са градске периферије опчињен? Какво чулно узбуђење доживљава гледајући Хану, чија су уста сита? Чиме је условљено буђење његове чулности и сензуалности?
- Пробуђена чулност донела је нов опажај света. Анализирајте песничке слике. Каквог је интензитета његова љубав? Каква је њена моћ?
- Уводећи новог лирског јунака у поезију, Давичо је донео преврат у језику. У чему се огледа тај преврат? Има ли у песми жаргонизама?
- Анализирајте стилска средства. Каква је функција метафоре? Зашто су поређења хиперболисана? Каква је улога градације? Одговарају ли средства изражавања лирском субјекту?
- Протумачите стихове: „Љубав је тако сама и тако пуна свете.“ „Љубав је светионик и спасени поморци.“
- Какво избављење доноси човеку љубав? У чему је њена надљудска моћ? Ко је у Хани носилац будуће љубави света?

IX

Ја нисам од ића од коленовића
што без страха лежу, устају весели.
Ја сам од оних црних никовића
што су крв пљували и много волели.

Много су волели моји жедни старци,
и са дна ломача и врха вешала.
И кад би им усне разнели удари
њихова су уста удар опраштала.

Свога су се смеха, љубави либили,
бежећи од сунца, ноћи и села.
И пред сваком сенком у земљу се крили

и имали мала и згрчена тела,
на су сваку наду тужно промашили
и све што су хтели вода је однела.

XII

Нек твоје буде све, дај мени суноврате,
одрпане преврате и љуте коприве.
Живећу ко пећине, ко звери што пате,
ко сви чије су очи увек жалостиве,

јер не знају још све, шта љубав може знати,
а желе све спознати, грлити грљиве

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Марк Шагал: *Рођендан*,
1915–22.

голье, што сакати, зебу головрати
и знају жар дати за снове насртљиве,

да у миру умру, из петних жила да живе
и певају песме као гром грлате,
до капи да искапе девојке похотљиве,

до краја да сагоре уснице меснате:
да се не поврате из кошчатах даљина
на земљу, ко злочинци на место злочина.

Интерпретација

- Анализирајте IX и XII сонет из *Хане*.
- Како се представља лирски субјект? Од кога су се „никовићи“ учили љубави? Шта им даје снагу да буду моћни и охоли?
- Протумачите Давичов стих: „Нек швоје буде све, дај мени суновраће“. У какву се будућност суновраћује његов човек?
- Давичова надреалистичка оријентација у међуратној књижевности обликује се као **суновратизам**. У чёму се огледају револуционарност и ангажованост? Какав будући свет он слути? Шта ће нова љубав донети свету?

Србија

Ја знам сва твоја лица, свако шта хоће, шта носи,
гледао сам све твоје очи, разумем шта кажу, шта крију.
Ја мислим твоју мисао за челом ти у коси,
ја знам твоја уста шта љубе, шта пију.

Еј, пију од туге, од зноја, од муке,
од ноћи, од сијерка који се тешко меље.
Ја сам у млину, сред буке
жрвња, чуо све твоје жеље

и бриге твоје, ој, Србијо, међу песмама, међу шљивама,
ој, Србијо, међу људима
на њивама,
ој, Србијо, међу песмама, међу стадима,
ој, Србијо, песмо међу народима.

Песмо тужна, мека си милошта
што плаче као крв грожђа, као суза мошта,
као онај пољубац, онај мирис перја што утка
у гутутање своје гугутка.

Ој, милошто мека, клик си дивље пловке
над јаром из које стаса
црвени угаль сунца
у зрну сваког класа.

Али боса песмо глуве жалопојке,
kad престају песме, kad почину псовке?
Гладна руко, слепе јадиковке,
kad ће хајдук буне из тебе да груне?

Псовке и псовке, еј, у чије здравље
залуд је орање, залуд је летина?
Клетве и клетве, за чије је трупло кравље
набрекла Мачва од жита, отекло Поморавље,

буре и буне, за чије се зубе лавље
дими од млека овца и дими плакина,
kad Мачва није сита, kad Мачва није сита?

Кроз мукле ланце дана кожа сувоњави.
Сву су је подерали дубоки ровови бора.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Од рововског рата, од земље поплави
и скори се лице преко глади — кора;

то лице што није лице, ти дани што нису дани,
ти дани рањених лица, та лица као табани;
трње им не може ништа и ништа — удари...

А свако од туге за дан
као век читав остари
и збручка се, ој, Србијо, међу бунама, међу шљивама,

ој, Србијо, међу људима
на њивама,

ој, Србијо, међу песмама, међу брдима,
ој, Србијо,
песмо међу народима.

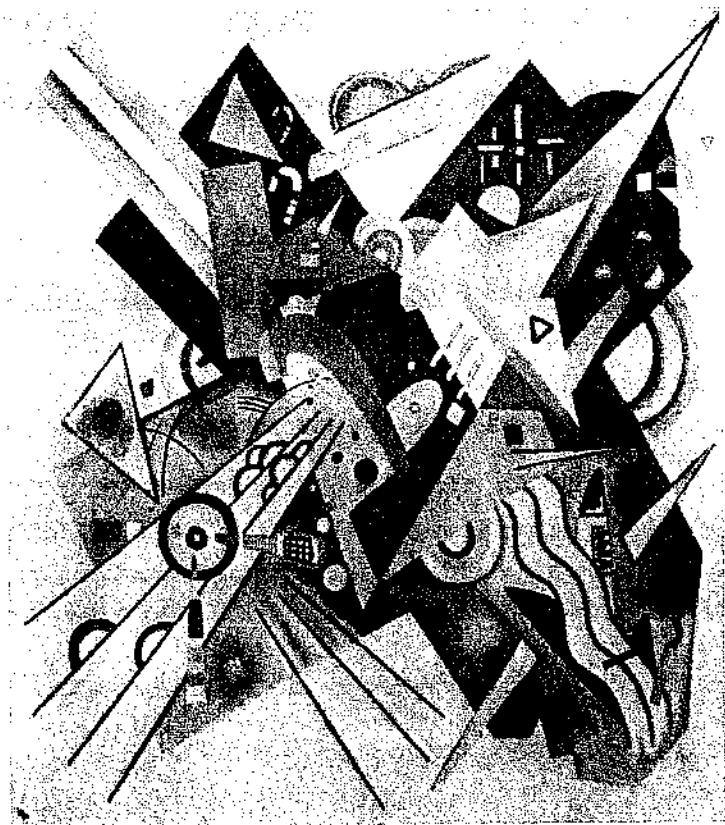
Тужна песмо, мајко моја стара,
брат нам је у таљигама довукао из града
камену плючу, каменог динара,
за мед нашег зноја, вино нашег рада.

А ћикају деца у лажигаћама, под косом,
у блату, међу свињама, међу паткама,
 храниш их, Србијо, друже, више просом, више постом,
више бајкама, успаванкама, више гаткама,

и покриваш их мраком што тако тешко пада
да гнев по целе ноћи до облака пали
буном из колиба, поља, винограда,
певајући срцем што себе не жали
низ седму рупу на крајњој свирали,

ој, Србијо, међу бунама, међу шљивама,
ој, Србијо, међу људима
на њивама,
ој, Србијо, међу песмама у грудима,
ој, Србијо,
буно међу народима.

1939.

Василиј Кандински:
Наглашени улови, 1923.

Интерпретација

- Изнесите своје утиске о песми *Србија*.
- Како песник доживљава Србију? Шта он о својој напаћеној, намученој и голотрој земљи сељака зна?
- Којим појединостима Давичо слика њено **многолико лице**? Како живи њен народ и каква му је вековна судбина?
- На врху пирамиде њених својстава налазе се два која Србију најдубље одређују: **песма и буна**. Шта вам она говоре о Србији?
- Проучите композицију песме, организацију строфе и стиха, стилска и језичка средства и звуковни слој језика. Којим језично-стилским средствима песник исказује свој бунтовни и револуционарни дух и патриотизам? Какво мисаоно-емотивно и музичко значење има рефренска строфа? Какво значење има апострофа *Ој, Србијо*? Примећујете ли да она истовремено значи и јадиковку и позив на буну? Давичо је у нашу поезију унео мноштво нових, и до тад некоришћених језичких могућности. Размотрите језик песме који се креће од **клетве и псовке** до **нежности миљовања**.

БАДАНИЈА

- Направите избор стихова из *Србије* и научите их напамет.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Dobriša Cesarić Oblak

U predvečerje, iznenada,
Ni od kog iz dubine gledan,
Pojavio se ponad grada
Oblak jedan.

Vjetar visine ga je njih,
I on je stao da se žari,
Al oči sviju ljudi bjehu
Uprte u zemne stvari.

I svak je išo svojim putem:
Za vlašću, zlatom il za hljebom,
A on – krvareći ljepotu –
Svojim nebom.

I plovio je sve to više,
Ko da se kani dić do boga;
Vjetar visine ga je njih,
Vjetar visine raznio ga.

Interpretacija

- U naslovu pesme najavljen je njen osnovni motiv. Odredite osnovni motiv pesme.
- Drama samotnog oblaka odvija se u visinama ponad grada. Šta simbolizuju visine? Kakvo simboličko značenje ima vjetar visine?
- Čime usamljeni oblak nastoji da privuče pažnju ljudi? Zapazite upotrebu dva glagola: žari i krvareći leptu. Koje oznake oni dobijaju u kontekstu pesme?
- Pesma je zasnovana na kontrastu. U njoj se otkrivaju paralelni svetovi između kojih je dubok jaz. Ljudi idu svojim putem, a usamljeni oblak svojim nebom. Zbog čega su oči ljudi slepe za svetlost, sjaj i žar oblaka? Procenite sintagmu zemne stvari.
- U čemu se iscrpljuje čovekovo svakodnevno trajanje? Šta pesnik vidi u takvom obliku ljudskog postojanja, a šta u streljenju oblaka da se digne do boga?
- Kako razumete motiv razaranja u završnoj fazi Oblaka?
- Pesma je oblikovana u formi lirske naracije. Izvršite sintaksičku analizu pesme. Šta se postiže inverzijom? Kakvo značenje imaju ponovljene rečenice?
- Za razliku od pesme Povratak, u kojoj se lirski subjekt ispoveda u prvom licu, u pesmi Oblak on govori u trećem licu. Otkrivate li i u ovoj pesmi lik pesnika? Kakav stav on ima prema svetu i životu?

Povratak

Ko zna (ah, niko, niko ništa ne zna.
Krhko je znanje!)
Možda je pao trak istine u me,
A možda su sanje.
Još bi nam mogla desiti se ljubav,
Desiti – velim,
Ali ja ne znam da li da je želim,
Ili ne želim.

U moru života što vječito kipi,
Što vječito hlapí,
Stvaraju se opet, sastaju se opet
Možda iste kapi –
I kad prođe vječnost zvjezdanim putem,
Jedna vječnost pusta,
Mogla bi se opet u poljupcu naći
Neka ista usta.

Možda ćeš se jednom uveče pojavit
Prekrasna, u plavom,
Ne sluteći da si svoju svjetlost lila
Mojom davnom javom,
I ja, koji pišem srcem punim tebe
Ove čudne rime,
Oh, ja neću znati, čežnjo moje biti,
Niti tvoje ime!

Pa ako i duša u tome trenutku
Svoje uho napne,
Sigurnim će glasom zaglušiti razum
Sve što slutnja šapne;
Kod večernjih lampi mi ćemo se kradom
Pogledati ko stranci,
Bez imalo svijesti koliko nas vežu
Neki stari lanci.

No vrijeme se kreće, no vrijeme se kreće
Ko sunce u krugu,
I nosi nam opet ono što je bilo:
I radost, i tugu.
I sinut će oči, naći će se ruke,
A srca se dići –
I slijepi za stope bivšega života
Njima ćemo ići.

МЕЂУРATHА И РATHА КЊИЖЕВНОСТ

Ko zna (ah, niko, niko ništa ne zna.
Krhko je znanje!)
Možda je pao trak istine u me,
A možda su sanje.
Još bi nam mogla desiti se ljubav,
Desiti – velim,
Ali ja ne znam da li da je želim,
Ili ne želim.

Interpretacija

- Kakve asocijacije izaziva u vama reč **povratak**? (Da li se pesniku vraća voljena žena ili se pesnik vraća ljubavi kao ispunjenju života?)
- U prvoj slici lirske subjekta se otkriva kao misaono biće. Koja pitanja postavlja sam sebi? Protumačite značenje prvih stihova:

*Ko zna (ah, niko, niko ništa ne zna.
Krhko je znanje!)*

U čemu leži ograničenost ljudskog saznanja?
- Zapazili ste da pesmom dominira reč **možda**. Kakvo misaono dejstvo nosi ova reč? Zašto se pesnik koleba, dvoumi i neodlučno odnosi prema mogućnosti povratka ljubavi?
- U drugoj pesničkoj slici pesnik doživljava život kao večno kretanje. Citirajte stihove kojima pesnik naslučuje mogućnost ponovljenog ljubavnog doživljaja.
- U trećoj slici konkretnizovan je motiv **povratka**. Kakvo značenje ima pojava „večne žene“? Šta njena pojava simbolizuje? Citirajte stihove koji otkrivaju vrelo pesnikove inspiracije.
- Šta donosi **povratak**? Čemu pesnik daje prednost: srcu ili razumu? Kakav smisao vidi u povratku ljubavi?
- Ljubav afirmiše princip večnosti. Pročitajte stihove koji govore da je ljubav večno trajanje, neprekidno ponavljanje i najveći smisao života.
- Pesma je ispevana u zatvorenoj formi. Zašto pesnik ponavlja na kraju pesme prvu strofu? Da li sada ovi stihovi imaju isto ili pomereno značenje u odnosu na prvu strofu?
- Ima pesama u kojima se uzdiže do filozofskog uopštavanja **istina o životu**. „*Možda je pao trak istine u me*“ – kaže pesnik. Do kakve je istine došao pesnik, kao i mnogi njegovi prethodnici od Petrarke do Disa?

Pripremite se za izražajno čitanje ove pesme promenljivog ritma, tako da interpretiranjem ostvarite idejno-estetsku zamisao pesme.

Пол Делво: Руке, 1941.

Десанка Максимовић

Пролећна песма

Осећам вечерас, док посматрам ласте
и пупољке ране,
како срце моје полагано расте
к'о видик у лепе, насмејане дане;

како с младим биљем постаје све веће
и лако к'о крило,
и како му цело једно небо среће
и пакао бола не би доста било;

како чезне за свим што би живот мог'о
лепог да му даде,
и да муничега не би било много:
тако су велике чежње му и наде.

Осећам, да досад све је било шала
мога срца врела;
да још ником нисам љубав своју дала
колику бих могла и колику хтела.

Да има у мени цела нежна плима
речи неречени',
да бих срце могла поклањати свима
и да опет много остане га мени.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

На бури

Сву вечер на пустом брегу
неко стоји.
Пусти ме, мајко, да видим
да ли је човек или бор.
Пусти ме да видим ко то
сву вечер гледа
у наш бели, скромни двор.
Пусти ме, мајко, неће ме
уморити ход,
брег је близу нашег дома.
О, ја осећам да ми је род
тај човек или бор
што сву вечер близу грома
стоји и гледа у наш двор.

Видиш ли облак црн,
огроман, злокобан брод
над њим плови

и смрт носи?
О, мајко, иди,
ти га бар зови
нека се склони у наш дом
тај човек или бор
што сву вечер стоји и гледа
у наш бели скромни двор.

На пустом брегу он је сам
као дете кад руке скрсти
над болом неким први пут.

Пусти ме да танки моји прсти
мета буду бурара злим.
Пусти ме, пусти, добра мајко,
тако је потмуо
и зао облак
што витла над њим.

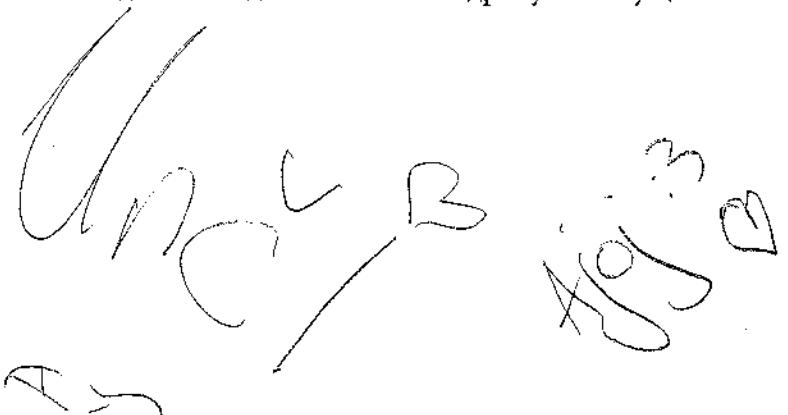
Предосећање

Познала сам те кад снег се топи,
топи, и дува ветар млак.
Близина пролећа душу ми опи,
опи, па жудно удисах зрак.
С нежношћу гледах стопа ти траг,
траг по снегу белом;
и знадох да ћеш бити ми драг,
драг у животу целом.

Познала сам те у звонки дан,
дан пијан, свеж и мек.
Чињаше ми се већ давно знан,
знан кад те познадох тек.

С нежношћу гледах стопа ти траг,
траг по снегу белом;
и знадох да ћеш бити ми драг,
драг у животу целом.

Познала сам те кад копни лед,
лед, док се буди пролећа дах;
кад дан је час румен, час сетан, блед,
кад сретно је и тужно у исти мах.
С нежношћу гледах стопа ти траг,
траг по снегу белом;
и знадох да ћеш бити ми драг,
драг у животу целом.

Опомена

Чуј, рећи ћу ти своју тајну:
не остављај ме никад саму
kad неко свира.

Могу ми се учинити
дубоке и меке
очи неке
сасвим обичне.

Може ми се учинити
да тонем у звуке,
па ћу руке
сваком пружити.

Може ми се учинити
лепо и лако
волети кратко
за један дан.

Или могу ком рећи у томе
часу чудесно сјајну

предрагу ми тајну
колико те волим.

О, не остављај ме никад саму
kad неко свира.
Учиниће ми се негде у шуми
поново све моје сузе теку
кроз самоникле неке чесме.

Учиниће ми се црн лептир један
по тешкој води крилом шара
што некад неко рећи ми не сме.

Учиниће ми се негде кроз таму
неко пева и горким цветом
у непреболну рану срца дира.
О, не остављај ме никад саму,
никад саму,
kad неко свира.

Испод сухога откоса
измилела змија.
Око ње пуста ливада,
један цвет;
над њом два-три облака,
птица лет.
Сунце сија.

Далеком путањом песма,
ко зна чија.
Усамљен шум се заплео
у траву.
Она слуша; у зрак будно
дигла главу.
Сунце сија.

Ту су јој убили мајку
оштрицом косе;
и њу ће кад једном измили
из шевара.
Иструнуће одећа њена
пуна шара,
прелива росе.

И у вечности после никад више
сунчати се неће иста змија,
нит истих птица минуће лет;
никада више исти цвет
неће нићи.
Сунце сија.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Верујем

Моја земља пропasti неће.
Из смрти за слободу
слобода увек ниче,
као што из цветног семена
мора нићи цвеће,
и као што се из гнезда
увек излеже птиче.

Моја земља је научила да пати,
мученица је одувек била,
одувек комадана;
она зна: једног дана
опет ће постојати,
већ је размахнула крила.

Наше земље нестати неће.
О братству она је увек сневала,

одрицала се због њега
и испаштала.
Моја је земља одувек давала,
и у име братства праштала,
праштала.

Моја земља пропasti неће.
Увек је пророчица била;
сред непријатељских
тамница и шиба,
у сва времена црна,
kad народи по магли блуде,
пастири из наших колиба,
као кукољ од зрна,
одвајали су од истине
мисли луде.

Жао ми је човека

Ни моји преци, ни сељаци мога завичаја
издајници нису били.
Стизали су на време где правда чека,
где је домовина звала;
па и ја знам вредност
жртава и идеала;
али жао ми је,
жао ми је човека.

Жао ми је човека;
али ако слобода
и на живот моје браће чека,
ако треба бранити истину неку,
спокојни будите:
нећу им рећи
да са бојног поља утеку.

Настану ли опет дани
да ропство запрети нашој груди,
да земља животом морадне да се брани,
нећу ни ја ником своме рећи
да кукавички напусти мету,

али не треба нико да се чуди
ако заплачам,
као све жене и мајке на свету.

Тешко је видети да се ломи младо грање,
и на звери из пећина
да се подижу хајке;
тешко је чути над обореним гнездом
и писак птице мајке.

Спомен на устанак

Србија је велика тајна:
не зна дан шта ноћ кува,
нити ноћ шта зора рађа,
не зна гром шта суседни гром сања
нити птица шта се догађа
између грања.

Не зна гуштер шта пузи испод камења,
нити кукуруза струк слути
шта се у суседној њиви спрема.
Свакога часа све се мења,
ниједног кута ни листа нема
да није тајна.

Ко зна шта крије у себи
и та невина роса сјајна;
ти сељачки пословни крици
што се с брда на брдо чују
заверу можда кују.

Ко ће у тој земљи када
знати шта и девојка млада
у недрима нетакнутим носи;
какву тешку тајну
у рукама својим држи дете;
и старица погрђена свака
до какве се упутила мете.

У тој земљи и ветри,
и мириси, потоци и реке,
и црквена звона
потајне проносе вести,
на првом завијутку,
где шума почиње она,
ко зна шта можеш срести.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

У тој земљи ни зечјој стопи
непријатељ веровати не сме,
ни трагу коњских копита.
Договори су можда тајни
и жетелачке песме
и удари шумских секира
и успаванка уз колевку скрита.

Интерпретација

- Анализирајте песме Десанке Максимовић. Које теме и мотиве обухвата њена рана поезија? Одредите мотив сваке од песама у овом избору.
- Песникиња је загледана у живот као тајну. Какве тајне разоткрива у својим песмама? Какав је њен однос према животу, смрти и отаџбини?
- Каквим језиком песникиња исповеда своје тајне? Којим стилским средствима обликује своју лирску нарацију?
- Какав вам доживљај пружа поезија Десанке Максимовић?

Научите једну песму напамет.

Упутство за самостално истраживање

- 1 Прочитајте есеј Стевана Раичковића *Између тајне и отаџбине* и размотрите како један савремени песник, духовно сродан песникињи, тумачи њену поезију.
- 2 Обрадите на есејистички начин тему: *Рана поезија Десанке Максимовић – штапац тихе тајне*.

Између тајне и отаџбине

Цела рана Десанка Максимовић насељила је своје најуспелије лирске визије на тим тајанственим подручјима.

У веку песничких авантура и вртоглавих песничких комуникација српске поезије са европском, њена стишана лирска струја, попут оног њеног йоштоха, милела је својим животом, следећи, као под заклетвом, искључиво свој лирски задатак, који се у потпуности поклапао са њеном природом. За разлику од многих, који су заједно са њом после Првог светског рата кренули са нове песничке црте у неизвесни, брисани простор поезије, она је, мушком одлучношћу, која се смогла у тој женској руци, одгурнула понуђени скалпел за песничко експериментисање и на сопствени начин се надовезала на своје старије песничке сроднике.

Због таквог опредељења њена поезија није имала ону драж шока какву су поседовали лирски наступи неких њених савременика, који су уздрмали традиционалну грађевину српске поезије. Али је она у тој наоко полурушевини ипак изабрала одају која је била окренута животу и с видиком на ново песничко доба. И успела је да оданде лирски светлуца, зрачи својом нијансом, па и обасјава.

Уз још неке светlostи које су оданде допираle, чак и блеске, грађевина о којој је реч – ни у ком случају није у новом добу продужила свој век осијањем и дојирајавањем, како су јој то у првим поратним тренуцима прорицали. Многи њени житељи су и даљих деценија остваривали живо песничко дело које је богатило ризницу наше литературе. Оно је често у новом добу било и коректив за многе нејаке и лажне светlostи.

Уз старе зидине се такође деценијама хватао и нови бришљан. Освежавана, традиција српске поезије је настављала свој живот као – нова поезија.

Али, да се вратимо тајнама Десанке Максимовић. За разлику од многих лиричара, нарочито новијег доба, који су сваки компликованији песнички проблем решавали и сложенијим средствима, наша песникиња је увек ишла за тим да најједноставнијим и најпречим путем допре до таквог замућеног и скривеног језгра какво је људска беспомоћност пред тајном. И што би она била нејаснија, то би пут до ње испадао краћи, песнички језик чистији, метафора огњенија:

Сву вечер на ћусћом бреју
неко сстоји.
Пусти ме, мајко, да видим
да ли је човек или бор.
Пусти ме да видим ко ћо
сву вечер ілега
у наш бели, скромни двор.
Пусти ме, мајко, неће ме
умориши ход,
бреј је близу нашеј дома.
О, ја осећам да ми је род
тај човек или бор
што сву вечер близу ћрома
стоји и ілега у наш двор.

(На бури)

У једноставности се овде није имало куд даље. Као кроз првидну и дубоку воду песник нас је са собом повукао према дну. И у том кристално јасном амбијенту, у коме се благо заносимо пастелним slikама и лелујамо као подводно биље, наједном осетимо да смо и неприметно закорачили у муљ једне дилеме која иде чак до неидентификације ствари и појава око нас.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Човек или бор?

А песник нас уза све то још и увлачи у своје мутно осећање рода и припадности нечemu што се заправо и не зна шта је.

Могао бих можда да погрешим у своме закључку, али то је за мене једно дубоко осећање присности, солидарности са светом и верности животу, пред невидљивим опасностима – наговештајима зла и смрти.

Кругу овакве инспирације припада и популарна *Ојомена*, она мајнаймична песма којом је Десанка Максимовић још у своме најранијем периоду прешла ону невидљиву а судбоносну црту која дели песника од широког читалачког аудиторијума. (О овој песми је већ тешко говорити. Као да је отуђена од свог аутора, истргнута из његовог опуса и преко многих читалачких генерација допрла већ незнано где, ушла и у посед улице, која је модификује према својој потреби и нивоу, одсликавајући у њој и своје шарене боје и тонове. Вратити је само песнику и објашњавати је искључиво у контексту његовог опуса, било би као чупати већ одавно пресађено и примљено ткиво. Онај који може да заборави ову чињеницу, чини ми се да ће открыти у *Ојомени* далеко дубљи и продуховљенији смисао, него онај што га ова песма обично подразумева.)

Дубоку лирску позадину, такође заогрнуту *штампштвом*, има и песма *Змија*, једна од најједноственијих лирских творевина не само наше песникиње, него и наше поезије. У њој би се на први поглед могао препознати и најбезазленији Бранко Радичевић, а садржи у себи и Његоша. Може да се уклопи и у *антологију* нашег мисаоног песништва исто онако као што је има и свака читанка за децу.

(Ова опаска у вези са *Змијом*, која можда личи више на парадокс неголи на смелост, плод је личних доживљаја писца ових редова. Он се сећа како је ову песму примио још у својим првим, наивним додирима са поезијом, а како сасвим касније, када је већ увеклио начет књижевном скепсом!)

Ако бисмо хтели да и даље из оваквог угла осветљавамо песме Десанке Максимовић или делове неких њених песама, открили бисмо доста стихова који говоре у прилог утиску да је бољи део њене ране лирике инспирисан и подстакнут оном мисаоном и емотивном врстом немира коју у нашем језику подводимо под име – *штампе*. Десанка Максимовић није од оних песника који из папирнатих, спекулативних или помодних побуда иду ка њој, она из ње и полази.

Пошто је реч о жени-песнику, а инсистирало се на овом моменту, може се и нехотице стећи утисак да је писац ових редова и несвесно упао у оно *штампобеђење* које *штампу*, па и у поезији, умногом карактерише као женску привилегију.

Све се више уверавам да је то *штампобеђење* поезије.

На свом путовању кроз песничка пространства, меко и трусно тле шајне било је ипак само један од предела кроз који је Десанка Максимовић Јролазила, истина дуго, али и прошла. Жеља и потреба за нечим чвршћим и сигурнијим, упутила је нашу песникињу реалнијем животу, по оном закону који и птичу, уморену ваздухом, гони да слети.

Није стигла да ни после једне своје завршне фазе опојно и месечарски лута и тумара песничким беспућима, попут многих песника. Хтела је да се изменi, али је одбила да не личи на себе.

Већ пред други светски рат њено певање добија нека тврђа обележја. Улази у живот, не поступно и околишно, него право у свакодневицу, која на њено нејако лирско ткиво делује снагом и опорошћу ветра. У њену песму пробијају озон живота, али и сирови опиљци стварности. Све је ово нарочито видно у песмама у којима спомиње завичај или ламентира над детињством. У Бранковину, међу огрубеле и једноставне сељаке, враћа се Јуничким возом шреће класе њихов песник који је дуго био одсутан и невидљив, заклоњен тајанственим лирским веловима.

Није се ни тада уклопила у књижевне покрете, али је почела и поезијом да припада животу и народу.

Тек што је завршен други светски рат, као један од знакова тог завршетка, јавила се 1945. године својом новом поезијом и Десанка Максимовић. Поново се објавио омиљени песник, као први знак пролећа, као љубичица иза снега. И то опет с једним призвуком тајне:

Србија је велика шајна:
не зна дан шта ноћ кува,
ниши ноћ шта зора рађа,
не зна ћрк шта суседни ћрк сања
ниши штица шта се дођађа
између ћрања.

(Сломен на устанак)

Али овога пута, у новом песничком букету Десанке Максимовић, замирисао је један цвет горким и гробним мирисом, као да је заиста никao на небројеним хумкама оних који су трагично скончали у ужасима рата. Као песнички датум, појавила се Кrvava бајка, један од најпотреснијих поетских записа и сведочанстава о другом светском рату:

Било је што у некој земљи сељака
на бровиштот Балкану,
умрла је мученичком смрћу
чеша ђака
у једном дану.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Исѣе су јодине
сви били рођени,
исѣо су им шекли школски дани,
на исѣе свечаносћи
заједно су вођени,
од исѣих болесћи сви пелцованы
и сви умрли у исѣтом дану.

Сећање на овај истинити догађај наше скоре прошлости још увек изазива бол и сузу. То осећање у сваком нашем човеку увек буди и подгрева ова песма. Она је један од најубедљивијих доказа да и поезија, у оним ретким тренуцима када се стапа с народном судбином, успева да одигра знатну улогу у формирању свести једног народа о његовој историји, и да, скоро и више него сам историјски догађај, створи нове симболе и обнови етичке норме у психичкој конституцији нације.

Дистанца од тих догађаја, ма колико се повећавала, није никад у потпуности толика да се о њима може хладно размишљати. И после четврт века од Кровне бајке, ова песма, по осећању писца ових редова, као да не подлеже естетским расветљавањима. Она још увек има дејство незамиреног ожиљка...

У поетском фрагменту који је малочас наведен налази се и стих „од истих болести сви пелцовани“ – који ми се чини врло карактеристичан за даљи развој лирике Десанке Максимовић. Реч је о способносћи да се изабере *дешаљ*, једне од примарних врлина која решава уметничко стваралаштво. Навика је да се у книжевности детаљично доводи у везу са приповедачком формом. Са много разлога. Мислим да би било веома занимљиво дати и примере *дешаља* у поетском, лирском стваралаштву, где би највероватније показали своја, другачија својства неголи што их има детаљ приповетке.

Чини ми се да је Десанка Максимовић, у једном дужем периоду свог послератног песничког стварања, својој јакој лирској струји додала и једну притоку пуну дескриптивних наноса, међу којима нарочито доминирају *дешаљи*, и то не песничког, него љридоведачкој жанру.

У песмама у којима се осећала господарицом материје (песме о Вуку Карадићу, као и низ стихова о завичају и отаџбина), чак је и тај приповедачки калем успео да оплемени њено лелујаво лирско стабло, да му дода мужевности, да га заогрне стаменијом лепотом. На тим смелијим и ширим песничким паноима, мада и са траговима дескрипције, највидљивије се оцртавао ход наше песникиње од *штајне* ка *ошаџбини*.

Славан Раичковић

Ivan Goran Kovačić

Jama

|

Krv je moje svjetlo i moja tama.

Blaženu noć su meni iskopali
sa sretnim vidom iz očinjih jama;
od kaplja dana bijesni oganj pali
krvavu zjenu u mozgu, kô ranu.
Moje su oči zgasle na mome dlanu.

Sigurno još su treperile ptice
u njima, nebo blago se okrenu;
i čutio sam, krvavo mi lice
utonulo je s modrinom u zjenu;
na dlanu oči zrakama se smiju
i moje suze ne mogu da liju.

Samo kroz prste kapale su kapi
tople i guste, koje krvnik nađe
još gorčom mukom duplja, koja zjapi –
da bodež u vrat zabode mi slade;
a mene dragost ove krvi uze,
i čutio sam kaplje kao suze.

Posljednje svjetlo prije strašne noći
bio je bljesak munjevita noža,
i vrisak, bijel još i sad u sjepoći,
i bijela, bijela krvnikova koža;
jer do pojasa svi su bili goli
i tako nagi oči su nam boli.

O bolno svjetlo, nikad tako jako
i oštro nikad nisi sinulo u zori,
u strijeli, ognju; i kô da sam plakô
vatrene suze, s kojih duplje gori:
a kroz taj pakô bljeskovi su pekli,
vriskova drugih mučenika sjekli.

Ne znam koliko žar je bijesni trajô,
kad grozne kvrge s duplja rasti stanu,
kô kugle tvrde, i jedva sam stajô.
Tad spoznah skliske oči na svom dlanu
i rekoh: „Slijep sam, mila moja mati,
kako će tebe sada oplakati...“

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

A silno svjetlo, kô stotine zvona
sa zvonika bijelih, u pameti
ludoj sijevne: svjetlost sa Siona,
divna svjetlost, svjetlost koja svijetli!
Svjetla ptico! Svjetlo drvo! Rijeko!
Mjeseče! Svjetlo kô majčino mljek!

Sion – brdo kraj Jerusalima (preseno: svetinja, izvor nade)

Al' ovu strašnu bol već nisam čekô:
krvnik mi reče: „Zgnječi svoje oči!“
Obezumljen sam skoro pred nj klekô,
kad grč mi šaku gustom sluzi smoči;
i više nisam ništa čuo, znao:
u bezdan kao u raku sam pao!

||

Mokraćom hladnom svijestili me. Čuške
dijelili, vatrom podigli me silom;
i svima redom probadali uške
krvnici, tupim i debelim šilom.
„Smijte se!“ – ubod zapovijedi prati. –
„Oboce svima pred krst čemo dati!“

oboce – minduše

I grozан smijeh, cerekanje, grohot
zamnije, kô da grohoću mrtvaci;
i same klače smete ludi hohot
pa svaki bićem na žrtve se baci.
A mi smo dalje u smijanju dugu
plakali, praznih duplja, mrtvu tugu.

zamnijeti – zamreti; hladetina –
pečenje; hohot – smeh

Kada smo naglo, kô mrtvi, umukli
(od straha, valjda, što smo ipak živi),
u red za uške otekle nas vukli,
i nijemi bol na stranu sve nas privi;
(u muku čuli iz šume smo pticu);
provlačili su korz uške nam žicu.

I svaki tako, kako bi se makô,
od bola strašna muklo bi zarežô.
„Šutite! – rikne krvnik. – Nije lako,
al' potrebno je da tko ne bi bježô.“
I nitko od nas glavom da potrese
i drugom slijepcu ljuti bol nanese.

Krvozednike smiri žičan lokot
i umorni su u hlad bliski sjeli,
i začuo se vode mrzli klokot

u žarku grlu, i glasno su jeli,
kô poslije teška posla; zatim stali
jedan sa drugim da se grubo šali.

Zaboravili kao da su na nas:
zijevali, vjetre puštali su glasno.
„Eh, jednu malu vidiš sam danas...“
dobaci netko, uz primjedbe masne.
I opet klokot hladna vina ili vode
trgne slijepce – žica me probode.

|||

U mome redu počela da ludi
neka žena. Vikača je: „Gori!
Ljudi, gori! Kuća gori! Ljudi!“
A žica ljuto počela da pori
nabreknute, grozne naše uši.
Na tla se žena ugušena sruši.

„Dupljaši! Čore! Lubanje mrtvačke!
Sove! U duplja dat čemo vam žare
da progledate! Vi, čorave mačke!“
Zareži pijan koljač kao zvijere
i slijepcu nožem otcijepi lice
od uha što se zaljulja vrh žice.

Urlik i teški topot slijepi žrtve
(što bježeć kroz mrak uvis noge diže)
i brz trk za njom, sred tišine mrtve.
I tupi pad kad lovca nož je stiže.
O, taj je spašen! – rekoh svojoj tami
ne opazivši da nas vode k jami.

Srce je muklo šupljom grudi tuklo;
tad druga srca preko žice začuh.
Lupanje ludo naprijed nas je vuklo.
(što srca skaču kad u mraku plaču!)
I od te lupe progledah kroz rupe:
u jasnom sjaju misli mi se skupe.

I vidjeh opet, kô još ovog jutra,
duboku jamu juče iskopanu.
Napregnuh sluh, da čujem, kad unutra
uz tupi udar prve žrtve panu.
Oštrom svijesti odlučih da brojim:
ja, pedeseti, što u redu stojim.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

I čekao sam. Skupljao sam točne
podatke: tko je već nestao straga,
tko sprijeda – zbrajò, odbijò, dok počne
udaranje, padovi. Sva snaga
mozga u jasnoj svijesti se napregnu
da promjene mi pažnji ne izbjegnu.

Negdje je cvrčak pjevò; oblak pokri
začas u letu sjenom cijelo polje.
Čuo sam kako jedan krvnik mokri,
a drugi stao široko da kolje.
Sve mi to zasja u sluhu kô u viđu,
sa bljeskom sunca na nožnome bridu.

IV

Kad prva žrtva počela da krkљa,
čuh meki udar, i mesnata vreća
padaše dugo. Znao sam: u grkljan
dolazi prvi ubod, među pleća
drugi, a ruka naglo žrtvu grune
u jamu, gdje će s drugima da trune.

Netko se mrtvo ispred mene složi,
il' iza mene, riknuvši od straha,
a ja udarce silnom svijesti množih,
odbijajući pale istog maha,
mada sam svakog – što kriknu, zagrca –
čutio kao ugriz u dno srca.

Čovjek iz jame jecò je kô dijete,
tek priklan; ciktò jezivo mu glasak.
Strepih da račun moj se ne pomete.

Tad buknu u dnu bezdna bombe prasak.
Tlo se zaljužja. Klonuće me svlada.
Nestala u spas poslednja mi náda.

Al' silna svijest pažnjom me opsjednu:
u sluh se živci, krv, meso i koža
napregli. Zbrojih trideset i jednu
žrtvu; šezdeset i dva boda noža.
Slušò sam udar kojom snagom pada
i meni opet vratila se náda.

Na jauk iz bezdna sada nova prasne
bomba uz tutanj. I mrtva tjelesa

padahu sad uz pljuske manje glasne,
kao u vodu, povrh kaše mesa.
Uto očutjeh da po krvi kližem.
Protrnuh: evo, i ja k jami stižem!

V

O video sam, video sam bolje,
kô da su natrag stavljene mi oči:
i bijelu kožu, i nož koji kolje,
i žrtve (kao jagnjad što se koci
časkom pred klanje, al' u redu bliže
korak po korak mirno k nožu stiže).

Bez prekidanja red se dalje micô
– kô da na čelu netko nešto dijeli –
nit' je tko vikô, trzô se, naricô,
na žezi strašnoj tiho su nas želi
kô mrtvo klasje, koje jedva šušti.
(To se čula krv što iz grla pljušti.)

Korak po korak pošli smo, stali opet:
krkljanje, udar, pad i opet korak.
Začuh zvuk jače. Ukočen, kô propet,
stadoh. Na usne tuđe krví gorak
okus očutjeh. Sad sam bio treći
što jamu čeka u redu stojeći.

Strašna mi tama, od sljepoće gora,
sav um pomuti i na čula leže,
i za njom svjetlost kô stotine zora.
Iskro! Strijelo! Płamene! Sniježe!
Silno svjetlo bez ijedne sjene,
kô oštar ubod igle usred zjene.

Drug se preda mnom natrag k meni nagô
kao od grča, onda je zastenjô,
naprijed posrnô, uzdahnuo blago –
i tih uzdah s krkljanjem mu jenjô.
Surva se, pljusnu kao riba. Zine
preda mnom prostor bezdane praznine.

Sve pamtim: naprijed zaljuljah se, natrag
bez ravnovjesja – kao da sam stao
jezive neke provalije na prag,
a iza mene drugi ponor zjao.
Bijela strijela u prsa mi sinu,
crna me šinu s pleća. Padoh u dubinu.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

VI

U bezdanu uma jeza me okrijepi.

Osjetih hladno truplo gdje me tišti,
hladnost smrti da mi tijelo lijepi,
Strah sviješću sinu: neka žena vrišti!
U jami sam; tom ždrijelu našeg mesa;
kô mrtve ribe studena tjelesa.

Ležim na lešu: kupu hladetine,
mlohave, sluzne, što u krvi kisne,
i spas sa jezom iz leda me vine:
svijest munjom sjevne kada žena vrisne.
Okrenuh se, u groznici tad k vrisku
pružih ruku: napipah ranu sklisku.

I prvi puta sva životna snaga
nad leševima stala da se skuplja;
na vrisak skrenuh ruku i u duplja
lubanje zaboh prste: tijela naga
kô da su sva zavrišta u jami –
sav pakô jeknu jezivo u tami.

Bomba će pasti! Užasnuh se prvo:
u grču strašnu zgrabilih rukom niže.
Zakoljak nađoh grozan. Leš se rvô
sa mnom i na me počeo da kliže.
Krkljô mu grkljan u krvavoj rani;
korake začuh i glasove vani.

zakoljak – rana od klanja

O bože moj, zagrlila me žena
sad zagrijajem druge svoje smrti:
kako joj koža lica nagrbljena...
Starice! Bako! i uzeh joj trti
koščate ruke, i žarko ih ljubih.
Činilo mi se: mrtvu majku ubih.

Čuo sam kako umirući stenje
i poželio ludo da oživi.
Sve leševe tad molih oproštenje.
Očutjeh tvrdu usnu gdje se krivi –
obeznanih se. Kad sam opet skidô
mrak nesvijesti, još sam gorko ridô.

VII

Ušutjeh. Sam. Sam međ truplima hladnim,
a studen smrti na leđa mi sjela,
na udove. U lednu mrtvih žednim
vatrama nepca, jezika i ždrijela.
Led smrti šuti. U njem pakô gori.
A nigdje vriska, da samoća ori.

Taj grozni teret što na meni leži,
ni smrtnim ledom neće da priušti
hladnoću grlu; a biva sve teži;
odjednom skoro viknuh: voda pljušti!
Čujem gdje s vrha po trupima teče;
ah, studen mlaz! – ah peće, peće, peće!

Po goloj koži, po lednome jarku,
niz trbuh, prsa, slabine i bute
potočić studen pali vatru žarku,
dube u mesu kanaliće ljute.
I kad na usnu mlazić žarki kapnô,
opaljen jezik kusnu živo vapno!

vapno – kreč

Puna je jama: na lešine liju
vapno da živim strvine ne smrde.
O hvala im, nas mrtve sada griju
plamenom svoje samlosti... Tvrde
leševe čutim: trzaju se goli,
kô mrtve ribe kad ih kuhar soli.

Taj zadnji trzaj umirućeg živca,
taj čudni drhtaj na kojem sam plivô,
učini da sam blagosiljô krivca:
o gle! još truplo kraj mene je živo –
ta starica me hladnom rukom gladi,
jer zna da moji ne prestaše jadi!

VIII

Kada se mrtvi val života stišô,
korake začuh kô daleku jeku:
netko je jamu par puta obišô;
i nasto mir, kô mir u mrtvu vijeku.
Pomakoh nogu, stegnuh lakta oba –
kô grobar kad se izvlači iz groba.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Zaprepastih se: leševi se miču,
kližu nada me, polako se ruše –
smiju se, plaču, hropoču i viču,
pružaju ruke i bijesno me guše...
Osjećah nokte, stražnjice, bokove,
trbuhe, usta, što me živa love.

Prestravljen stadoh. Stadoše i oni.
Sad je težina manja. Mrtva noga
pala mi preko ramena. Ne goni
nitko mc više! – Od penjanja moga
ruše se mrtvi! – rekoh sebi. – To se
o vratu tvome splele ženske kose.

Prostrujô hladni zrak na moja usta
kroz sloj leševa: izlazu sam blizu!
I srknuh utopljenički: krv gusta
kroz nosnice u grlo oštro briznu.
Smijô sam se – al' da me netko tako
nakrevljena vidje, taj bi plakô.

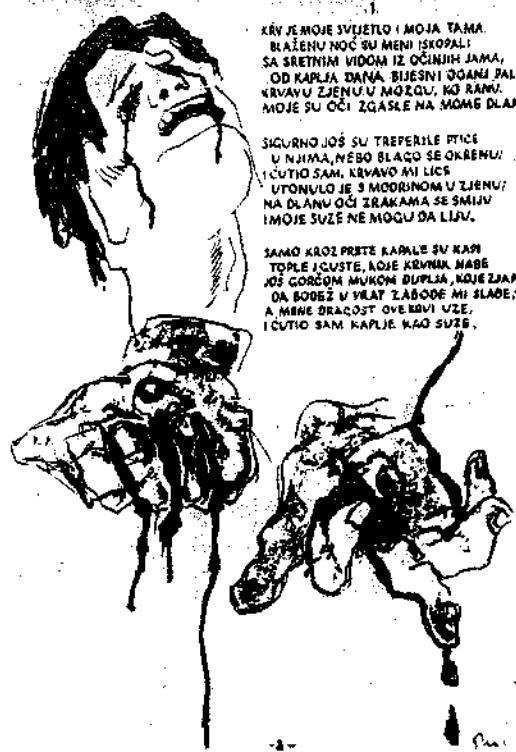
Il' bi od straha sledio se nijem
pred tom rugobom. Jer što da se tješim:
odsad će ljudi mislit da se smijem
kad plačem, i da plačem kad se smiješim.
Ta prazna dupla, gnijezda grozne tame,
sjećat će svijet na crno ždrijelo jame.

I sama sebe osjećô sam krivim
što ostavljam u bezdnu te mrtvace,
jer zrak je ovaj živ... a ja ne živim...
i čekah da me opet natrag bace.
Al' rana živim bolom: živ si! reče.
Sabrah se. Vlaga! S njom se srušta veče.

IX

O, nikad nisam očekivô tamu
s tolikom čežnjom. Pazi! rosa kliže
niz trupla dolje do mene, u jamu!
Užaren jezik počeo da liže
kaplje sa ruku, nogu, mrtvih tijela
što su se na me kô žlijeb nadnijela.

Pomamno sam i divlje se penjô,
gazio prsa i trbuhe grubo –

KRV JE MOJE SVJETLO I MOJA TAMA.
BLAŽENU NOĆ SU MENI ISKOPOALI
SA SRETNIM VIDOM IZ OČIJIH JAMA,
OD KAPLJA DANA BIJESNI ĐOANI PALI
KRIVAVU ŽENJU U MOZGU, KOJ RAMU
MOJE SU OČI ZGASLE NA MOM DLANU.

SIGURNO JOŠ SU TREPERILE PTICE
U NJIMA, NĚBO BLACO SE OKRENUO
I ČUTIO SAM, KRIVAVO MI LICS
UTONULOG JE S MODRINOM U ZJENU;
NA DLANI OČI ZRAKAMA SE SMJUV
IMOJE SUZE NE MOGU DA LIJU.

SAMO KROZ PRTE KAPALE SU KAPI
TOPLE IČUSTE, ADJE KRIVAK, MABE
JOŠ GORČOM MUKOM DURLJA, KOJE ŽJAM
DA BOBEŽ V MLAT ZABODJE MI SLADE;
A MENE DRACOST OVE KOVI UZE,
I ČUTIO SAM KAPLJE KAO SUZUS.

Zlatko Prica: Iz grafičke mape Jaja, 1944.

i kad bi mrtav zrak iz trupla stenjô,
 nisam već trnô. Vukô sam i skubô
 dugačke kose, uspinjô se mesom
 podjaran žđom kao ludim bijesom.

Nisam osjećô bola, straha, stida;
 obarah leš za lešom, grabih, plazih
 po njima kô po zemlji što se kida.

A možda svoju mrtvu sestru gazih,
 susjeda vukoh, lomih nježnu dragu.
 Žđ mi je dala bezumlje i snagu.

Kad sam se divlje iz jame izvukô,
 zaboravih svijest, oprez, da l' je mrko:
 tlom krvavim sam puzô, tijelo vukô
 do trave: zvijerski, životinjski je srkô;
 uranjô u nju, jeo je i gutô,
 i kô po rijeci livadom sam plutô.

Dozvah se: usta, punih trave, ležim,
 gorim, lednim: u teškoj sam mori.
 Spašen! O, kamo sad da bježim?
 Zadrhtah: pjesma krvnikova ori.
 Daleko. Našim mukama se ruga.
 I mržnja planu. Ostavi me tuga.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

X

Odjednom k meni miris paljevine
vjetar donese s garišta mog sela!
Miris iz kog se sve sjećanje vine:
sve svadbe, berbe, kola i sijela,
svi pogrebi, naricaljke, opijela;
sve što je život sijô i smrt žela.

Gdje je mala sreća, bljesak stakla,
lastavičje gnijezdo, iz vrtića dah;
gdje je kucaj zipke što se makla,
i na traku sunca zlatni kućni prah?

Gdje je vretena zuj, miris hljeba,
što s domaćim šturkom slavi život blag;
gdje su okna s komadićkom neba,
tiha škripa vrata, sveti kućni prag?

šturak - crni popac

Gdje je zvonce goveda iz štale
što, kô s daljine, zvuk mu kroz star pod
u san kapne, dok zvijezde pale
stoljeća mira nad sela nam i rod?

Nigdje plača. Smijeha. Kletve. Pjesme.
Mjesec putujući na garišta sja:
ugasnuo s dola dalek jecaj česme,
crni se na putu lešina od psa...

Zar ima mjesto bolesti i muka
gdje trpi, pati, strada čovjek živ?
Zar ima mjesto gdje udara ruka,
i živiš s onim koji ti je kriv?

Zar ima mjesto gdje još vrište djeca,
gdje ima otac kćerku, majku sin?
Zar ima mjesto gdje ti sestra jeca,
i brat joj stavlja mrtvoj na grud krin?

Zar ima mjesto gdje prozorsko cvijeće
rubi još radost i taži još bol?
Zar ima većeg bogatstva i sreće
nego što su škrinja i klupa i stol?

Iz šume, s rikom gora, prasak mukô
zatutnji. Za njim tanad raspršeno
ciknu kô djeca njegova. Pijukô

nada mnom zvuk visoko, izgubljeno.
Bitka se bije. Osvetnik se javlja!
Osvijetli me radost snažna poput zdravlja.

Planu u srcu sva ognjišta rodna,
osvetom buknu krvi prolivene
svaka mi žila, i kô usred podna
sunce Slobode razbi sve mi sjene.
Držeć se smjera garišnoga dima,
jurnuh, poletjeh k vašim pucnjevima.

Tu ste me našli ležati na strani,
braćo rođena, neznani junaci;
pjevali ste, i kô kad se dani,
široka svjetlost, kao božji znaci,
okupala me. Rekoh: zar su snovi?
Tko je to pjevô? Tko mi rane povî?

Očutjeh na čelu meku ruku žene;
sladak glas začuh: „Partizani, druže!
Počivaj! Muke su ti osvećene!“
Ruke se moje prema glasu pruže,
bez rijeći, i dosegnuh nježno lice,
kosu i pušku, bombu vidarice.

vidarica - bolničarka

Zajecao sam i još i sad plačem
jedino grlo, jer očiju nemam,
jedino srcem, jer su suze mačem
krvničkim tekle zadnji puta. Nemam
zjenice da vas vidim i nemam moći,
a htio bih, tugo! – s vama u boj poći.

Tko ste? Odakle? Ne znam, al' se grijem
na vašem svjetlu. Pjevajte! Jer čutim
da sad tek živim, makar možda mrijem.
Svetu Slobodu i Osvetu slutim...

Vaša mi pjesma vraća svjetlo oka
kô narod silna, kô sunce visoka.

1943.

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

Interpretacija

Utisci i doživljavanja

- Iznesite svoje utiske posle čitanja poeme *Jama*, izdvojte slike i citirajte stihove koji u vama izazivaju osećanja užasa, groze i gnušanja.

Struktura poeme

- Koji je tragični dogadaj iz ratne stvarnosti u središtu poeme?
- Odredite osnovnu temu i motive poeme. Kako je komponovana *Jama* i šta sadrži svako od njenih deset pevanja?
- Poema je epsko-lirska tvorevina. Koje lirske, epske i dramske elemente uočavate u njoj? Izdvojte svaki od njih i napravite lirsku, epsku i dramsku analizu. Zašto su dramski elementi najjači?
- Glavni junak pripoveda u prvom licu. Kakav je umetnički efekat pripovedanja u prvom licu? Ovaj stradalnik sebe imenuje: „ja pedeseti što u redu stojim.“ Zašto je bezimen? Kakvo je njegovo simboličko označenje? Pratite sva njegova preživljavanja od gubitka očiju do animalizacije. Obratite pažnju na njegov doživljaj sa staricom u jami. U čemu je razlika između njegovog „zločina“ i nasilja krvnika nad nedužnim žrtvama? Čime je ovaj junak motivisan da preživi?
- Razmotrite u kakvom odnosu prema žrtvama stoe zločinci. Okarakterišite ih i iznesite svoj sud o njima.

Jezik i stil poeme

- Psihološki portret zlikovaca dat je posredstvom njihovog jezika. Pronadite vulgarizme koji ilustruju njihov životinjski nagon, sadizam i krajnju bezdušnost.
- Šta simbolizuju reči: *krv, svjetlo, tama?* Pronadite sve simbole i poređenja u prvom pevanju *Jame*. Izdvojte glagole onomatopejskog značenja u drugom pevanju. Proučite bogatstvo jezika i stilskih sredstava u poemi *Jama*.

Muzikalnost i ritmičnost stiha

- Razmotrite organizaciju strofe, ritmičnost stiha, raspored rima. Izdvojte najmuzikalnije strofe. Iz čega proizlaze muzikalnost i ritmičnost Goranove poeme?
- Zapišite neke od poruka ovog dela. Procenite njegovu umetničku vrednost.

Uputstvo za samostalno istraživanje

- 1 Pročitajte sećanje Dušana Baraća iz Livna na susret sa Ivanom Goranom Kovačićem u vreme nastajanja *Jame*. Ovakva svedočenja, dnevnići i zapisi često su značajni za utvrđivanje istorije nastanka dela, kao predmetničke realnosti.

„Bio je februar 1943. godine. Vrijeme hladno, a po Livnu, okolici i ovdje u Duvnu mnogo izbjeglica, ranjenika, tifusara i partizana. Izbjeglica je najviše bilo s nama u pećini i oko nje, gdje se uvijek pušila vatra. Moju pažnju je nekoliko dana privlačio krupan, na izgled ravnodušan i zamišljen mladić razbarušene kose, sa snopićem papira iz obične školske sveske u rukama. Ponekad je bio s jednim drugom, ali najčešće sam. Sjedio bi ovdje na kamenu i pisao na koljenu. S vremenom na vrijeme, čutke bi se primakao vatri da ogrije ruke, a onda bi ponovo brzo pisao i ispisane listove stavljao u džep. Rekli su mi da je to partizanski pjesnik Goran i da piše poemu *Jamu*.

U tri jame Livanjskog polja bačeno je na početku rata preko 2 000 Srba. Samo nekoliko njih uspjelo je da se spase i izide živo. Pričali su mi da se Goran sastajao s njima. Bilo je dana kada je nestajao i vraćao se tek kasno u noć...

Dobro se sjećam kako je jedne mračne noći otišao s nekim jedinicama u pravcu Livna i Prozora. Bio je ispijen, ali sjaj njegovih očiju nije bio izbljedio. Kasnije smo saznali da je ovdje, među nama, pred ovim pećinama i u njima, završio glavni dio svoje *Jame*.“

- 2 Pročitajte ovaj tekst i koristite se njim prilikom analize *Jame*.

„U to vreme napisao je Goran *Jamu*, svoje najveće delo i jedno od najkrupnijih dostignuća jugoslovenske književnosti. U poeziji, posle narodnog epa, Gorskega vijenca i Mažuranićevog speva, po dubini tragike najkrupnije. Napisao između čestih bojeva i retkih zaloga, pri svetlosti dana, „u kratkom razdoblju od 3–4 tjedna“, u drugoj polovini januara i početkom februara 1943. godine, „najvećim dijelom u Livnu“ – mestu mučenja i junaštva starog Vujadina. Tu je poema (10. februara) našla i prvu svoju publiku – u ranjenicima Prve proleterske divizije, na koje je „ostavila dubok dojam“...

U takvim prilikama je Goran napisao 394 stiha *Jame* – uglavnom jedanaesteraca, pored manjeg broja deseteraca, dvanaesteraca i trinaesteraca, svrstanih u šezdeset jednu strofu od šest stihova i sedam strofa od četiri stiha, i podeljena na deset pevanja od trideset do sedamdeset stihova. Poema je – uprkos teškim prilikama u kojima je nastala – virtuozno konstruisana...

To je jecanje uma i srca, čas duže čas kraće, čas glasnije čas prigušenije, čas čisto čas hrapavo – ne samo u pevanjima nego i

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ

u strofama i u pojedinim rečenicama. Jecanje između beline noža i beline majčinog mleka, između beline kreča kojim se polivaju pobijeni i beline dana, između škripanja kame i ptičje pesme, između krvnikove psovke i blagog poziva „druže“, između smrti i života, između ljudskog naličja i lica. I zbog toga stare strofe (od šest stihova) zvuče kao da su ovde prvi put nastale, i rime u prva četiri stiha ukrštaju se kao noževi i jecaji, a u poslednja dva naslanjavaju se jedna na drugu kao mučenici živi i mrtvi. Zvući jezik Goranove *Jame* kao velika zvona koja su – vučena rukama Podrugovićevim, Višnjićevim, Njegoševim, Mažuranićevim – oglasila veličanstvenu moć naše reči. Zvuči tako – sa malim izuzecima – od prvog stiha 'Krv je moje svjetlo i moja tama' do poslednjeg 'Kô narod silna, kô sunce visoka.'

Na muzičke kvalitete *Jame* već smo ukazali; za slikarske smo u nedoumici šta da navedemo. Skoro svaki stih može da bude primer. Sve što je Goran ranije pokazao u ovom pogledu ovde je dalje razvijeno i čak visoko nadmašeno: smisao za boje, majstorstvo u upotrebi kontrasta, sposobnost za pronalaženje osnovnih crta i reči, moć sažimanja...

Sve je strašno jasno: i lepet ptičjih krila u izvadenim očima, i nebo koje se okrenulo, i krvavo lice koje tone u odmaknute zeneće kao da hoće da ih upije – da ih vrati tamo gde im je mesto, i taj dlan na kome se oči gase dok se u njima još smeju zraci, i te oči koje ne mogu više da plaču i koje su duši prenele kao poslednju svetlost pre strašne noći blesak noža i belinu vriska i krvnikove kože. Dve svetlosti: ona tiha, sa pticama i zracima, sa velikim nebeskim svodom, koja je obeležavala i obećavala dane; i ona koja je, ubitačna kao munja, donela strašnu noć. I treća svetlost (u produžetku pevanja), ona koju proizvodi slepoća i koja seva ludo – 'kô stotine zvona sa zvonikâ bijelih' nestvarno bela svetlost sećanja i žudnje, svetlost koja se vidi kožom, sluhom i mozgom, i koja je na mnogim mestima u Jami dozvana s bolom s kakvim se doziva umrlo dete.“

Vojislav Đurić

АЗБУЧНИК ПИСАЦА

Азбучник писаца са прегледом најзначајнијих дела и избором литературе

А

АНДРИЋ, ИВО (1892–1975), најзначајнији српски и највећи јужнословенски писац XX века. Дела су му доживела многобројна издања; превођен је готово на све европске језике и у многим земљама Азије и Африке. Андрћ је у свом опусу остварио синтезу традиционалног и модерног. Његови духовни и књижевни корени су потпуно аутохтони: завичајно босанско тло, српска књижевна традиција, југословенска политичка идеологија његове генерације. Сачувао је своју уметничку индивидуалност, иако је у свом књижевном стварању прошао кроз све главне фазе наше књижевности XX века. Добитник је многих књижевних награда и Нобелове награде за књижевност (1961).

Најзначајнија дела: песме у прози: *Ex Ponto* (1918), *Немири* (1920); приповетка – *Пут Алије Ђерзелеза* (1920), три књиге – *Пријовећке* (1924, 1931, 1936); романи – *На Дрини ћуприја* (1945), *Травничка хроника* (1945), *Господића* (1945); *Нове Јријовећке* (1948); кратки роман – *Проклећа авлија* (1954); књига приповедака *Лица* (1960); постхумно објављена дела: збирка приповедака *Кућа на осами* (1976); незавршени роман *Омер-ћаша Лашас* (1976); две књиге медитативне прозе – *Знакови поред џула* (1976) и *Свеске* (1981). У посмртном издању *Сабрана дела* обухватају 20 томова.

Литература

а) Општа (књиге и зборници о Андрћевом делу):

Петар Цацић: *Иво Андрић*, Београд, 1957. • Милош И. Бандић: *Иво Андрић – залонетика ведрине*, Нови Сад, 1963. • Бранко Милановић: *Иво Андрић*, Загреб, 1966. • Карло Остојић: *Андрићево превазилажење айсурса*, Сарајево, 1967. • Александар Петров: *У простору ћорозе*, Београд, 1968. • Никола Милошевић: *Андрић и Крлежа као антиподи*, Београд, 1974. • Радован Вучковић: *Велика синтеза*, Сарајево, 1974. • *Иво Андрић*, зборник Института за теорију књижевности и уметности, Београд, 1982. • *Критичари о Иви Андрићу* (избор и редакција Б. Милановића), Сарајево, 1977. • *Зборник радова о Иви Андрићу*, САНУ, Београд, 1979. • *Дело Иве Андрића у контексту европске књижевности и културе*, Задужбина Иве Андрића, Београд, 1981.

б) Посебна (огледи о Андрћевом роману *На Дрини ћуприја*):

Милан Богдановић: *На Дрини ћуприја*, *Криштике*, Београд, 1952. • Велибор Глигорић: *Роман Иве Андрића, Олеги и субудије*, Београд, 1959. • Драган Јеремић: *Иво Андрић или трагање за хармонијом* (предговор роману *На Дрини ћуприја*, у издању СКЗ), Београд, 1961. • Петар Цацић: *Реално и митско у роману На Дрини ћуприја*, Зборник САНУ, Београд, 1979.

Душан Пирјевац: *Андрићева На Дрини ћуприја*, Зборник САНУ, Београд, 1979. • Божидар Пејовић: *Процеси симболизације у роману На Дрини ћуприја*, *Цјелине и детаљи*, Сарајево, 1980. • Светозар Колевић: *На Дрини ћуприја Иве Андрића*, Београд, 1982. • Новак Килибарда: *Проблем фантастичног у једном детаљу романа-хронике На Дрини ћуприја*, Зборник Задужбине Иве Андрића, Београд, 1981.

АЗБУЧНИК ПИСАЦА

БОДЛЕР, ШАРЛ (1821–1867), родоначелник француског и европског модерног песништва, есејиста, критичар и теоретичар симболизма. Чувеном збирком песама *Цвеће зла* (1857) начинио је прекретницу у светској поезији. Исте године је подигнут судски процес против *Цвећа зла*, песник је осуђен и из књиге је избачено шест „неморалних“ песама.

Дела: збирке песама – *Цвеће зла* (1857), проширена са 35 нових песама (1861), и треће издање (1868); песме у прози – *Силни Париз* (1864).

Литература

Жан Пол Сартр: *О књижевности и љисцима*, Београд, 1962. • Андре Жид: *Границе уметности*, Београд, 1967. • Душан Матић: *Пройланак и ум*, Београд, 1969. • Жорж Пул: *Човек, време и књижевност*, Београд, 1974. • Никола Бертолино: предговор књизи *Цвеће зла*, Београд, 1974. • Данило Киш: предговор књизи *Поезија Шарла Бодлера*, 1976. • Борислав Радовић: предговор књизи *Цвеће зла*, 1977. • Радомир Константиновић: предговор књизи *Цвеће зла*, Београд, 1979. • Миодраг Павловић: *Поетика модерној*, Београд, 1981. • Никола Ковач: *Велики писци, Бодлер, Француска књижевност 3/1*, Београд-Сарајево, 1981. • Тодор Манојловић: *Основе и развој модерне поезије*, Београд, 1987. • Звонимир Костић: *Модерна свештска поезија*, Београд, 1992.

БОЈИЋ, МИЛУТИН (1892–1917), песник ретког талента, свој животни пут завршава прерано, у ратном вихору. Оставио је обимно и значајно књижевно дело (сабрана дела на преко 2.000 страна). Писао је песме, приповетке, историјске драме са националном тематиком (које су први пут изведене после песникове смрти), и велики број књижевних и позоришних критика (објављивање у периодици). Као припадник млађег нараштаја српске модерне, Бојић је пре звучних патриотских песама, које су га прославиле, писао љубавне песме. Зачињене плотском страшћу, оне су долазиле у ред бољих остварења оног доба. Поред песама писао је и поеме.

Дела: збирке песама – *Песме* (1914), *Каин* (спев, 1915), *Песме бола и љоноса* (1917), драма – *Краљева јесен* (1913, изведена у Народном позоришту); постхумно: *Песме и драме* (1927), поред комедије, трилогије драма и социјалне драме, које су тек у наше време откривене и објављене.

Литература

Миодраг Павловић: *Осам љесника*, Београд, 1964. • Исидора Секулић: *Милутин Бојић, Сабрана дела* Исидоре Секулић, књ. 4, Нови Сад, 1964. • Зоран Глушчевић: *Песничка визија средњег века, Пером у рабош – књижевне критике*, Сарајево, 1966. • Владета Вуковић: *Књижевни лик Милутина Бојића*, Приштина, 1969. • Миодраг Павловић: *Есеји о српским љесницима*, Београд, 1981. • Радомир Константиновић: *Биће и језик*, књ. 1, Београд, 1983.

ВАСИЉЕВ, ДУШАН (1900–1924), талентовани лиричар. Као песник постаје познат после рата, нарочито песмом *Човек ћева љасле раћа* (објављена у часопису „Мисао“, 1920. године). Том песмом је изразио духовно

расположење читаве генерације младих писаца, који враћајући се кући из ровова, тамнице и емиграције, своју стравичну визију рата суочавају бесмислом где треба започети нови живот. Он је у нашој поезији модерниста „самоникао изван група и фронтова“, а његов модернизам је спонтани израз једног хаотичног психолошког стања човека после рата.

Збирка песама *Изабране јесме* (1932), изашла постхумно.

Литература

Живан Милисавац: *Песник Јораза*, Нови Сад, 1952. • Радомир Константиновић: предговор књизи Човек јева после рата, Београд, 1968. • Младен Лесковац: *Баштине*, Београд, 1977. • Милан Богдановић: *Кришке*, Нови Сад-Београд, 1972. • Љубомир Симовић: предговор *Изабраним јесмама* Душана Васиљева, Београд, 1975. • Радомир Константиновић: *Биће и језик*, књ. 8, Београд, 1983.

ВЕРЛЕН, ПОЛ (1844–1896), значајан француски лиричар и писац манифеста симболизма. Јавља се збирком песама *Сашурнијске јоеме* као чист парнасовац, али је већ у следећој књизи поезијом највеће мелодичности изразио свој манифест симболизма. Последње збирке песама су и највреднија остварења, која су отворила изванредни песнички свет суптилног лиризма изузетних доживљаја, потресних личних исповести и потпуне формалне дотераности. Делом *Art poétique* (1874) и тезом *музика јре свећа* развио је нове теоријске поставке о песничком стваралаштву и дао вредан допринос *модерној јоетици*.

Значајне збирке: *Сашурнијске јоеме* (1866), *Галантне свештковине* (1869), *Добра јесма* (1870), *Романсе без речи* (1874), *Разборићоси* (1881).

Литература

Вујадин Јокић: Пол Верлен, *Поезија – Избори – Кришке*/2, Београд, 1975. • Никола Ковач: *Поезија након романтизма*. Верлен, Француска књижевност 3/1, Београд-Сарајево, 1981. • Иван В. Лалић: предговор књизи *Антиологија новије француске лирике*, Београд, 1966. • Тодор Манојловић: *Основе и развој модерне јоезије*, Београд, 1987.

ДАВИЧО, ОСКАР (1909–1989), књижевник, значајна личност савременог стваралаштва у српској књижевности – песник јаке имагинације и експрессивне снаге, романсијер, есејиста, публициста. У почетку припада групи београдских надреалиста и пише поезију пуну смелих слика и метафора, асоцијативних низова и психичког аутоматизма, уличног жаргона и опорих речи. Касније свој бунт усмерава према револуционарној акцији, ка социјалној поезији естрадног ритма. Збиркама песама после 1955. године Давичо се поново враћа надреалистичкој поезији, утиче на млађу песничку генерацију и постаје главни представник послератног модернизма.

Главна дела: збирке песама – *Трајое* (1927), *Anathomiја* (1930), *Хана* (1939), *Зрењанин* (1949), *Вишња за зидом* (1950), *Флора* (1955), *Каирос* (1959), *Трои* (1959), *Суновраши* (1963) и др. Изабрана јоезија 1–8 (1979); романи – *Песма* (1952), *Бејтон и свици* (1956), и др.; есеји – *Поезија и*

АЗБУЧНИК ПИСАЦА

оштори и др. Добитник Авнојеве награде (1970), Шантићеве награде (1976) и Горанове награде (1988).

Литература

Владимир Јовичић: Српско родољубиво јесништво, Београд, 1976. • Јасна Малвинтер: Типови метафоре у поезији Оскара Давича, Годишњак Филозофске факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1967. • Стојан Ђорђевић: У пострази (радови о књижевном делу О. Давича), Београд, 1979. • Александар Петров: Токови и обредељења (антологија с уводном студијом о поезији југословенских народа 1945–1975), Београд, 1975. • Радомир Константиновић: Оскар Давичо, Биће и језик, књ. 2, Београд, 1983.

ДУЧИЋ, ЈОВАН (1874–1943), највећи песник у српској симболистичкој књижевности почетком XX века. Непрекидно се развијао и уметнички усавршавао прошавши кроз три главне фазе: војиславизам, парнасо-симболизам и постсимволизам, у коме је достигао мисаону и песничку зрелост. Одласком из Мостара на студије у Женеву оствариће своју опсесију за „великим и умним Западом“. По завршеним студијама улази у дипломатију службујући по разним европским престоницама, што ће га по избијању Другог светског рата одвести у емиграцију. Песникова жеља да се његови посмртни остаци врате у родно Требиње испуњена је тек 2000. године. Значајне збирке песама – *Пјесме* (1901), *Песме* (1908), *Песме* (1911), *Сабрана дела* (1929–1930), *Лирика* (1943); збирка путописа *Градови и химере* (1940); збирка филозофске прозе *Блајо цара Радована* (1932); збирка есеја *Јушта са Леушара* (1943) и др.

Литература

Александар Белић: О Јовану Дучићу, Годишњак САН, 1938. • Велибор Глигорић: *Кришке*, 1945. • Ђорђе Јовановић: *Студије и кришке*, Београд, 1949. • Пере Слијепчевић: Јован Дучић, *Сабрани ојледи*, Београд, 1956. • Миодраг Павловић: *Осам јесника*, Београд, 1964. • Зоран Гавrilović: *Од Војислава до Диса*, Београд, 1958. • Миодраг Павловић: *Есеји о српским јесницима*, Београд, 1981. • Милан Кашанин: *Усамљеник* (Јован Дучић), *Судбине и људи*, Београд, 1968. • Предраг Палавестра: *Кнез песника: Јован Дучић, Историја модерне српске књижевности*, Београд, 1986. • Тодор Манојловић: Јован Дучић, *Основе и развој модерне поезије*, Београд, 1987. • Новица Петковић: *Ритам интонација у развоју српског стиха, Ојледи о српским јесницима*, Београд, 1999. • Радован Поповић: *Књига о Дучићу*, Београд, 2000. • Даница Андрејевић: *Српска поезија XX века*, Београд, 2005.

КАФКА, ФРАНЦ (1883–1924), аустријски књижевник чешко-јеврејског порекла. До 1945. године готово непознат, потом добија светско признање. За живота објавио мањи број дела, док је главнију, и против изричите жеље писца да се целокупна књижевна заоставштина спали, издао његов пријатељ Макс Брод. Дело је обимом невелико, сутестивно и загонетно. Вишезначне параболе, прецизност израза и фантазија интегрисани су у целини, која се презентира неумољивом логиком и сугерише да је реч о људима XX века.

Главна дела: романи – *Америка* (1912–1914, обј. 1927), *Процес* (1914–1915, обј. 1925), *Замак* (1922, обј. 1926); приповетке – *Преображај* (1915), *У кажњеничкој колонији* (1919), *Умешник у ладовању* (1924). Важно људско и књижевно сведочанство представљају писма из периода 1902–1924, као и *Дневници 1910–1923. године*.

Литература

Валтер Бењамин: *Есеји*, Београд, 1974. • Зоран Глушчевић: *Студија о Францу Кафки*, Београд, 1971. • Валтер Мушг: *Токови експресионизма*, Београд, 1972. • Слободан Грубачић: *Процес Франца Кафке*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983.

КОВАЧИЋ, ИВАН ГОРАН (1913–1943), књижевник и преводилац. Писао је песме, приповетке и књижевне расправе. Пре рата је писао лирику сугестивног и звучног ритма; она се тематски уклапала у општи покрет социјалне литературе. Поема *Јама* је најаутентичнији поетски документ о борби народа за слободу, дантеовска визија људске несреће и патње. Горан је подигао свој песнички глас оптужбе против хаоса и страхоте рата. Песник је убијен за време битке на Сутјесци.

Дела: приповетке – *Дани љева* (1936); поема *Јама* (1944).

Литература

Павле Зорић: *Критички есеји*, Титоград, 1962. • Влатко Павлетић: *Горан њим самим*, Београд, 1963. • Војислав Ђурић: *Горанова љоезија*, Београд, 1964. • Зденко Лешић: *Иван Горан Ковачић* (монографија о књижевном дјелу), Сарајево, 1971. • Иво Фрол: *Иван Горан Ковачић*, предговор књизи: *Јама – И. Г. Ковачић*, Београд, 1959. • Тоде Чолак: *Изабрани ћартиреши из новије хрватске и словеначке књижевности*, Горњи Милановац, 1981. • Тихомир Брајовић: *Облици модернизма*, Београд, 2005.

КОЧИЋ, ПЕТАР (1877–1916), даровити приповедач, велики борац против аустро-угарске окупације, народни трибун и револуционар. Прву приповетку *Туба* објавио је 1901. као студент, а затим, за само неколико година, написао је највећи број приповедака. Кочићев књижевни рад нераскидиво је везан за његову политичку борбу. Кочићева бунтовност је снажна у делима с трагичним доживљајем ропства под туђином, али је с пуно топлине и лиризма и патетичног заноса исказана у делима о слободи, љубави према отаџбини и српству, завичају и босанском човеку.

Значајнија дела: збирке приповедака – *Са планине и испод планине* (у три књиге, 1902, 1904, 1905), *Јауци са Змијања* (1910), дужа приповетка *Суданија* (политичка сатира која у извесном смислу припада драмској књижевности, 1912) и др.

Литература

Гојко Бановић: *Петар Кочић*, Београд, 1946. • Тодор Крушевац: *Петар Кочић*, Београд, 1951. • Велибор Глигорић: *Српски реалисти*, Београд, 1954. • Исидора Секулић: предговор књизи *Изабране ствари*, Београд, 1961. • Јован Дучић:

АЗБУЧНИК ПИСАЦА

Петар Кочић, Сабрана дела, IV, Београд, 1969. • Иво Андрић: Земља, људи и језик код Петра Кочића, Сабрана дела, I-VIII, Београд, 1983. • Славко Леовац: Петар Кочић, Портрети српских писаца XIX века, Београд, 1978. • Радован Вучковић: Симболика монументалног и пародијско-хумористичко приповедање, Модерна српска ћијоза, Београд, 1990.

КРЛЕЖА, МИРОСЛАВ (1893–1981), песник, новелиста, романсијер, драмски писац, есејиста, академик, чије књижевно дело помера токове модерне хрватске књижевности. Између два светска рата издавао је низ часописа: „Пламен“ (1919, у сарадњи са Цесарцем), „Књижевну републику“ (1923–1927), Данас (1934, у сарадњи са Миланом Богдановићем), „Печат“ (1939–1940). Ангажовано пише о друштвеној проблематици свога времена и као аутентичан и оригиналан уметник остварује високе стваралачке домете. Значајнија дела: драме – Голиота (1922), Вучјак (1923), Господ Глембајеви (1928), У алонију (1928), Лега (1931); збирка новела Хрватски бој Марс (1922); романи – Повратак Филија Лашиновића (1932), Банкет у Близини (1938), На рубу ћамеши (1938), Заспаље (1967) и др.

Литература

Владета Вуковић: На међи времена, Приштина, 1962. • Мирослав Егерић: Портрети и ћамблеши, Нови Сад, 1958. • Велибор Глигорић: предговор драми Господ Глембајеви, Београд, 1968. • Томислав Танхофер: предговор драми Господ Глембајеви, Београд, 1974. • Павле Зорић: Побуна и прилајевање, Београд, 1975. • Никола Милошевић: Андрић и Крлежа као антилоги, Београд, 1976. • Милан Богдановић: Критички радови, Нови Сад, 1979. • Јосип Јешић: Слика и звук у драмама Мирослава Крлеже, Сарајево, 1981. • Мирјана Миочиновић: Есеји о драми, Београд, 1975. • Тихомир Брајовић: Облици модернизма, Београд, 2005.

ЛОРКА, ФЕДЕРИКО ГАРСИЈА (1898–1936), најзначајнији шпански песник и драмски писац XX века, трагично страдао од франкиста. Широко образован свестрани стваралац, песник, драмски писац, драматург, глумац, рецитатор, сликар, музичар. Био је под јачим утицајем дадаизма и надреализма, али је изразит песник с традицијом шпанске народне поезије, с наглашеним личним печатом, чувен као песник свог завичаја Андалузије. Снажно је утицао на своје савременике.

Дела: Књига ћесама (1921), Песме (1927), Цијанске романсе (1928), Песник о Њујорку (1930); драме – Марија Пинега (1928), Кrvава свадба (1933), Дом Бернарде Албе (1936) и др.

Литература

Владета Кошутић: Игра песка и месеца: Лорка, Песме (предговор), Београд, 1975. • Владета Кошутић: Лиричар с вилењаком, предговор Целокупним делима Ф. Г. Лорке, Београд, 1974. • Кола Мићевић: Ремек-дело модерне поезије, Цијански романсеро, 1975. • Иво Смольан: Ћуди књије, Загреб, 1972. • Звонимир Костић: Модерна свјетска ћијезија, Београд, 1992.

МАЈАКОВСКИ, ВЛАДИМИР ВЛАДИМИРОВИЧ (1893–1930), руски авангардни песник и драмски писац. Извршио је, као творац руског футуризма, снажан утицај на многе песнике, од футуристичких следбеника до данашње авангарде. Створио је огроман поетски систем са новим патосом, новим језиком, новим метафорама и темама које су нудиле у свакодневном животу. Најпопуларније су поеме које је објављивао у часописима и рецитовао дубоким грудним басом на митинзима поезије.

Дела: поеме – *Облак у йаншалонама* (1915), *Флаућа – кичма* (1915), *Владимир Иљич Лењин* (1924), *Добро* (1927); драмска дела: *Стенцица* (1928), *Хладан ћуш* (1930) и др.

Литература

Нана Богдановић: *Фућуризам Маринетија и Мајаковски*, Београд, 1963. • Лав Захаров: *Владимир Мајаковски*, Београд, 1970. • Миодраг Сибиновић: *Мајаковски, Песме и њоеме*, Београд, 1983. • Рената Ленан: *Интелектуалност у лирици, Годишњак Институћа за књижевност и умешност*, Београд, 1983. • Виктор Школовски: *О Мајаковском*, Загреб, 1967. • Миодраг Сибиновић: *Поетика и љоез-ија великих руских лиричара*, Београд, 1990. • Звонимир Костић: *Модерна свећка љоезија*, Београд, 1992.

МАКСИМОВИЋ, ДЕСАНКА (1898–1993), најпознатија наша песникиња, пише приповетке и романе. Лирика јој је топла, сензибилна, непосредна и музикална; одликују је искрено родољубље и племенита хуманост. Поред плодне стваралачке активности, радила је као професор књижевности у неколико школа, а најдуже у Првој женској гимназији у Београду. Десанка Максимовић је један од наших најомиљенијих писаца за децу. Ступила је у књижевност тихом љубавне поезије. Збиркама песама које следе песникиња се уздигла над личним радостима и патњама и изнад слутњи. Из света детињства и праотачке љубави према земљи песникиња својом лириком носи елементарну снагу која живи у народу. Њене душевне ране у збиркама песама које се нижу показује изузетну стваралачку плодност и богате песничке пројекције. Добила је скоро све награде установљене за књижевност (Седмојулску, Змајеву, Авнојеву, Вукову, Његошеву, Струшких вечери и др.).

Дела: збирке песама – *Песме* (1924), *Врїј дечињсћева* (1927), *Зелени вишез* (1930), *Песник и завичај* (1946), *Мирис земље* (1955), *Тражим љоми-ловање* (1964), *Немам више времена* (1973), *Ничија земља* (1979), *Слово о љубави* (1983), *Михољско лешто* (1987), *Памћићу све* (1988), *Озон завичаја* (1990), *Звона свирала* (1992); приче, романе, збирке бајки за децу, *Сабрана дела, 1–5* (1980), *Сабране песме у 8 књига* (2004).

Литература

Милан Богдановић: предговор књизи *Мирис земље*, Београд, 1955. • Милан Богдановић: *Стари и нови, III*, Београд, 1961. • Бранко Јовановић: *Десанка Максимовић*, Београд, 1968. • Драган Јеремић: предговор књизи *Избор*, Београд, 1974. • Милорад Блечић: *Живоћи ћраћен песмом*, Београд, 1971. • *Савремена љоезија, Српска књижевност у књижевној криштици*, приредио Света Лукић, Београд,

АЗБУЧНИК ПИСАЦА

1973. • Стеван Раичковић: предговор књизи *Песме Десанке Максимовић*, Нови Сад–Београд, 1974. • Љубица Ђорђевић: *Песничко дело Десанке Максимовић*, Београд, 1973. • *Критичари о књижевном делу Десанке Максимовић*, приредили Милорад Блечић и Тоде Чолак, Београд, 1980. • Слободан Ракитић: *Поезија Десанке Максимовић*, предговор књизи *Песме*, Београд, 1985. • Велибор Глигорић: *Десанка Максимовић, Поезија и критика*, приредили Тоде Чолак и Недељко Мијушковић, Београд, 1985. • Милорад Блечић: *Поезија између сна и реалности*, Београд, 1987. • Слободан Ж. Марковић: *Поезија Десанке Максимовић*, Београд, 1990. • *Рецепција дела Десанке Максимовић* – Зборник радова (уредник С. Марковић), Београд, 1998. • Даница Андрејевић: *Српска поезија XX века*, Београд, 2005.

МАЛАРМЕ, СТЕФАН (1842–1898), француски песник, један од оснивача симболизма. Он је најпотпуније изразио тежње симболизма да новим песничким језиком стварају чисту поезију, која треба да открије апсолутну стварност, ослобођену од променљивости и вулгарности свакодневног живота. Овим схватањем песник језику даје главну предност, која „није у томе да изрази смисао, него да га створи.“

Збирке песама: *Песме* (1887), *Књига* (1897), *Песме и проза* (1891).

Литература

Морис Бланшо: Стефан Маларме, *Поезија – Избори – Критика*/2, Београд, 1975. • Никола Ковач: *Маларме, Француска књижевност* 3/I, Београд–Сарајево, 1981. • Иван В. Лалић: предговор књизи *Антилоција новије француске лирике*, Београд, 1966. • Звонимир Mrкоњић: Велики откривачи, *Повијест свјетске књижевности*, 3, Загреб, 1982. • Тодор Манојловић: *Основе и развој модерне поезије*, Београд, 1987. • Звонимир Костић: *Модерна свјетска поезија*, Београд, 1992.

МАТОШ, АНТУН ГУСТАВ (1873–1914), песник, приповедач, есејиста; песник широке културе, истанчаног укуса и борбеног темперамента, унео је нов дух у хрватску књижевност. Од парнасоваца је прихватио неговани артизам и тежњу за беспрекорном версификацијом. Матош је подједнако снажно деловао у поезији и књижевној критици. Већ за време првог боравка у Србији испољио је велики таленат за књижевну критику. Био је артист у свему и као боем бескућник налазио је уточиште у свету уметности.

Дела: приповетке – *Иверје* (1899), *Ново иверје* (1900), *Уморне приче* (1909); есеји *Видици и пуштеви* (1907); *Оледи* (1905); постхумно – *Пјесме* (1923) и др.

Литература

Велибор Глигорић: *Портрети*, Београд, 1965. • Антун Барац: *Чланци и есеји*, Загреб, 1968. • Мидхад Бегић: *Раскршћа*, Сарајево, 1969. • Мирко Жежель: *Трајајући за Матошем*, Загреб, 1970. • Маријан Јурковић: *Оледи и критички дневник*, Београд, 1966. • Бошко Новаковић: *Сусрећи*, Сарајево, 1969. • Велибор Глигорић: *У вихору*, Београд, 1975. • Тоде Чолак: *Портрети из новије хрватске*

књижевности, Београд, 1978. • Иво Андрић: Уметник и његово дело, Београд, 1981. • Мате Лончар: предговор Изабраним дјелима, Београд, 1982.

НАСТАСИЈЕВИЋ, МОМЧИЛО (1894–1938), песник, приповедач; драмски писац, есејиста; писац особеног и самониклог талента. Његова поезија сједињује архаични језик и модерне облике. У драмама у стиху и прози и у приповеткама такође су присутне језичке структурне иновације, с елементима библијског стила и архаичне средњовековне лексике. У својим схватањима поезије, слично Станиславу Винаверу, Настасијевић је дужник симболиста; зато су га неки критичари сврставали у неосимболисте. Своје идеје о поезији (често зборкане и застареле) он је успео да преобрati u велику битку за језички израз, која је дело овог песника учинила једним од најзначајнијих у историји модерне српске поезије.

Значајнија дела: збирка приповедака – *Из шамної вилајета* (1927); драма *Међулушко блајо* (1927); збирка песама – *Лепш лирских крујова* (1932); *Целокупна дела* (девет књига, 1938–39), *Сабрана дела* (1991).

Литература

Борислав Михајловић: предговор књизи *Песме, приповеће, драме*, Београд, 1958. • Станислав Винавер: *Надраматика*, Београд, 1963. • Исидора Секулић: *Из домаћих књижевности II*, Београд, 1964. • Петар Милосављевић: *Поетика Момчила Настасијевића*, Нови Сад, 1978. • Миодраг Павловић: *Есеји о српским песницима*, Београд, 1981. • Радомир Константиновић: *Биће и језик*, књ. 6, Београд, 1983. • *Седам лирских крујова* – Зборник радова, Београд, 1994. • Новица Петковић: *Настасијевићева песма у настајању*, Београд, 1995.

ПАНДУРОВИЋ, СИМА (1883–1960), песник изразитог песимизма, припадник београдског круга српске модерне. У књижевност је ушао рано, када је као студент филозофије покренуо лист „Покрет“ (1902), а затим заједно са Дисом Књижевну недељу (1900–1905). После Првог светског рата престаје да пише песме и бави се другим књижевним пословима, издавањем часописа, критиком и есејистиком, превођењем с француског и енглеског. Прошао је кроз школу француског симболизма, од свих песника био му је најближи Бодлер.

Значајније збирке песама: *Посмртне почасни* (1908), *Дани и ноћи* (1912), *Оковани слојови* (1918), *Стиубови* (1921), *Дела* (1935–37), *Песме* (1959). Уређивао је *Мисао* и друге књижевне часописе.

Литература

Велибор Глигорић: *Поезија Симе Пандуровића, Ослеђи и слуђије*, Београд, 1959. • Миодраг Протић: *Сима Пандуровић, Поезија од Војислава до Бојића*, Београд, 1966. • Исидора Секулић: *Аналитички шренуци и теме*, I, Београд, 1941. • Миодраг Павловић: *Есеји о српским песницима*, Београд, 1981. • Зоран Гавриловић: *Сима Пандуровић – изван историјске равни, Записи о српским песницима*, Београд, 1977. • Миодраг Павловић: *О песништву Симе Пандуровића – „Светковина“ Симе Пандуровића, Изабрана дела*, III, Београд, 1981. • Јован Скерлић: *Једна књижевна зараза, Писци и књиће*, IV, Београд, 1909. • Предраг Палавестра: *Трагична лирика: Милан Ракић и Сима Пандуровић, Историја модерне српске књи-*

АЗБУЧНИК ПИСАЦА

жевносӣ, Београд, 1986. • Новица Петковић: *Олеги о српским јесницима*, Београд, 1999.

ПЕТКОВИЋ, ВЛАДИСЛАВ ДИС (1880–1917), најфасцинантнија песничка личност свога доба, трагични јунак модерне српске поезије. Дис је песник немира, слутњи и снова. Припадао је славној београдској боемији с почетка XX века. Трагичне 1915. године повлачи се преко Албаније до Крфа, а затим, као многи интелектуалци, прелази у Француску. Изгнанство и одвојеност од породице тешко подноси. Болестан креће из Француске на Крф бродом, који су Немци потопили и Дис се утопио у Јонском мору, као што је наслутио насловом своје прве збирке песама.

Збирке песама: *Ушољене душе* (1911), *Ми чекамо цара* (1913), постхумно *Сакуљене јесме* (1921), *Песме* (1938), *Сабрана дела* (2003).

Литература

Зоран Гавриловић: *Og Војислава до Диса*, Београд, 1958. • Велибор Глигорић: Владислав Петковић Дис, *Кришке*, Београд, 1945. • Ђорђе Јовановић: Песник и очајник Дис, *Студије и кришке*, Београд, 1949. • Зоран Гавриловић: Дис – песник тишина и смрти, *Записи о српским јесницима*, Београд, 1977. • Миодраг Павловић: *Есеји о српским јесницима*, Београд, 1981. • Милан Ранковић: Особености Дисове поезије, Београд, 1976. • Предраг Палавестра: Проклетство неизречивог: Владислав Петковић Дис, *Историја модерне српске књижевносӣ*, Београд, 1986. • Радомир Константиновић: *Биће и језик*, књ. 6, Београд, 1983. • Јован Скерлић: Лажни модернизам у српској књижевности, *Писци и књиге*, V, Београд, 1911. • Новица Петковић: *Олеги о српским јесницима*, Београд, 1999. • Новица Петковић: *Сабрана дела* (Предговор), Београд, 2003. • Тихомир Брајовић: *Облици модернизма*, Београд, 2005.

ПЕТРОВИЋ, ВЕЉКО (1884–1967), плодан и разноврstan писац, песник, приповедач, публициста, књижевни и ликовни критичар, историчар уметности, академик. Петровић се најпре прочуо својим стиховима (прве стихове објавио 1902, а најпознатију приповетку *Буња* 1909). Од 1911. до смрти био је учесник у свим важним збивањима Београда (ратни извештач у балканским ратовима, добровољац у Првом светском рату, учесник повлачења преко Албаније, за време Другог светског рата интенериран у Бањички логор), и на одговорним дужностима, од високог чиновника до управника Народног музеја у Београду. Осим Војводине, својим књижевним опусом обухватио је и друге крајеве са осећањем дубоке везаности за земљу, сликао је личности из различитих социјалних слојева и различите етничке припадности.

Важнија дела: збирке песама – *Родољубиве јесме* (1912), *На ћрају* (1913), *Невидљиви извор* (1956); приповетке – *Буња и други у Раванираду* (1921), *Варљиво ћрлеће* (1921), *Померене савести* (1922), *Изданци из обаљеној ћрма* (1932); *Сабрана дела 1–2* (1930), (1932); приповетке – *Прејелица у руци* (1948), *Молох* (1963), *Дах живота* (1963), *Изабрана дела* (2003) и др.

Литература

Велибор Глигорић: Вељко Петровић, *Ојледи и сушудије*, Београд, 1959. • Исидора Секулић: Вељко Петровић као приповедач, *Сабрана дела*, Нови Сад, 1964. • Зоран Глушчевић: *Пером у рабош*, Сарајево, 1966. • Младен Лесковац: *Из српске књижевности*, Нови Сад, 1968. • Миодраг Павловић: *Поезија и култура*, Београд, 1977.

Александар Пејовић: *Живош и дело Вељка Пештровића*, Београд, 1977. • Младен Лесковац: *Баштина*, Београд, 1977. • Вук Филиповић: *Уметност Вељка Пештровића*, Приштина, 1980. • Меша Селимовић: *Сећања*, Београд, 1981. • *Дело Вељка Пештровића*, Зборник радова, Нови Сад, 1985. • Славко Гордић: *Ојледи о Вељку Пештровићу*, Београд, 2000. • Славко Гордић: *Вељко Пештровић – песник, приповедач и есејист*, предговор *Изабрана дела*, С. Карловци – Нови Сад, 2003.

ПЕТРОВИЋ, РАСТКО (1889–1949), песник, приповедач, романсијер, есејиста, критичар и теоретичар модерне уметности. Потиче из београдске интелектуалне породице (отац се бавио историјом а сестра Надежда Петровић је један од најистакнутијих сликара у Србији и зачетник авангардне српске уметности). Животни пут овога писца сличан је животном путу Милоша Црњанског (одлазак из земље; емиграција је имала за последицу одвајање од књижевности). Петровић је истински познавалац авангардне уметности и поезије, ликовни критичар и представник теоријско-синтетичке критике. Све до образовања надреалистичке групе, модернизам Растика Петровића и теоријски и стваралачки представља најдаљу тачку до које је доспела српска авангарда после Првог светског рата.

Дела: роман – *Бурлеска јосиодина Перуна боја ћрома* (1921), збирка песама *Ошкроверење* (1922); путопис – *Африка* (1930); *Дан шести* (роман о повлачењу преко Албаније, који је приликом одласка у Америку понео са собом, постхумно је објављен 1960). Тек појавом овог романа Растико Петровић је постхумно постао један од најважнијих српских писаца XX века.

Литература

Милан Богдановић: *Стари и нови*, Београд, 1946. • Велибор Глигорић: *Ојледи и сушудије*, Београд, 1959. • Зоран Мишић: Растико Петровић, *Критика Песничкој искуштву*, Београд, 1963. • Српска књижевност у књижевној криштици, Београд, 1965. • Марко Недић: *Мајија Јоштске прозе* (о Р. Петровићу), Београд, 1972. • Радован Вучковић: *Књижевне анализе*, Сарајево, 1972. • Петар Џацић: *Критичке и ојледи*, Београд, 1973. • Мирослав Мирковић: *Велики друј* (о Р. Петровићу), Нови Сад, 1974. • Јасмина Мусабеговић: *Расјако Пештровић и његово дело*, Београд, 1976. • Вук Филиповић: *Писци и време*, Београд, 1970. • Марко Недић: предговор књизи Растика Петровић, *Људи јовре*, Београд, 1981. • Јован Деретић: *Српска књижевност између два светска рата*, Београд, 1981. • Радомир Константиновић: *Биће и језик*, књ. 6, Београд, 1983. • *Књижевно дело Расјака Пештровића*, Зборник радова, Београд, 1989.

АЗБУЧНИК ПИСАЦА

ПОПОВИЋ, БОГДАН (1863–1944), књижевник, естетичар, књижевни и уметнички критичар. Професор Велике школе од 1893. до 1905, а од 1905. до 1929. професор Београдског универзитета. Један од оснивача Српској књижевној школи, академик творац „београдског стила“. Знатно је суделовао у европеизацији српске књижевности уочи Првог светског рата.

Главна дела: *Антилогоја новије српске поезије* (1911) есеји – *Бомарше* (1. део 1889, 2. део 1894), *О васпитању укуса* (1896), *Теорија „ред по ред“* (1910), *Оледи из књижевносћи и умјетносћи*, 1–2 (1927) и др.

Литература

Зборник у част Богдана Поповића, Београд, 1929. • Зоран Гавриловић: Богдан Поповић – према естетизму, *Критика и критичари*, Београд, 1957. • Драган Јеремић: Богдан Поповић, предговор књизи Богдан Поповић, *Оледи и чланци из књижевносћи*, Нови Сад – Београд, 1963. • Фрањо Грчевић: *Књижевни критичар Богдан Поповић*, Загреб, 1971. • Прилози за историју српске књижевне критике, Београд, 1985. • Драгиша Витошевић: *Српски књижевни ласник (1901–1914)*, Београд, 1990.

РАКИЋ, МИЛАН (1876–1938), један од најзначајнијих песника српског модернизма, представник београдске симболистичке школе, интелектуалац и артист. Иако Београђанин, није прихватио утицај Војислава Илића, песничка своје младости, његови утицаји су увек били француски парнасовци и симболисти, од којих се учио савршеној форми, прецизности израза, јасности, уметничкој дисциплини. Ракић није оставио обиман опус.

Дела: збирке песама – *Песме* (1903), *Нове песме* (1912), *Песме* (1924), постхумно *Песме* (и позоришне критике, 1961).

Литература

Перо Слијепчевић: Милан Ракић, *Сабрани оледи*, Београд, 1957. • Зоран Гавриловић: *Од Војислава до Диса*, Београд, 1954. • Војислав Ђурић: *Милан Ракић*, Београд, 1956. • Исидора Секулић: Милан Ракић, предговор *Песмами*, Београд, 1952. • Јован Кршић: *Песничко дело Милана Ракића, Одабрани чланци*, Београд, 1982. • Миодраг Павловић: *Есеји о српским песницима*, Београд, 1981. • Зоран Гавриловић: Милан Ракић – легенда о пессимизму, *Записи о српским песницима*, Београд, 1977. • Предраг Палавестра: *Трагична лирика: Милан Ракић, Историја модерне српске књижевносћи*, Београд, 1986. • Радомир Константиновић: *Биће и језик*, књ. 7, 1983. • Тодор Манојловић: Милан Ракић, *Основе и развој модерне поезије*, Београд, 1987. • Новица Петковић: *Оледи о српским песницима*, Београд, 1999.

РЕМБО, АРТУР (1854–1891), француски књижевник; поред Бодлера, признати утемељивач целокупне модерне поезије. Песника „алхемије речи“ карактеришу експлозивна машта, савршенство облика, свеопшти револт

у оспоравању традиције, одлике које се преплићу на начин који и данас надахњује савремене песнике. Целокупно Рембоово песничко дело настало је између 1870. и 1873; те три године биле су довољне да Рембо проживи књижевну еволуцију модерних времена. Рембоово песништво имало је одјека, најавило почетак његове књижевне славе у кругу француских симболиста, која је убрзо обишла свет.

Значајна дела: поема – *Пијани брод* (1871), песничка проза – *Сезона у йаклу* (1873), збирка песничких фрагмената у прози – *Илуминације* (1874), Сабрана дела Артур Рембо (приредио Н. Бертолино), 1991.

Литература

Вујадин Јокић: *Симболизам*, Џетиње, 1967. • Душан Милачић: предговор књизи *Из Француске лирике – од Вијона до Валерија*, Београд, 1955. • Никола Ковач: *Велики писци. Рембо, Француска књижевносћ 3/I*, Београд – Сарајево, 1981. • Никола Бертолино: *Артур Рембо, Поезија – Избори – Криштика/2*, Београд, 1975. • Звонимир Mrкоњић: *Велики откривачи, Повијесни свјетске књижевносћи 3*, Загреб, 1982. • Тодор Манојловић: *Основе и развој модерне поезије*, Београд, 1987. • Никола Бартолино: *Артур Рембо*, предговор Сабрана дела, Београд, 1991. • Звонимир Костић: *Француски симболизам, Модерна свештска поезија*, Београд, 1992.

САМОКОВЛИЈА, ИСАК (1889–1955), приповедач који је стварао између два рата. У књижевност је ушао као зрео човек, када му је *Српски књижевни гласник* објавио приповетку *Рафина авалија*. Огледао се, мада са мање успеха, и у драми. Самоковлија је приказао босанске Јевреје Сефарде, свет до њега мало познат у нашој књижевности.

Дела: збирке приповедака – *Од ћрњећа до ћрњећа* (1929), *Носач Самуел* (1946), *Соломоново слово* (1949).

Литература

Велибор Глигорић: *Исак Самоковлија, Оледи и стаудије*, Београд, 1967. • Миодраг Богићевић: *Поетска проза Исака Самоковлије*, предговор *Сабраним делима* Исака Самоковлије, књига III, Сарајево, 1967. • Скендер Куленовић: предговор *Приповијеткама*, 1964.

СЕКУЛИЋ, ИСИДОРА (1877–1958), књижевница и преводилац; академик; широког образовања и високе културе, одличан стилист, зналац многих језика и изврстан преводилац, нарочито са енглеског. Као путописац, поетски и мисаоно дочарала амбијент, природу и живот људи. У приповеткама је танани опсерватор људских живота и судбина; есеистика јој се одликује високом духовношћу, префињеним духом и пасионираним животом у уметности.

Дела: медитативно-лирски записи – збирка импресионистичких цртица – *Сайутици* (1913) и путописни есеј – *Писма из Норвешке* (1914); књиге наративне прозе – *Ђакон Богојевићине цркве* (1920); збирке приповедака – *Из ћројлости* (1919), *Кроника Јаланачкој ћробља 1–2* (1940–1958) и За-

АЗБУЧНИК ПИСАЦА

тис о мом народу (1948); есеји и критике – *Аналитички пренуци и теме 1–3* (1940); Говор и језик културна смештаја народа (1956); *Мир и немир* (1957), монографија *Њеошу књига дубоке односности* (1951); Сабрана дела, (1961–1966).

Литература

Светлана Велмар-Јанковић: Исидора Секулић, *Савременици*, Београд, 1967. • Торђе Јовановић: Поезија промашености, Исидора Секулић: Кроника паланачког гробља, *Студије и критике*, Београд, 1949. • Јован Кршић: Висока литература Исидоре Секулић, Кроника паланачког гробља, *Одбрамни чланци*, Сарајево, 1952. • Миодраг Павловић: Мир у вредностима, *Рокоци поезије*, Београд, 1958. • Велибор Глигорић: Књижевна младост Исидоре Секулић, *Оледи и студије*, Београд, 1959. • Душан Матић: Исидора Секулић, *На шајеш дана*, Београд, 1961. • Драган Јеремић: *Исидора Секулић, есејиста*, Титоград, 1965. • Славко Леовац: Исидора Секулић, Хеленска трагација и српска књижевност XIX века, Сарајево, 1962. • Миодраг Павловић: Један поглед на књижевно дело Исидоре Секулић, предговор књизи Исидора Секулић, *Есеји I*, Сарајево, 1967. • Јован Дучић: Исидора Секулић, Сабрана дела Исидоре Секулић, књ. IV, Сарајево, 1969. • Велибор Глигорић: Књижевна младост Исидоре Секулић, *Сенке и снови*, Београд, 1970. • Иванка Удовички: *Есеј Исидоре Секулић*, Београд, 1977. • Радован Вучковић: *Модерна српска проза*, Београд, 1990.

СКЕРЛИЋ, ЈОВАН (1877–1914), књижевни историчар и критичар, једна од највећих критичарских индивидуалности у српској књижевности, најутицајнији по критичарској делатности. Професор је Велике школе од 1901. до 1905, а од 1905. професор новооснованог Београдског универзитета, академик; слободоумни дух, демократа. Као критичар свој рад је нарочито развио у *Српском књижевном часнику*, чији је уредник извесно време био. Написао је велики број расправа и студија.

Значајнија дела: *Српска књижевност у 18. веку* (1909), *Омладина и њена књижевност* (1906), *Историја новије српске књижевности* (1914), студије, критике и прикази сакупљени и објављени под насловом *Писци и књиге 1–9* у Сабраним делима (1964, 67, 1–8).

Литература

Бранко Лазаревић: *Др Јован Скерлић*, Београд, 1914. • Вукосава Милојевић: *Јован Скерлић*, Београд, 1937. • Живомир Младеновић: *Младост Јована Скерлића*, Београд, 1940. • Торђе Јовановић: Скерлићеве истине и заблуде, *Студије и критике*, Београд, 1949. • Мидхат Бегић: *Јован Скерлић, Човек и дело*, Београд, 1966. • *Јован Скерлић у српској књижевности 1877–1977*, Зборник радова, Београд, 1980.

СТАНКОВИЋ, БОРИСАВ (1876–1927), приповедач, романсијер, драмски писац; најизразитији регионалиста међу српским реалистима, по психолојији личности, поступку и стилу један је од зачетника српске модерне прозе; сликар старог Врања. Највећу активност развија на преласку из XIX у XX век, када једну за другом, објављује три збирке приповедака и започиње рад на романима. Касније, његов рад опада и у интензитету и квалитету, да би после Првог светског рата скоро сасвим престао да пише.

Станковић је по томе делио судбину већине наших књижевника: да су кратко време писали и да су најбоље ствари давали на почетку.

Дела: збирке приповедака – *Из старој јеванђеља* (1899), *Стари дани* (1902), *Божји људи* (1902); драма *Коштана* (1902); романи – *Нечиста кра* (1910), *Газда Младен* (1927).

Литература

Велибор Глигорић: *Критике*, Београд, 1946. • Милан Богдановић: *Стари и нови*, I, Београд, 1946. • Јаша Продановић: *Наши и страни*, Београд, 1949. • Меша Селимовић: предговор *Нечистој крви*, Сарајево, 1951. • Милош Савковић: *Оледи*, Београд, 1952. • Велибор Глигорић: *Српски реалисти*, Београд, 1954. • Предраг Костић: *Бора Станковић*, Београд, 1956. • Милан Грол: Из позоришта предратне Србије, поговор *Сабраним делима*, IV, 1970. • Зоран Глушчевић: *Савремени укус и књижевно наслеђе*, поговор делима, IV, Београд, 1970. • Владимира Стаменковић: Значајна драма или површна скица, поговор, *Бора Станковић, Коштана, Сабрана дела*, књ. IV, Београд, 1970. • Милан Дединац: *Коштана на београдској сцени*, поговор *Сабраним делима*, књ. IV, Београд, 1970. • Радомир Константиновић: *Рањав а жељан*, поговор *Сабраним делима*, књ. I, Београд, 1970. • Владимира Ђоровић: поговор *Нечистој крви*, *Сабрана дела*, Београд, 1970. • Владимира Јовичић: *Уменост Борисава Станковића*, Београд, 1972. • Владимира Јовичић: *Нечиста кре Боре Станковића*, Београд, 1983. • Предраг Палавестра: *Расцеп у душама, Историја модерне српске књижевности*, Београд, 1986. • Новица Петковић: *Два српска романа*, Београд, 1988. • Радован Вучковић: *Приповедање о чежњи и расулу, Модерна српска проза*, Београд, 1990. • Љубиша Јеремић: *Глас из времена*, Београд, 1993.

ТАГОРЕ, РАБИНДРАНАТ (1861–1941), индијски књижевник и филозоф. Током дугог и плодног живота написао је више од 1.000 поема, 24 драме, 8 романа, најмање 8 томова приповедака, више од 2.000 песама, велики број есеја и друге врсте прозе. Поред тога, био је педагог велике оригиналности и маште. Његова поезија се одликује једноставношћу емоција, есеји јачином мисли, а романи друштвеним свешћу. Главни циљ му је био повезивање културе Истока и Запада. Сам је преводио своју лирску поезију на енглески. Добио је Нобелову награду за књижевност 1913. године. Најзначајнија дела: збирке песама – *Градинар* (1910), *Гишанчали* (1910); збирка приповедака, лирске песме, публицистички радови и сл.

Литература

Ксенија Атанасијевић: *Лирско филозифирање Р. Тајоре*, Београд, 1925. • Исидора Секулић: *Поезија Рабиндраната Тајоре*, Београд, 1925. • Војислав Ђурић: *Говор поезије*, Београд, 1966. • Војислав Ђурић: *Лирика и поетика Р. Тагоре*, предговор *Градинару*, Београд, 1982. • Радослав Јоксимовић: *Предговор књизи Тагоре, Химна човеку*, Београд, 1977.

УЈЕВИЋ, ТИН (1891–1955), најизразитији хрватски песник међуратне књижевности, есејиста, критичар, полемичар и публициста. Прва збирка песама *Лелек себра* открива лиричара изузетне уметничке снаге, док друга збирка *Колајна* мисаоно и идејно употребљује песникову визију. У

АЗБУЧНИК ПИСАЦА

последњим збиркама Ујевић напушта херметичност и строгост сонетне форме, проширује тематску основу и модификује своје осећање живота. Збирке песама: *Лелек себра* (1920), *Колајна* (1926), *Ауто на корзу* (1932), *Ојађено звono* (1933), *Жедан камен на студенцу* (1954).

Литература

Миодраг Павловић: *Рокови поезије*, Београд, 1958. • Славко Леовац: *Мит и поезија*, Сарајево, 1960. • Павле Зорић: *Криштички есеји*, Титоград, 1962. • Предраг Палавестра: *Токови и штрагије*, Нови Сад, 1971. • Велибор Глигорић: *У вихору*, Београд, 1975. • Исидора Секулић: *Из домаћих књижевности*, Београд, 1977. • Радован Вучковић: *Проблеми, писци и дела*, Сарајево, 1979.

ЦЕСАРИЋ, ДОБРИША (1902–1980), песник, модерни класик. Лирика му се одликује дубином осећања, једноставношћу и музикалношћу израза; објавио је низ изванредних превода у стиху и прози, нарочито са немачког и руског. Свака Цесарићева песма је основна нит његове поетике – говор о песнику и песми, о песнику и свету, песнику и животу. Његова лирика означава најтананију лирику балканског поднебља, особена и усамљена у поређењу са песничким токовима хрватске и српске међуратне поезије. Дела: књига песама – *Лирика* (1931), *Стасена свијетла* (1938), *Изабрани стихови* (1942), *Пјесме* (1951), *Освијештљени јути* (1953), *Голи часови* (1956), *Изабране јесме* (1960), *Слай* (1970).

Литература

Маријан Јурковић: *Наг љорукама љује и љорукама нађе*, Београд, 1958. • Драган Јеремић: *Прстии неверној Томе*, Београд, 1965. • Феликс Пашић: *Савременици*, Нови Сад, 1965. • Тоде Чолак: *Портрети из новије хрватске књижевности*, Београд, 1976. • Милан Богдановић: *Криштике и обледи*, Београд, 1977. • Стеван Раичковић: *Белешке о поезији*, Нови Сад, 1973. • Миливоје Марковић: *Искушења поезије*, Београд, 1981. •

ЦРЊАНСКИ, МИЛОШ (1893–1977), песник, романијер, драмски писац, есејиста, критичар, теоретичар. Послератној модернистичкој генерацији даје снажан подстрек својим програмским чланцима и књигом поезије *Лирика Ишаке* (1920). У тематици, стиху и тону ове збирке присутни су нови моменти: протест против рата, дефетизам (малодушност, клонулост), демитологизација историјских и песничких вредности, космичке екстазе, употреба слободног стиха, нова изражajност. Црњански је творац суматраизма. Мада је изразити лиричар, романима је изразио нарочити смисао за психолошку анализу јунака, стављајући тежиште на њихове унутрашње светове. Остварио је врхунске дomete српске књижевности у међуратном раздобљу.

Значајнија дела: *Лирика Џаке* (1920); романи – *Дневник о Чарнојевићу* (1921), *Сеобе* (1929), *Друга књига Сеоба* (1962), *Роман о Лондону* (1970); *Ког Хијербрејац* (1966); приповетке – *Приче о мушком* (1920); драма *Тесла* (1966); мемоари – *Ембахаде* (1983), и више есеја, књижевних и ликовних критика и сл.

Литература

Никола Милошевић: *Роман Милоша Црњанског*, Београд, 1970. • Никола Милошевић: предговор књизи *Стражилово Милоша Црњанског*, Београд, 1973. • Петар Џацић: *Криптике и оледи*, Београд, 1973. • Јован Деретић: *Српска књижевност између два рата*, Београд, 1981. • Светлана Велмар-Јанковић: предговор *Сабраним делима Милоша Црњанског*, Београд, 1978. • Радован Поповић: *Живот Милоша Црњанског*, Београд, 1980. • Славко Леовац: *Романсијер Милоша Црњанског*, Сарајево, 1981. • Новица Петковић: *Сеобе Милоша Црњанског*, Београд, 1985. • Новица Петковић: *Два српска романа (Нечиста крв и Сеобе)*, Београд, 1988. • Звонко Ковач: *Поетика Милоша Црњанског*, Ријека, 1988. • Иван Глишић: *Осаме Милоша Црњанског*, Шабац, 1988. • Александар Петров: *Поезија Црњанског и српско јенештишво*, Београд, 1988. • Петар Џацић: *Простори среће у делу Милоша Црњанског*, Београд, 1976. • Милија Николић: *У свету знакова*, Београд, 1980. • *Сербци и коменијари, Прилози из историје књижевности и друштвеног живота*, Београд, 1988/89, 1990/91, I, II, 1993/95. • Милош Црњански (*теоријско-јенештички приступ књижевном делу*) Зборник радова, уредник Мирослав Шутић, Београд, 1996. • Новица Петковић: *Лирске енгажије Милоша Црњанског*, Београд, 1996. • Новица Петковић: *Оледи о српским јенесницама*, Београд, 1999. • Даница Андрејевић: *Српска поезија XX века*, Београд, 2005. • Тихомир Брајовић: *Облици модернизма*, Београд, 2005.

ЧЕХОВ, АНТОН ПАВЛОВИЧ (1860–1904), руски новелист, приповедач и драмски писац. Сматра се, уз Мопасана, највећим новелистом европског реализма, док је својим драмама извршио, а и данас врши, јак утицај на европско позориште.

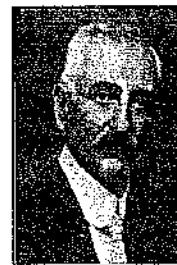
Значајнија дела: драме – *Галеб* (1896), *Ујка Вања* (1897), *Три сестре* (1900), *Вишњик* (1903); збирке прича – *Меломенине бајке* (1884), *Шарене приче* (1886), *У ћомрчини* (1887) и др.

Литература

Братко Крефт: *Портрети руских писаца*, Титоград, 1964. • Стјепан Перовић: *Из радионице великих мајстора*, Загреб, 1966. • Мила Стојнић: *Антон Павлович Чехов, Руски јенесци XIX и XX века*, Сарајево, 1974. • Александар Флакер: *Дезинтеграција реализма и модерна књижевност. Чехов, Повијесније севјетске књижевности 7*, Загреб, 1975. • Драган Недељковић: *Поглед на књижевност А. П. Чехова*, Универзалне јаруге руске књижевности, Нови Сад, 1973. • Милосав Бабовић: *А. П. Чехов, Руска књижевност, књ. II*, Сарајево–Београд, 1978. • Милосав Бабовић: *Руски реализми XIX века*, Београд, 1983. • Исидора Секулић: *Аналитички прегледи и теме*, Београд, 1985.

ШАНТИЋ, АЛЕКСА (1868–1924), најпопуларнији песник свога времена; стекао назив народног песника. Повезао је својим делом идејне и песничке

АЗБУЧНИК ПИСАЦА

тежње књижевне традиције и нове епохе модернизма, којој је припадао. Прву песму је објавио 1886. а прву збирку 1991. године. У његовом књижевном стасању, поред Илића, највише удела има Змај, а од страних утицаја најважији је немачки, нарочито Хајнеов, чије је песме преводио. Значајнија дела: збирке песама – *Песме* (1891, 1895, 1901, 1908, 1911), *На старим оћиништима* (1913), *Пјесме* (1919), *Песме* (1925); драме у стиху – *Под мајлом* (1907), *Хасанатиница* (1911), *Анђелија* (1912) и др.

Литература

Перо Слијепчевић: Алекса Шантић, *Сабрани олмеди*, Београд, 1956.

Поезија *о Вожиславу до Илића*, приредио Мирдраг Павловић, Београд, 1966. • Вожислав Ђурић: предговор *Сабраним делима*, Сарајево, 1957. • Драгиша Живковић: *Вече на школу Алексе Шантића*, *Ришам и песнички доживаљја*, Сарајево, 1962. • Зоран Гавриловић: предговор *Песмами*, Београд, 1960. • Радомир Константиновић: *Биће и језик*, Београд, 1983. • Јован Скерлић: *Пјесме, Писци и књије*, V, Београд, 1964.

ШОЛОХОВ, МИХАИЛ АЛЕКСАНДРОВИЧ (1905–1984), један од најзначајнијих руских писаца. Његову прозу одликује богато приповедање, сложена уметничка структура, изванредни описи пејзажа, психолошка понирања у судбине јунака, изворност карактера и хуманизам. Најпре се јавио причама и цртицама из козачког живота, као изврstan познавалац козачког менталитета, а затим романом *Тихи Дон* (на коме је радио 15 година). Добитник је Нобелове награде за књижевност, за 1965. годину.

Значајнија дела: приповетке – *Приче са Дона* (1926), *Плава стијена* (1926); роман *Тихи Дон* (1927–1940), *Узорана лединица* (1930–1960), *Они су се борили за оштаџбину* (1943), приповест *Човекова судбина* (1957, по којој је снимљен филм) и др.

Литература

Радован Јалић: *Тихи Дон Михаила Шолохова*, предговор, Сарајево, 1966. • Драган Недељковић: *О Тихом Дону Михаила Шолохова*, Сарајево, 1967. • Милосав Бабовић: *М. Шолохов, Руска књижевност*, Сарајево – Београд, 1987. • Миливој Солар:

Традиција реализма, *Савремена свјетска књижевност*, Загреб, 1982.

A

АВАНГАРДА (фр.) – периодизацијски термин за ознаку модерних књижевних праваца и покрета у XX веку.

АДАПТАЦИЈА (лат.) – прилагођавање, подешавање, преношење дела у неки други жанр (прозни превод поезије) или припремање књижевног дела за позорницу (позоришна обрада), за радио, телевизију, филм.

АЛЕГОРИЈА (грч.) – пренесен говор; продужена метафора пренесена на целу слику, радњу, дело.

АЛЕКСАНДРИНАЦ (фр.) – силабички стих од 12 слогова са цезуром иза шестог слога, сталним нагласком на шестом и дванаестом слогу и парном или укрштеном римом. Назив је добио по спеву о Александру Великом у француској средњовековној књижевности. Користили су га дубровачки ренесансни песници, обновили модернисти (Ј. Дучић, М. Ракић, А. Г. Матош).

АЛОГИЗАМ (гр.) – стилска фигура којом се руши логичка веза у говору да би се спајањем противречних појмова постигао иронични или комични ефекат. **АЛУЗИЈА** (лат.) – говорење о једној ствари док се мисли на другу; стилска фигура која значење остварује упућујући на неки познати догађај или на неко дело, лик или ситуацију. У најширем смислу, свака врста метафоричког изражавања има алузивни карактер; у књижевности алузија првенствено обележава усмешавање читаочевих асоцијација у правцу неког другог дела или мита. Алузију често налазимо у основи сатиричних дела, нарочито у политичкој и друштвеној сатири (Р. Домановић). У новијој поезији алузија постаје важан елеменат песничког изражавања амбијентног доживљавања света (Елиотова *Пушта земља*, Т. Ујевић, Лелек себра, Колајна).

АНАЛИЗА (гр.) – књижевнотеоријска анализа означава, углавном, расчлањавање књижевног дела на његове саставне делове, односно елементе, ради сагледавања сложене целовитости књижев-

ног дела (елементи: тема, идеја, ликови, композиција, језик, стил, метрика).

АНАЛОГИЈА (гр.) – сличност или подударање у једној црти или у више црта између различитих појава или система.

АНАФОРА (гр.) – понављање исте речи, односно групе речи на почетку сваког стиха или реченице. Једна врста лирског паралелизма којим се појачава утисак.

АНЕГДОТА (гр.) – сажето испричан догађај или доживљај из живота са ефектном појентом. Њом се често користе реалистички писци.

АНТОЛОГИЈА (гр.) – збирка одабраних књижевних дела сврстаних према естетичким или другим мерилима приређивача (Антологија Б. Поповића).

АПОСТРОФА (гр.) – обраћање у вокативу људима, боговима, појавама или абстракцијама ради скретања пажње; афективно казивање **ЛАРГУМАРНУМ**

АРТИЗАМ (лат.) – уметност, тежња чистој поезији, која налази своју сврху и свој циљ у самој себи, а супротставља се утилитаристичком (практичном, васпитном) схваташу књижевности и уметности. Долази до изражажа у симболизму, изражен као ларпурлартизам – уметност ради уметности (Готје, Бодлер, Маларме, Дучић, Ракић, Матош).

АРХАИЗАМ (гр.) – култ.: сви остаци културе старих народа и цивилизација; језич.: застарели изрази и речи.

АСОЦИЈАЦИЈА (лат.) – у психологији: умни процес у којем једна појава непосредно изазива „присећање“ на неку другу, са којом је раније била у некој узајамној повезаности; у књижевности се под асоцијацијом обично подразумевају тзв. слободне асоцијације идеја, слика, представа и расположења. Дејство књижевног језика почива на асоцијацијама, а у новије време постаје и свесно коришћено стилско изражajno средство. У књижевности XX века асоцијација идеја је важан део уметничког ефекта и стваралачког поступка писаца који опишују прошлост, говоре о својој савремености.

АФОРИЗАМ (гр.) – „уметничка варијанта“ народне пословице.

РЕЧНИК КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИХ ПОЈМОВА

АУТОМАТСКО ПИСАЊЕ (фр.) – писање без контроле свести, на основу асоцијација. Представља главну одлику надреализма.

Б

БАЛАДА – у писаној књижевности: уметничка балада. За овај књижевни појам основно је да објединује све три изражajне могућности (лирско, епско и драмско), па је по томе мешовита форма, коју по Гетеовом схватању карактерише нешто тајanstveno.

БЕОГРАДСКИ СТИЛ – назив којим се око 1900. године означавао језик интелектуалних кругова у Београду. Јован Скерлић је Богдана Поповића назвао његовим оснивачем. Према Скерлићу, одлике тог стила су: прецизност, концизност, отмена упрошћеност, убедљивост и природност. У ствари, то је интелектуални израз који се у српској књижевности зачињао и стварао током последњих деценија XIX в. у србијанској екавској средини. У његовој основи налази се екавски изговор и лексичко-сintаксичко богатство народног језика западне Србије (Ваљево, Шабац).

БИБЛИЈСКИ СТИЛ – узвишен, химничан, реторичан, алегоричан.

БОДЛЕРИЗАМ (фр.) – песничко осећање пркоса и револта, названо по француском песнику Бодлеру, настало из доживљаја човекове заточености у свету бесмисла, нишавила и зла.

БУКВАЛАН СМИСАО – примарно значење речи и реченица без обзира на контекст у коме се налазе.

В

ВЕРСИФИКАЦИЈА (лат.) – наука о организовању стихова као специфичног облика песничког говора својственог појединачним језицима, периодима или песницима (синоним: метрика). У структури стиха утврђују се следећи чиниоци: а) синтаксичко-интонациона организација стиха, б) строфа; в) евфонија. Ритам простира се из више или мање равномерног простицања језичких сигнална у крајим вре-

менским размацима, као што су: 1) квантитет слогова (време трајања слога – у антици), 2) број слогова и цезура, 3) акценат, или „тон“ (смењивање наглашених и ненаглашених слогова, речи или акцентских целина). У складу с тим, на воде се три система организовања стиха: 1) квантитативна (античка) версификација у којој се дуги и кратки слогови мере стопама, нпр. трохеј (–У); јамб (У–), без обзира на границу речи; 2) сила-бичка (слоговна), са цезуром на утврђеном месту (нпр. десетерац); 3) тонска (акценатска) заснована на броју и распореду акценатских слогова у речима или у групама речи (акценатским целинама). Данашња версификација најчешће је силабичко-тонска.

ВРСТЕ ЛИРСКЕ ПОЕЗИЈЕ – разврставање лирске поезије на врсте представља данас најактуелнији теоријски проблем. Уместо традиционалне поделе (према врстама осећања), данашња теоријска мисао за главну одредницу узима однос између лирског ја и света. Тако гледано, лирика би могла имати ове главне врсте: песму, елегију, сонет, оду, химну, дитирамб, мисаону песму и сентенциозну песму. Песма би обухватала највећи број лирских остварења и најшири регистар тема, мотива и емоција у лирици. Под рубрику „песме“ у том широком смислу могле би се сврстати све оне лирске песме које су се до сада одређивале према теми и емоцијама, као: љубавне, родољубиве, социјалне, описне итд. (Д. Живковић).

Г

ГЛАВНИ ЈУНАК – лик који у књижевном делу носи најјачу, најизразитију емоционалну боју; носилац је идеје и уметничког смисла дела.

ГЛЕДИШТЕ (тачка гледишта, аспект, перспектива) – тачка посматрања или проучавања неке појаве, предмета, процеса. У књижевној критици овај термин означава позицију из које се дело анализира, тумачи, оцењује. У литерарном саставу означава угао посматрања људи и догађаја. Писци користе најчешће неког

јунака, учесника у догађајима, као лице које ће о томе догађају извештавати, а понекад се догађај осветљава из перспективе неколико јунака.

ГЛУМА (од општесловенског корена *гхлоу*) – смејати се, шалити, играти; уметничка делатност глумца који мимиком, гестом, кретњама, разним физичким радњама, говором, певањем, игром, уз помоћ маске (шминке), костима, сценског декора и реквизита представља драмског јунака.

ГЛУМАЦ – уметник, извођач.

ГРАДАЦИЈА (лат.) – 1) стилска фигура степеновања (узлазна – **климакс** и силаизна – **антиклимакс**); 2) композициона структура лирске песме.

ГРАЂА – под грађом у књижевности подразумева се сваки материјал који се налази ван књижевног дела (у природи и животу, у литерарној и културној традицији) и тек посредством једног поетског чина постаје књижевноуметничко дело. Појам грађе повезује се са осталим „сadrжajним“ елементима књижевног дела: темом, мотивом, садржином.

Д

ДАДАИЗАМ (фр. *dada* – на дечјем језику значи дрвено коњче) – екстрамни авангардистички покрет, инициран у Њујорку, настало и своје име и програм добио у Цириху (румунски песник Тристан Цара) за време Првог светског рата. Означава побunu грађанске интелигенције, „очајних због деструкције људи и свeta“, и раскид уметности са логиком. Овај покрет је претходио надреализму.

ДВАНАЕСТЕРАЦ – видети: Александринац.

ДЕВЕТЕРАЦ – најређи стих од 9 слогова са цезуром иза 4. слога. Знатније се развија тек у XIX веку, изграђен је већ у предбранковској поезији под утицајем античког, немачког и руског стиха. Касније је познат код В. Илића, а у XX веку има га код многих песника (Ракић, Дучић, Јевић и др.). У њему је Милан Ракић испевао *Јасику* а Тин Јевић поједине делове *Колаџе*. Деветосложни стих у силачијкој версификацији јавља се у францу-

ској поезији, код Малерба у ритмичким групама 3+3+3, а код Верлена и 4+5. Одсуством „сталине цезуре“ објашњава се његова инфиериорност у односу на популарније стихове.

ДЕКАДЕНИЦИЈА (фр.) – опадање; у књижевности обележава разу развоја симболизма у Француској и Европи при крају XIX века (*fin de siècle*). То је стање духовног клонућа и безнађа (Ш. Бодлер, Ј. Дучић).

ДЕСКРИПЦИЈА (лат.) – опис, поступак обликовања књижевних дела (епског, лирског) којим се сликају животне појаве, ретардира радња; има вишезначну улогу у структури књижевног дела (најчешће у психологији ликове).

ДИДАСКАЛИЈЕ (гр.) – део драмског текста који, обично стављен у заграду, или штампан другим типом слова, има помоћну улогу да редитеља, глумца и читатеља упозна са техником извођења дела на позорници. У ретким случајевима дидаскалије представљају поетски текст, као код Крлеже.

ДИЈАЛОГ (гр.) – поступак обликовања књижевног дела (посебно драме) којим говор јунака и супротност њихових гледишта откривају карактери и даље развија радњу.

ДОЖИВЉЕНИ ГОВОР – говор унутар приповедања у трећем лицу (*Er-form*), не-посредни прелаз на изношење мисли и осећања појединог лица (приповетке, романа) као његовог приповедања, а не приповедачевог као у унутрашњем монологу, или у трећем лицу. Тај прелаз кад приповедач предаје реч своме лицу означен је језичким и интонацијоним белегом.

ДРАМА – књижевни род који обухвата трагедију, комедију и драму у ужем смислу речи.

Структура драмског текста заснована је, пре свега, на драмском сукобу. Тада сукоб произлази из супротних ставова, који током драмске радње теже да разреше победом једног од њих. Вишеструкост драмског сукоба огледа се у сукобу јединке са друштвом, сукобу између драмских јунака и сукобу унутар самог јунака. Драмски јунак који се у драми

РЕЧНИК КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИХ ПОМОВА

јавља као носилац дубљег смисла књижевног дела заступа, најчешће, пишчев хуманистички поглед на свет, назива се **протагонист**, а њему супротствљени негативни јунак – **антагонист**.

Структура драмског текста битно се разликује од структуре лирског или епског дела. Нема приповедања, нити описа драмских јунака (осим у дидаскалијама – ремаркама), јер **драмске карактере** битно одређују њихов сопствени говор (дијалози, монолози), а још више њихово понашање и акција.

Тема драме увек је нека **радња** или неко **збијање**, чији су актери лица у акцији. У драми нема фабуле у правом смислу речи, фабула се стога не приповеда, него се њено одвијање постиже изменом драмских ситуација, тј. односа између драмских јунака. **Драмским током** се остварује јединство радње као основно начело композиционе структуре драме. (У класичној теорији драме поштована су три јединства: **јединство радње, времена и места**.) На основу јединства радње, што подразумева њено континуирано развијање без епизода и дигресија – драмска се композиција састоји од пет драмских етапа, тосу: **експозиција, заплет, кулминација, перипетија и расплет**. Понекад драма може имати **пролог** (уводни део) и **епилог** (завршни део), како је најчешће у делима старије књижевности.

Драма се пише посебном техником, пре свега, за извођење на позорици. Композиција драме садржи и формалне делове: **чинове** (сваки чин представља одређену тематску целину и игра се на позорници непрекидно, од дизања до спуштања завесе). Чинови се могу делити на **сцене (призоре)**, које се смењују у тренутку кад позорница почне да приказује друго место, и на **појаве**, кад наступи нова ситуација, остварена доласком новог лица на позорницу или одласком са ње некога од присутних. Композиција драме формалне делове (чинове, слике, призоре тј. слике и појаве) распоређује тако да они одговарају унутарњем смислу дела и развоју целовите драмске радње, водећи рачуна о делу које припада књижевној уметности, али је подређено и позори-

шној уметности. Наука која изучава позоришну уметност – **театрологија**, бави се свим театролошким питањима (као што су: режија, глума, сценографија, kostimографија и др.).

ДРАМАТИЗАЦИЈА – прерада елских књижевних дела у драмску форму, при чему се карактеристично изражајно средство епике – нарација (приповедање) транспонује у монологе и дијалоге.

E

ЕЛЕГИЈА (гр.) – у античкој књижевности: песма писана у елегијском дистиху; у европским националним књижевностима: врста меланхолично-медитативне лирске песме, која се може јавити у разним стиховним облицима; тужна песма (Б. Радичевић *Кад миција' умреши*, Ј. Јовановић Змај *Булићи увегоџи* и др.).

ЕЛИПСА (гр.) – стилско средство, сажето казивање, изостављање реченичних делова који се подразумевају (М. Настасијевић).

ЕКСПОЗИЦИЈА (лат.) – уводни део књижевног дела (посебно драме). Може бити: права, задржана (у тексту) и обрнута (на крају дела).

ЕКСПРЕСИВНОСТ (лат.) – изражавност, особина да својим звучањем сугерише значење, што даје речима емотивну боју.

ЕКСПРЕСИОНИЗАМ (лат.) – у основи значи: изразити себе, своје унутрашње узбуђено биће („Да бисмо видели, морамо да затворимо очи“); уметнички покрет, најпре у немачкој књижевности, који обухвата период од 1910. до 1925. године. Представља побуну против моралне и психолошке кризе грађанске Европе пред Први светски рат, против целе претходне уметности, њених идеала лепоте, хармоније и склада; супротставља се свакој логици и уместо видљивог, нуди своју визију света: своје кошмаре, снове, халуцинације и визије (Кафка, Процес).

ЕПИГРАМ (гр.) – првобитно: натпис (говорним језиком) на неком предмету, надгробном споменику или завештаном делу; књижевно: лирска песма невеликог броја стихова о најразноврснијим темама; у римској књижевности: сатирична

песма; од хуманизма: сатирична песма афористичког карактера.

ЕПИТАФ (гр.) – означава надгробни напис који, као песнички облик, посредује одређен језгровит израз односа према пролазности живота и људској судбини. Често је духовит и сатиричан, али садржи и изванредне примере концизне мисаоне лирике.

ЕПИКА (гр.) – један од три књижевна рода који, обухватајући стихована и призна дела, широко и опширно приповеда догађаје посредством ликовца (јунака) и збивања у времену и простору. Најзначајније прозне врсте су: **приповетка, новела и роман**.

Епске врсте у стиху: епска песма – јуначка народна песма која за предмет има догађаје и, најчешће, легендарне јунаке; епска песма, као и епопеја – национални или уметнички спев, дуга песма историјског или митолошког садржаја од судбинског значаја за цео народ. Према тематици може бити: **херојски еп** (епопеја), **историјски, религиозни, романтични** и др.

ЕПИЛОГ (гр.) – у драми: додatak после расплета; у другим књижевним делима: додatak, осврт писца који даје делу смисао.

ЕПИТЕТ (гр.) – фигура речи, троп, којим се истичу нека изузетна својства предмета или бића. **Стални епитети** – сталне украсне карактеризације настале на основу традиционалног израза народне поезије.

ЕСТЕТИЗАМ (гр.) – схватање живота по коме су највиша вредност и крајња сврха живота лепо и уметничко (Богдан Поповић).

ЕУФОНИЈА (гр.) – благозвучност, звучни састав песничког језика, посебно у стиху, обухвата: риму, асонанцу, алтерацију, ономатопеју и сва звучна понављања којима се успоставља хармонијско звучање језика.

3

ЗАЧУДНОСТ – појава када се књижевним поступцима код читалаца постиже такав утисак на основу којег се напушта уобичајено схватање речи као пуких ознака за ствари. Књижевни поступци,

као стих, необичне речи, песничке фигуре, необични ток приповедања, необична перспектива приповедача и сл., наводе читаоца да напусти уобичајени начин посматрања и схватања те да „види“ ствари и појаве на нов, неуобичајен и стога изузетно снажан начин, што представља основу естетичких вредности дела.

И

ИДЕЈА (гр.) – филозофски: мисао, појам, замисао; у књижевности: основна мисао (тенденција, теза); свеукупни, вишесложни смисао књижевног дела.

ИМПРЕСИОНИЗАМ (фр.) – уметнички правац (стилска оријентација) који се јавља крајем XIX века. Име је добио 1874. године по слици Клода Монеа *Импресија (Рађање сунца)*. Главно му је обележје утисак који остављају предмети и појаве. Карактеришу га осетљивост, распливутост, игра светlostи и сенки, меланхолија и сета. Амбиција импресионистичког песника није приказивање објективног света, већ емоција што их тај свет изазива (Рилке, Матош).

ИНВЕРЗИЈА (лат.) – преметање речи или реченица, обрнути ред речи, за разлику од граматичког реда. Као фигура означава такав поредак речи којим се наглашава оно што се граматичким редом не може нагласити. Инверзија је истицање, наглашавање речи помоћу посебне интонације, јер промене у реду речи стварају промене у интонацији (нпр. субјекат после предиката, одвајање епите-та од речи и сл.).

ИНСПИРАЦИЈА (лат.) – у уметности: надахнуће, моменат кад је уметник нарочито способан за стварање; песнички замисао; стваралачка замисао, идеја.

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА (лат.) – означава поступак тумачења књижевног дела, односно такав посебан поступак тумачења којим се открива смисао књижевног дела у целини и улога поједињих делова, или елемената у односу на целину дела.

РЕЧНИК КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИХ ПОМЛОВА

ИРОНИЈА (гр.) – фигура у којој се речима даје супротни смисао од оног које оне имају.

J

ЈАМБ (гр.) – у античкој метрици стопа састављена од једног кратког и једног дугог слога (Џ-). У силабичко-тонској версификацији јамб је двосложна стопа са првим слогом неакцентованим, а другим акцентованим. Прозодија српског језика омогућава јампски стих. У уметничком песништву он је добијао подстицај са стране (утглавном из немачке књижевности), али и у народној поезији има примера јампских стихова.

ЈЕДАНАЕСТЕРАЦ – стих од једанаест слогова, у усменој поезији стих са две цезуре (4//4//3), четири трохеја и дактилом (тросложна стопа) на крају стиха. У XX веку чест је јампски једанаестерац (Пандуровић, Дис, Шантић, И. Г. Ковачић). Ређи је облик француског силабичког стиха, пореклом из средњовековне црквене поезије, са цезуром иза петог слога (преобликован у савременој поезији у схему 6+5) употребљаван претежно у лирици. Има га у поезији Верлена и Банвила.

K

КАРАКТЕР (лат.) – лик продубљен психолошком анализом са изоштреним индивидуалним особинама; носилац етичких, интелектуалиних и емотивних својстава.

КАРАКТЕРИЗАЦИЈА (гр.) – начин приказивања битних својстава карактера јунака књижевног дела: сагледавање и образлагање његових суштинских психофизичких стања и поступака.

КЊИЖЕВНА КРИТИКА – једна од трију дисциплина науке о књижевности, поред историје и теорије; „онај део науке о књижевности који служи као спона између књижевног дела и читалаца“. Заснива се на поставкама теорије књижевности (посебно њених методолошких дисциплина) и естетике, са циљем да што дубље открије она значења и лепоте које се садрже у појединим књижевним дели-

ма, како би се читаоцима олакшало што потпуније разумевање и што пуније уживање у њима. Вршећи ту функцију, књижевна критика истовремено оцењује књижевно дело, а и припрема нове чињенице за даља теоријска уопштавања теорија књижевности и естетике.

ИМПРЕСИОНИСТИЧКА КРИТИКА је истакла своја начела у последњим деценијама XIX века, када је импресионизам узео мања у сликарству и другим уметностима. Књижевни текстови се у импресионистичкој критици прихватају као поводи за размишљање и асоцијације критичара. Препуштајући се утиску који текст на њега оставља, импресиониста у критичци говори о томе шта је дело у њему пробудило. Такав је критичар склон да поводом дела више говори о себи него о делу самом (J. Скерлић, O Коштани).

КЊИЖЕВНЕ ТЕОРИЈЕ – поступак књижевних правца, струја и покрета, објашњавају бит књижевности, њено значење и њену улогу у људској друштвеној заједници. Видети: поетика реализма, модерне и авангарде.

КЊИЖЕВНИ ПОКРЕТ (фр.) – периодизацијски термин за означавање историјског процеса какав се стварно одвијао у књижевном животу и какав се испољио у књижевним манифестима, програмима и критикама.

КЊИЖЕВНИ ПРАВАЦ (фр.) – периодизацијски термин који означава скуп јединствених књижевних стилских одлика у једном књижевном периоду.

КОМЕНТАР (лат.) – белешке, напомене и пропратна објашњења помоћу којих се неки текст приближава читаоцу. Коментар је резултат претходне анализе текста и стога често постаје саставни део анализе књижевног дела, али је његова сврха ипак у таквој анализи која текст тек припрема за читање и разумевање.

КОМПОЗИЦИЈА (лат.) – начин на који се различити елементи књижевног дела (догађаји, ликови, ситуације, теме, мотиви) повезују у јединствену уметничку целину. Лирска дела се компонују на принципу асоцијација по сличности или супротности; епска и драмска на принципу узрочно-последичном.

КОНТЕКСТ (лат.) – веза мисли у говору, спој речи. У случајевима када било која књижевна јединица (од најмање до највеће) функционално и значењски зависи од присутности или суседства других књижевних јединица, говори се о књижевном контексту. Тако се књижевни текст може узети као заједнички контекст за све мање јединице које се у њему појављују. И сам се књижевни текст може укључити у шири контекст односа међу књижевним текстовима (вантекстовне везе). Тако се књижевни текст може изучавати у контексту свих текстова, који припадају истом аутору, истом жанру, истој стилској формацији, чак и истој националној књижевности.

КОНТРАСТ (гр.) – (антитета) – у општем значењу: супротност, опречност; у књижевности контраст је фигура говора, средство уметничког изражавања засновано на супротности речи и појмова. Контраст је поређење по супротности.

КУБИЗАМ (фр.) – правац у сликарству с почетка XX века, који је променио начела класичног схватања сликарства и раскинуо са традицијом имитативног начина представљања предмета на слици. Настао је у духовној клими потпуног разарања свих стarih вредности и извршио утицај на остале уметности, на архитектуру, музику и књижевност. Свет предмета каквим их ми видимо заменио је светом предмета какви они јесу, без нашег опажаја. Потребу да свет сагледа у његовој суштини и под сасвим новим углом изразио је пре свих Сезан, али су његове принципе доследно спровели Брак и Пикасо.

Теоретичар кубизма је Аполинер, који је осетио праву суштину свих промена у сликарству и назвао их „кубистичким“. Он је указао на „нову лепоту ове уметности“, која ће деловати на промене осећања и мисаону оптику гледаоца, а и сам је стварао поезију у духу кубизма (*Калиграми*). Кубистички метод симултаног приказивања (да се предмет учини видљивим са свих страна) извршио је велики утицај на роман двадесетих година прошлог века. Г. Стејн се залаже за кубистичку књижевност, имајући у виду

не само дисконтинуираност збијања и транспарентност планова у односу на приповедача, већ и чисто структуралне промене, као и промене у самом књижевном језику. Један „кубистички“ аспект у формалној организацији књижевног простора налазимо у романима В. Вулф (*Јаковљева соба*), М. Пруста (*У штању за изгубљеним временом*), Ц. Џојса (*Уликс*), и других романописаца, све до краја века. Кубизам је имао своје поборнике у архитектури (Ле Корбизије, С. Гидеон), музичи (И. Стравински) и извршио је велики утицај на вајарство, сценску уметност, те се о кубизму може говорити као о уметничком и књижевном покрету у целини.

Л

ЛАПИДАРНИ СТИЛ (лат.) – сажет, језгровит начин изражавања који подсећа на натписе клесане у камену. Стил карактеристичан за пословице, епиграме (песме афористичког карактера), максиме (изреке – кратко и јасно исказане мисли) и сентенције (мудре изреке – моралне мисли), често се користи и у другим књижевним облицима (на крају пролога, у репликама, као рефрен у поезији или на крају дужих монолога у драми). У нашој књижевности налазимо га у народној поезији, код Његоша, а у новијој књижевности код М. Настасијевића, В. Попе и др.

ЛИК – скуп извесних моралних, мисаонах и осећајних својстава, одређених особености реаговања, говора и понашања које представљају људску личност у књижевном делу. Лик је термин који као најуопштенији може заменити сваки термин са ужим значењем, као што су: јунак – позитивни јунак, негативни јунак (обично означава главног или једног од најважнијих носилаца радње у књижевном делу); карактер (подразумева пре свега одређене индивидуалне, моралне и психолошке црте неког лика); тип (наглашава репрезентативност тих црта уопште или у књижевним делима неке одређене врсте или епохе); портрет (подразумева превасходно изражайно спољашње представљање унутрашњих особености

РЕЧНИК КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИХ ПОЈМОВА

неког карактера). У античкој, средњовековној, ренесансној и класичној књижевности људска личност је често служила само као оквирна стилизација за неке опште теме или замажања, док њене индивидуалне особености нису биле снажније истакнуте. Лик има психолошку и друштвену спецификацију тек у новијој европској књижевности. **Индивидуализован** лик није само носилац радње или учесник у њој, него отеловљује и интелиектуално артикулисано схватање свега што се у делу забива; он постаје један од могућих погледа на целокупан уметнички свет дела.

Комбиновање монолога, дијалога, радње и описа одувек је омогућавало посматрање истог лица из различитих углова. Изражајност и асоцијативност књижевног језика, одређена метафоричка, социјална и психолошка, професионална и регуларна обележја језика (којим неки лик говори или којим се о њему говори) пружају огромне могућности обликовања књижевних ликова и нераскидиво су везани са основним значењем књижевног дела.

ЛИРИКА – један од три књижевна рода. Најчистији облик лирике, лирска песма, носи све одлике рода: **субјективност, емоционалност, непосредност, сликовитост и експресивност**.

Лирске врсте усмене књижевности: **митолошке, обредне, обичајне, посленичке, породичне и љубавне**; уметничке врсте: **химна, ода, дитирамб, елегија, љубавна, патриотска, мисаона, описна, социјална, сатирична** и др.

ЛИРСКА ПЕСМА – кратка, сажета, назиглед једноставна творевина. Анализирати лирску песму значи открити структурално јединство свих елемената којим се она остварује као јединствена уметничка творевина: тему, композицију, језичку и ритамску организацију.

Тeme лирских песама су, опште узеши, неограничене, али се може запазити склоност ка изражавању неких типичних тема које су од општег значаја за човеков однос према свету (љубав, смрт, смисао живота, а у последње време и поетика уметничког стварања).

Композиција лирске песме остварује се избором, распоређивањем и повезивањем других мотива (мањих тематских јединица) за основни мотив. Пошто у лирском делу нема приповедања, нема ни узрочно-последичног повезивања, сви мотиви се везују за основну тему (мотив) асоцијативно. Један мотив се развија или низањем паралелиних мотива, обично градацијски или контрасно.

Језик лирске песме заснован је на избору речи и њиховом распоређивању и унутар реченице и унутар стиха као ритамске организације. Језик лирске песме није обичан, свакодневни, комуникативни језик, већ уметнички језик. Песма представља, пре свега, језичку, звуковну и ритамску организацију. Језик и ритамска организација песме не могу се разматрати одвојено од теме и композиције. Начин обрађивања теме у лирској песми у потпуној је зависности од ритма, звука и значења речи.

Уметничка поезија из основа мења своје форме обликовања и изражавања у зависности од опште културно-књижевне атмосфере, припадајући одређеном стилском књижевном смеру (романтизму, симболизму, експресионизму, надреализаму, модерној лирици).

ЛИРСКИ ПАРАЛЕЛИЗАМ – термин стилистике за подврсту стилске фигуре – понављања. Паралелизмом зовемо понављање реченичних делова или читавих реченица. Лирски паралелизам је једно од основних стилских средстава поезије. Основни организациони принцип песничког језика, метар, настаје понављањем одређеног сталног распореда прозодијских сигнала: слога, дужине, јачине или висине. Понављати се могу и други елементи језика, па се општи појам понављања у античкој реторици рапчлањивао у многобројне подврсте, од којих данас разликујемо углавном ове: а) понављање гласова: алитенација, асонанца, рима; б) понављање речи: анафора, епифора, симплоха, анадиплоза и сл. У ширем смислу овде се убрајају и понављања самог значења уз други облик (сионимија) и самог облика уз друго значење (хомонимија); в) понављање но-

вих елемената речи (нпр. полиптотон); синтаксичких образаца и већих говорних целина: у поезији понављају се стихови или читаве строфе, посебна је врста таквог понављања рефрен.

Паралелизам је једно од основних стилских средстава поезије и прозе.

ЛИРСКИ СУБЈЕКАТ – песник лирске песме. Све о чему говори лирика израз је непосредног, тренутног и личног искуства, које постаје универзално, али се у тој врсти универзалности губе све разлике између субјективног и објективног, спољашњег и унутрашњег, појединачног и општег, „ја“ и света.

Однос између лирског ја и света постао је главна одредница у свим савременим поделама уметничке лирике. У песмама где се стапају лирско ја и свет, као у љубавној песми, топла осећајност изражена је спонтаним изливом лирског ја (В. Радичевић *Јадна граја*, народне лирске песме, Ј. Јовановић Змај *Ђулићи и Ђулићи увеоци*, Б. Јакшић, А. Шантић и др.). Чак и у случајевима када лирско ја привидно одсуствује из лирске песме, у описаним песмама, потпуно је обухваћено сликом пејзажа, стопило се с њим и симболички се пројектује (В. Илић *Јућро на Хисару*, А. Шантић *Вече на школу*). Јединство субјекта и објекта отледа се у сливању звучне експресије језика и емоционално-мишачне тоналности песме.

У групу песама већег опсега, које су испеване свечаним тоном, значајним садржајем и извесном дистанцираношћу песника од песме (поред Костићеве песме *Santa Maria della Salute*, Дисове *Тамнице*, Поовог *Гасрана*), сврставају се и родољубиве, социјалне песме и које изражавају колективна осећања (Плава *Гробница* М. Бојића, *Ошацбина* Б. Јакшића, *Ламенш над Београдом* М. Ћирњанског и др.). У њима не пева више појединачни субјект у својој усамљености, него људски колектив, који се осећа јаче повезан и у свом заједништву уздигнутији, понесенији, моћнији.

Лирика се распостире од спонтаног једноставног осећања, преко свечане узвишености дистанцираног осећања, ка миса-

оној продубљености високих поетско-духовних узлета песничке мисли.

M

МАНИФЕСТ (лат.) – проглас који проглашава основна начела књижевног стварања неке нове групе писаца, супротстављајући се владајућим књижевним нормама (*Манифесц футизма*, *Манифесц надреализма*).

МЕТАФОРА (гр.) – стилска фигура (троп), пренесено казивање настало из поређења по сличности.

МЕТОНИМИЈА (гр.) – стилска фигура (замена имена) која, као и метафора, има пренесено значење, али тако да веза између два појма није створена на основу њихове сличности или супротности, него на основу њихове логике зависности. (Чита Толстоја. Игра се цела улица.)

МОДЕРНА – као реакција на позитивизам и на реалистично-натуралистичку доктрину у уметности, крајем XIX века јавља се у Европи идеалистичка и метафизичка филозофија и модерна уметност неоромантичног карактера, што се исказује у разним покретима, школама и струјама. Као покрет, модерна није јединствена, различито је идејно, естетски и национално обележена. У Немачкој (где је први пут употребљен термин „Die Moderne“, осамдесетих година) устаје се против натурализма, пропагирајући индивидуализам и „уметност душе“. У Француској је модерна декадентно-символистичког смера, у северним земљама наглашени су психологизам, док чешки модернисти траже јаке личности и „унутрашњу истину“. Заједничка је одлика модернистичког покрета на прелазу између XIX и XX века: дисхармонични сензибилитет, индивидуализам, бежање од пуке реалности, духовни контекст клонућа и песимизма, обраћање унутрашњем човековом животу, истицање осећајности, субјективности и ирационалности, тражење свега новог што се стварајући остварује као нови сензибилитет изражен новим уметничким средствима и облицима, у богатству изражавајући један нови облик књижевности.

РЕЧНИК КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИХ ПОЈМОВА

них форми и разноврсности мотивско-стилских обележја.

МОДЕРНИЗАМ – термин за МОДЕРНУ преузет из француског језика. У светској књижевности јавља се као ознака за натурализам, за декаденцу, импресионизам, симболизам, футуризам, дадаизам, експресионизам, неоромантизам, надреализам, егзистенцијализам. После симболиста, обузетих жељом да искажу неисказиву тајновитост света, долазе са својим начелима футуристи, предани новинама машинске цивилизације, експресионисти, склони изражавању снажих немира, дадаисти, разочарани у све вредности и понесени таласом нихилизма, надреалисти, обузети идејом да ће препуштањем потпуној спонтаности преобразити цивилизацију. Износећи нове програме, махом у виду манифеста, припадници нових покрета из првих деценија XX века наступају као авангарда, претходница песништва наступајућег доба.

У српској књижевности почетком XX века постоје две струје: парнасовско-символистичка или естетичка (Дучић, Ракић) и родољубиво-активистичка (Шантић, В. Петровић). Носиоци и врхунци српске модерне, која је пре стил, школа, него покрет, јесу: Дучић, Ракић, Пандуровић, Дис, М. Бојић, С. Луковић и др. Међусобно различити, идеолози и критичари овога раздобља јесу: Б. Поповић и Ј. Скерлић, а централни часопис Српски књижевни листник (1901–1914). У парнасовачко-символистичкој форми изражене су бодлеровске теме пролазности, пессимизма и смрти, властитих доживљаја и немира, да би под утицајем друштвених кретања (балкански ратови) и ауторитета Скерлићеве критике, дошли до изражаваја и националне друштвено-активистичке теме. Пред Први светски рат доминира антипозитивистичка и антиреалистичка концепција, нарочито поезије (Дис, Пандуровић), која наговештава појаву експресионизма. После Првог светског рата, најизразитији носиоци авангардних тенденција били су Винарев, Р. Петровић, Андрић и Црњански.

МОНОЛОГ (гр.) – разговор са самим собом; гласно размишљање лица у драми.

Унутрашњи монолог – уметнички поступак праћења тока свести главног јунака.

МОТИВ (лат.) – мисао водиља; у уметничкој књижевности: тема, или део теме, најмања тематска јединица која се даље не може разлагати (у лирици); најмањи део књижевног дела који садржи неко релативно самостално значење у окриву теме (у епци); у народној књижевности: приповедна јединица која се највише преноси (устаљени мотив, лутајући мотив). Њихова је функција различита: да покрећу радњу (динамични), да опisuју (статични).

МОТО (итал.) – натпис у стиху или прози који се исписује испред текста, обично испод назива дела, поглавља и певања, а обликом и садржином наговештава смисао или сврху читавог текста на који се односи. Обично је кратка сажета мисао, сентенција, пословица, или цитат из неког познатог дела, епитаф.

Н

НАДРЕАЛИЗАМ (фр.) – књижевни и уметнички покрет који се јавио у Француској после Првог светског рата. Наставља се на дадаизам и његов бунтовнички дух, побуну против традиције, презир према друштвеним нормама, али за разлику од негаторског духа дадаизма, истиче своју позитивну и конструктивну страну и има одређени програм (*Манифест надреализма*, 1924).

НАРАТОР – приповедач, посредник између писца и догађаја о којима се говори (објективни наратор). Ако је причање у првом лицу, онда наратор може бити писац сам, или лик – наратор (субјективни наратор).

НАРАЦИЈА (лат.) – уметнички поступак у епским књижевним врстама; причање догађаја по природном, хронолошком реду.

НАСЛОВ – указују се неколико врста назива књижевних дела у зависности од опште културно-књижевне атмосфере и припадања одређеном стилском књижевном смеру (у зависности и од еле-

мента који носи смисао књижевног дела: тема, идеја, лик). У новијој књижевности често је у наслову књижевних дела пе-сникова (пишчева) инспирација (као уметниково надахнуће у називу потписа-ном испод слике), или је наговештај дат симболом са обиљем својих конотација, чији се смисао слути, или, пак, алегори-јом, која има мисаону поруку чију дуби-ну наслућујемо. Поетска чар наслова не губи се ни после читања и тумачења књи-жевног дела, јер се смисао књижевног симбола непрекидно наслућује и понов-ним враћањем делу истражује његов на-говештај.

НАТУРАЛИЗАМ (фр.) – стил у уметно-сти карактеристичан по тежњи да реал-но одрази стварност, одбацијући сваку стилизацију и све духовне чиниоце; у европској књижевности покрет око 1880–1900. Емил Зола је први употребио реч натурализам (1881) да би означио књи-жевни покрет који је дефинисао као тео-ретичар и писац: „Натурализам у књи-жевности је какав-такав повратак приро-ди и људима, непосредна опсервација, егзактна анатомија, примање и сликање свега што јесте“.

НЕОКЛАСИЦИЗАМ (фр.) – јавља се као модерни правац у Немачкој око 1905. године. Представља протест против нату-рализма, залаже се за форму и вредност идеалних поређења.

НЕОРОМАНТИЗАМ (фр.) – назив за главни правац у немачкој књижевности између 1890. и 1910. године, настао као реакција на натурализам, близак импре-сионизму (Рилке).

НОВЕЛА (лат.) – кратка психолошка прича са драмским збијањем и поентом (П. Коцић, И. Самоковлија, И. Секулић).

НОКТУРНО (итал.) – лирска песма ме-дитативног карактера, чији елегични то-нови налазе одговарајући амбијент у ноћ-ној тами и миру (Ј. Дучић, М. Ћрњански, А. Г. Матош и др.).

О

ОБЛИЦИ УМЕТНИЧКОГ СТВАРАЊА – (уметнички поступак) – видети: де-скрипција, нарација, дијалог, монолог.

ОНОМАТОПЕЈА (гр.) – звучна фигура у којој се гласовима ононашају звуци из природе, или неки звуци који нас подсе-ћају на неки предмет. Сваки језик спон-тано ствара такве речи и песништво ком-бинацијом ономатопејских речи (позна-тих звукова из природе) постиже умет-нички ефекат (кукавица, ћуштати, грак-тати, мумлање, жуборење, јаук, фијук и сл.).

ОПКОРАЧЕЊЕ – јавља се у поезији ка-да се једна синтаксичка целина не сврша-ва у једном стиху него се преноси у дру-ги, или се преноси из последњег стиха једне строфе у први стих следеће стро-фе. Опкорачење у организацији стихова је веома значајно јер се посебно истичу реч на крају стиха и реч која се преноси у следећи стих или строфу. (В. Илић, Ј. Дучић, А. Шантић и др.).

П

ПАРАДОКС (гр.) – фигура у којој се из-риче нека мисао наизглед противречна или супротна општем мишљењу, односно веровању. Парадокс се обично јавља у об-лику привидно противречног закључка који, међутим, упозорава на дубљи сми-сао, прикривен уобичајеним начином ми-шљења или говора (нпр. Сократова изре-ка: „Знам да ништа не знам“).

ПАРНАСОВЦИ – група француских пе-сника који су сарађивали у заједничким збиркама песама, објављеним под насло-вом *Савремени Парнас* (1866, 1869. и 1876). Названи су према Парнасу, мито-лошком брегу муге, чиме истичу своју повезаност са антиком. Временски прет-ходе симболизму. Насупрот романтичар-ској поезији, парнасовци се залажу да поезија буде безлична, објективна, хлад-на, узвишене, да негује култ форме и класичну версификацију. За мотиве песа-ма радо узимају античко доба и декор по-луспрушених грађевина из тог времена. У стихове уносе и филозофска разматра-ња.

ПЕРИОДИКА (гр.) – термин означава сва издања која се појављују редовно у одређеним временским размацима: днев-не новине, часописи, анализи, ревије и сл.

РЕЧНИК КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИХ ПОЈМОВА

Најмањи временски размак у појављивању појединих бројева може бити и мањи од једног дана (ванредна, вечерња и јутарња издања дневних листова), или већи од годину дана (библиографска издања и сл.).

ПЕРСОНИФИКАЦИЈА (гр.) – врста метафоре у којој се стварима, природним појавама, апстрактним предметима, животињама или биљкама придају људске особине.

ПЕРСПЕКТИВА (лат.) – у књижевности означава: угао виђења, становиште, тачку гледишта из које се нешто представља или описује. Некад је то становиште јединствено у целом делу, а некад се мења. На основу односа проповедача према збивању, у епским формама постоје основне врсте перспективе: а) перспектива свезана је проповедача у којој проповедач унапред зна све што ће се додати; б) перспектива првог лица (*Ich-Form*) у којој је проповедач идентичан са ликом; в) перспектива скривеног проповедача; г) перспектива тока свести, у којој се збивање искључиво приказује посредством свести подсвети лика, те тако разара и илазију скривеног проповедача.

ПЕСИМИЗАМ (лат.) – један вид песничког доживљавања стварности заснован на гледишту да је овај свет најгори од свих светова, јер у њему зло преовлађује над добром. Био је изражен у бароку, романтизму и модернизму.

ПЕСМА У ПРОЗИ – (поетска проза) – условни термин за кратки састав или прелазну уметничку форму између слободног, несиметричног стиха и прозе. Штампана као проза, она садржи елементе лирике: брижљиво планиран ритам, алтерацију, асонанцу, риму, говорне фигуре и слике које се понављају (Ш. Бодлер, Ј. Дучић, И. Андрић, П. Коцић и др.).

ПЛАГИЈАТ (лат.) – свесно или несвесно присвајање туђих књижевних или научних идеја или текстова као сопствених.

ПОЕМА (гр.) – лирско-епска песма испевана у првом лицу, у којој се преплићу елементи лирске поезије и епске поезије. Композиција поеме заснована је на

развијању фабуле, али се фабуларни елементи преплићу с непосредним лирским изразом; мотиви се повезују, осим фабуларним везама, и асоцијативним низањем, карактеристичним за лирску поезију. Поема је настала у романтизму. Познате су поеме Бајрона, Пушкина, Јермонтова (као и Т. С. Елиота, *Пуста земља*, И. Г. Ковачића, *Јама* и др.).

ПОЕТИКА (гр.) – 1) песничка вештина; 2) део теорије књижевности који обухвата учење о књижевним врстама или о песништву појединих раздобља (нпр. поетика хуманизма и ренесанса, романтизма, реализма, симболизма, модерне и др.); 3) правила о обликовању неког писца и неке песничке школе.

ПОЗОРИШНА КРИТИКА – област књижевног стварања која се бави текућом делатношћу позоришта. Јавља се у виду чланака, рецензија позоришних представа, монографија о глумцима и редитељима итд. (Скерлић, О Коштани).

ПОЛИСИНДЕТОН (гр.) – реторска стилска фигура која се састоји у понављању истог или различитог везника између неколико речи или реченица (Тин Ујевић).

ПОРТРЕТ (фр.) – у сликарству и вајарству: представљање человека, нарочито људског лица, које обично тежи да буде верно оригиналу и да визуелно истакне његове карактерне црте, особине или душевно стање. Још је класична естетика указивала на аналогије између сликарства и књижевности у представљању људског лица. Нарочито у књижевности романтизма и модерног времена све чешће налазимо портрет снажно индивидуализованог јунака, чак представљеног с великим психолошком, друштвеном и моралном рељефношћу. Портрет је често композициона основа романа или романтичке поеме (Гетеови *Јаги младоћа Вершера*, Џојсов *Портрет умешника у младости*, Бајронов *Чајла Харолд*), понекад и приповетка и есеј постају, пре свега, портретисање одређених ликова.

ПОРУКА, КЊИЖЕВНА – мисао или идеја коју писац посредно, путем свога дела упућује читаоцима. Када је непосредно саопштена или наглашена на де-

кларативан начин, осећа се као тенденција и осуђује се у књижевној естетици као изневеравање особености песничког начина казивања. Отворена тенденција је стално искушење борбене, ангажоване књижевности, док је друга крајност, одрицање од сваке поруке, честа код присталица уметности ради уметности.

ПРЕДГОВОР – краћи или дужи напис који у књизи претходи самом делу. По обиму, функцији и значају предговори могу да буду веома различити: кратка уводна напомена, поглед на целокупну проблематику дела, а каткад и програм новог књижевног правца или школе. Од посебног су значаја критички предговори о неком писцу и његовом делу, које пишу познати стручњаци и у којима се дају шире обавештења о писцу и продубљена анализа његовог дела.

ПРИПОВЕДАЧ – писац наративних прозних дела: новела, романа и приповедача; усмени казивач народних приповедача; лик који излаже радњу у целини; глас који повремено објашњава и тумачи смисао збивања у неком епском делу, те на тај начин одређује перспективу у којој нам се догађаји представљају (тзв. „свезнјући“, „скривени“ приповедач), или омогућује увид у унутрашњи свет поједињих јунака (говор приповедача, доживљени говор). У роману тока свести нарација се претапа у унутрашњи монолог или доживљени говор.

ПРИПОВЕТКА – осредња прозна фабуларна форма заснована на приповедању једног догађаја. Обухвата више ликова, али је пишчева пажња углавном усмерена на једног јунака.

ПРОТАГОНИСТ (гр.) – у драми: главни глумац, главно лице.

ПРОТОТИП (гр.) – у књижевности: дело или лик који су наговестили карактеристична својства других, каснијих дела или ликова; особа која је послужила као узор у стварању неког књижевног лица; многи реалистички писци полазили су у сликању ликова од прототипа (Балзак, Тургенјев, С. Матавуљ, С. Сремац и др.).

ПСИХОЛОГИЗАМ – једнострана примена психолошке методе; својење целокуп-

ног уметничког дела на психологију јунака, психологију писца или психологију епохе.

ПСИХОЛОШКИ РОМАН – 1) у ширем смислу: роман који је у средређен на осећајни свет и унутрашњи живот главног јунака, стога често и писан у првом лицу (Ich-Form) или пак у епистоларној форми (писма). Посебан развој у правцу дубљег понирања у подсвесно и реакције људске психе овај роман остварује крајем XIX века (Ф. М. Достојевски, у нашој књижевности – Б. Станковић); 2) разни типови и врсте новијег романа у којима психологија ирационалног и несвесног, често повезана са психоанализом, представља основу тематике и формалне организације: **роман тока свести, нови роман**. Романсијери XX века богато користе и даље развијају технику првог лица, нарочито унутрашњи монолог (Пруст, Џојс, Фокнер; код нас – Црњански).

ПУТОПИС – стара књижевна врста, по Хајнеу: слика са путовања.

P

РАСПРАВА – врста научне прозе чији је циљ да докаже одређено тврђење, да саопшти нове идеје и истине о предмету о коме се расправља, да истакне нове односе или чињенице. Састоји се од увода, у коме се одређују циљ и метода истраживања и назначују тезе, разраде, где се тезе доказују, и закључка, који обједињује све резултате истраживања.

РЕАЛИЗАМ (лат.) – књижевноисторијски типолошки појам за књижевни и уметнички правац чије су присталице настојале да „прикажу стварност онаквом каква она јесте“; обухвата другу половину XIX века; крајем века се распада и поново обнавља 30-их година XX века у социјалистичком реализму. Класични реализам обухвата: **критички реализам, натурализам** (као посебан вид) и **психолошки реализам**.

РЕЖИЈА (фр.) – сценско уобличавање драмског текста за позориште, филм, радио и телевизију.

РЕТАРДАЦИЈА (лат.) – један од битних поступака у техники епског причања;

РЕЧНИК КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИХ ПОЈМОВА

њиме се задржава и успорава развој радње и одлаже њен исход. Ретардирајући епски елементи су: дигресија, епизода и понављање.

РЕТОРСКО ПИТАЊЕ – фигура конструкције; емоционално обојено питање које у себи садржи одговор и више од одговора.

РЕТРОСПЕКЦИЈА (лат.) – један од битних поступака у техници епског казивања; њиме се представљају догађаји и доживљаји који су се одиграли пре тренутка саопштавања. Обликује се сећањем и унутрашњим монологом.

РЕФРЕН (фр.) – паралелизам, понављање једне или више речи, једног стиха или више стихова обично на крају сваке строфе (нпр. Дис, Тамница, Можда сјајава и др.).

РИМА (гр.) – слик (срок), паралелизам: гласовно подударање слогова на крају стихова и на цезури (мада ређе). Риме могу бити: **парне** (*a a b b*), **укрштене** (*a b a b*), **обгрљене** (*a b b a*). (Такође: **праве, неправе, чисте, мушки, женске, средње**, у зависности од подударања акцента и броја слогова.) Риме дају емоционално-сми-саоно значење песми (укрштеност осећања, паралелност осећања, потребу за не-ежношћу). Унутар стихова могу да се римују полустихови – **унутрашња рима – леонинска рима** (крај стиха се римује са крајем првог полустиха, нпр. „Дође доба идем у гроба“).

РИТАМ (гр.) – равномерно понављање неких јединица у релативно кратким интервалима; у поезији: својеврсно понављање језичких сигнална које непосредно доживљавамо и очекујемо (слогови, акцент, цезура, границе речи, акценатских целина и др.). Неочекивани прекид ритма изазива ефекат уметничког.

РОМАН (фр.) – велика прозна књижевна врста; у реализму и натурализму представља идеални тип објективног приповедања (друштвени роман); у модерној књижевности, са приповедачем као субјектом, развија се психолошки роман тока свести лирског штимунга.

РОМАНСА – лирско-епска песма претежно љубавног садржаја; условни термин за лирско-епске песме новелистичке са-

држине. Честа хумористичка појента и низ могућности за расплет, који долази неочекивано, разликују их од балада.

C

САДРЖАЈ – означава редослед чињеница неког књижевног дела, онако како се оно може препричати, а да се при томе не изрекну никакве вредносне оцене.

САДРЖИНА – оно о чему је реч у књижевном делу. Како међутим питање о кому је заправо реч у одређеном делу покреће све проблеме природе књижевног значења, то садржина обухвата заправо све: од грађе у њеном најсировијем виду до њеног коначног језичког уобличења и уметничког смисла.

САЗНАЊЕ, КЊИЖЕВНО – оно сазнање које омогућује књижевно-уметничко дело које говори о нечим што се иначе ван тог дела не може сазнати. Није у питању сазнање самог књижевног дела, које се узима као предмет научног истраживања, ни научно сазнање које књижевно дело само посредује, већ оно специфично сазнање које се стиче из дела, обликовано у њему.

САТИРА (лат.) – књижевно дело у коме се оштро осуђују неке појаве или људски карактери; сатира на подругљив и духовит начин изражава осуду друштвених и моралних слабости, порока и зала у име етичких норми у којима је препознатљив пишчев идеал, његово друштвено, политичко и етичко опредељење.

Сатиричар се служи свим погодним средствима: од прекорних и жестоких речи, преко алузије, која само наговештава негативни став, до ироније, представљајући људске пороке као високо вредне врлине (Даніа, Домановић), и изобличујући их на тај начин поругом. У сатири се користе хипербола, којом се рђаве особине јаче истичу, а и аллегорија, омогућујући казивање без непосредног именовања појава, наглашавајући њихове смешне и апсурдне стране. Сатира користи и бурлеску, која опонаша појаве истовремено их исмејавајући; такве су и пародија, опонашање појава искривљујући неке њихове црте како би их изругивала, и травести-

ја, озбиљне појаве третирање неозбиљније него што заслужује. У основи свих ових поступака у сатиричном делу је техника деградације. Сви ти поступци дају сатири могућност да изрази горка сазнанја о животу и да разобличи силе безумља, порока и таштине. Сатира је зато најангажованији књижевни облик.

СЕЦЕСИЈА (лат.) – одвајање, отцепљење; назив употребљен у немачким земљама за поједине групе уметника које су се крајем XIX века, прекидајући са традицијом академизма и без неке одређене концепције, одвојили од постојећих уметничких групација и формирали посебна удружења (минхенско, бечко, берлинско). Ово одвајање се формално испољило у избору тема, често узетих из књижевних дела, и у стилу, који карактеришу асиметричност, извијена линија и стилизована орнаментика.

СИМБОЛ (гр.) – знак којим се сугерише нешто друго, где друго превазилази примарну представу или слику, он асоцирај. Разлика између симбola уопште и симбola симболистичког правца: симбол уопште је стални знак (лисица, зец, гавран), а симбол у симболистичкој уметности је знак којим се сугерише једна нова стварност, отварају врата подсвесних и потиснутих слика, усмерава дух ка новим видењима и расположењима.

СИМБОЛИЗАМ (гр.) – појам има вишеструкож значење (филозофско, лингвистичко, уметничко, књижевно); као књижевна школа и правац јавља се почевши од 1880. године, мада се симболистичке тенденције јављају већ у романтизму, па и раније; он и у теорији и у пракси представља негацију реализма и натурализма, манифестију се у теоријским спицима и поезији симболиста – песника овог правца, тзв. декадената. Теофил Готје први је употребио реч декадент за поезију Шарла Бодлера, па је за противнике новог ова реч постала синоним негативног. Једна група тзв. уклетих песника (Бодлер, Верлен, Рембо, Маларме) посебно својим књижевнотеоријским схватањима – манифестијама и самом поезијом, међутим, исказала је неколико битних одлика симболизма: Бодлер – те-

орију синестезије и универзалне аналогије; Рембо – теорију обојеног звука; Верлен се залаже за „алхемију речи“, Маларме посебно истиче значај музике као праве суштине поезије. Тако аналогоџија, сугестија и музика постају основна начела нове симболистичке теорије.

СИМПЛОХА (гр.) – уједињење анафоре и епифоре, тј. понављање истих речи или израза на почетку и на крају стихова.

СИНЕГДОХА (гр.) – подврста метонимије у којој се део узима за целину, или једнину уместо множине, одређен број уместо неодређене количине и обратно. Честа је у свакодневном говору (нпр. „Нећу да макнem ни малим прстом“, „Београд изашао на улице“ и сл.).

СИНЕСТЕЗИЈА – врста метафоричног замењивања појмова, у којој се стапају две или више чулних области тако што се осети једног чула квалификују речима које означавају својства осета неког другог чула. (На пример, Бодлер: „Неки су мириси... зелени ко йоља“, или Дучић: „Глас јој је имао мирис жутих ружа“.)

СЛОВОДНИ СТИХ – стих који се слабљењем метричких веза супротставља везаном, метричком стиху; нема метра јер се ритам мења од стиха до стиха.

СОНЕТ (итал.) – лирска песма од 14 стихова, који се обликују у два катрена и две терцине са римом ($a b b a, a b b a, c d c, d c d$). Сонетни венац – лирска песма од 14 сонета, са петнаестим мајсторским (магистрале), који се састоји од сваког почетног (односно завршног) стиха сваког од 14 сонета.

СОЦИЈАЛНА КЊИЖЕВНОСТ – по свом друштвеном пореклу и суштини сва је књижевност социјална. У ужем, књижевнотеоријском и историјском значењу појма, социјална књижевност је литерарна појава у светској књижевности од почетка XX века до Другог светског рата, а код нас у периоду између два рата. Тада су се стварала дела са актуелном друштвеном тематиком и социјално ангажованим ставом писца (М. Крлежа, Д. Џесарин, К. Рацин и др.).

РЕЧНИК КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИХ ПОЈМОВА

СОЦИЈАЛИСТИЧКИ РЕАЛИЗАМ – нормативна књижевна доктрина и стилска формација која се конституисала у тридесетим годинама овог века, првенствено у совјетској књижевности, а после Другог светског рата њене су се норме признавале и у књижевностима других земаља, па и у нашој.

СТВАРАЛАЧКИ ПРОЦЕС – процес настанка уметничког дела.

СТИЛСКЕ ФИГУРЕ – основна стилска средства књижевног изражавања. У модерној стилистици фигуре се условно разврставају на: **гласовне или звучне фигуре, фигуре речи или тропе, фигуре конструкције или синтаксичке фигуре и фигуре мисли.**

У **гласовне или звучне фигуре** сврставају се: асонанца, алтерација, ономатопеја, анафора, епифора, симплоха, анадиплоза; у **фигуре речи или тропе**: метафора, метонимија, персонификација, синегдоха, епитет, алегорија, симбол, еуфемизам; у **фигуре конструкције или синтаксичке фигуре**: инверзија, реторичко питање, елипса, асиндетон, полисиндетон; у **фигуре мисли**: компарација, антитеза, хипербола, литота, градација, иронија, парадокс, оксиморон.

СТИХ (гр.) – најмањи део песме, један ред у песми, који чини ритмичку организацију (нпр. осмерац, десетерац, двоструко римовани дванаестерац, хексаметар и др.). Дели се цезуром на два **симетрична или асиметрична** дела. Преношење мисли из једног стиха у други назива се **опкорачење**.

Слободни стих – неравномеран, ослобођен риме и строгих метричких правила, слободног графијског изгледа, али са законитошћу музичке организације.

СТРОФА (гр.) – мисаона и ритмичка организација која се састоји од два стиха или више њих (дистих, терцина, катрен, октава и др.).

СТРУКТУРА (лат.) – у књижевности: скуп најбитнијих композицијских, стилских и језичких особености – унутрашња форма одређеног књижевног дела.

СУМАТРАИЗАМ – поетски, филозофски, животни став који је Милош Црњански проглашавао у свом песничком мани-

фесту **Објашњење „Суматре“** (СКГ, 1920). Прогласивши раскид са традицијом и устаљеним формама, Црњански истиче да модернисти „доносе немир, преврат, у речи, у осећању, у мишљењу“, да пишу слободним стихом који је последица и израз нових садржаја; залаже се за нове форме „космичких облика“, верује „у дубљи космички закон и смисао“. Настало као одраз трагичног ратног искуства, немира и тражења, он се може поставити у европски уметнички контекст експресионизма. Карактеришу га чежња за миром и даљинама, космичка повезаност наоко неповезаних ствари и појава. Тенденција те нове оригиналне поезије јесте да песничким средствима изрази невиђене и неслуђене везе између ствари које су расуте по целом свету и појмова који изгледају неспориви (Суматра – Фрушка гора – слеђена планина Урал).

СЦЕНАРИО (итал.) – 1) кратак садржај радње подељен по сценама; 2) у филмској уметности: текст филмске приче (са дијалозима и поделом на сцене), за разлику од синопсиса (описа филмске радње без дијалога) и неупоредиво детаљније књиге снимања, у којој је извршено кадрирање, односно прецизно обрађен начин технике снимања.

СЦЕНА (гр.) – најмања фабуларно-тематска јединица у развоју драмске радње, промена лица на позорници, излазак једног и улазак другог лица.

Т

ТЕЛЕВИЗИЈСКА ДРАМА (ТВ ДРАМА, ТЕЛЕДРАМА) – посебан вид и нови жанр драмске књижевности; драма директно писана за телевизијско приказивање. Одступање од позоришног и филмског израза даје јој посебну уметничку структуру: уредсређена је на једну радњу, која се обично одиграва на једном месту у краћем временском интервалу. Изводи се с мањим бројем лица, обично приказаних у гро-плану, без филмских резона и брзих кретања унутар кадра.

ТЕМА – грађа коју уметник одабира из живота и ствара нови смишљени свет – свет уметничког дела.

ТОК СВЕСТИ – видети унутрашњи монолог.

ТРИНАЕСТЕРАЦ – у српској поезији трохејски троцлани стих са две цезуре, од којих је главна после осмог слога (4/4//5). Значи, после четвртог слога (од два трохеја) долази цезура а после следећа четири слога (од два трохеја) главна цезура, док трећи део од пет слогова садржи једну двосложну стопу (трохеј) и на крају – тросложну стопу (дактил), као напр.:

У ливади / под јавором // вода извире.

ТРОХЕЈ (гр.) – метричка стопа од два слога, од којих је први дуг а други кратак. (–○). Отуда је трохејски ритам супротан од јамбског, падајући.

У силабично-тонској версификацији трохеј је двосложна стопа са првим, акцентованим слогом. Усмена епска (јуначка) поезија испевана је у трохејском десетерцу са цезуром после четвртог слога (несиметрични епски десетерац). И у осмерцу цезура такође пада после четвртог слога (симетрични осмерац). У трохејске стихове се увршћују: четверац, петерац, шестерац, седмерац, осмерац, деветерац, десетерац, једанаестерац, дванаестерац, тринестерац, четрнаестерац, петнаестерац, шеснаестерац.

У

УМЕТНИЧКИ ЈЕЗИК – (песнички језик) – језик књижевних уметничких дела у стиховима и у прози. Тај језик се разликује од свих осталих видова изражавања (научног, новинарског, обичног говора и сл.) не само по начину употребе него и по своме специфичном циљу. Понеко је уметност особени вид човековог доживљавања и сазнавања света, његовог духовног живота, онда и језик књижевности, као битни особени вид човекове употребе језика, носи основне карактеристике уметности: лични је израз уметниковог доживљаја и материјал од кога се гради уметничка слика живота,

та, пуне дубоких и многосмислених значења. Језик се у књижевноуметничком делу преображава: од уобичајеног средства за споразумевање, прошавши кроз лабораторију уметниковог духа, он постаје нови вид језика, израз дубоких људских емоција и великих човекових сазнавања, који нам речима свакодневног људског говора приказује неслуђене светове и открива чудесне истине.

УМЕТНИЧКИ ДОЖИВЉАЈ – спој рационалног и емоционалног при сазнавању уметничког дела; интелектуални и емоционални утисак који се добија у сукрету с књижевним делом, који омогућује разумевање књижевног дела као уметничке смисаоне целине.

УНУТРАШЊИ МОНОЛОГ (фр.) – један од битних поступака књижевног изражавања подсвесних процеса, у којима мисли и осећања нису рационално артикулисана, немају логику, граматику и хронолошку срећеност, већ се исказују у слободним асоцијацијама. За разлику од доживљеног говора, унутрашњи монолог тече у првом лицу, из перспективе лица.

УНУТРАШЊИ ПРИСТУП КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ – тумачење књижевног дела заснован на разматрању свих елемената унутар њега, који одређују његово уметничко дејство, смисао и значење. Обухвата, пре свега, детаљну анализу језика, стила, теме, карактера, радње, као и међусобних релација свих других елемената једног остварења, њиховог свеукупног уметничког смисла и значења. Често је неодвојив од спољашњег приступа књижевном делу, али се од њега разликује по томе што поједине елементе књижевног текста не посматра у њиховој биографској, историјској или литерарној генези, него у њиховој непосредној функцији унутар самог дела. Разуме се да су оба приступа важна за проучавање књижевног дела: један без другог не могу.

Ф

ФИЛМСКА УМЕТНОСТ – посебна врста уметности која се служи сопственим језиком, граматиком и стилистиком.

РЕЧНИК КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИХ ПОЈМОВА

Њена суштина се огледа у естетски организованим и ритмички усклађеним редоследима различитих фотографисаних призора у покрету, који при пројекцији стварају илузију реалности. Синтетичка уметност која, поред сопствених изражавних средстава, користи и средства других уметности: књижевности, позоришта, сликарства и музике. Елементи тих уметности трансформишу се у филму, губе самосталност и квалитативно се мењају, стварајући илузију доживљаја на гледаоца. Изражавна средства филма леже у избору планова и њиховом повезивању – монтажи.

ФОРМЕ ПРИПОВЕДАЊА – приповедачи наративног текста, у зависности од тачке гледишта, користе три основне форме приповедања: приповедају у првом, другом или трећем лицу, тј. у облику ја, ти, он. Према овим личним заменицима направљена је подела на три основне форме приповедања, која је у немачком језику добила називе: Ich-Form, Du-Form, Er-Form. Свака од ових форми приповедања има и своје предности, али и ограничења.

Најраспрострањенија је Er-Form, тј. приповедање у трећем лицу. Та форма се нарочито користила у реалистичној књижевности и у приповедним врстама (у стиху и прози) у усменој књижевности. У модерној литератури много чешћа је употреба Ich-Form, тј. приповедање у првом лицу. У приповедној литератури мање је присутна Du-Form, приповедање у другом лицу. Та форма се нарочито користила у тзв. епистоларној литератури, тј. у приповеткама и романима састављеним од преписке главних јунака. (На пример Б. Станковић, *Увела ружа* која почиње: „Ой ће сам ће сневао“, и наставља да се обраћа са ти свом имплицираним читаоцу.)

ФРАГМЕНТ (лат.) – одломак: 1) део рукописа неког књижевног дела које је остало недовршено или није сачувано у целини; 2) намерно незавршена дела или одломци таквих дела које је писац остављао из разних узрока; 3) одломак из књижевног дела који – обично изабран у сврху анализе или илустрације – најчешће има извесну самосталност значења и уметничког дејства. Ако се књижевно дело посматра као органска форма, онда се подразумева тотална узајамна зависност свих његових делова, што значи да одређивање функције сваког фрагмената води закључивању о структури дела као целине.

ФУНКЦИЈА – у науци о књижевности термин који се користи на више начина: као функција елемената у структури литерарног текста, као функција књижевног дела у обухватнијим системима и, у најширем смислу, као историјски променљива функција књижевности у друштву.

ФУТУРИЗАМ (лат.) – књижевни, уметнички и политички покрет, заснован прогласом *Manifesto futurista* италијанског песника Ф. Т. Маринетија, објављеним 1909. године у париском листу *Figaro*. У том тексту Маринети захтева радикалну обнову италијанске уметности и књижевности, с тим што ће се прекинути са свим традиционалним вредностима. Футуризам је изразито антиинтелектуалистички, антологички, антиакадемски и антикультурно настројен и устаје против свих постојећих институција. Величајући борбу и опасност, он устаје у одбрану рата. Импресиониран је техником и њеним достигнућима. Италијански футуризам близак је фашизму, док футуристи у Русији уводе само лексику западноевропске цивилизације, настављају линију импресионистичке мелодичне поезије и најављују почетке руске авангарде. Највећи значај је руски футуризам имао за нове стилове у руској поезији, стварајући нову поетику која је утемељена на дисонанцији, развијеној метафорици, семантичким помаџима и тоничком стиху (Хљебников, Мајаковски, Пастернак и др.).

X

ХЕРМИЧКА КЊИЖЕВНОСТ – ниско-комуникативно литерарно остварење. Ниска комуникативност у књижевном делу постала је особина великог дела савремене књижевности и везује се пре свега за

лирску песму (парнасовце, декаденте и симболисте). Особине ових остварења: логичка неповезаност поједињих реченица; ломљење граматичких структура; одбацивање граматичке коректности; загонетне језичке кованице; густо преплитање тропа, који повезују подручја без међусобних логичких веза; напуштање структуре реченице – дакле, све ове особине херметичке књижевности смањују могућност читаваца да правилно декодира књижевни текст и поруку књижевног дела.

ХИМНА (гр.) – свечана и похвална песма, јавља се у књижевности разних народа, у примитивном облику или у развијеној литерарној форми. Као свечана песма у славу неког божанства или хероја, јавља се у култној књижевности на старом Оријенту, у индијској и персијској књижевности. Сам термин потиче из античке књижевности. Најстарије, нама у целини познате, грчке химне испеване су у хексаметрима. У време хуманизма, ренесансне и барока химна поново поприма античке песничке форме. Дубље осећање и већа слобода облика овог жанра јављају се нарочито са прдором сентиментализма и романтизма. У делима романтичара химна пева о личним заносима песника, о љубави и смрти, слободи и патриотизму. У овом периоду се јавља и национална химна, као израз снажног одушевљења и патриотског заноса.

Ц

ЦЕЗУРА (гр.) – ритмичка пауза која делли стих на ритмичке целине (нпр. епски десетерац има цезуру после четвртог слова – „Нейко бјеше // Страхињићу бане“).

- *Светина Омиљена Јелена Ђорђевић*
- *Драган Јелић*
- *Драган Ђорђевић Ђорђић (3 есире)*

ЦИКЛУС (гр.) – поједињи кругови књижевних дела, најчешће тематски обједињени. У усменој књижевности епска (јуначка) поезија подељена је на циклусе на основу начела историчности, које је установио Вук Ст. Карадић са циљем да хронолошки систематизује епску традицију у стиху.

Лирска песма има своју целовитост. Она врло често улази у састав веће уметничке целине познате као циклус песама (Петраркин Канционер, Змајеви Ђулији и Ђулији увеоци). Такво низање песама у смеру следа збивања уноси у лирику извесне епске елементе.

Два тематски повезана романа или више њих, који описују низ догађаја у дужем временском распону, често у току живота неколико генерација исте породице, обично у широком друштвено-тематском опсегу (роман река), чине циклус романа. Прво значање циклус романа налази смо у Балзаковој Људској комедији. У књижевности 20. века у светској и нашој књижевности јављају се велики циклус романи, који су свrstани у романе реке (Т. Ман Буденброкови; код нас: С. Јаковљевић, Д. Ђосић, Б. Пекић и др.).

Ч

ЧИТАЛАЦ – предмет најновијих истраживања јесу: присуство читаоца у тексту, усмеравање читаоца, реакција читаоца и улога читаоца, а, пре свега, процес конституисања дела у свести читаоца, што се затим проширује на испитивање читалачке публике, која се уз аутора и дело сматра равноправним фактором у књижевном процесу. Она прима дело као такво, или га естетски реципира – теорија рецепције.

ЛИТЕРАТУРА

- Речник књижевних термина, Нолит, Београд, 1983.
- Јован Деретић: Историја српске књижевности, Београд, 1983.
- Милија Николић: Семиотско проучавање „Сеоба“ М. Црњанског, У свешту знакова, Нови Сад, 1980.
- Иво Тартаља: Приповедачева естетика, Прилог проучавању Андрићеве поезије, Београд, 1984.
- Скендер Кулуновић: предговор књизи Исаак Самоковлија, Приповеће, Београд, 1964.
- Стеван Раичковић: предговор књизи Десанка Максимовић, Враћнице (избор поезије), Београд, 1968.
- Војислав Ђурић: Гранова поезија, Београд, 1964.
- Новица Петковић: Књижевност XX века, Историја српске културе, Београд, 1994.
- Иво Тартаља: Теорија књижевности, Београд, 1997.
- Француска књижевност, Едиција Стране књижевности, 3/1, Сарајево–Београд, 1981.
- Руска књижевност, Едиција Стране књижевности, 2, Сарајево–Београд, 1978.
- Нана Богдановић: Књижевне анализе, Нови Сад, 1987.
- Предраг Палавестра: Историја модерне српске књижевности, Београд, 1986.
- Владимир Јовичић: Српско родољубиво јесништво, Београд, 1976.
- Модерни правци у књижевности, Лектира за први разред усмереног образовања, предговор, избор и приређивање Радован Вучковић, Београд, 1984.
- Ото Бихаљи-Мерин: предговор књизи Франц Кафка, Процес, Београд, 1968.
- Драган Недељковић: Универзалне поруке руске књижевности, Нови Сад, 1973.
- Танасије Младеновић: Ф. Г. Лорка, поговор, Лорка, Песме, Београд, 1963.
- Војислав Ђурић: Лирика Р. Тагора, поговор, Рабиндранат Тагоре, Градинар, Београд, 1979.
- Миодраг Павловић: Опажање историје, Рокови поезије – есеји, Београд, 1958.
- Радомир Константиновић: предговор књизи Душан Васиљев, Човек ћева после рата, Београд, 1968.
- Др Драгиша Живковић, др Драгољуб Недељковић: Проучавање књижевног дела, Београд, 1982.
- Милан Кашанин: Усамљеник (Јован Дучић), Судбине и људи, Београд, 1982.
- Драгиша Живковић: Теорија књижевности са теоријом имености, Београд, 1986.
- Миодраг Павловић: Владислав Петковић Дис, Изабрана дела, З. предговор, Београд, 1981.
- Исидора Секулић: Предговор књизи, Изабране српанице, Београд, 1961.

ФОЛДБОК

Љиљана Николић и Босиљка Милић • ЧИТАНКА СА КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИМ ПОМОЋИМА, за III разред средње школе • Осамнаесто издање, 2012. година • Издавач: ЗАВОД ЗА УЏБЕНИКЕ, Београд, Обилићев венац 5, www.zavod.co.rs • Ликовни уредник: Гордана Лесковац • Ликовно-графичка опрема: Душан Шевић, Александар Петров • Графички уредник: Стеван Паковић • Избор ликовних прилога: Милета Продановић • Лектор: Славко Стаменић • Коректор: Живадинка Папак • Обим: 41% штампарских табака • Формат 20,5 × 26,5 см • Рукопис предат у штампу јануара 2012. године • Штампање завршено фебруара 2012. године • Штампа „Будућност“, Нови Сад

Милош Црњански

Суматра

Сад смо безбрижни, лаки и пежни.
Помислимо: како су тихи, снежни
врхови Урала.

Растужи ли нас какав бледи лик,
што га изгубисмо једно вече,
зnamо да, негде, неки поток,
место њега, румено тече!

По једна љубав, јутро, у туђини,
душу нам увија све тешње,
бескрајним миром плавих мора,
из којих црвене зрна корала,
као из завичаја, трешње.

Пробудимо се ноћу и смешимо, драго,
на Месец са запетим луком.
И милујемо далека брда
и ледене горе, благо, руком.

К.Б. 23109

